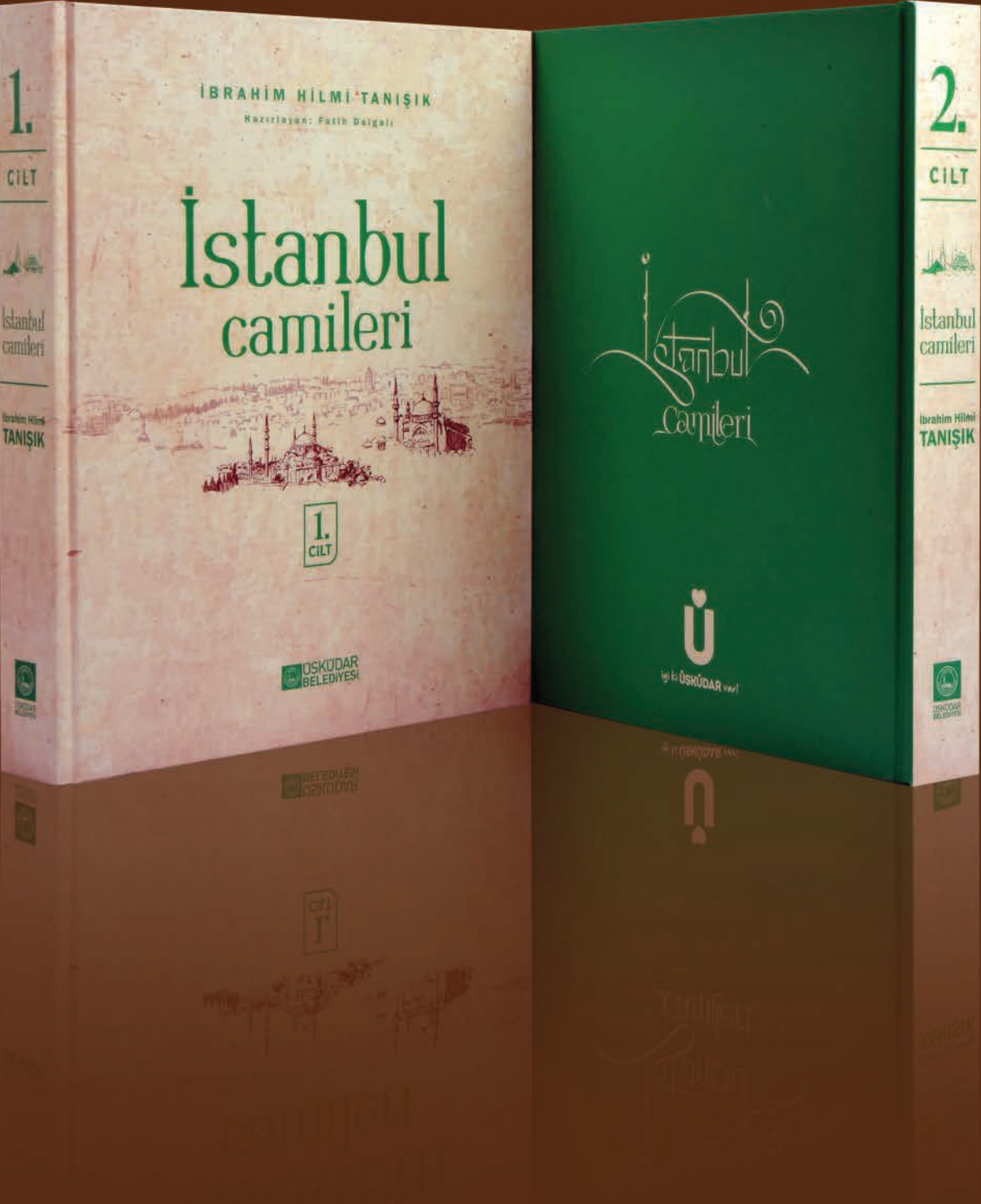

ÜSKÜDAR

KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET DERGİSİ 17

ÜSKÜDAR'DA KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM

Editörden

Merhaba...

Üsküdar Kültür, Sanat ve Medeniyet dergimizin 17. sayıya ulaşmasının heyecanı ile siz değerli okurlarımızı selâmlıyoruz. Üsküdar Dergisi olarak yine dopdolu bir sayı ile tarihe not düşüyoruz. Dergimizin sayfaları artık gelenek hâline gelen Bir Resim Üç Yorum ile başlıyor.

Yenilenen bir kültür muhiti olarak Üsküdar; bu sayımızın ana dosya konusu. Üsküdar'da kültürel dönüşüm Nevmekânlarla, gastronomi sokağıyla, kütüphaneleriyle, sahaflarıyla ve antikacılar çarşısıyla somut olarak sayfalarımızda duruyor. Üsküdar Soruşturma'mıza İstanbul'un kültür sanat camiasının önemli isimleri ve de İstanbul'un öğrencileri cevap verdi. Dikkatle ve merakla okunacak cevaplar.

Vefatının 65. yılında rahmetle andığımız Yahya Kemal'in Üsküdar'ını dergimizin sayfalarında okuyabilirsiniz. Yine antik çağlardan günümüze Üsküdar'ın bilinmeyenlerine ya da müellifin tabiriyle bilinmek istenmeyenlerine satır aralarında ulaşabilirsiniz.

Mehmet Âkif Aydın hoca röportajında; “Bence Devlet-i Aliye'nin temeli hukuktur. Osmanlı Devleti üzerine oturduğu hukuki zemin olan Abbasilerden, Selçuklulardan ve Anadolu Selçuklularından gelen İslâm hukukunu çok iyi özümsemiş, içinde bulunduğu şartları dikkate alarak buna kendine has bir zenginlik de katmıştır.” diyor.

Dünyamız zor zamanlardan geçiyor. İnsanlığın gözleri önünde Filistin'de Gazze'de İsrail kelimelere sığdıramadığımız bir vahşet sergiliyor. Ülkelerin sessiz kaldığı, görmezden geldiği bir kıyım yaşanıyor Gazze'de. Cumhurbaşkanımızın Sultan II. Abdülhamid'i Ziyaret izlenimleri ile başlayan Filistin dosyamızda yazarlarımız mazlumların sesi olmaya çalışıyor.

Mehmet Âkif Ersoy'un Doğumunun 150. Yılı Dosyamızda kıymetli yazarlarımız millî şairimizi farklı yönleri ile değerlendiriyor.

Nevzat Atlığ'ın vefatı münasebetiyle Beşir Ayvazoğlu hocamız, Atlığ'ın hatıralarından İstanbul'da Mûsikî Mahfillerini anlatıyor.

Vefatının 20. Yılında şair Alaeddin Özdenören'i “Geceye Sarkan Gül” Alaeddin Özdenören Şiiri” yazısı ile yâd ediyoruz.

Hüseyin Atlansoy şiiri Ömer Fatih Andı tarafından değerlendiriliyor.

Üsküdar dergisi 12. Uluslar arası Üsküdar Sempozyumu ve kitaplaşan XI. Üsküdar Sempozyumu değerlendirmeleriyle son buluyor.

Yenilenen Bir Kültür Muhiti: ÜSKÜDAR'da yeni ve daha güzel sayılarla buluşma ümidiyle...

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ADINA SAHİBİ
Hilmi Türkmen

YAYIN KURULU
Ahmet Emre Bilgili
Beşir Ayvazoğlu
Coşkun Yılmaz
Erhan Afyoncu
Hayati Develi
İskender Pala
M. Fatih Andı
Mustafa S. Küçükbaşcı
Yunus Uğur

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
M. Fatih Andı • Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mesut Meyveci
Hüseyin Hilmi Erdem

EDİTÖR
Ekrem Aytar

FOTOĞRAF
Coşkun Yılmaz
Üsküdar Belediyesi Arşivi
Süleyman Gündüz
SMEY Arşivi

GRAFİK UYGULAMA
Bülent Aynamak

Şubat 2024

BASKI
Hat Baskı Sanatları
Litros Yolu 2 Matbaacılar Sitesi A Blok No: ZA 5
Topkapı-İSTANBUL
Tel: 0212 567 77 66 - 674 58 56 • Faks: 0212 613 75 96
www.hatbaski.com

**ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ**

İLETİŞİM

Üsküdar Belediyesi
Kültür İşleri Müdürlüğü
Mimar Sinan Mah.
Çavuşdere Cad. No: 35
Tel: +90 216 531 30 00
Web: www.uskudar.bel.tr
e-mail: uskudardergisi@uskudar.bel.tr

“Dergide yayınlanan yazılara şu linkten ulaşabilirsiniz:
<https://independent.academia.edu/UskudarDergisi>”

İçindekiler

20

Ahmet Emre Bilgili

**Yeni Cazibe
Merkezi**

85

Erhan Afyoncu

Gazze'de 400 Yıl

56

Azmi Özcan

**“Üsküdar”daki
Buhara” ve Özbekistan
İzlenimleri**

04

Bir Resim Üç Yorum

İskender Pala-M. Fatih Andı-Coşkun Yılmaz

10

Vefatının 65. Yılında Yahya Kemal'in Üsküdar'ı

Beşir Ayvazoğlu

24

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

Ahmet Emre Bilgili-Mesut Meyveci-Arif Kaan Koluçolak

46

Üsküdar'ın Bilinmeyenleri mi? Bilinmek İstenmeyenleri mi?

M. Sinan Genim

64

Üsküdar Ya Da Eve Dönmek

Ali Ayçıl

68

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

Coşkun Yılmaz

94

Gazze, Filistin, Kudüs ve Türkler

Cengiz Tomar

82

Coşkun Yılmaz

Sultan II. Abdülhamid'i Ziyaret

134

M. Fatih Andı

Çağının Tanığı Olmak

100

Hüzünler Evi

İskender Pala

104

İsrail ve Apartheid Rejimi

İsmail Yaylacı

112

Gazze Soykırımını Veya İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

Ahmet Yıldız

124

Gazze Savaşı'nın Uluslararası İlişkiler Boyutu

Hasan Kösebalaban

140

**Hakikatin Romancısı mı? İnancın Kudretli Eri mi?
Mehmet Âkif Ersoy'un Kadrini Bilebildik mi?**

Özlem Fedai

148

Güç Bir Devrin Ortasındaki Şair

Salman Narlı

152

"Modern Olan" Karşısında Mehmet Âkif'in Poetik ve Politik Aksiyonu

Celâl Fedai

164

**Nevzat Atlığ'ın Vefatı Münasebetiyle
İstanbul'da Mûsikî Mahfilleri**

Beşir Ayvazoğlu

170

Vefatının 20. Yılında "Geceye Sarıkan Gül" Alaeddin Özdenören Şiiri

Yılmaz Daşcıoğlu

176

**Hüseyin Atlansoy'un "İyi Günler İlerde" Şiiri:
"Dedemin Yüreğinden Daha Eski Bir Mesele"**

Ömer Fatih Andı

184

XI. Üsküdar Sempozyumunu Bildirileri Kitaplaştı

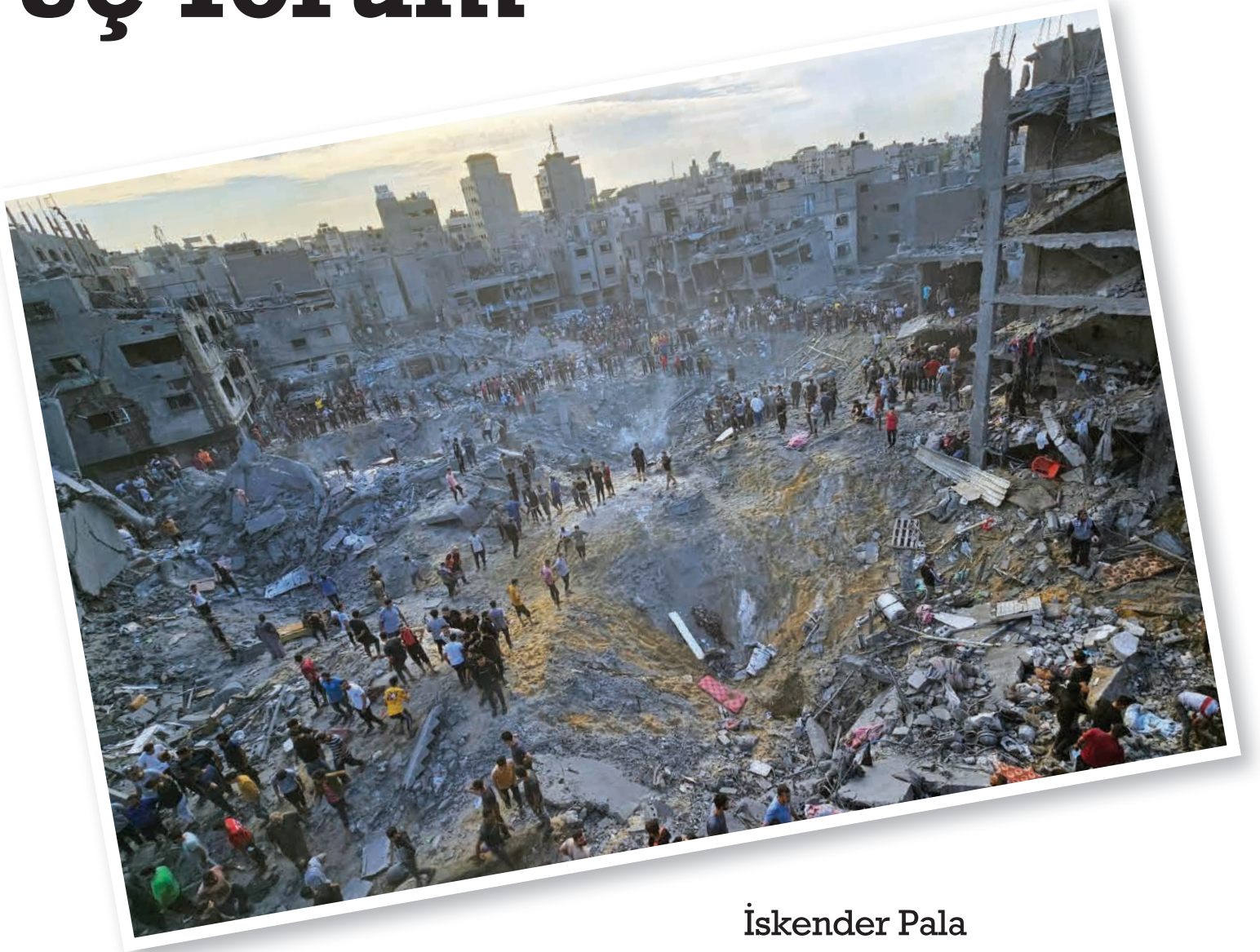
Coşkun Ünsal

189

XII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu

Engin Çetin

Bir Resim Üç Yorum

İskender Pala
M. Fatih Andı
Coşkun Yılmaz

İskender Pala

Dua... Dua...

*Kurşunlardan
arındır Filistin'i,
göster
kurtuluş yollarını;
bombalardan
muhafaza eyle
bîçâre ve mazlum
kullarını...*

Amin! Ey varlığın Aziz ve Kerîm olan
Rabb'i!

Ey âlemlerin Rahman ve Rahim olan
Rabb'i!..

Habibine yüz bin kere yüz binlerce salât
olsun, selâm olsun...

Yücelerden yüce olan babına geldik kırık
kalplerimizle, rahmetini istemeye cenabına
geldik elimizle ve dilimizle...

Meded; ey eşi benzeri olmayan İlâhımız;
imdad ey şah damarımızdan yakın
Allah'ımız.

Münâcatımız var mazlumdan mazlum
kulların için, münâcatımız var katına
yükselen yolların için...

Gören Sensin, veren Sen; alan Sensin, satan
Sen...

Dilediğine nimetsin, dilediğine rahmetsin.
Bâtın'sın ve Zâhir'sin; Kayyûm'sun ve
Kâdir'sin...

Mülk Senindir, şân Senin; zemin ve zaman
Senin...

Azametinin ve kudretinin hakkı için; mahlûkata
şefkatin hakkı için...

Gönlümüzde fikrin ile, dilimizde zikrin
ile...

Adını andık ve nuruna durduk; günahkâr
ellerimizle huzuruna durduk.

Sen istetmezsen biz isteyemeyiz, Sen
söyletmezsen biz söyleyemeyiz.

Kulluğuna talibiz, kullukta utandırma bizi;
kulluğunda olmaktan asla usandırma bizi!

Bebeler zulümler altında artık ölmesin

diyerek; zulmün inlettiği ninelerin de yüzü
gülsün diyerek...

Kurşunlardan arındır Filistin'i, göster
kurtuluş yollarını; bombalardan muhafaza
eyle bîçâre ve mazlum kullarını...

İnsanlığa vicdan ver, merhamet ver İlâhi,
soykırımı durduracak dirâyet ver İlâhi...

İsrail'i uyandır vebalinden suçundan,
Gazze'de beşeriyet zarar görürken bundan...

Açıver yollarını kurtulsun insanlık bu
zilletten; uyandır kullarını her ırktan her
milletten...

Oyundan oynastan kurtulup zulme dur
diyecek güç ver İslâm ümmetine; sıcak
yuvalarında Filistin acısını hissettir
Müslüman milletine...

İmdad eyle bombalar altında ölümü
bekleyenlere; yardım yardım diyerek
ıstırapı acıya ekleyenlere...

Koru masumları meşakkatten ölümden;
zalimin pençesinden ve göz göre
zulümden...

Yeryüzünde fesat çıkaranlara fırsat verme
İlahi, insanlığından çıkanlara fırsat verme
İlahi...

Ya güç ver bize soykırımı kırabilmek için;
ya nefesimize nefes kat haykırabilmek
için...

Sesimiz çılgılık olsun çılgılıklara karışsın;
yakarımız ayyuka çıksın ezanlarla
yarışsın...

Soralım yegân yegân en yakından en
uzağa; soralım ırktan ırka, sarışından
esmere siyahtan ağa:

Bir Resim, Üç Yorum

Soralım, nerdesin ey insanlık, medeniyet
nerdesin; soralım nerdesin ey vicdan,
civanmertlik nerdesin?

Ey İsrail'in zulmüne sessiz kalanlar ey!... Ey
medeniyet adına zulmü alkışlayanlar ey!...

Zulme göz yumduran hangi din, hangi imandır
bana/size? Mazlumu görmezden geldiren hangi
vicdandır bana/size?

Siz ey zalimin safında duranlar, siz ey geleceği
karartanlar! Siz ey zulmü alkışlayanlar ve geleceği
tehlikeye atanlar...

Filistin'de can verenin insan değil insanlık
olduğunu görmez misiniz; İnsanlık bittiğinde
sonunun perişanlık olacağını görmez misiniz?

Dönün gittiğiniz yoldan ey zalimler ve zulme
seyirci kalanlar, dönün! Dönün masum bebeklerin
yamyamları ve masumların vebalini alanlar, dönün!

Ya duyun artık vicdanlarınızın en derin sesini,
haykırışını; ya görün tuğla tuğla Gazze'de
insanlığın yıkılışını!

T Duyun artık çığlık çığlığa haykıran ve
haykırmaktan sesi kısılan dilleri, görün artık suya
hasret, mamaya hasret açılan minicik avuçları,
elleri...

Yücelerden yüce Rabbim, bağışla bizi Senden
kudretini istiyoruz; insanlık adına rahmetini
istiyoruz, merhametini istiyoruz;

Filistin Filistin, yurtları yıkılan kullar aşkına;
Filistin, Filistin yetimler, kimsesizler, dullar
aşkına...

Günahkâr ellerimizle fethine geldik evlatlarımız,
annelerimiz ve eşlerimiz için, Gazze'de muştu
muştu gaza haberlerine teşne kardeşlerimiz için...
kardeşlerimiz için...

Biz toplu yakardıkça fethi verecek olan Sensin
İlahi... Füzelere, bombalardan, kurşunlardan
ibaret soykırıma dur diyecek olan Sensin İlahi!...

Vermek şanıındandır, nimetlerin çok; Sen nusret
gönderirsen, engel olacak yok.

Şaşırttığını hidayete ulaştırmak da, zorluk verdiğini
kolaylaştırmak da Sana mahsustur.

Kinine ve nefretine esir olan zalime fırsat verme
artık ya Rab; müminlerinin güçsüz bedenlerini
topraklara serme artık ya Rab!

Zalimi imkânsız hayallerinden ve mazlumu acılı
hallerinden vareste kıl İlahi, bitir ağıtları ve barışı
şarkı şarkı beste kıl İlahi...

Bizleri zalimin safında duranlardan eyleme
Rabbim, illa ki soykırımın hesabını soranlardan
eyle Rabbim!

Teslimiyet kuşandırıp bizi ateşlere yandırma; ve
halen ateşlerde yanan kardeşlerimizden utandırma
Rabbim...

Kalpieri ferah et Allah'ım; zalimi ıslah et Allah'ım!

İslahtan uzak duranları kahr-u perişan eyle ya
Kahhâr; İslâm ümmetini yek vücut kılıp Filistin'e
şan eyle ya Cebbâr!

Zalimin zulmüne mani olmak için gerekirse can
verelim Tanrım; imanımızdan güç kat gücümüze,
zulme ayak direyelim Tanrım!

Kurtar kalplerimizi hezimet dolu düşüncelerden,
uyandır ümmet-i İslâm'ı gafletâlud gecelerden...

Ey bütün noksanlardan münezzeh olan Teala! Sen
ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcısın.

Biz istedik bize yaraşanı, Sen eyle artık Sana
yaraşanı...

Varlığına inandık, birliğine inandık; Sana sığındık
ve Sana güvendik.

Rahmetin boldur diye açtık ellerimizi,
merhametine çevirdik günahkâr dillerimizi...

Dilimiz sürçmüş ise sözlerimizi lehimize yaz İlahi;
kötülükleri düşmanlarına, iyilikleri dostlarına yaz
İlahi!

Duamızı Kâbe'de edilen dualara karıştırıver gitsin,
lime lime dökülen vicdanları barıştırıver gitsin.

Rahmetini kesme kullarından diye yalvardık,
merhametini esirgeme bizden diye yalvardık...

İcabet eyle, icabet eyle, icabet eyle!...

Amin, Amin, Amin ey geleceğimize Hasîb ve
dualarımıza Mücîb olan Rabb'imiz!

M. Fatih Andı

Hanzala'nın Yüzü

*Ama Siyonizm'in
inşasına çalıştığı
bu masum ve
mazlum Yahudi
imgesi çok
sürmedi. Bu son
İsrail katliamı bu
imgeyi ters yüz
etti, maskeyi yırttı
attı, tarih boyunca
anlatılagelen
“iğneli fıçı”
rivayetlerine
rahmet okutacak
bir bebek katili
zalim ve kan
dökücü, ceberut
surat yırtılan
maskenin altından
sırıttıyor bugün.*

Devam eden bu son İsrail zulmünün başladığı günlerde şöyle bir şeyler demiştim:

“Kahrolsun diyeceğiz, yok olsun diyeceğiz, zalim diyeceğiz, cani diyeceğiz, ama o orada yine zulmüne devam edecek, yine dünyayı pisletecek.

Biz bunu on yıllardır diyoruz ama demek ki tepkimiz bilince, bilincimiz eyleme yeterince dönüşmüyor ki, yine devam ediyor, yine devam ediyor.

Üstelik küfrün tek bir millet olduğu hikmetli ilkesini ispatlayan yandaşları, sırdaşları, ayakdaşları ile...

Benim buradan bir kere daha “Kahrolsun!” demem neyi çözecek?

Bana çok zavallıca geliyor.

Dedim.

Dedim demesine de...

Kalbim, aklım, şuurum, vicdanım, dilim, hiçbir insanî melekem razı olmadı.

Zulme isyan, mazluma destek insanlıktı. İnsanlığımı korumak için susmuyorum, susamıyorum.

Susmak şeytandandı. Şeytanlaşmamak için susmuyorum, susamıyorum.

“Elimle... Olmadı dilimle... O da olmadı kalbimle buğzederek...”

Tepki göstermem, imânımın teyidi ve tekidi olarak bana emredilmişti. İmânımı korumak için susmuyorum, susamıyorum.

Ve bütün kinimle bir kere daha nefretimi bağırıyorum:

Kahrol! Lânet sana!”

Bugün iki ayı çoktan geçti. Zulüm, katliama dönüşerek devam ediyor. Lâkin bu “Kahrol!”ların, “Lânet sana!”ların frekansı da yükselerek devam ediyor.

Mehmed Âkif, bir asır evvel, Balkan Savaşı yıllarında sesine sesteş bulamamanın acısı ile feryad ediyordu:

“Bütün yokluk mu her yer, bari bir yok der sadâ yok mu?”

Bugün “şerrin içindeki hayr” kabilinden dünya nüfusunun önemli bir kısmı artık Siyonist Yahudi'ye bağırıyor:

Kahrol! Lânet sana!

Üstelik bu ilenç, şükür ki yalnızca sözde kalmıyor. Günden güne artan bir eyleme, bir tepkiye de dönüşüyor. İsrail mallarını boykot, grev çağrıları, protesto yürüyüşleri, mitingler bunun işaretleri.

Dünya bir Siyonizm teyakkuzu

Bir Resim, Üç Yorum

yaşarken, İsrail de bir imaj yıkımı yaşıyor. Oysa bu imaj için ne çok çalışmıştı.

Maske yırtıldı, çirkin surat görüldü. “Aşağılık maymunlar olun!” lânetinin muhatabı çirkin surat...

Yirminci yüzyıl ortalarına kadar Yahudi, başka toplumlardaki kabullerden daha fazla Avrupa halkları arasında çıkarıcı, süflî ve sinsi insan demekti. Biz bu “ezik” halka acıdık, Batılı onu ezdi. Bu imaj asırlar boyu sürdü. Hitler’in “holokost”u onlara bu kabulü ters yüz etme, masumiyet perdesi arkasında mağdur ve mazlum Yahudi imgesini oluşturma fırsatını verdi. Sineması, edebiyatı, sanatı, siyaseti ile buna çalıştılar. Hollywood bu boyayı çaldı, Disney bu makyaja çalıştı, Batı siyaset odakları bu hususta çok gayretkeş oldular. Zira Yahudi, Ortadoğu’da Batılı emperyalistlerin ileri karakolu olmayı onlara daha geçen asrın başlarında vadetmişti. Sykes-Picot ve ardından Balfour Antlaşmalarından bu yana da İsrail bu vaadini hakkıyla yerine getiriyor. Hatta bugün efendi kim, uşak kim, denklem epey karışmış durumda.

Ama Siyonizm’in inşasına çalıştığı bu masum ve mazlum Yahudi imgesi çok sürmedi. Bu son İsrail katliamı bu imgeyi ters yüz etti, maskeyi yırttı attı, tarih boyunca anlatılagelen “iğneli fıçı” rivayetlerine rahmet okutacak bir bebek katili zalim ve kan dökücü, ceberut surat yırtılan maskenin altından sırtıyor bugün.

Dünya halkları bunun çoktan farkına varmış durumda. Başkentlerde yankılanan “Leve Palestina” şarkıları, “From the River to the Sea / Palestine will be free!” sloganları artık bunu onların ve ayakdaşlarının yüzlerine haykırıyor.

Siyonizm’in maskesi dökülüp yüzü kararıyor.

Hanzala’nın yüzünü dönmesi yakındır inşallah.

Coşkun Yılmaz

En Vahşi Taşlar Bile Haber Verecek Yerini Ey Siyonist

*Bu fotoğraf
belki de
Zalimin
gömülüşünün,
mazlumun
dirilişinin
habercisidir.
Neden olmasın
ki, tarih
şahittir buna
ve yine şahit
olacaktır nice
mazlumiyetin
zaferine.*

Bilmiyorum ki neyin resmidir bu fotoğraf?
Siz yazar mısınız bu fotoğrafın alt
yazısını?

İnsanlığın, insanlığını terkettiği son
karnelerinden birisi gibi bu fotoğraf.

En çaresiz insanların çaresizliğinin resmi,
insanlığın ise sükûtu bu fotoğraf.

Ve Zalimin çukurlaşmasının belgesi. Belki
de kendi çukurunu kazısının habercisi.

Böyle midir gerçekten?

Kim bilir, ama öyle olması gerekir. Evet
evet öyle.

Oğlumun yüzüne bakıyorum şimdi.

O uyuyor ve ben bu cümleleri yazıyorum.

Empati mi? O bile kopup gitmiş bizden.

Ardından yetişebilir miyim acaba?

Ve oğluma bakıyorum, çaresizce.

Ve kelimeler, ahh kelimeler. Ya onlar
çekip gitmişler hafızamdan, ya ben hiç
öğrenmemişim onları. Niye yazamıyorum
ki bu fotoğrafı. Bu fotoğraf mı çok derin,
ben mi mahrumum ifade-i meramdan.

Neden anlatmaya çalışıyorum ki bu
fotoğrafı? Onun anlatmadığını ben nasıl
anlatacağım ki? Bir kaçış mı, bir sığınış mı
bu beyan? Ya da bir hakikat mi?

Evet bu fotoğraf belki de Zalimin
gömülüşünün, mazlumun dirilişinin
habercisidir. Neden olmasın ki, tarih
şahittir buna ve yine şahit olacaktır nice
mazlumiyetin zaferine.

Kelimenin burasında Seza Karakoç, Ey
Yahudi şiiriyle yetişiyor imdadıma. Ey
okuyucu en azından şu mısraları okuyarak
sen karar ver yakıp yıkanın haline.
Akıbetine ve donanmamız gereken ümide:

Büyük Peygamberin haber verdiği gibi
Sen cezanı çekerken

En vahşi taşların arkasına saklansan bile
Taşlar olduğu yeri haber verecek

Çünkü sen taşı bile yakacak kadar kinlisin
ey yahudi

Sana hiç bir zarar vermemiş bir ümmet
için

Sıkıştığın her sefer seni kurtaran
Seni koruyan

Acımasından ötürü senin kendisine
sığınmanı

Kabul eden

Kerim, cömert, mert bir ümmet için

İnsanlığın son ümidi bir ümmet için

En büyük kini duymaktasın

O fakir de olsa uludur

O mazlumdur

Sen onun ululuğunu ve mazlumluğunu,

Hakikat taşıyıcılığını kıskanıyorsun ey
yahudi

Bir gün gelecek azgınlığın sona erecektir
Kutsal Kudüs kurtulacak

Mescid-i Aksa bu ümmet altından ve
zebercetten

ve yakuttan

Yeniden yapabilecek bir kudrete erecektir

O gün Tanrının azabı senin için şiddetli
olacaktır

Yahya Kemal, şiir ve tarih meraklısı hanım arkadaşlarıyla Atik Valide Camii'nin avlusunda, şadırvanın önünde (Yahya Kemal Enstitüsü Arşivi)

Beşir Ayvazoğlu

Vefatının 65. Yılında

Yahya Kemal'in Üsküdar'ı

Üsküdar'ın
1081 tarihinde
başlayan
Türkleşme
macerasını
düşünürken çok
heyecanlanan
ve hayal gücü
harekete geçen
Yahya Kemal,
Malazgirt
zaferinden
on yıl sonra
Kutalmışoğlu
Süleyman'ın
atlılarıyla şimdi
Bağdat Caddesi
dediğimiz yoldan
Üsküdar'a
gelişini çok
önemli ve
düşündürücü bir
hadise olarak
görmektedir.

I Şerefâbâd

Yahya Kemal'in Üsküdar'a ilk defa ne zaman ayak bastığını bilemeyiz; fakat "Hayal Şehir", onun şiirinde ilk defa 1918 Martında *Yeni Mecmua*'da neşredilen "Şerefâbâd" gazelinde yüz gösterir.¹ Lâle Devri köşk ve kasırlarında hayalen yaşadığı yılların ürünlerinden biri olan bu gazelinde, Yahya Kemal, Şemsi Paşa tarafından 1580 yılında, Üsküdar'da kendi adıyla anılan külliye'nin bir parçası olarak yaptırılan ve Sultan III. Murad'a hediye edildiği için Şerefâbâd (şerefli yer) diye isimlendirilen kasırdan söz etmektedir.

Şerefâbâd, 17. yüzyıl başlarında, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yeniden yaptırılırcasına tamir ve tadil edilmiştir. Sadullah Paşa Yalısı'ndaki bir duvar resmiyle 19. yüzyıl başlarında İstanbul'da İsveç elçiliği yapan Löwenhielm'in bir gravürü, Flandin'in 1849 yılında

yaptığı bir karakalem resim ve bir su yolu haritasındaki çizim, bu kasrın nasıl bir yapı olduğu hakkında fikir vermektedir. Buna göre, Şerefâbâd, lebideryada yer alıyordu; önünde kayıkların yanaşması için küçük bir iskelesi vardı. Duvarlarla çevrelenen geniş bahçesinin ortasında kare formunda fiskiyeli büyük bir havuz bulunuyordu. II. Mahmud devrinde yenilenen Şerefâbâd'ın Redif Paşa'ya ihsan edildiği, ancak bir süre sonra Paşa'nın Rodos'a sürüldüğü, bu yüzden vergileri ödeyemeyen ailesinin ise kasırdan çıkarıldığı söylenir.² Şerefâbâd, Sultan Abdülaziz devrinde bilmediğimiz bir sebeple yaktırılmıştır.

*O şûh ağlar bugün Kasr-ı Şerefâbâd'a geldikçe
O nûşânûş demler hâtır-ı nâşâda geldikçe*

matla'lıyla başlayan gazelinde Yahya Kemal, geçkin, fakat şuhluğunu yitirmemiş bir Lâle Devri dilberinin gençlik yıllarını yaşadığı Şerefâbâd'ı harap olduktan sonra zaman

¹ "Şerefâbâd", *Yeni Mecmua*, nr. 35, 14 Mart 1918, s. 173,

² Şerefâbâd Kasrı hakkında bkz. A. Süheyl Ünver, "Şerefâbâd", Şehremaneti Mecmuası, nr. 67, İstanbul 1930, s. 241-245; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar III*, İstanbul 2001, s. 1427-1433; Sedat Hakkı Eldem, *Köşkler ve Kasırlar II*, İstanbul 1974, s. 244-263; Beşir Ayvazoğlu, "Hoca Ali Rıza'nın Gözüyle Şemsipaşa", Üsküdar, nr. 1, 2020.

Vefatının 65. Yılında Yahya Kemal'in Üsküdar'ı

Yahya Kemal'in Üsküdar'ı çok seviyor olmasının sebeplerinden biri de, onda, çocukluğunu ve ilk gençliğini yaşadığı Üsküp'ü bulmasıydı. Bu fotoğraflarda, Üsküp'le Üsküdar'ın şehir dokularının birbirine ne kadar benzediği açık bir şekilde görülüyor

zaman zaman ziyaret edişini ve o güzel zamanları hatırlayarak ağlayışını tasvir eder. Çeşmeler bile şarabın ve lâlenin coştığı o günleri anarak kan ağlamaktadır. Zarif endamlı sakiler bade sundukça gül bahçesindeki altın tahtında güllerle oturan Cem'in mutlulukla güldüğü, bülbüller uzaktan feryat ettikçe rindlerin ve ney'in vecde gelerek adeta nefeslerinin kesildiği o günler çok uzaktadır. O nazlı güzel, kasrın artık sararmış yapraklarla örtülü havuzuna bakarak henüz küçük bir dilber iken elinde kadehle Hazret-i Dâmâd'ın (Damat İbrahim Paşa) huzuruna çıktığı ânı hayal etmekte ve gözyaşı dökmetedir.

İlk beytinde Şerefâbâd Kasrı'nın zikredildiği "Üsküdar Vafında Gazel" de -1939 yılında neşredilmiş olmakla beraber- Yahya Kemal'in Nedim hayranlığı dönemine ait olsa gerek.³ Bu gazelde anlatıldığına göre, Üsküdar öyle bir şehirdir ki Firdevs cenneti gece gündüz kendini burada gösterir ve her çeşmesinden Şerefâbâd suyu akar. Kulaklar, bahar mevsiminde derelerden taşan nağmelerle dolar ve "dil farkına varmaz ki akan cûy-i zamandır." Her ânı bir Suzidilârâ nağmesi, her saati bir Bayati Araban faslıdır. Bağlarını servi boylu güzeller süsler, kasırlarına dünya güzelleri revnak verir.

Ama bütün bu güzelliklere rağmen, şairin hicranla andığı Bağlarbaşı'nın gongcası bir afettir.

³ "Üsküdar Vafında Gazel", *Foto Magazin*, nr. 11, 1 Mart 1939, s. 18.

II

Tutuşan camlar

Yahya Kemal'in Paris'ten döndükten sonraki arayışları bu yazının konusu değildir. Fakat işgal yıllarına kadar bambaşka bir hayal dünyasında yaşadığı, Şemsipaşa Külliyesi'nin Mimar Sinan imzasını taşıyan o zarif camiini değil, sadece Şerefâbâd Kasrı'nın kalıntılarını görmesinden anlaşıyor. 1918 sonlarında işgal edilen İstanbul'u ebediyen kaybetme tehlikesi belirince birden hayalden gerçeğe dönen ve ayakları yere basan Yahya Kemal, bazen tek başına, bazen Darülfünun'daki öğrencileriyle birlikte yeni bir keşif heyecanıyla semt semt gezmeye başlayınca bu kadim şehrin başka bir çehresini görmeye başlayacaktır. Kapanmış bir aşk yarasının tekrar nasıl kanamaya başladığını anlattığı "Ses" şiirinde, Bebek'te bir akşamüstü gerçek İstanbul'un bazı manzaralarına açılıp "Ta karşı bayırlarda tutuşmuş iki üç cam" mısraında "Hayal Şehir" belli belirsiz müjdelese de Üsküdar'ı elçi olarak gittiği Avrupa'dan 1933 yılında döndükten sonra keşfedecektir.

Bazı kaynaklarda, Anadolu'nun fethinden sonra, Danişmendli Turasan Bey'in Üsküdar'a kadar geldiği, Alemdağı'nda bir kale yaptırdığı ve Bizanslılarla çarpışırken bu kalenin önünde şehit düştüğü rivayeti varsa da doğrulanmamıştır. Yahya Kemal, Ayasofya'nın kubbesini dünya gözüyle gören ilk Türk ordusunun Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın Üsküdar'a kadar gelen ordusu olduğunu söyler.⁴ Süleyman Şah, Konstantinopolis'teki yönetime karşı ayaklanan Anadolu orduları komutanı Botaneiates'e yardım ederek imparator ilân edilmesini sağlamış (1078), yeni imparatorla birlikte İstanbul'a gelen Türk askerleri çadırlarını Üsküdar'da kurmuşlardı.

Alexios Komnenos döneminde de İznik'te kendini imparator ilân eden Melissenos'a yardım eden Süleyman Şah, bu arada Kilikya'dan Marmara'ya kadar hâkimiyet kurmayı başarmıştı.

Üsküdar'ın 1081 tarihinde başlayan Türkleşme macerasını düşünürken çok heyecanlanan ve hayal gücü harekete geçen Yahya Kemal, Malazgirt zaferinden on yıl sonra Kutalmışoğlu Süleyman'ın atlılarıyla şimdi Bağdat Caddesi dediğimiz yoldan Üsküdar'a gelişini çok önemli ve düşündürücü bir hadise olarak görmektedir.⁵ Osmanlılar da Üsküdar'a çok çabuk ulaşırlar; mukadder akıbeti geciktirmek için kızını Orhan Bey'e veren ve onunla 1347 yılında Üsküdar'da buluşan I. Kantakuzinos, dört yıl sonra, burayı damadına kaptıracaktır. "Türklüğü asırlardan beri İstanbul'a sevk eden rüzgâr"ın Orhan Bey devrinde tekrar esmeye başladığını söyleyen Yahya Kemal, şairce bir sezgiyle, 1357 yılından itibaren Konstantinopolis'in hemen karşısında bir Türk şehri olarak kozasını örmeye başlayan Üsküdar'ın o tarihten sonra olup biteni Türk gözüyle seyrettiğini ve bütün gördüklerini hayalinde sakladığını farz ediyordu.

Yahya Kemal, bazen Melek Celâl gibi kültürlü dostlarıyla, bazen yalnız başına köşe bucak gezmekten bıkmadığı Üsküdar hakkında bir ara "Türk Üsküdar" adlı bir konferans vermeyi düşünmüştü. Bu konferans için tuttuğu notlardaki şu cümlelerden, Üsküdar'ın onun nazarında niçin çok önemli olduğunu anlıyoruz: "Bir havuzun durgun suyuna bakarsanız içinde oraya aksetmiş haricî bir âlemin ağaçlarını, bulutlarını görürsünüz. İşte Üsküdar'ın mâneviyetinde İstanbul muhasarasının günleri öyle duruyor."⁶

⁴ Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1964, s. 36.

⁵ Yahya Kemal, *age*, s. 36.

⁶ Yahya Kemal, *age*, s. 77.

Vefatının 65. Yılında Yahya Kemal'in Üsküdar'ı

Bu düşüncesini şiir diliyle anlattığı “İstanbul’un Fethini Gören Üsküdar”da, Üsküdar’ın elli üç gün süren o müthiş hengâmeyi tepelerden gözleri dolarak seyrettiğini söyleyen Yahya Kemal’e göre, “bizim İstanbul’u fethettiğimiz mutlu günü” gören tek şehirdir Üsküdar:

Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak,

*Görmüş İstanbul’a yüz bin meleğin uçtuğunu;
Saklamış durmuş asırlarca hayâlinde bunu.*

Yahya Kemal, “Hayal Şehir”, “Üsküdar’ın Dost Işıkları”⁷ ve “Üsküdar Vafında Gazel” isimli şiirleriyle Atik Valide şiirlerinde bu hâfızaya nüfuz etmeye çalışmıştır.

İstanbul’u dünyanın en güzel şehri, Boğaz’ı da İstanbul’un en güzel yeri sayan Yahya Kemal, bu güzelliğin iki kaynağı olarak deniz ve güneşi görür, “Hayal Şehir”de “şarkın ışık mimarı” diye yücelttiği güneşin batarken karşı sahildeki evlerin camlarında yarattığı ışık oyunlarına bayılırdı.⁸ Önce “Ses” şiirinde belirttiğinden daha önce söz ettiğim bu imaj, “Hayal Şehir”de bütün şiiri kuşatır. Ancak bu saltanat uzun sürmeyecek, yarattığı kâşânelerde bir süre eğlenen ışık mimarı ufuktan çekilince ateşten yapılar birden yok olacak ve fakir Üsküdar kendi iç aydınlığına dalacaktır. Üsküdar’ın asıl gerçeği, güneş bütünüyle battıktan sonra pencerelerinden cılız ışıklar sızan fukara evleridir. Bu “serviler şehri” öyle bir “mağfiret iklimi”dir ki altının hâlisi de sahtesi de gözleri kamaştıramaz. Halkının yaratılışındaki saflık ve yücelik sayesinde fukara evlerinin

lâmbaları köhne Üsküdar’ı en sahih aynadan aksettirmektedir.

Park Otel’deki odasının penceresinden bütün gün kendi tabiriyle “köhne Üsküdar”ı seyreden Yahya Kemal, “Üsküdar’ın Dost Işıkları” şiirinde de fecre karşı horozlar öterken Üsküdar evlerinde bir bir yanan ışıklardan nasıl etkilendiğini anlatır. Kendisi her ne kadar bu ışıklara bambaşka bir dünyadan, İstanbul’un alafranga semtlerinden birindeki modern bir otelin penceresinden baksa da, yakından tanımadığı bu “bağrı yanık”, yoksul ve mütevekkil insanları şafak vakti aydınlanan pencerelerinde öz çehreleriyle görebilmekte ve onların arasına karışamamaktan acı duymaktadır. “Atik Valde’den İnen Sokakta” şiirinde açık bir şekilde dile getirdiği ızdırabını “Üsküdar’ın Dost Işıkları”nda şöyle ifade eder:

*Sizlersiniz bu ânu ışıklarla Türk eden!
Eksilmesin şu mutlu şafaklar bu ülkeden!*

*Gönlüm, dilim, kanım ve mizâcım la sizdenim,
Dünyâ ve âhirette vatandaşlarım benim.*

“Türk Üsküdar” konferansı için aldığı notlarda, Galata’dan Üsküdar’a geçen bir yolcunun bu şehrin sükûnlu hayatını bir çeşit murakabeye benzeteceğini, sakin sokaklarının, ruha şifa veren cami avlularının, özellikle Karacaahmet Mezarlığının Üsküdar’a gerçekten uhrevî bir hava verdiğini belirten Yahya Kemal, ancak bu uhrevîliğin tam zıddı olarak sahilden başlayan ve tepe tepe yükselerek Büyük Çamlıca ve Küçük Çamlıca’ya uzanan bir zevk ve şevk Üsküdar’ından söz eder.⁹

7 “Üsküdar’ın Dost Işıkları”, *Resimli Hayat*, nr. 4, Ağustos 1952, s. 3.

8 Peyami Safa’nın iddiasına göre, Yahya Kemal’in Pierre Loti’den “aşırıldığı” bu imaj, yani güneşin batarken camları tutuşturması, Halid Ziya’nın *Mai ve Siyah* romanında “Beride güneşin son ziyalarıyla tutuşmuş camlarıyla kırmızılıklara boyanan İhsaniye, Üsküdar”, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Akşam” şiirinde “şimdi camlarda tutuşan”, Necip Fâzıl’ın “Canım İstanbul” şiirinde “Her akşam camlarında yangın çıkan Üsküdar”, Asaf Hâlet Çelebi’nin “Camlı Odalardan” şiirinde de “camları parıldıyor / Üsküdar evlerinin / akşamüstleri” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

9 Yahya Kemal, *age*, s. 77.

Yahya Kemal, şiir ve tarih meraklısı hanım arkadaşlarıyla Üsküdar İskele Meydanı'nda, III. Ahmed Çeşmesi'nin önünde (Yahya Kemal Enstitüsü Arşivi)

III Tepe

Önceleri bazı padişahların ava veya tenezzühe çıktıklarında dinlenmeleri için yaptırılmış birkaç av köşkünü dışında binanın bulunmadığı Çamlıca, Sultan II. Mahmud devrinde hanedan üyeleri ve yüksek tabaka tarafından keşfedilerek zarif köşkler ve konaklarla donatılmıştı. Tanzimat şair ve yazarlarının Çamlıca'ya gösterdikleri özel ilginin sebebi, burada Abdurrahman Sami Paşa, Abdüllatif Suphi Paşa, Abdülhak Molla (Abdülhak Hamid'in dedesi), Prens Mustafa Fazıl Paşa gibi önemli devlet ve kültür adamlarının yaz aylarını buradaki

köşklerinde geçiriyor olmalarıydı. Yahya Kemal, "Üç Tepe" başlıklı yazısında bu tepeden "Namık Kemal ve arkadaşları Hâmid, Ekrem, Sezâî ve ötekilerinin elli sene evvel âleme baktıkları tepedir [...] Eserlerinde Çamlıca havası eser, Çamlıca bahçelerinde bülbül sesi dinledikleri sezilir, şîveleri o semtin vezir konakları gibi ağır, harâb ve şairanedir," diye söz ediyordu.¹⁰

Ömrünün sonuna kadar seveceği kadını ilk defa Çamlıca Bektaşî Tekkesi'nde gören Yahya Kemal, bu tepeyi ve bu tepeden İstanbul'u seyretmeyi hep sevmişti. Burası Eyüp ve Üsküdar gibi uhrevî semtlere benzemiyor, tam aksine insana dinlenmeyi

¹⁰ "Üç Tepe", *Dergâh*, nr. 1, 15 Nisan 1921, s. 1.

Vefatının 65. Yılında Yahya Kemal'in Üsküdar'ı

Yahya Kemal, hanım dostlarından Melek Celal Sofu ile Atik Valide Camii'nde (Yahya Kemal Enstitüsü Arşivi)

ve hayatın tadını çıkarmayı telkin ediyordu.¹¹ Sevgilisiyle gezerken Çamlıca'yı özellikle tercih ettiğini "İstanbul'un O Yerleri" isimli şiirinde "Cânanla çıktığım tepeler... Başta Çamlıca..." mısraında açıkça dile getirmiştir. "Bir Tepeden" ve "Bir Başka Tepeden" şiirlerindeki tepelerden biri de mutlaka Çamlıca'ydı. "Karnaval ve Dönüş" şiirinde, İstanbul'a bir dönüşünde ufukta Çamlıca tepesini bir an önce görmek için nasıl sabırsızlandığını anlatır:

*Ben yolcuym bugün
Nis karnavalda eğlene dursun
Ben yolcuym bugün. Yolun ufkunda Çamlıca*

*Hâlâ görünmüyor;
Hâlâ görünmüyor diyerekten sabırsızım.*

Şiir anlayışını anlattığı "söylesün" redifli gazeline "Çamlıca Gazeli" adını veren Yahya Kemal, "Eski Mûsikî" şiirinde bu tepeyi tanbur sesiyle birlikte hatırlayacaktır.

IV Atik Valde'de bir Ramazan akşamı

Yahya Kemal, Mimar Sinan'ın imzasını taşıyan Valide-i Atik Külliyesini ve etrafında oluşan semti çok sever, ismini zikrederken

¹¹ Yahya Kemal, *age*, s. 163.

“Atik Valde” şeklindeki halk söyleyişini tercih ettiği bu semti özellikle 1930’ların başında Moda’da otururken hemen her gün keşfe çıkardı. Bir Ramazan günü yine Üsküdar’a geçmiş, oradan “bir Müslüman diyarı” olan Atik Valide’ye yürümüştü. İftara beş on dakika kala hâlâ sokaktaydı; insanlar evlerine çekilmiş, sofralarının başında iftar topunun atılmasını bekliyorlardı. Kendini birden kimsesiz ve içinde yaşadığı topluma çok yabancı hissetti. Fakat hissettiği aynı zamanda derin bir şiirdi; Türk halkının İslâm’ı anlayışı, yaşayış biçimi, tevekkülü ve iftar saatindeki derin sessizlik, ona “Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neş’esiz” mısraının geçtiği meşhur “Atik Valde’den İnen Sokakta”¹² şiirini ilham etmişti.

Yıllarca sonra Orhan Şaik Gökyay’a anlattığına göre, o gün Üsküdar’dan dönerken vapurda Mehmed Âkif’in dostlarından biriyle karşılaşmış, sohbet sırasında söz şiire ve Âkif’e intikal edince şunları söylemişti: “Eğer Âkif, İslâm’ın benim hissettiğim şevkini, hüznünü hissetmiş olsaydı başka türlü olurdu. O İslâm’ın yükselişini, akaidini terennüm etti. Şiir, Atik Valde’nin iftar saatidir. O zat teslim etti bunu. ‘Evet, Âkif’in bu tarafı noksandır’ dedi. O İslâm’ın sefaletini anlatmıştır, yani sosyaldır.”¹³

Aynı hadiseyi Sermet Sami Uysal’a da anlatan Yahya Kemal, şiirde sözünü ettiği sokağın Atik Valide’den Karacaahmet’e inen sokak olduğunu ve o gün hissettiği şiiriyeti yavaş yavaş işleyerek “Atik Valde’den İnen Sokakta” şiirini vücuda getirdiğini söyler.¹⁴ Uysal’ın onunla bu konuyu konuştuğu 1955 yılında şiir henüz tamamlanmıştır.

Bütün inançlarından soyunmuş bir Jön Türk olarak gittiği Paris’te, dokuz yıl boyunca, Ahmed Haşim’in ‘Müslüman Saati’ dediği hayatın tamamen dışında yaşadığı için çok farklı zevkler ve alışkanlıklar edinen Yahya Kemal, memleketine “tarih içinde Türklüğü” keşfetmiş bir aydın olarak dönse de Yakup Kadri’nin tabiriyle “bağdaş kurmasını bile unutmuştu”. “Kanım, dilim ve mizacımla sizdenim / Dünya ve ahirette vatandaşlarım benim” dediği insanlar gibi ve onlarla birlikte yaşaması artık imkânsızdı. Ne var ki lezzetli çocukluk hatıralarında kalan yerli hayat şekilleriyle yeniden karşılaşmak onda adeta şok etkisi yarattı. Bir dost evinde dinlediği Tanburi Cemil Bey, Yakup Kadri’yle birlikte gittiği Çamlıca Bektaşî Tekkesi, ezanlar, Ramazan manzaraları, İstanbul içinde dostlarıyla veya tek başına yaptığı gezintilerde gördükleri ve yaşadıkları... “Dayanılmaz bir acı” yaratan ve derin bir iç hesaplaşmasına yol açan bu şok, onda zaman zaman içinden çıktığı toplumun hayatına yeniden katılma arzusu uyandıracaktır. Bu arzusunu bir yazısında “Türk milletinin ruhu bir rayiha gibi uçtu mu? Hayır, büyük kütlerde o ruh var; fakat son nesil bir sürü gibi büyük kütleden uzaklaştık, kaybolduk, fakat daha uzağa gitmeyeceğiz, döneceğiz” cümleleriyle ifade eden Yahya Kemal, “Koca Mustâpaşa” şiirinde de mensup olduğu neslin köksüzlüğünden, yabancılaşmışlığından şöyle şikâyet eder:

*Kopmuşuz bizler o öz varlık olan manzaradan.
Bahseder gerçi duyanlar bir onulmaz yaradan;
Derler: İnsanda derin bir yaradır köksüzlük;
Budur âlemde hudutsuz ve hazin öksüzlük.*

12 “Atik Valde’den İnen Sokakta”, *Hürriyet*, nr. 2880, 6 Mayıs 1956, s. 1. Yahya Kemal, bazı kelimeleri İstanbul halkının telaffuz ettiği şekilde kullanmayı tercih eder, Valide’ye *Valde*, duvara *divar*, fukaraya *fıkara*, Mustafapaşa’ya *Mustâpaşa* vb. derdi.

13 Orhan Şaik Gökyay, *Seçme Makaleler 1: Eski, Yeni ve Ötesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 241.

14 Sermet Sami Uysal, *Yahya Kemal’le Sohbetler*, İstanbul 1959, s. 27-28.

Vefatının 65. Yılında Yahya Kemal'in Üsküdar'ı

üste yanlışlar yapan toplumlarda özellikle aydınların yaşadığı 'kültürel şizofreni'yi tahlil etmektedir. Bu gibi toplumlarda, en moderninden en muhafazakârına kadar, bütün aydınların ayırıcı vasfı, duygu ve düşünce dünyalarında iki farklı kültürün sürekli itişip kakışmasından doğan zihin çarpıklıklarıdır. Bir yanda tarihin dışına düşme (anakronizm) kaygısı, diğer yanda "köksüzleşme" (yabancılaşma) korkusu...

Bir Ramazan günü iftar vaktine doğru, "öz varlık" dediği "manzara"yı daha derinden hissedebilmek için kalkıp Atik Valide semtine giden Yahya Kemal, söz konusu şiirinde, bu semtte yerli halkın iftar vaktini nasıl yaşadığını anlatır. Ramazan'ın yarattığı manevi hava sokakların her zamanki sükûnetini bir tatlı bekleyişe çevirmiştir. Süzölmüş benizleriyle çarşıdan birer birer dönen mahalleliler ve bakkalda bekleyen fukara kızcağızları iftar vaktinin yaklaştığını göstermektedir. Bir süre sonra bir top gürültüsüyle gün biter ve sokak büsbütün boşalır. Oruçlar açılmış ve şimdi kerpiç evleri derin bir neş'e kaplamıştır. Sokakta tek başına kalan Yahya Kemal, yurdun bu iftarından uzak kaldığı için kendini adeta gurbette (yani yabancı, "köksüz" ve "öksüz") hissederek üzülür. Tek tesellisi, "çok şükür" böyle duygularının kalmış olmasıdır. "Atik Valde'den İnen Sokakta" şiiri, her şeye rağmen yitirilmeyen bu duygunun şiiridir.

Sevdiği ve kendini bir parçası gibi hissettiği manzaraların içinde yabancı bir seyyah gibi gezinen ve ikamet için hemen her zaman 'alafranga' muhitleri tercih eden (yani Üsküdar'ın dost ışıklarını Cihangir'den yahut Park Otel'deki odasının penceresinden seyreden) Yahya Kemal'in dramı, Türk aydınlarının bugün de az çok yaşadıkları, fakat itiraf etmekten kaçındıkları bir dramdır. Onun

Yahya Kemal'in
muhtemelen
Üsküdar'da
çekilmiş başka
bir fotoğrafı
(Yahya Kemal
Enstitüsü Arşivi)

Yahya Kemal, "onulmaz yara" derken tam da Daryush Shayegan'ın "yaralı bilinç" dediği trajik durumdan söz ediyordu.¹⁵ İranlı düşünür, köklü bir medeniyete sahip olmakla beraber modernitenin ani atakları karşısında şaşkınlığa uğramış, gelişmelere ayak uydurabilmek için acele ederken üst

¹⁵ Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç: Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni* (çev. Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul 1991.

üstünlüğü, “onulmaz yara”sını gizlememesi, zihnindeki çatışmayı estetiğe dönüştürmeyi bilmesidir. Başka bir deyişle, Yahya Kemal, zihin dünyasındaki ikilikten doğan çatışmayı yaratıcı bir hamleyle şiire dönüştürebilmiştir; bu sebeple hâlâ gündemdedir.

Mehmed Âkif gibi aydınlar ise, Yahya Kemal’in sokakta “oruçsuz ve neş’esiz” tek başına kalıp hüznünlendiği saatlerde iftar sofralarında dırlar; dolayısıyla onun hissettiklerini hissetmeleri mümkün değildir. Ne var ki onlar da tarihin dışına sürüklenmemek için moderniteyle başka türlü bir alışveriş içindedirler; kaçınılmaz bir realite olarak karşılarında buldukları “Garp” medeniyetini meşrulaştırmak için kendilerini ait hissettikleri medeniyetin depolarından gerekçeler devşirip dururlar; açıkçası onların “bilinç”leri de yaralıdır.

Yahya Kemal, “Ziyaret”¹⁶ adlı şiirinde de Atik Valide’yi anlatır. Bir arkadaşıyla birlikte yine bir gün Atik Valide’ye gider, çınarlarla siyah servilerin gölgesinde serinlerken caminin şadırvanından akan suyun sesinde bir “ledünnî”lik sezer ve “Eski mimara nasıl rahmet okunmaz burada?” diye sorar. Mimar (Sinan) bu güzel manzarada suyu adeta cennetten akıtmış, duvarlarda da çiniden hiç solmayacak bahçeler yaratmıştır. Bunlar için öyle bir manevi çerçeve yapmıştır ki “saatlerce temaya değer” ve her bakan bu çerçevede başka bir âlemi görerek kendinden geçer. Yazık ki bir süre sonra güneş battığı için ruhunda bu manevi temasının verdiği hazla oradan ayrılmak zorunda kalan Yahya Kemal’in o gün yanındaki dostu ressam Melek Celâl Sofu’dur. Şemsi Kuseyri’ye verdiği röportajda, “Kemal Bey kadar İstanbul’u sevene rastlamadım. Onun en çok sevdiği yerler Koca Mustafa Paşa,

*Mehmed Âkif gibi
aydınlar ise, Yahya
Kemal’in sokakta
“oruçsuz ve neş’esiz”
tek başına kalıp
hüznünlendiği
saatlerde iftar
sofralarında dırlar;
dolayısıyla onun
hissettiklerini
hissetmeleri
mümkün değildir.*

Süleymaniye, Üsküdar ve Boğaz’dı,” diyen Melek Celâl, onunla sık sık Üsküdar’a gittiklerini, Üsküdar’ı onun sayesinde tanıyıp sevdiğini anlattıktan sonra şöyle devam eder: “Her köşesini, her sokağını bilirdi. En çok Atik Valide Camii’ne giderdik. Bir gün Atik Valide Camii’nde idik. Kemal Bey birden durdu ve ‘Sultanım, ilham geldi. Bu şiirimi sana ithaf ediyorum’ dedi. Fakat merhum bir türlü bu şiiri tamamlayamamıştı.”¹⁷

V Üsküdar’daki Üsküp

Yahya Kemal’in Üsküdar’a duyduğu sevginin belki de en önemli sebebi, bu semtte ve İstanbul’un diğer uhrevî semtlerinde, doğup büyüdüğü Üsküp’teki yaşama iklimini bulmasıydı. Üsküdar’dan otuz yıl kadar sonra fethedilen ve Türkleşirken aynı ameliyelerden geçen Üsküp, onun nazarında sadece Bursa’nın değil, Üsküdar’ın da Şardağı’ndaki devamıydı. Süheyl Ünver, Yahya Kemal’in Üsküdar, Atik Valide ve Koca Mustafapaşa gibi semtlere duyduğu büyük sevgiyi, buralarda Üsküp’ü bulmasına bağlıyordu ve çok haklıydı.¹⁸

¹⁶ “Ziyaret”, *Hürriyet*, nr. 2906, 3 Haziran 1956, s. 1. Şiir ithafsız olarak yayımlanmıştır.

¹⁷ Şemsi Kuseyri, “Yakın Dostları Yahya Kemal’i Anlatıyor I: Melek Celâl”, *Yeni Sabah*, 4-7 Kasım 1958

¹⁸ Süheyl Ünver, *Yahya Kemal’in Dünyası*, Şehir Yayınları, İstanbul 2000, s. 139-141.

Ahmet Emre Bilgili

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Yeni Cazibe Merkezi Nevmekânlardan Gastronomi Sokağına, Marka Kütüphanelerden Sahaflara

Üsküdar'ın, kültür, sanat ve eğitimle anılan bir şehir olması yeni bir durum değildir. Kültür ve sanatın hem icrası hem de kültür/sanat insanların ikâmeti anlamında Üsküdar'ın öteden beri zenginliği ve özel bir konumu olduğu bilinmektedir. Bu var olan yüksek potansiyelinin yanında özellikle son beş altı yıldır Belediyenin planlı ve başarılı bir kültür politikası izleyerek kültür sanat muhtevalı birimlerini ardı ardına faaliyete geçirmesi, var olanları devam ettirmesi kültürel dönüşümün işaret fişekleri olmuştur. Aynı zamanda İstanbul Kültür İl Müdürlüğü ile çocuk kütüphaneleri alanındaki iş birliği de önem taşır. Tüm bunlar; hem mimari hem de tematik işlevsel içerik açısından özgün ve dönüştürücü özelliklere sahiptir.

Bu anlamda her dönüştürücü birim; marka, mimari, fonksiyonellik ve işleyiş açısından özgün örnekler olmuşlardır. Ülkemizde kendi alanında bir rekor olan ve on

ikincisi yapılan Üsküdar Sempozyumları, sempozyumların ortaya çıkardığı Külliyyat, Küresel bir markaya dönüşen Nevmekân'lar, ülkeye mal olmuş isimler adına açılan Kütüphaneler, Mimar Sinan eserinde açılan Sahaflar Çarşısı ve çok stratejik bir konumda hizmete giren dönüştürücü/cazibe yaratıcı özelliği ile Gastronomi Sokağı hızlı ve yaygın bir kültürel dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bunun somut bir neticesi olarak; genç jenerasyonun yönelimi Kadıköy'den Üsküdar'a doğru evrilmiştir.

Şimdi bu alanda biraz detaya girelim. Yaklaşık beş altı yıl önce özellikle genç jenerasyon kendi aralarında buluşmak için Kadıköy'ü tercih ederlerdi. Bunun elbette ki kendine özel cazip sebepleri vardı. Yeme içme mekanlarının, kitapçıların, sahafların ve kafelerin varlığı/yaygınlığı bu cazibeyi oluşturan sebeplerin başında geliyordu. Üsküdar'da ise o dönemler bunlar yok

Son beş altı yıl içerisinde Kadıköy yerinde saydı, Üsküdar atağa geçti. Öncelikle Marmaray'ın gelmesi Üsküdar'ı ulaşımın merkezi haline getirdi. Ardından metronun; Ümraniye, Çekmeköy'e kadar uzanması o tarafların Üsküdar'a akmasını sağladı. Böylece ulaşım açısından Üsküdar kıtalar arası buluşma noktası haline geldi.

mesabesinde idi. Var olan; iki üç kitapçı, üç beş kahve, bir iki sahaftan ibaretti. O yıllarda ulaşım merkezi açısından Üsküdar Kadıköy arasında fark yoktu. İkisi de boğaz hatları ve dolmuş/otobüs ulaşımına dayanıyordu.

Son beş altı yıl içerisinde Kadıköy yerinde saydı, Üsküdar atağa geçti. Öncelikle Marmaray'ın gelmesi Üsküdar'ı ulaşımın merkezi haline getirdi. Ardından metronun; Ümraniye, Çekmeköy'e kadar uzanması o tarafların Üsküdar'a akmasını sağladı. Böylece ulaşım açısından Üsküdar kıtalar arası buluşma noktası haline geldi. Sonrasında Üsküdar Belediyesinin yeme içme, kafe ve diğer kültürel birimlerini ardı ardına faaliyete geçirmesi ibreyi bu tarafa yönlendirdi. Ve şimdi açık ara Üsküdar merkez olmuş durumdadır.

Şimdi ulaşımın dışında cazibe oluşturan birimlere geçelim. Bunların öncüsü Nevmekânlar olmuştur. İlk Nevmekân Bağlarbaşı'nda tarihi ve mimari açıdan çok uygun bir yerde açıldığında gençler hemen mekana sahip çıkmışlardı. Mekânın konsepti

onlara çok cazip gelmişti, sahiplenmeleri de bu yüzden oldu. Bu arada Nevmekân ismini bulan Abdurrahman Demirel'i de anmış olalım. Gençler sahiplenince Hilmi Başkan, mekânları hizmet açısından standart hale getirerek yaygınlaştırma kararı aldı. Sonuçtan baktığımızda doğru da yapmış diyoruz. Bugün beş olan Nevmekân'lar Üsküdar içinde hem dağılımı hem de mimari

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm
Yeni Cazibe Merkezi
Nevmekânlardan Gastronomi Sokağına,
Marka Kütüphanelerden Sahaflara

açıdan özgünlüğü sebebiyle cazibenin merkezi durumundadır.

Nevmekân tecrübesinin hemen ardından diğer kültürel birimler bir vizyon doğrultusunda açılmaya başladı. Üsküdar merkezde önce var olan antikacıların çok daha iyi bir yapıda açılması meraklıları için merkezi kuvvetlendiren bir unsur oldu. Hemen ardından Mimar Sinan hamamının Vakıflar tarafından restorasyonu neticesinde dükkan sayısı az da olsa Sahafların ve Kiraathanesinin açılması Üsküdar'ın kültürel kimliğine çok uygun düşmüştür.

Nevmekânların içerisinde kitaplar olsa da işleyişe bakıldığında kitaplar; az okunan daha çok görsellik sağlayan bir konuma yerleşmiştir. Bu, olandır ve çok da negatif bir durum değildir. Fakat asıl kültür mekanları Üsküdarla ve kültürle hemhâl olmuş şahsiyetler adına açılan kütüphanelerdir. Haluk Dursun ve Mehmet Genç Kütüphaneleri bu boyuttan zirve mekânlardır.

Kitapseverin her ihtiyacın düşünüldüğü, işleyişi ile öne çıkan ve gençlerin ders çalışma, kitap okuma mekanına dönüşen kütüphanelerin dışında Üsküdar'da çok sayıda bilinen kitapevleri açılmıştır. Her ne kadar kitap satışlarının düştüğü söylene de bu kitap ağırlıklı kafeler de dönüşümde ciddi bir rol oynamıştır. Kitap kafe dengesini iyi kuran mekanlar daha sıcak kültürel ortamlar sunmuş olmaktadır. Sohbet ve muhabbet ortamı ve teması da bundan etkilenmiş olabilir.

Fakat asıl, Üsküdar'ı gençler açısından merkez yapan yaygın husus; Gastronomi Sokağı projesi olmuştur. Uncular caddesinin boydan boya kafe ve yeme-içme mekanına dönüşmesi ve her birinin de müşteri açısından dolu olması sözkonusu cazibeyi göstermektedir. Ayrıca çok kültürlü mutfak mevcudiyeti de cazibeyi artıran unsurlardandır. Uncular caddesinin ara sokakları ile birlikte kafe/gastronomi mekanına dönüşmesi Üsküdar'ın merkezini de tetiklemiş ve Uncular dışında çok sayıda kafe ve yeme-içme mekânı açılmıştır. Daha çok, inşaat, yapı malzemeleri ve hırdavatçıların bulunduğu bu cadde aslında gıda merkezli olunca 'Uncular' isminin de kısmen aslına dönmüş olmaktadır.

Bütün bunların hülasası olarak son beş altı yılda, bir vizyon doğrultusunda yapılan

Kitapseverin her ihtiyacın düşünüldüğü, işleyişi ile öne çıkan ve gençlerin ders çalışma, kitap okuma mekanına dönüşen kütüphanelerin dışında Üsküdar'da çok sayıda bilinen kitapevleri açılmıştır. Her ne kadar kitap satışlarının düştüğü söylene de bu kitap ağırlıklı kafeler de dönüşümde ciddi bir rol oynamıştır.

çalışmalar Üsküdar'da kültürel dönüşümü başlatmış ve belli bir noktaya da getirmiştir. Bu gelişme Üsküdar'ın kültürel ve sosyal kimliği ile uygunluk içerisinde olmuştur. Gençler artık buluşma, sohbet, muhabbet için Üsküdar'ı tercih etmektedir.

Elbette her dönüşümün sancılı bir tarafı bulunur. Üsküdar merkezine bu kadar yönelim olunca doğal olarak Üsküdar'ın geleneksel kimliğine uygun olmayan durumlar da olabilir. Ne yaptık da buraya bu kadar insanı topladık türünden şikayetler vuku bulabilir. İfade ettiğimiz gibi her hızlı değişimin ve dönüşümün istenmeyen ve rahatsız edici boyutları ortaya çıkabilir. Ama Üsküdar'ın; tarihi, kültürel ve geleneksel yapısı ile rahatsız edici gibi görünen hususları absorbe edici gücü vardır. Bu husus süreç içerisinde problem olmaktan çıkacaktır. Zira Üsküdar kimliği Anadolu'dur, Anadolu kadar büyüktür.

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

*Mehmet Âkif Aydın;
“Üsküdar fetihten
sonra süratle
İstanbul ile birleşmiş
ve bütün Osmanlı
tarihi boyunca
bu güzel şehirle
birlikte oluşturduğu
dini, sosyal ve
kültürel kimliğini
asırlar boyunca
korumuştur.”*

Üsküdar, öteden beri taşıdığı Anadolu kimliği ile sosyolojik olarak bir ilçenin sınırlarını aşan önemi haizdir. Son yıllarda; her boyuttan hızlı gelişmeler, değişimler, ulaşım açısından Anadolu yakasının aktarma ve buluşma merkezi haline gelmesi, okul ve üniversite yoğunluğunun eğitim-öğrenci şehri boyutunu oluşturması, Nevme-kân gibi farklı türden mekânsal yapıların sayısının artması, Gastronomi sokağının hizmete girmesi ile etrafındaki yayılımı, sahaflar ve antikacılar çarşısının merkez olmayı tamamlayacak şekilde konumlanması ve diğer faktörlerle birlikte bir çekim merkezi oluşturması nasıl değerlendirilebilir? Özellikle genç jenerasyonunun buluşmak üzere Üsküdar'ı tercih eder hale gelmelerine farklı boyutlardan bakmak gerekir. Üsküdar'ın değişen yüzü ve merkezileşen konumu üzerine neler söylenebilir?

İşte bu soruların cevabını; yazar, bilim adamı, sanatçı, kültür yöneticisi, kültür işletmecisi ve öğrencilerle konuşarak bir 'soruşturma' çerçevesinde görüşlerini aldık. Üsküdar Belediyesi, Üsküdar'ın ulaşım ve aktarma merkezi olma durumunu iyi değerlendirmiş ve uyguladığı projelerle bu durumu

avantaja dönüştürmüş görünüyor. İsmail Kılıçaslan'ın ifade ettiği gibi ortaya bir 'Üsküdar Modern' çıkmış. Çünkü Üsküdar'ı gelip geçmek bu ulu şehre saygısızlık olarak telakki edilmiş, bunun üzerinden şehir bilinci inşa edilebileceği hatta Osman Sezgin'in ifadesi ile 'aklı selim, kalbi selim ve zevki selim'in tekâmül ettirilebileceği düşünülmüştür. Hikmet Barutçugil'in kalben inandığı şekilde 'Üsküdar'da olmak bir lütûftur' sözünü geniş manası ile anlamak gerekir. Kemal Sayar Hocanın ifadesi ile 'ruhumuza kıvam veren' bir mekân ile karşı karşıyayız. Üsküdar'ın marka kurumu İSAM'ın başkanı Murtaza Bedir'in gündelik hayatla ilgili 'Üsküdar'da insanın namazını geçirmesi mümkün değil, camilerin yoğunluğundan' sözü başka bir detaya vurgu yapıyor. Bir başka boyut; yayıncılık anlamında matbuat âleminin merkezi olma durumu da mümkün görünmektedir.

Üsküdar, İstanbul'un fethini gören ulu bir şehir olarak ve sosyolojik anlamda Anadolu kimliği temsiliyeti ile hepimiz için bir imkân ve değer olarak görülmelidir. Şehir ve kültür bilincini inşa etmede mekânsal bir fırsat sunmaktadır.

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

Mehmet Âkif Aydın

Üsküdar, Mazi İle İstikbâli Birleştiren Şehir

Üsküdar'ı tek cümleyle tanımlamak gerekse her halde tarihi kimliğinden kopmayan, ümit ve azimle geleceğe hazırlanan bir şehir olarak tanımlamak gerekir. Üsküdar'ın İslâm'la tanışması Emevîler, Türklerle tanışması Selçuklular zamanına kadar uzanır. Kutalmışoğlu Süleyman Bey'in Anadolu Selçuklu Devletini kurmasının üzerinden çok kısa bir süre geçmeden Üsküdar'a kadar geldiği bilinmektedir. Yahya Kemal Türklerin Üsküdar'a gelişini "On yılda vardı sâhil-i Kostantiniyye'ye" mısralarıyla anlatır. Üsküdar bu tarihten fethiye kadar ümitle İstanbul ile birleşmeyi beklemiş ve sonunda fethi gören ve sonraki tarihi boyunca mutlulukla onu temaşa eden bir şehir olma mazhariyetine ulaşmıştır. Bugün de tarihi İstanbul'u en güzel göreceğiniz yer Üsküdar'da Harem sırtlarıdır.

Üsküdar fetihten sonra süratle İstanbul ile birleşmiş ve bütün Osmanlı tarihi boyunca bu güzel şehirle birlikte oluşturduğu dini, sosyal ve kültürel kimliğini asırlar boyunca korumuştur. O kadar ki tarihi İstanbul ile müşterek kimliğini en fazla koruyan hangi ilçe vardır dense her halde önce Üsküdar'ı zikretmemiz gerekir. Cumhuriyetin ilk yıllarında plânsız şehirleşmeden belirli ölçüde etkilenmişse de son zamanlarda tarihi kimliğine uygun bir şehirleşme hamlesiyle asli hüviyetine dönüş

yoluna girmiştir. Üsküdar iskelesinden itibaren açılan meydanlar hem merkezi rahatlatmış hem tarihi Üsküdar'ı daha görünür kılmıştır.

Kültür Bakanlığı'nın, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Üsküdar Belediyesi'nin hatta bazı şirketlerin son senelerde tarihi binalara aslına uygun restore ederek işlevsel hale getirmeleri hem tarihe saygı hem kültüre hizmetin bir göstergesidir. Üstelik Üsküdar Belediyesi çok isabetli bir kararla bu binaların bir kısmını Nevmekân müşterek ismiyle hem üniversiteli gençlerin oturup sohbet edeceği, sosyal ilişkilerini geliştireceği bir ortam hem de buralarda kurduğu kütüphanelerle ders çalışacağı bir mekâna dönüştürmüştür. Buna yine Belediye'nin açtığı küçük semt kütüphanelerini ekleyebilirsiniz. Zaman zaman uğradığım bu kütüphanelerin üniversite öğrencileriyle dolu olduğunu görmem bende uyandırdığı mutluluğu anlatamam. Aslında Üsküdar aynı zamanda bir üniversite şehri İstanbul'da mevcut en az 8-10 üniversitenin merkezleri veya belirli bölümleri bu şehirde. Maalesef üniversitelerimizin yeterli kütüphane imkân ve rahatlığının olmaması bu Nevmekânları talebeler için vazgeçilmez hale getirmiştir. Buralarda akşam veya sabahları belediyenin ikram ettiği çorba ikramı da Üsküdar'ın sosyal belediyecilik anlayışının en güzel göstergesidir. Şahsen benim benzer faaliyetlerinden haberdar olduğum diğer İstanbul ilçe belediyeleri, Fatih ve Zeytinburnu Belediyelerinin hizmetlerini biliyorum, geleceğin Türkiye'si için ümitlerimizi kuvvetlendirmektedir.

Kemal Sayar

Gençlerin Ruhuna Kıvam Veren Üsküdar

Üsküdar, bugünlerde bir nebze değişmişse de, Müslüman İstanbul'un çehresini bir nişane gibi karakterinde halen taşıyor; apak oyalı bir tülbent gibi kıyılarında camileriyle, iskeleleriyle, sarayları, konakları ve kasırlarıyla, denize açılan mahalleleri ve pencereleriyle gönle ferahlık ve sürûr veriyor. İstanbul'un boğaz silüeti ve Kız Kulesi tüm bir eski İstanbul'u ihata eden gözün sevincini yaşıyor sakinlerine ve misafirlerine. Her bir semtiyle, o semtlerin isimleri ve hususiyetleriyle ayrı ayrı sevinecek bir belde Üsküdar.

Rindliği ve zühdüyle, vakarı ve tevazusuyla bu eski İstanbul terbiyesi, mimariye sokağın ruhuna sinmiş ve halen tarihi soluyan bu iklim bugün gençlerin ruhunu mayalıyor.

Gerek bir geçiş ve kavşak noktası olmasıyla, gerekse kalabalık sayıda üniversiteli gençlerin yaşam, eğitim ve barınma alanı olması nedeniyle, Üsküdar'ın güzel ruhu, Bilad-ı Selase içinde belki en yoğun şekilde gençliğin ruhuna bir kıvam veriyor.

Gençler için kurulan kütüphane, ihtisas ve etüd merkezleri, yoğun şekilde düzenlenen seçkin kültür ve sanat organizasyonları, eğitim ve seminerlerle zihinlerin ve ruhların serpilmesine ön ayak oluyor. Nevmekân işletmeleri, en güzide semt ve yapılarda sunduğu hizmet ve sosyal destekle, bir estetik hazzı ve

terbiyesi de aktarıyor gençlere. Geniş kapsamlı kütüphaneleri, kitaba erişimde bir kolaylık sunduğu gibi, çeşitlilik sayesinde yeni ufuk ve disiplinlerarası bir kavrayış için imkânlar yaratıyor.

İsmail Kılıçarslan

Gençler Üsküdar'da “dursunlar” biraz

Son 30 yılını Üsküdar'da geçiren bir Üsküdarlı olarak şuna hiç şüphem yok. Üsküdar, bir aktarma, tabiri caizse bir transfer merkezi haline geldiğinde bu güzelim semtin bir avantajı bir de dezavantajı oldu, oluyor.

Dezavantajından başlayayım. Bunca insanın Üsküdar'ı “hissetmeden” fethi gören bu mübarek şehirden geçip gitmesi, kent kimliğine ciddi bir hasar verebilir. “Geçip gitmek”, Üsküdar'a yapılan büyük bir haksızlığa dönüşebilir. Aslında Üsküdar'ın bu potansiyel dezavantajı, aynı zamanda şehrin avantajına da dönüşebilir, hatta dönüşüyor. Şöyle: Üsküdar'ın merkezi noktalarında açılan ve kısa zamanda gençlerin “favorilerine ekledikleri” Nevmekânlar ile son derece doğru bir yerel yönetim kararıyla gastronomi sokağına dönüştürülen Uncular Caddesi, şehre yeni bir soluk getirdi. Bu, Üsküdar'ı alelâde bir transfer merkezi olma durumundan çıkaracak yegâne çıkıştı ve bu çıkış şu anda “oluyor.” Kelimenin gerçek ve sempatik anlamıyla ifade edeyim: Üsküdar modern! Gençlerin

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

Üsküdar'da “durmaları”nın Üsküdar'ı şahane bir cazibe merkezi haline getirmesi elbette bir “yerel yönetim başarısı” olarak geçer tarihe ama daha önemli bir başarı var ortada bence ve o başarı doğrudan gençlerle ilgili. Üsküdar'da “durmak”, gençlere müthiş bir İstanbul ve şehir bilinci kazandırır çünkü aynı zamanda. “Mekân, mekânın sahibiyle şereflenir” cümlesiyle biraz oynayarak ifade etmem gerekirse “gençler, Üsküdar'la şenlenir, çiçeklenir.”

Tabii burada hem biz Üsküdarlıların hem de Üsküdar Belediyesi'nin yapacağı, yapabileceği çok şey var gençlerin bu şenlenmeyi daha iyi deneyimlemeleri için. Hem teknoloji yetişebilir imdada, hem de “oldschool”un manuel insanları inisiyatif alabilirler. Kare kodlama işinden tecrübeli Üsküdarlıların gençlere Üsküdar rehberliği yapmalarına değin bir uzun listeden söz ediyorum aslında.

Üsküdar'da durmak iyidir.

Murtaza Bedir

**Nevmekân En Öncü
Adımdır, Üsküdar'da
Namazın Kaçırılması
Mümkün Değildir**

Üsküdar: Eski ile yenin buluşma mekânı binlerce yılı aşkın tarihiyle İstanbul'un Doğu kapısı Üsküdar son 40-50 yılda hızlı bir kentleşme olgusu sebebiyle tüm İstanbul semtleri gibi büyük bir değişim geçirdi. Ben İstanbul'un tarihi semti Fatih'ten sonra Üsküdar'la tanıştım ve

sevdim. Sevdim çünkü Üsküdar'da tarih ile gelecek çok daha canlı bir biçimde buluşuyor. Üsküdar Meydanı iş için koşuşanların telaşıyla Mihrimah'ın ve Yeni Valide'nin dinginliğini aynı anda yaşıyor. Hemen her köşesinde bir Osmanlı külliyesinin bulunduğu bu şehirde mesela namazınızı kaçırma ihtimâliniz yoktur, zira külliyelerin yanı sıra her bir köşe başında bir mescidiyle şehir size her daim Allah'ı hatırlatır. Böyle bir mekânın sanırım dünyada çok az örneği vardır, Fatih'ten sonra buraya kolay alışmamın sebebi herhalde budur. Son yıllarda Üsküdar bir taraftan bu külliyelerini ve mescitlerini yenilerken ve kaybettiklerini yeniden keşfederken diğer yandan şehrin dinamik sosyo-ekonomik hayatını canlandıran yeni yatırımlarıyla gerçekten bir kez daha yeniden doğmayı başardı. Biz İstanbul'da şehirlerimizin kimliğini ve yaşanabilir çevrelerini son asırda çok yıprattık, haklı olarak ekmek kapısı olarak gördüğümüz bu şehirde öncelikle barınma ve beslenmeyi sağlamaya çalıştık.

Şehrin kimliğini ve yaşanabilir çevresini ihmâl ettik, pek çok semtimizi beton ve insan yoğunluğuna boğduk. Özellikle İstanbul'un Avrupa yakası bu tahribatı çok daha yoğun yaşadı. Ancak bugün ekonomik gelişmişlik düzeyini ve refahını belirli bir aşamaya ulaştırmış olan Türkiye'nin artık şehirlerini yeniden düşünme vakti geldi ve geçiyor.

Bir taraftan sosyo-ekonomik ihtiyaçları karşılarken diğer taraftan şehirlerimizi kültürünü, sanatını, kısaca mânevî hayatını yeniden şekillendirmek için acil

çözümler üzerinde çalışmalıyız. Üsküdar bu açıdan gerçekten şanslı bir şehir oldu; Avrupa yakasına göre nüfus yoğunluğunu daha geç yaşadı ve bu da ona nefes alıp düşünme ve hatalardan ders alma fırsatı sundu. Evet Marmaray'ın gelmesiyle Üsküdar çok yoğun bir insan hareketliliği yaşamaya başladı ama diğer yandan doğru adımları atarak mekânın kimliğini ve doğal çevresini koruma yolunda akıllı çözümler geliştirdi. Üsküdar meydan düzenlemesi, yani meydanın sonradan eklenen eğreti yapılardan arındırılarak eski tarihsel mekânlarını öne çıkarılması projesi gerçekten Üsküdar'a çok değer katan bir iş oldu. Ancak şehre sadece fiziksel mekânı düzenleme yoluyla kimlik katamazsınız, mânevî hayatını, kültürünü sanatını ve sosyalleşme mekânlarını geliştirmek gerekiyor. Üsküdar bu açıdan vakıf şehir olma avantajını sonuna kadar kullanarak tarihi mirasını ilim, kültür, sanat ve edebiyat insanların kullanımına sunacak projelere öncelik verdi. Üsküdar ortaöğretimden üniversite öğrencilerinin, sanat ve edebiyat tutkunlarının, araştırmacıların, dervişlerin, kısaca mânevî kimliği besleyen her türlü aktivitenin canlı bir mekânı haline geldi. Şehir kendisini bir kez daha yeniliyor ve bunu da kimliğinin özünü kaybetmeden ama ona yeni unsurlar katarak yapıyor. Üniversiteleriyle, araştırma merkezleriyle, gastronomi ve sahaf mekânlarıyla, sosyal ve kültürel aktiviteleriyle ama daha da önemlisi mânevî hayatını besleyen dînî atmosferiyle Üsküdar İslâm şehirleri arasında model bir şehir olma yönünde hızlı bir gelişme kaydetmektedir.

Üsküdar vakıf şehir olma avantajını sonuna kadar kullanarak tarihi mirasını ilim, kültür, sanat ve edebiyat insanların kullanımına sunacak projelere öncelik verdi. Üsküdar ortaöğretimden üniversite öğrencilerinin, sanat ve edebiyat tutkunlarının, araştırmacıların, dervişlerin, kısaca mânevî kimliği besleyen her türlü aktivitenin canlı bir mekânı haline geldi.

Özellikle Avrupa, Kuzey Amerika ve Arap dünyasından Müslüman ilim, fikir, sanat ve kültür insanların son yıllarda Türkiye'ye özel bir ilgi gösterdiklerini ve burada kendilerine bir gelecek kurmak isteklerini çok sık duyar olduk. Bu hayallerini hayata geçirenlerin ağırlıklı Üsküdar'ı seçmeleri asla tesadüf değil. Üsküdar'ın bu dinamik kimliğini önce çıkaran bir başka gelişme de Nevmekânlardır. Son 50 yılda şehirlerinde yaşayan insanların salt barınmanın ve ekmek kazanmanın ötesinde sosyal-kültürel-mânevî ihtiyaçlarını gidermek yönünde bir talebinin olduğunu fark eden belediyelerimiz yeni usuller ve yollar geliştiriyorlar. Üsküdar'ın nevmekân konsepti bu yönde atılmış bir öncü adımdır. Gençlerin Üsküdar

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

kimliğini sonuna kadar hissettikleri bu mekânlar şehrin sadece tarihe bakarak geliştirilemeyeceği, geleceğe ve ileriye bakmak gerektiği bilincinden hareket eden yeni ve dinamik bir konsepttir. Üsküdar semtinin ve kimliğinin bu dinamik özelliği onu hem İstanbul ve Türkiye hem de dünya insanları için bir cazibe merkezi haline getiriyor ve gelecekte çok daha fazla getirecek gibi görünüyor. Şehirler tarihten miras aldıkları güzelliklerine yeni güzellikler katarak geleceği inşa edebilirler, Üsküdar'ın bu yolda ortaya koyduğu örnek çabayı koruması ve daha da geliştirmesi sadece Üsküdarlılar için değil tüm ülkemiz ve hatta son yıllarda şehirlerini yeniden kurmakta olan Müslüman topluluklar için de bir örnek teşkil edecektir. İslâm dünyasında şehir ve onun mânevî hayatı ile dinamik ve geleceğe bakan yönüne dönük olumlu örneklerin son yüzyıllarda azaldığı böyle bir çağda Üsküdar'da yaşananları sadece bu Üsküdar sınırlarıyla mahdut görmemek gerekir.

Görgün Taner

**Gençlerin Sesine Kulak
Veren Öğrenci Dostu
Üsküdar**

Babam Haydarpaşa DDY'de Müfettiş olarak çalışıyordu. Bu nedenle çocukluğum tam Üsküdar – Kadıköy sınırında olan Haydarpaşa lojmanlarında geçti. En net hatırladığım ise Duvardibi'nde ki yazlık sinema.

Yaz akşamları ailecek gidip çokça eğlendiğimiz hâlâ gözümün önünde. Daha sonra da Üsküdar'da oturan arkadaşlarım nedeniyle gidip gelen biri olarak semtin o günden bu güne ama özellikle de son birkaç yılda değişime uğradığını söylemek doğru olur.

Osmanlı döneminde de ticaretin ve ulaşım ağının önemli bir parçası olan Üsküdar, çağımızda da ulaşım olanaklarının gelişmesiyle ulaşımında en çok tercih edilen noktalardan biri haline geldi. İki yakayı birbirine bağlayan deniz hatları ve ulaşımın kısa sürmesi manzarası ile zevkli hale getiren Üsküdar'ın, kültür mirasıyla, günün her saati canlılığı ile bilinen balık pazarıyla (balık pazarının girişinden 50 metre içeride sağda çok güzel bir kanatçı vardır, bunu eklemeyi geçemeyeceğim!) ve daha birçok noktasiyla insanları halen çekmeye devam ettiğini düşünüyorum. Kanaat Lokantasını da unutmayalım.

Bu nostalji yolculuğunun yanı sıra, son yıllarda büyük çaplı yapılandırma işlemlerinin de gerçekleştiğini gözlemledim. Üsküdar, tarihini yeni nesillerle buluşturmak adına birçok eğitim olanağı sunan, düzenlenen konser ve kültür etkinlikleri, erişilebilir öğrenci dostu fiyatları olan yeme - içme mekânlarına sahip bir nokta haline getirildi. Kültür aktarımının özellikle yeni nesilde zor bir başlık olduğunu düşünüyorum ama benim yorumum Üsküdar, bunu başarıyla gerçekleştirebilen, aslında daha doğrusu bu konuda adım atan bir ilçe oldu. Benim düşüncem Üsküdar'ın merkezileşen

konumu ve kültür mirasını, modern hayatın dinamikleriyle ve talepleriyle başarılı bir şekilde harmanlayarak fark yaratmaya çalışıyor, en büyük başarı sırrının bu dengede olduğunu düşünüyorum.

Ben 1959 doğumluyum. Üsküdar yıllarca benim kafamda yıllarca daha çok yaşlı insanların oturduğu, biraz “eski” bir semt olarak yer etti. Son yıllarda açılan Nevmekân’la ve atılan adımlarla genç insanları dinleyip onlara kulak veren ve semtin yeni planlamasında ve şekillenmesinde onlara söz hakkı tanıyan bir Üsküdar’ın gelmeye başladığını da görüyorum. Zaten önemli olan öncelikle dinlemek, sana uzanan eli tutmak. Yerel yönetimlerin kültür politikalarının önemli adımlarından birinin de sadece kültür alanında değil, ama ilçenin geneli ilgilendiren kararlar verileceği zaman masada hep bir kültür insanının olması. Çeşitlilik ve kapsayıcılık genç kuşağın en dikkat ettiği konular.

Üsküdar’ın Anadolu kimliği ve sosyolojik önemi, son yıllardaki gelişmelerle birlikte daha da belirgin hale gelmiş denilebilir mi? Bu kapsamlı bir araştırma gerektirir ama genç jenerasyonun Üsküdar’ı tercih etme nedenlerini farklı boyutlardan değerlendirebiliriz:

1. Kültürel ve Tarihi Zenginlik: Üsküdar, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle öne çıkan bir ilçedir. Sahip olduğu tarihi camiler, külliye ve boğaz manzarası gibi özellikler, gençlerin kültürel birikim arayışında Üsküdar’ı cazip kılmaktadır. Sahaflar ve antikacılar çarşısının merkezi

konumu, tarihsever gençler için bir çekim noktası olabilir.

2. Eğitim İmkânları: Okul ve üniversitelerin yoğunluğu, Üsküdar’ı bir eğitim-öğrenci şehri haline getirmiştir. Genç jenerasyon, eğitim olanaklarından faydalanmak ve bu dinamik ortamda bulunmak amacıyla Üsküdar’ı tercih etmektedir.

3. Mekânsal Çeşitlilik: Nevmekân gibi farklı türden mekânsal yapıların artması, gençler için sosyal etkileşim ve aktivite imkânlarını çeşitlendirmiştir. Bu mekânlar, gençlerin sanat, müzik, edebiyat gibi farklı alanlarda buluşmalarına olanak tanımaktadır.

4. Gastronomi ve Sosyal Yaşam: Gastronomi sokağının hizmete girmesiyle birlikte, Üsküdar’da lezzetli yemekleri deneyimlemek ve sosyal etkileşimde bulunmak isteyen gençler için çekici bir yer haline gelmiştir. Bu, Üsküdar’ın sadece eğitim değil, aynı zamanda sosyal yaşam açısından da çekim merkezi olmasını sağlamıştır.

5. Ulaşım ve Buluşma Noktası: Üsküdar, ulaşım açısından Anadolu yakasının bir aktarma ve buluşma merkezi haline gelmiştir. Boğaz köprüleri ve feribot gibi ulaşım imkânları, gençlerin farklı bölgelerden rahatça gelip buluşmalarını sağlamıştır.

Üsküdar’ın değişen yüzü ve merkezileşen konumu, bu faktörlerin birleşimiyle ortaya çıkmıştır. Ancak, bu hızlı değişim sürecinde dikkate alınması gereken önemli noktalar bulunmaktadır.

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

Bunlar arasında altyapı, çevresel sürdürülebilirlik, kentsel planlama ve toplumsal denge gibi konular öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, Üsküdar'ın sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde gelişimini sağlamak adına önemlidir.

Üsküdar, İstanbul'un en sevdiğim semtlerinden biridir. Üsküdarlılara selâm olsun..

İsrail Kuralay

Üsküdar'da olmak ne güzel

Üsküdar bende çok özel ve güzel çağrışımlar yaptırır...

Üsküdar'a giderken yağmura tutulurum, Yahya Kemal'in, İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar'ını hatırlar, Ahmet Yüksel Özemre'nin Üsküdar'da Bir Attar Dükkânı'na uğrar, Harem'den Surre Alaylarıyla kutsal topraklara yolculuğa çıkarım.

Üsküdar büyük bir hafızının beldesidir. Asya'nın, Anadolu'nun son noktası, Avrupa'nın Asya'ya açılan kapısıdır. Üsküdar, İstanbul'un nöbetçisidir, 24 saat gözetler Kız Kulesi'nden Topkapı Sarayı'nı, Haliç'i, Galata'yı... Mihrimah Sultan selâm gönderir Yeni Cami'ye, Ayasofya'ya, Süleymaniye'ye, Edirnekapi'ya...

Üsküdar üzerine şiirler, romanlar, hikâyeler yazılmış filmler çekilmiştir. İstanbul'a dair anlatılanlarda Üsküdar yoksa söylenenler eksik demektir. Bu kutlu belde, bütün bu güzelliklerinin yanı

sıra son yıllarda adeta gençlik iksiriyle yeniden dirilmiştir. Tarihi mekânların ihya edilerek halkın ve gençlerin hizmetine sunulması Üsküdar'ı bir cazibe merkezi haline getirmiştir.

Eskiden Üsküdar tarihin şehriydi, şimdi kültürün ve gençlerin şehri oldu. Üsküdar, merkezinde kitabın tabiri caizse fikrin harmanlandığı bir mekân olarak kimliğine yeniden kavuşmanın mutluluğunu yaşıyor. Bu yönüyle de komşu ilçelere, Türkiye'ye örnek olmuştur. Bu başarılı değişim yazarların, fikir meclislerinin gündemi olmuştur.

Bu başarının arkasında Üsküdar Belediyesi vardır. Kanaviçe örer gibi Üsküdar'ın tarihi mekânları kurtarılmış kültür ve sanatın hizmetine verilmiştir. Fizikî değişim mânevî değişimi de tetiklemiştir. Üsküdar'ın mistik ve mânevî havası kültür ve sanatla yeniden canlanmıştır.

Üsküdar'a gitmek, İstanbul'un yoğun ve karmaşık hayatından huzurun, sükûnetin limanına varmaktır. Boğazı geçip iskeleye adım attığınızda bunu bütün benliğinizle hissedersiniz. Sizi camilerin, çeşmelerin kıyılarında yürüyen insanlar karşılar. Üsküdar'ın çarşılarında, pazarlarında dolaşırken tarihin derinliklerine yolculuk yaparken çağın nimetlerini de yaşarsınız.

Bu kutlu belde son yıllarda yapılan başarılı çalışmalarla tarihi kimliğine yeniden kavuşmuştur. Bu yeni kimlik eskiyle yeniye mecz eden bütün kuşaklara özellikle gençlere hitap eden "bizim" kimliğimizdir. Eziklik duymadan, öz güvene sahip, barış içinde bir arada

yaşama zemini oluşturan bu güzel diyarda kim yaşamak istemez ki.

Şimdi, Üsküdar iskelesinden simit yiyerek Kız Kulesi'ne doğru Asya'ya ve Avrupa'ya selâm vererek yürümek ne güzel olurdu.

Osman Sezgin

Eğitim Kültür Mekânı Üsküdar

Eğitime etki eden unsurlar günümüze kadar pedagogların, psikologların, sosyologların ve özetle eğitimle ilgilenen herkesin ehemmiyetle üzerinde durduğu konular olmuştur. Bunları genellikle kalıtım (nature) ve çevre (nurture) şeklinde ifade ederler. Bunlar doğrudur ve fakat eksiktir. Bunlara bir de nitel ve nicel anlamları ile zamanı da dahil etmek gerekir. Zaman kavramı dün, bugün ve yarın şeklinde anlaşılmasının yanı sıra tarih, tarih şuuru ve milli tarih şuuru olarak da düşünülmelidir.

Edirnekapi'daki Mihrimâh Sultan Camii ile bakışan, vapurdan veya motordan inince hemen bizi karşılayan Mihrimâh Sultan Camii ve Külliyesi (şimdi bu külliye maalesef muhafaza edilememiştir), Gülnuş Emetullah Camii ve Külliyesi, Doğancılar'a doğru giderken hemen sağ tarafımızda Gülfem Hatun Camii (dikkat edilirse bu üç cami ve külliyesini hanımefendiler yaptırmıştır), biraz ilerisinde dünyada emsali olmayan Fatih Sultan Mehmet'in elinin kesilmesine karar verilen mahkeme binası, şimdi

FSM Vakıf Üniversitesi olarak kullanılan Fatih Sultan Mehmet Han vakfiyesi ile günümüze ulaşan vakıf binası, Zeynep-Kâmil Hastanesi, Haydarpaşa Külliyesi, Kuzguncuk'ta kilise, cami ve havranın yan yana varlığını sürdürmesi, Şeyh Hamidullah, Urfalı Şair Nabi, Yaman Dede gibi sayısız meşahiri bağrında barındıran ve ilk önce şehitlik olarak tahsis edilen ve bilahare Karaca Ahmet Sultan'ın ismi ile maruf olan kabristan, Sultan 3. Ahmet Çeşmesi, hokka ve divit gibi muhteşem bir görüntüsü olan halk arasındaki ifadesi ile Kuşkonmaz Camii ile beraber sayamadığımız pek çok mimarî eserle Üsküdar, tarihe şahitlik eder. Her bir semti ve taşıdığı anlamı ile birer dürr-i yekta olan Üsküdar'ın Mekke-i Mükerrerme toprağı sayılmasının sebebi olan Harem semtinin bu tarihî görevi de ona müstesna bir mevki oluşturur.

Yukarıdaki eserlerin kim olduğumuzu bize bildirmesinin yanı sıra kimliğimizin oluşumuna katısı takdirlerin ötesindedir. Zaman bilincimizin ve dolayısıyla millî tarih şuurumuzun teşekkülündeki rolü inkâr edilemez. Zamanın bütün eskitmesine ve tarihin yıpratmasına rağmen varlığını sürdüren bu mekânların, bilinçli farkındalığımıza nasıl bir katkısı olduğu âşikârdır.

Bir insanın kültürünü bilmesi ve kültürün usaresi olan san'at zevkine ermesi için yukarıda sözü edilen mekânları incelemesi ve onların kitabelerindeki zevk-i selimi yakalayabilmesi, başlı başına bir eğitim faaliyeti olarak kabul edilse yeridir.

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

Türk milletinin nasıl bir cihanşümul görüşe sahip olduğu, Ahmet Yesevî, Mevlânâ, Yunus Emre gibi zâtların eserlerinde açıkça görülebildiği gibi Kuzguncuk'ta kilise, cami ve havranın yan yana asırlardır varlığını sürdürmesi de bu cihanşümul görüşün fiilî olarak hayata yansıdığına bir ifadesidir. Aynı zamanda bu görüşün fiilî olarak yaşanması, günümüz dünyasına sunulan fevkalâde güzel bir örnek ve rol modelidir.

Bunların yanı sıra kültür belediyeciliği adına fevkalâde bir öneme sahip olan ve öğrencilerin ders çalışmalarına imkân sunan Nevmeânların varlığı, Üsküdar'ın tarihî yapısı ile harika bir uyum göstermektedir. Nevmeânların yani millet kıraathanelerinin böyle derin bir mimarî, işleyiş ve içerikle kurulup yaşatılması, bunun eğitim hayatına katkısı, Üsküdar'ın misyonuna ve ruhuna çok yakışmaktadır. Ayrıca bu vesileyle Nevmeânların bulunduğu tarihî yapıların restorasyonunun başarılı bir şekilde tamamlanması da gençler için somut ve soyut yönleriyle önemli mesajlar içermektedir. Kendi zamanını anlayarak millete ve insanlığa geleceğe dair yön gösterebilecek bir münevver, bir entelektüel yetiştirmek için öğrencileri maddî olarak desteklemekle birlikte onların zihnini ve kalbini kültürel atmosferle beslemek hem Üsküdar'ın tarihî yapısını hakkıyla koruyarak hem de kurulan kütüphaneler ve millet kıraathanelerini kurarak mümkün olacaktır. Bu sorumluluğun üstlenilmiş olması, nice münevverlerin tarihte olduğu gibi bugün de yine Üsküdar'da geleceğe hazırlanacağını göstergesidir.

Öte yandan Üsküdar, her kademededen özel okulların yüksek oranda açıldığı, eğitimin odağı hâline gelmiş bir muhit olmasıyla da öne çıkmaktadır. Kültür ve eğitim olarak böyle bir alt yapıya ve ortama sahip olması, Üsküdar'ın yaşayan ayırt edici özellikleri arasında sayılabilir. Bu özellikleri ile Üsküdar hem fizikî olarak ve hem de gönül yollarının kesiştiği çok önemli bir eğitim, sanat, sağlık ve kültür şehri olarak insana huzur veren ve aynı zamanda insanın akl-ı selimini, kalb-i selimini ve zevk-i selimini tekâmül ettiren bir kutlu beldedir.

Melike Günyüz

Geleceğin Bâb-ı Âli'si

Şu bir hakikat ki bu şehrin her kesimden insanların hafta sonları aileleri ile birlikte sosyalleşebilecekleri

mekânların çeşitliliği son derece sınırlı. Alışveriş merkezlerinin fastfood bölümlerinde yemek yemek, birçoklarının bütçesini aşan vitrinleri seyretmek, jetonlu oyuncaklarla çocukları kapalı mekânlarda eğlendirmek ne yazık ki eğlencenin tanımı haline geldi. Nihayetinde bu alışveriş mekânları kendilerini "Bir yaşam merkezi" olarak pazarlıyorlar. Bu sıkışmışlığın önüne geçebilecek alternatifleri üretmek elbette şehir planlamacılarının görevi. Güzel olan şu ki hem nispeten daha az göç alan yerleşik orta sınıf nüfusa sahip hem de son yıllardaki gelişmelerle birlikte önemli bir geçiş noktası haline gelen Üsküdar'da bu kısır döngüyü aşabilecek

imkânlar, insanların kültürel ve sanatsal ihtiyaçlarını giderebilecekleri farklı seçenekler sunulmaya başlandı.

Son meydan düzenlemeleri ile birlikte Üsküdar merkezde Vakıf Katılım sergi salonu ve sahil Nevmekân sergi salonu farklı alanlarda çok önemli sanatçıların eserlerinin sergilenmesine imkân veriyor. Diyebilirim ki Üsküdar Kitap Fuarı bu şehrin tam da kalbindeki en önemli kültürel karşılaşma alanı haline geldi. Hem okurlar hem de yayıncılar için bu fuar, şehrin farklı merkezlerinde düzenlenen ve gelenekselleşen büyük fuarlardan daha önemli. Ulaşımı kolay, gezmesi kolay, seçenekleri fazla. Bir okur daha ne isteyebilir ki.

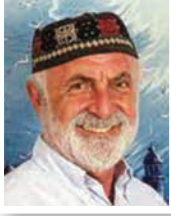
Bu gelişmeler sadece aileler için değil şehirdeki binlerce lise ve üniversite öğrencisi için de güvenilir seçenekler haline geliyor. Gastronomi Sokağındaki her bütçeye uygun farklı lezzetleri tadabilmek, gençlerin bir araya gelerek sosyalleşmesine imkân veriyor. Meksika mutfağından Lübnan mutfağına uzanan ve elbette arada Balkan köftesinin, Kayseri mantısının ve Erzurum çığ kebabının ikram edildiği mekânların sayısı arttıkça şehrin dört bir yanından insanlar Üsküdar'a gelmeye başladı. Gastronomi sokağı sadece yiyecek ve farklı çay ve kahve seçenekleri sunmuyor. Çok önemli iki mekân çok farklı kültürel faaliyetlere ev sahipliği yapıyor. Muamma Kafe'nin çok amaçlı salonu ücretsiz çeşitli STK'ların özellikle kermes ve toplantı ihtiyaçlarını gideriyor. Hatay depremi ile başlayıp ardından Gazze felaketi ile insanları derinden sarsan büyük olayların

yaşandığı 2023'te yüzlerce genç bu sokakta düzenledikleri çeşitli etkinliklerle yardım topluyor, farkındalık çalışması yürütüyor, bu vesile ile de şehrin başka başka yerlerinden gelenlerin dikkati bu sokakta toplanıyor.

Sokağın bir başka cazibe merkezi ise Sedir Kitap Kahve oldu. Şehrin bu bölgesinde bu kadar çeşidin bir arada bulunduğu ve sergilediği kitap türleri ve sayısı bakımından çok önemli bir ihtiyacı gidermeye başladı. İnsanların her türden birçok farklı yayınevinin kitaplarını bulabilecekleri, sipariş verebilecekleri kitapçevlerine ihtiyaçları varmış. Daha da önemlisi her yaşta çocuk için sunulan zengin kitap koleksiyonu sadece Üsküdarlıların değil Marmaray hattında yaşayan bütün çocuklu ailelerin buraya gelmesini sağlıyor. Özellikle hafta sonları düzenlenen imza günleri, Kurtköy'den Avcılar'a kadar uzanan hatta yaşayan birçok kişiyi bu sokakta buluşturuyor.

Bütün bunlar Gastronomi sokağına girenlerin bir sinemacı, yazar, entelektüel, senarist, editör, öğretmen, akademisyen gibi özellikle kültür ve sanatla meşgul olan kişilerle karşılaşmalarına, sohbet etmelerine, imza almalarına, fotoğraf çekilmelerine zemin hazırlıyor. Erdem, Dergah, Kaknüs, H Yayınları, Üsküdar Yayınevi, Edam, Marmara İlahiyat, Fibula, Sözler, Rumuz, Tekin yayınevlerinin merkezini Üsküdar'a taşıması bu bölgenin, geleceğin Babialisi ya da Beyoğlu olabileceğinin sinyali veriyor.

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

Hikmet Barutçugil

**Üsküdar'lı Olmak
Lütuftur**

Bir Üsküdarlı olmak, hele
Salacak'ta yaşamak C.

Hakk'ın büyük bir lütfüdür. Hamd-u senalar olsun. Üsküdar, İstanbul'un bir ilçesi olmaktan çok öte "Bir kültür ve sanat şehridir". Sadece sokak isimlerine bile bakarsanız bunu anlarsınız. Yaşadığım sokak Hafız Mehmet Bey, üst sokağımız Bestekar Selahattin Pınar, onun bir üst sokağı Neyzen Baş Halil Can, Hoca Ali Rıza, Avni Anıl ve daha niceleri. Mensubu olduğum ebru sanatının gelişmesinde mekân olarak Üsküdar'ın rolü büyüktür. Yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu gözlemekteyiz. Bu san'atın Üsküdar'daki mihengi noktası mesâbesindeki altı müstesnâ zattan bahsediyor. Üsküdarlı merhum Ahmet Yüksel Özemre. Üsküdar belediyemiz bu kadim geleneğe hakkıyla sahip çıkıyorlar hamdolsun. Eşine ender rastlanır güzellikte bir sanat galerisi ve kütüphane olan Nevmekân Sahil' in ilk açılış sergisi "Ebrunun Nev Hali" adı ile açtığım sergidir ki Belediyemizin ebru geleneğine verdiği önemin bir göstergesidir. Yine Nevmekân Sahil' in ikinci sergisi de Barut ebruları üzerine Çinli bir Hattatın eserlerinden oluştu. Bu da yerel yöneticilerimizin ne kadar uluslararası bir yaklaşımda olduğunun göstergesidir. Son derece önemli sanatçılarla sergi ve sanatçı buluşmalarının devam ettiğini görmekten büyük bir mutluluk duymaktayız. Ayrıca Nevmekânların ve diğer kütüphanelerin

gençlere 24 saat, ikramlarla beraber açık olmaları şimdiye kadar rastlamadığımız bir güzelliiktir. Nevmekân Sahilden sonra açılan yeni Nevmekânlar hem tarihi eserlerin ihyası hem de sanata verilen değerlerin Üsküdar' a ne kadar yakıştığını ispatlamaktadır.

Hüseyin Öztürk

**İstanbul'da Bir Başka
Şehir: Üsküdar**

Gözlerinizi Üsküdar üzerinde
dolaştırdığınızda, zamansız

bir ruhun ve modern zamanın iç içe geçtiği bu topraklarda tarihle dans eden zarif bir şehir manzarası sizi karşılar. Anadolu'nun kucakladığı, tarih kokan bu ilçe, sadece coğrafi sınırları içinde değil, aynı zamanda sosyolojik bir önemle Anadolu kimliğini taşımanın vakarıyla İstanbul'un silüetine imza atar.

Son yıllarda Üsküdar, adeta bir dönüşüm ve buluşma noktası haline gelmiştir. Hızlı gelişmeler, değişim rüzgârları ve Anadolu yakasının ulaşım merkezi olma özelliği ile bu ilçe, sadece yerel bir kimlik değil, aynı zamanda bölgesel bir çekim merkezi olarak adından söz ettirmektedir. Okul ve üniversitelerin yoğunluğu, eğitim ve öğrenci şehri boyutunu şekillendirirken, Nevmekân gibi farklı türden mekânsal yapılar ile Gastronomi Sokağı'nın hizmete girmesi, Üsküdar'ı sadece bir yerleşim yeri olmanın ötesine taşımıştır.

Her adımda tarihle karşılaşabileceğiniz
Üsküdar'da, sahaflar ve antikacılar

çarşısı da ilçenin bir kültür merkezi olma özelliğini tamamlayacak şekilde konumlanmıştır. Bu, ilçenin sadece geçmişle değil, aynı zamanda geleceğiyle de buluştuğu bir noktayı simgeler. Genç jenerasyon, bu tarihî ve kültürel dokuyu sadece geçmişin izlerini takip etmek için değil, aynı zamanda buluşmak, öğrenmek ve yaşamak için tercih etmektedir.

Üsküdar'ın değişen yüzü, sadece fiziksel bir dönüşümü değil, aynı zamanda bir toplumun kültürel ve sosyal evrimini de temsil etmektedir. İlçe, sadece taşıdığı tarihî mirasla değil, aynı zamanda modern yaşamın getirdiği dinamiklerle de şekillenmiştir. Gelenekselle modernin kucaklaştığı bu noktada, Üsküdar, geçmişle mağrur halde, geleceğe açılan bir kapı niteliğindedir.

Bu çerçevede, Üsküdar'ın genç jenerasyon tarafından tercih edilmesi, sadece bir coğrafyanın değil, aynı zamanda bir yaşam tarzının ve kültürel zenginliğin tercih edilmesi anlamına gelir. İlçe, sadece bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda sürekli bir öğrenme deneyimini ve kültür varlığımızın canlı bir yansımasını teşkil etmektedir.

Bu yönüyle Üsküdar'ın değişen yüzü ve merkezileşen konumu, sadece bir ilçenin değil, aynı zamanda bir toplumun evrimini yansıtan bir ayna gibidir. Tarihle modernin, geçmişle geleceğin buluştuğu bu noktada, Üsküdar, sadece Anadolu'nun değil, tüm İstanbul'un kalbinin attığı bir yer haline gelmiştir.

Abdülbaki Şimşek

Gençlerin Antikaya İlgilerini Artırmak Gerekiyor

1960 yılından itibaren Üsküdar'da faaliyet gösteriyoruz. Mekân olarak 3. mekânımız ilk olarak eski belediyenin olduğu yerinde faaliyet gösteriyorduk sonrasında bir pasaja taşındık şu an ise meydana bu güzel alandayız. Teknoloji geliştikçe insanlar bilgi sahibi oldu ve talep arttı talebin artmasıyla antikacılık da yaygınlaştı.

Genelde yurt dışı kaynakları olur antikalar, birçok ülkeden tedarik edilir. Çarşıda bulunan antikaların %90'ına yakını yurtdışı kaynaklıdır. Kendi kültürümüze ait bazı antikalara sahibiz. Bunlardan başlıcaları; Hereke Halısı, İzmir Çinisi, Beykoz cam işçilikleri, Kütahya porselen, tombak (altın kaplama bakır işçiliği) sedefli mobilya işlemeciliğidir. Antika 100 yılı aşkın sanat eseri el emeği barındırması gerekiyor fabrikasyon olmayacak 100 yılı aşkın olması devletin tanımı ama daha az süreli antikalar olabilir.

Yurt dışında gelen antikalar belli prosedürlere tabii oluyor bu prosedürler sonrası kırılan ya da zarar gören antikalar için Türkiye'de yeterli sayıda onarım yapan şirket mevcut.

Pandemi ile birlikte tüm sektörlerde olduğu gibi bizim usullerimizde de değişiklik oldu ve insanlar artık internet üzerinden müzayedelere katılmayı tercih ediyorlar. Genelde koleksiyonerler

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

*Üsküdar'ın kültür dünyasına
yakın zamanda katılan
Sahaflar ve antikacılar
çarşıları Üsküdar'ın kültürel
yüzüne bambaşka bir renk
kattılar. Eskiden Üsküdar'da
çok canlı olan antikacılık
son zamanlarda bitme
noktasına gelmişti. Şimdi,
yeni açılan çarşı ve onun
etrafında toplanmaya
başlayan antikacılarla
yeniden bir canlanma
görüyoruz.*

bizimle muhatap olur, iş adamları genelde kitlemizdir, mimarlardan dekorasyon yapacakları evlerde bizim ürünümüzü kullanacak olanlar antikalarla ilgilenir. Gençlerin antikaya olan ilgilerini arttırmak için çeşitli projeler düşünüyoruz, bu konuda ulaşım gibi çok büyük bir avantaja sahibiz. Ulaşım olarak en iyi konuma sahip antikacılar çarşısı da Üsküdar antikacılar çarşısıdır. Başkanımıza teşekkür ederiz bu mekânı kazandırdığı için. İstanbul'da özellikle Üsküdar Belediyesi'nin yaptığı çalışmalarla kültür sanat anlamında özellikle son yıllarda büyük gelişmeler yaşandı. Gerek Nevmekân gerekse Sahaflar ve Antikacılar çarşısı Üsküdar'ın kültür ve sanat potansiyelini gözle görülür bir şekilde arttırdı. Üsküdar'ın artık gündüz ve gece nüfusu değişiyor ve neredeyse İstanbul'un tamamı Üsküdar'a

bir şekilde uğruyor ve bunda belediyenin katkısının çok büyük bir payı var.

Bahtiyar İstekli

**Sahaf Sadece Ticaretin
Yapıldığı Mekân
Değildir, Üsküdar'a
Farklı Bir Hava Getirdik**

Üsküdar, coğrafi olarak İstanbul'un en güzel bir konumda bulunan ilçelerinden biridir. Tarihi Yarımada'yı, Galata Kulesi'ni, Kız Kulesi'ni en güzel Üsküdar'ın sırtlarından seyredebilirsiniz. Üstelik bu seyir mekânları oldukça geniş bir sahada farklı imkânlar sunar. Çamlıca Tepesi'nden Salacak sahiline kadar her bir noktadan manzaranın değiştiğini, temaşa için farklı farklı seçenekler sunduğunu görürsünüz. 'Fethi seyreden şehir' tanımlamasıyla Yahya Kemal bunu çok güzel dile getirmiştir. Esasen şairler bu tür etkilere açık olduklarından Üsküdar hakkında böyle birçok şiir yazıldığını görüyoruz.

Üsküdar İstanbul çevresinde Türkler tarafında ilk fethedilen ve yerleşilen bir yerdir. İstanbul'un fethinden elli sene önce Üsküdar'ın fethedilerek yerleşime açıldığını görüyoruz. Bu yanı sıra Türk ve taşra özelliklerini tarihi boyunca muhafaza etmiştir. Bugün ise bir ulaşım kavşağı haline gelmesiyle İstanbul'un en çok ziyaretçi alan yerlerinden birisidir. Bunda ulaşım, tarihi ve doğal güzellikler kadar son yıllarda yapılan beledi bir takım faaliyetlerin de etkisi vardır. Üsküdar Belediyesi özellikle son

yıllarda gençlere yönelik önemli icraatlar gerçekleştirdi.

Kahveler, yeme içme mekânları, kütüphaneler, etüt merkezleri gençlerin en çok tercih ettiği mekânlar. Yakın zamana kadar nalbur dükkânlarıyla dolu olan Uncular Caddesi'ni kısa sürede bir gastronomi merkezine dönmüş görüyoruz. Burası her kesimden insanımızın yeme-içme ve kafeleriyle sohbet mekânına dönmüş durumda. Yine Nevmekânlar Üsküdar'da çok yönlü fonksiyonuyla gençlerin en çok rağbet ettikleri yerlerden. Nevmekân işletmesi kütüphane, lokanta, kafe, etüt gibi farklı işlevleri olan dalları bir araya toplayarak sahasında yeni bir çığır açmış bulunuyor.

Öbür taraftan, Üsküdar'ın kültür dünyasına yakın zamanda katılan Sahaflar ve antikacılar çarşıları Üsküdar'ın kültürel yüzüne bambaşka bir renk kattılar. Eskiden Üsküdar'da çok canlı olan antikacılık son zamanlarda bitme noktasına gelmişti. Şimdi, yeni açılan çarşı ve onun etrafında toplanmaya başlayan antikacılarla yeniden bir canlanma görüyoruz. İnsanların geçmişle bağ kurmaları için eski antika eşyaların etkisi çok büyüktür. Ata-dede mirası eşyalar, sanat eserleri eski kültürümüzü aksettiren, yaşatan önemli miraslardandır ve antikacılar eliyle yok olup gitmekten kurtularak gelecek nesillere geçmesi sağlanır.

Sahaflar Çarşısı ise bambaşka bir özellik arz ediyor. Sahaf dükkânları sadece ticaret yapılan mekânlar değil, aynı zamanda eski kültürün en etkili bir

şekilde tezâhür ettiği yerlerdir. Sahaf müdavimleri sahaflara sadece kitap almak için değil, eski kitapların bulunduğu ortamda bulunmak, alaması da eski eserleri görmek, incelemek; kitabiyât sohbetlerinden istifade etmek için de gelirler. Sahaflara çoğunlukla şair, yazar, araştırmacı, akademisyen kimliklerinden insanların uğraması sıradan okuyucu için bu mekânları farklı kılar. Kitabını okuduğu bir yazarı, bir şairi burada gören okuyucu onunla diyalog kurarak yazar-okur ilişkisini geliştirir, daha ileri bir aşamaya taşır.

Sahafları sadece eski kitap satılan yerler olarak görmek yanlıştır. Son zamanlarda sahafların sayılarının azalması, sahaf adı altında sadece ikinci el kitap satanların çoğalması böyle bir algıya yol açmaktadır maalesef. Sahaflarda ikinci el kitaplar yanında çok eski, nadir eserler, fotoğraf-kartpostal, harita, mektup, anı-hatıra defterleri, tarihi çok kıymetli vesikalar da bulunabilir. Bunlar ise tarihte yeni keşifler yapmak isteyenlere önemli ipuçları sunar. Yazarlar yazılarına, akademisyenler tezlerine buralardan malzemeler çıkartırlar. Gençler 50 sene, 100 sene önceki hayatı fotoğraflarda görme imkânı yakalarlar. Mektuplarda o zamanların dil, duygu ve düşüncesi hakkında fikir sahibi olurlar. Böylelikle tarihi malzemelerin yok olmasının önüne geçildiği gibi gençlerin onlardan istifadesi de sağlanmış olur.

Öğrenciler sahaflarda ilgi ve meraklarını daha ziyade geliştirirler. Buralardan aldıkları bir pulla, bir parayla ya da eski bir makbuzla koleksiyon yapmaya başlayan çocukların ileride kendilerini

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

çok daha iyi geliştirdikleri görülmektedir. Üniversite öğrencileri için de sahaflar adeta okulun devamı bir öğrenim merkezi gibidir. Edebiyat okuyan birisi sahaflarda Şinasi'nin, Fikret'in, Âkif'in döneminde basılmış bir eserine dokunabilir; tarih öğrencisi Cevdet Tarihi'ne açıp bakabilir; ilk çıkan gazete ve dergilerimizi inceleyebilir.. Yine yılların birikimi matematik, astronomi, tıp ya da dinî eserler sahafların raflarında müşteri beklerken teşhir edilmiş de olurlar. Bunu bilen kişiler sahaflardan sadece bir şey almak için değil, onların eline geçenleri görebilmek için de dostluk ve arkadaşlık kurmaya gayret ederler.

İstanbul'da Beyazıt'ta bulunan Sahaflar Çarşısı uzun yıllar boyunca yukarıda bahsi geçen mevzularda çok faydalı bir işlev görmüş ancak 90'lardan sonra gelişen yeni şartlar dolayısıyla fonksiyonunu yitirmiş, sahaflık İstanbul'un değişik köşelerine savrulmuştu. Anadolu yakasında eskiden sadece Kadıköy'de sahaflar vardı ve sahaf müşterisi oraya giderdi, şimdi Üsküdar'da kurulan yeni Sahaflar Çarşısı dikkatleri buraya yöneltti. Çeşitli şair ve yazarlar, akademisyenler çarşımızı ziyaret ederek burada vakit geçiriyor ve onların genç okuyucularıyla temas kurmalarına şahit oluyoruz. Bunun ötesinde çarşımızda mezarlar, müzayedeler düzenleyerek; konuşmacılar çağırarak buranın bir kültür mahfili olmasına da çalışıyoruz. Çarşımız henüz bir senesini doldurdu, Üsküdar'a farklı bir hava getirdik, İstanbul'un uzak köşelerinden çarşımız için Üsküdar'a gelenler oluyor, gelecek için çok daha umutluyuz.

Güray Süngü

Bütün Yazarlar Üsküdar'da Yaşıyormuş Gibi Geliyor

Çocukluğumdaki Üsküdar daha içe dönüktü. Çok itibarlıydı elbette, ama ikindi vaktinin insanı gibiydi daha çok. Pek genç değildi. Bize öyle gelirdi. Biz derken denizin öte tarafının İstanbullularına, Beyazıt, Fatih sakinlerine yani. O zamanlar karşı yakada Kadıköy ve Üsküdar özellikle ilk gençlik yıllarımda arkadaşlarımla kaçıp geldiğim yerlerdi ama Üsküdar'ı değil Kadıköy'ü tercih ederdik işin aslı. Kadıköy renkli olandı. Çok severim Kadıköy'ü. Ama son yıllarda, yani birkaç yıl filan değil, on yılı aşmıştır, ayaklarım gitmez oldu oraya, rengi solmuş gibi geliyor bana. Üsküdar'da ise tersi oldu galiba. Renklendi, canlandı. Roller değişmiş olabilir. Tabii ben kendi hayatımdan bakıyorum meseleye ama öte yandan üniversite gençliğinin, edebiyatla ilgilenen, yazan çizen insanların da Beyazıt'tan sonra gidecek yerleri kalmamıştı, galiba Üsküdar o görevi de üstlendi. Bana bütün yazarlar Üsküdar'da yaşıyormuş gibi geliyor. Oturuyormuş gibi demiyorum özellikle, yaşıyormuş gibi diyorum. Bütün iyi dostlarım Üsküdar'da. Ben de göçeyim diyorum bazen hatta.

Ama bir yandan da bu merkezileşme bir takım sakıncalar barındırabilir, bunu da düşünmek taraftarıyım. Ben roman yazarıyım ve bir yazar olarak bakıp görüyorum mekânları. Sanat, edebiyat ve kültür açısından gösterişli, sosyal açıdan pırıltılı görünüyor şu

an Üsküdar, bu güzel görünüm sosyal hayat, yaşam konforu vs renklerden yana parıldamaya meylederse alalâdeleşebilir, karikatürleşebilir, (Beyoğlu ve İstiklâl caddesi meselâ, ne halde şu an, onca sinemaya, tiyatroya kitapçıya rağmen hem de). Ama kültür ikliminin belirleyici rolünü daha da sahiplenirse sosyal yaşam açısından daha da renklenmesi bile bir sakınca oluşturmaz. Güzellikler dileyeyim, güzellik olsun.

Halil İbrahim İzgi

Bir İhtimal Daha Var: Kültür

Üsküdar, Türkiye'nin kültürel değişimine yön veren sembol bir şehir. Bu sadece tarihi mirasıyla değil, muasır yanıtlarıyla da gösteriyor. Son on yıldaki gelişmeleri alt alta koyacak olursak gençlerin algısındaki Üsküdar'ın çok farklı bir noktaya taşındığını görebiliriz. Mekân çözümlemelerinin ve kamusal alanlarda sunulan çeşitliliğin kültür endüstrisine güç kattığını söyleyebiliriz. Öncelikli olarak sayıları 5'e ulaşan Nevmâkan konsepti Türkiye için bir model oluşturdu ve gençler belediye destekli güvenli alanlarda yeni bir sosyalleşme biçimi keşfettiler. Bu yönüyle Nevmekânları birer entelektüel fabrika olarak görebiliriz. Birbiri ardına açılan kütüphaneler, hemen ger gün sunulan kültürel buluşma imkânlarına Üsküdar merkezindeki gastronomi hareketliliğini eklersek Üsküdar son beş yılda İstanbul'un cazibe merkezlerinden

*Tarihi Yarımada'yı,
Galata Kulesi'ni, Kız
Kulesi'ni en güzel
Üsküdar'ın sırtlarından
seyredebilirsiniz. Çamlıca
Tepesi'nden Salacak sahiline
kadar her bir noktadan
manzaranın değiştiğini,
temaşâ için farklı farklı
seçenekler sunduğunu
görürsünüz. 'Fethi seyreden
şehir' tanımlamasıyla Yahya
Kemal bunu çok güzel dile
getirmiştir.*

biri haline geldi. Belediyenin ortaya koyduğu irade özel sektörü de canlandırdı ve Üsküdar merkezinde ve çeperinde sayısı artan kitapçılar kendini hissettirmeye başladı. Sahaflar Çarşısı'na kitap kahveleri de eklediğimizde Üsküdar usul adımlarla Türkiye'de kitabın başkenti olma yolunda ilerliyor. Bu ekosistemde Üsküdar üniversiteleri, kitapçıları, bunların dışındaki kreatif stüdyoları ve müzik aletleri zanaatkarları Üsküdar'da kendilerini evinde hissediyor. Ancak görüşüm o ki esas değişim Üsküdar kültür ortamını büyütecek uluslararası bağlantılarla gerçekleşecek. Bu da tarihi anlamdaki bağların yeniden ve sürdürülebilir keşfedilmesiyle mümkün. Yakın zaman içinde kentsel dönüşümün yanında galerileri, müzeleri ve diğer kamusal alanlarıyla kalıcı bir kültür başkenti haline geleceğini söyleyebiliriz. Gençler için ve gençlerle birlikte bir kültür başkenti.

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

*İstanbul'un yüzü en güzel
Üsküdar'dan görünür.
Aslında asıl tuhaf olan
yakın zamana kadar
Üsküdar'ın doğru
dürüst bir kitapçısının
olmamasıydı mesela.
Yapılan yeni düzenlemeler
özel teşebbüsleri de ilçeye
davet etmiş oldu.*

Aykut Ertuğrul

Üsküdar, İstanbul'un Mütemmim Cüzüdür

Üsküdar'ın kendine özgü
kimliğiyle, İstanbul'un

ilçeleri arasında her zaman farklı ve özerk bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz öncelikle. Hem bu ilçede yaşayan, hem de yolu sıklıkla buraya düşenlerin iyi bildiği bir şey bu. Bahse konu farklılık özellikle son yıllarda sosyal bir merkez olma hüviyetiyle öne çıkan Üsküdar'ın boynunda bir nişane gibi parlıyor. Değişen ve gelişen yenir bir şehir çehresi görüyoruz Üsküdar'a baktığımızda. Gençlerin Üsküdar'ı sevme gerekçelerini de, elbette ulaşım kolaylığıyla birlikte tarihi yapılarının restorasyonu, meydan düzenlemeleri, sahaflar/antikacılar çarşısı ve açılan yeni kütüphaneler ve kafelerle birlikte değişen bu yeni çehreye bağlamak mümkün. Üsküdar, İstanbul'un mütemmim cüzüdür.

İstanbul'un yüzü en güzel Üsküdar'dan görünür. Aslında asıl tuhaf olan yakın zamana kadar Üsküdar'ın doğru dürüst bir kitapçısının olmamasıydı mesela. Yapılan yeni düzenlemeler özel teşebbüsleri de ilçeye davet etmiş oldu. Dergah Yayınları (1727) Erdem Yayınları (Sedir) Tekin Yayınevi gibi önemli yayınevlerinin hem merkezlerini buraya taşıyıp hem de kitap kafeler açmalarını da pekala oluşan bu olumlu havaya bağlayabiliriz. Uncular ve çevresinde Kuzguncuk'ta, Çengelköy'de olduğu gibi sanat galerileri, başka kitapçılar, kitap kafeler açıldı ve açılacaktır. Görünen o ki, bu daha başlangıç. Hareket hareketi çağırır. Üsküdar'ın hak ettiği gibi hem sivil hem kamusal sergi alanları, sanat galerileri, müzelerle birlikte kültür sanat mahfilleriyle dolu olması en çok da biz sakinlerini sevindirecektir. Bu hareketi başlatan destekleyen her iradeye de ancak şükran duyabiliriz.

Bekir Ünlüataer

Üsküdar Benim İlham Kaynağımdır

Gençlerin Üsküdar'ı tercih etmesindeki sebep;

Semtin tarihi ve kültürel zenginlikler açısından gençler için keşfedilecek birçok alan sunuyor olmasıdır. Sahip olduğu tarihi yapılar, camiler, müzeler ve eski sokaklar gençler için hem öğrenme hem de sosyal etkileşim açısından önemli bir rol oynamaktadır. Çocukluk yıllarımdan bu yana bizzat Üsküdar'ı iliklerine

kadar yaşayan bir sanatçı olarak, bu semt benim sanatsal yaşamımda , beste çalışmalarında ve ruhsal gelişiminde çok ciddi bir ilham kaynağı olmuştur.

Ayrıca, Üsküdar son yıllarda altyapı ve ulaşım açısından önemli gelişmeler kaydetti. Yenilenen caddeler, artan toplu taşıma olanakları ve modernleşen altyapı gençlerin buraya olan ilgisini artırıyor. Bu, semti daha erişilebilir hale getiriyor ve gençlerin farklı aktivitelere kolayca ulaşmalarını sağlıyor.

Bununla birlikte, Üsküdar artık kafeler, restoranlar, sanat galerileri gibi gençlerin sosyal hayatlarını zenginleştirecek mekânlara ev sahipliği yapıyor. Yeşil alanların varlığı, Boğaziçi manzarası ve sahil bölgeleri de gençlerin burayı tercih etmesinde etkili olabiliyor. Bu faktörler bir araya geldiğinde, genç jenerasyonun Üsküdar'ı keşfetmek ve yaşamak için daha çekici bulmasına neden oluyor.

Yaprak Sayar

İyi ki Üsküdar Var

Üsküdar, öncelikle doğup büyüdüğüm yer olması hasebiyle benim için çok özel bir ilçe. İstanbul'un incisi

Üsküdar benim gönlümde.

Son dönemlerde gençlerin tercih sebebi olması elbette ki Üsküdar'ın çehresini güzelleştiren bir sebep olarak gösterilebilir. Genç neslin hızlı yaşayıp, hızlı tükettiği bir çağda olduklarını göz önünde bulundurursak şayet, Üsküdar'ın geleneksel

*Üsküdar'ın
geleneksel kimliği
ile bugünün
“modernite”si
buluşunca onlar
için odak noktası
olması kaçınılmaz
hale geliyor.*

kimliği ile bugünün “modernite”si buluşunca onlar için odak noktası olması kaçınılmaz hale geliyor. Tarihi kimliği, mazisi zaten bilinen gerçekler, bugünle dünü buluşturan, İstanbul'un hâlâ daha semt kültürünün yaşadığı şahane bir ilçe. Kimliğimizi yaşatarak çağın getirdiklerini de es geçmeyen bu yeni yüzü hepimizi mutlu ediyor.

Ayrıca benim de Anadolu kültürüyle büyümüş bir ailenin çocuğu olarak Üsküdar'da doğmuş ve büyümüş olmam hayatım için büyük bir lütuf diye düşünürüm her zaman.

İyi ki Üsküdar var :)

Üsküdar'da Kültürel Dönüşüm Değişim Üzerine Düşünceler

NEVMEKÂNLARDAKİ ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Talha Yasin Yaman

İTO Marmara Anadolu İmam Hatip Lisesi 12. Sınıf

Gençler Zamanı Üsküdar'a Taşıdılar

Doğma büyüme İstanbulluyum ve Üsküdar'da yaşıyorum. Kalabalık doğal olarak çok arttı eskiden alıştığım Üsküdar yerini insanların daha yoğun olarak ziyaret ettiği bir konuma geldi fakat sabah erken saatlerde tadı damağımızda olan sakin Üsküdar'ı hala bulabiliyoruz. Nevmekeânlar ve gastronomi sokağının açılması yeni oluşan kalabalığın Üsküdar'ı sadece ulaşım amaçlı kullanmasını değil, gündelik hayatlarında yaptıkları işleri, geçirdikleri zamanı Üsküdar'a taşımasına sebep oldu. Özellikle genç ve öğrenci nüfusunun Üsküdar'a gelmesine yukarıda saydığım iki girişim öncülük etti.

Evim buraya yakın olduğu için ben haftanın 6-7 günü buraya geliyorum ders çalışsam bile kitap okumaya geliyorum, sakin huzurlu yerleri seviyorum ben. Gastronomi sokağını daha az tercih ediyorum çünkü Nevmekeân'da gerek üst katta, gerek alt katta çalışırken kendime özel bir ortam oluşturabiliyorum. Nevmekeânın açılmasıyla birlikte kitap kafe konseptli mekeânların sayısının arttığını da söyleyebilirim.

Dışarıdaki normal kafelere göre de uygun bir de bu tarz bir yer normalde daha pahalı olur ona göre de çok uygun. Hatta eskiden tatlının yanına çay ikramdı ama o uygulama yakın zamanda kalktı.

Sabri Arslan

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Uluslararası Tıp 1. Sınıf

Maltepe'den Nevmekeân'ı Keşfettim

Bu benim İstanbul'da ikinci yılım Maltepe'de kalıyorum.

Bu yıl birinci sınıf olduğum için daha yoğun ders çalışmam gerekiyor ve arkadaşım ile burayı keşfettik. Üsküdar'ın ulaşım anlamında gelişmiş olması burayı tercih etmemizde çok etkili oldu. Ayrıyeten çalışmak için Üsküdar'daki kütüphaneleri de tercih ediyorum ama geç saatlere kadar kaldığım için Nevmekeân sahili tercih ediyorum. Eskiden kaldığım yurttan çalışmaya gayret ediyordum ama buradaki gibi bir verimi elde edemiyordum. Bu ortam gerçekten her açıdan elverişli ve bu şartların genç ve öğrenci nüfusunun Üsküdar'a çektiğini düşünüyorum. Nevmekeânların fiyatı çok uygun yer olarak çok güzel bir yere sahip. Restoran kısmı olsun kütüphane kısmı olsun çok güzel bir yer, belediyeyi gerçekten çok takdir ettim.

Betül Yavuz

Marmara Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği 1. Sınıf

Üsküdar Öğrencinin Bütün İhtiyaçlarını Karşılıyor

Maltepe'de kalıyorum ve İstanbul'da ilk yılım. Ulaşım açısından ders çalışabileceğim ana iki konum var Üsküdar ve Kadıköy; Üsküdar'ın bütün olarak ihtiyacım olan şeyleri sağlayabilmesinden dolayı Üsküdar'ı tercih ediyorum. Özellikle YKS sınavına

çalışan öğrencileri görüyorum etrafımda, keşke ben YKS'ye hazırlanırken böyle bir fırsatım olsaydı. Aynı olarak Nevmekân sahilin Üsküdar'da bulunan tarihi eserler açısından ve deniz havası açısından yakın olmasının da doluluğu olumlu etkilediğini düşünüyorum.

Ayrıca tarihi eserlerin yanında bu tarz gençlerin vakit geçirebileceği mekânların olması tarihi eserlerin görünürlüğünü de artırıyor bence. Buranın fiyatları da çok iyi, İstanbul'a göre çok uygun.

Pınar Demirezen
İstanbul Üniversitesi 3. Sınıf

Nevmekânlar Öğrenciler İçin Öncü

Doğma büyüme İstanbul'dayım ve Yenisahra'da yaşıyorum, fakat liseyi Üsküdar'da okudum. Genelde evde ders çalışırım ve okulumun kütüphanesini kullanırım, ayrıca bazı zamanlarda arkadaşlarımla birlikte Üsküdar'da nevmekânlara ve kütüphanelere de gelirim. Okul ve ev dışında Üsküdar'ı tercih etmemin

sebebi Üsküdar'ın ulaşımının merkezi olması Üsküdar'ı ilgi odağı haline getiriyor çünkü burada kullanılacak çok alternatif mevcut. Metro, Marmaray, vapur, otobüs gibi araçlarla öğrenciler bu sayede gidecekleri yere daha hızlı bir şekilde ulaşabiliyor. Bu da tabii ki Üsküdar'ın diğer ilçelere nazaran ön planda olmasını sağlıyor. Nevmekânların Üsküdar ekosisteminde kitap-kafe sayısını nasıl etkilediğini düşünüyorum. Kafe kütüphaneyi birleşik olarak barındıran Nevmekân'ın bu iki özelliği bir arada bulundurması açısından öncü durumda olması neticesiyle ilçenin genelindeki bu konseptli mekân sayısını olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum. Burası özellikle üniversiteye hazırlık için çalışan ve üniversite öğrencileri için iyi bir çalışma fırsatı sunuyor. Rahat ve sessiz çalışma alanlarıyla birlikte kütüphanede verilen ikramlar Nevmekân'ı daha da çekici bir konuma getiriyor ve bu şartlar öğrenci dolayısıyla genç nüfusu açısından olumlu etki sağlar. İstanbul geneli için fiyatları öğrenci bütçesine uygun bence. Özellikle konum açısından sahip olduğu avantaj düşünülünce ortalamanın altında kaldığını bile söyleyebiliriz.

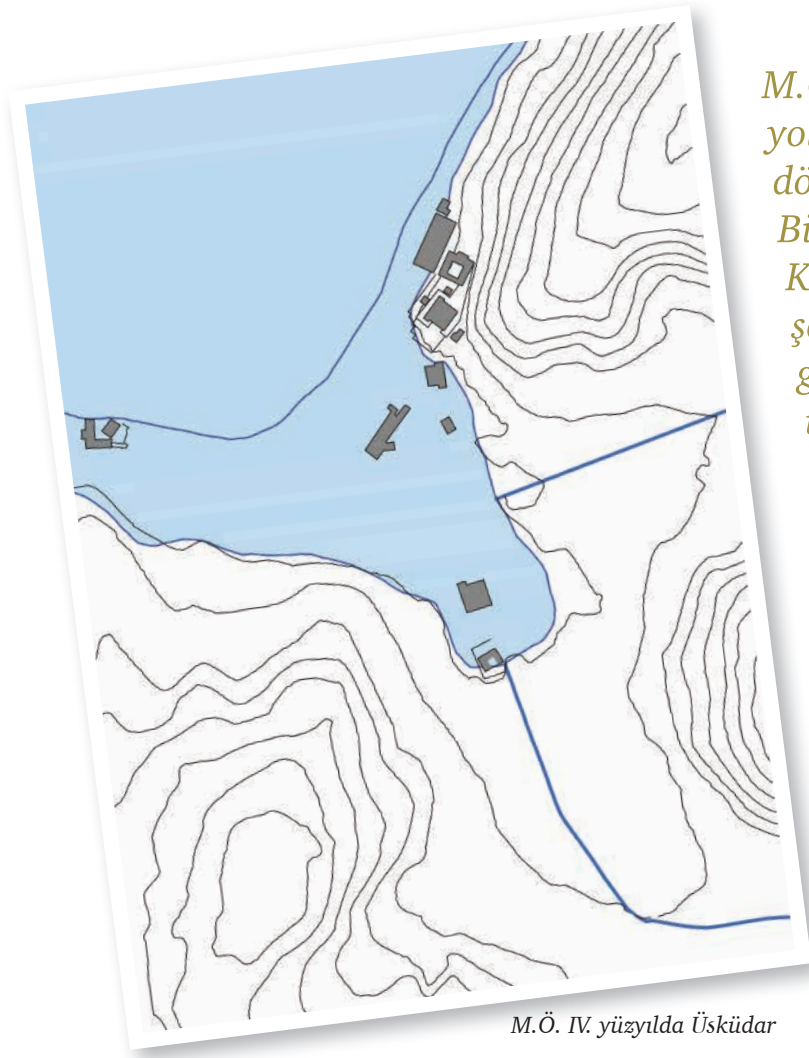
M. Sinan Genim

Üsküdar'ın Bilinmeyenleri mi? Bilinmek İstenmeyenleri mi?

Günümüz Üsküdar Vadisi'nin bulunduğu alan antik çağda “*Khyrsopolis*” adı ile bilinmektedir. Khyrsopolis “*Altın Şehir*” anlamına gelir.¹ Buraya “*Altın Şehir*” denmesinin nedeni, Perslerin Anadolu ve Yunan Yarımadası'nda kazandıkları savaşlardan elde ettikleri ganimetlerle, çok güzel bir şehir kurmaları ve o şehre “*Altın Şehir*” adını vermeleridir. Çevredeki halklardan aldığı vergilerle zenginleşen şehir “*Altın Şehir*” ismiyle ün salar. Bir anlatıya göre Üsküdar'a Khyrsopolis denmesinin nedeni; güneş batarken Sarayburnu tarafından, Üsküdar'ın altın renginde görünüyor olmasıymış. Khyrsopolis aynı zamanda M.Ö. VII. yüzyılın başlarında kurulduğu bilinen Khalkedon'un iskelesi görevini de görmektedir. Her tür rüzgâra ve akıntıya kapalı olan geniş koyu hem gemilerin yanaşmasına hem de tersane olarak kullanımına elverişlidir.

¹ Eyice 1976, 49; Konyalı 1976, I, 3; Eremya, 1988, 278.

M.Ö. IV. yüzyılda Üsküdar

M.Ö. 400 yılında ise kara yoluyla Yunanistan'a dönmekte olan On Binler'in; "... altı günde Khalkedon'un Khrysopolis şehrine ulaştılar ve ganimetlerini satmak üzere burada yedi gün kaldılar" sözleri bize döneminde Khrysopolis isminin kullanıldığını göstermektedir.

Bir başka anlatıya göre de Khrysopolis ismi Agamemnon'un oğlu Khryseis'in² bu şehri kurmuş olması ya da burada gömülü olmasından dolayı verilmiştir.³ M.Ö. 508 yılında Dara'nın ordusu bu küçük yerleşmeyi hâkimiyetleri altına alır. M.Ö. 410 yılında ise Alkibiades kazandığı deniz savaşının ardından burayı işgal eder ve yerleşir.

M.Ö. 400 yılında ise kara yoluyla Yunanistan'a dönmekte olan On Binler'in; "... altı günde Khalkedon'un Khrysopolis şehrine ulaştılar ve ganimetlerini satmak üzere burada yedi gün kaldılar."⁴ sözleri bize döneminde Khrysopolis isminin kullanıldığını göstermektedir. Kısa süren Pers istilası sırasında bu yerleşmenin hangi isim ile anıldığı ise meçhuldür.

Muhtemelen M.S. II. yüzyıl ortalarında yazıldığı düşünülen Dionysios Byzantios'un "Boğaziçi'nde Bir Gezinti" isimli kitabında Kuzguncuk'tan söz edilmez. Günümüzde Beylerbeyi olarak bilinen bölgenin peşi sıra; "Hemen ardından Asya Metopon'u gelir. Avrupa'daki Metopon'un karşısına düşer. Ardından büyüklüğü ve dinginliği ile çok güzel bir liman gelir. Liman derin ve kumlu bir kıyı ile çevrilidir."

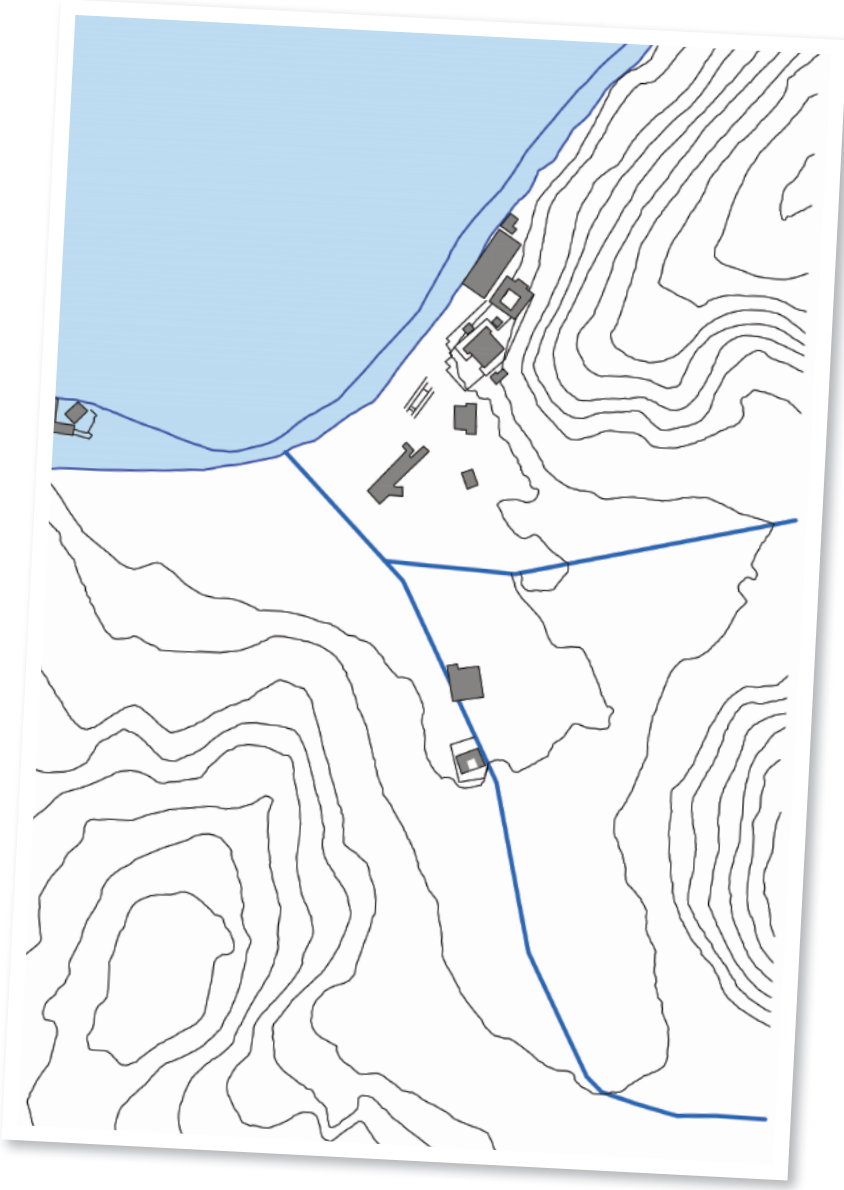
"Denizin üstünde, kıyıya doğru uzanan yüksek bir ova vardır. Burası Khrysopolis olarak adlandırılmaktadır. Kimileri Pers hâkimiyeti sırasında Perslerin şehir devletlerinden topladıkları altınları burada sakladıklarından, çoğu kimse de Khryseis ve Agamemnon'un oğlu Khrysos'un mezarının burada olduğundan Khrysopolis adını aldığını

² Grimal 2007, 372-373.

³ Eremya, 1988, 278.

⁴ Ksenophon 1944, 296; Ksenophon 2015, 202.

Üsküdar'ın Bilinmeyenleri mi? Bilinmek İstenmeyenleri mi?

XI.-XII.
yüzyıl Bizans
döneminde
Üsküdar

söyler... Bölge, belki de elverişli limanı nedeniyle altınla harika şeyler satın alan kimseler tarafından bu ismi almıştır.” bu sözler ile anlatılır.⁵

Septimus Severus’un iki buçuk yıl süren kuşatma sonrası M.S. 195 yılında Byzantion’u alması sırasında Üsküdar’ın nasıl bir süreç yaşadığını bilmiyoruz. Muhtemelen surlarla çevrili olmayan basit bir iskele niteliğindeki yerleşme daha kuşatmanın başlarında Roma Ordusu tarafından ele geçirilmiş olmalıdır.⁶

VI. yüzyıl yazarlarından Procopius (500-565) Khrysopolis’te bulunan hiçbir yapıdan söz etmez, bölgede önemli bir yapı olmadığı için mi, yoksa ilgi alanı dışında kaldığı için mi bilinmez.⁷ 626 yılında Avar ve Sasaniler tarafından kuşatılan şehir için Avarların Kara Surları çevresine, Sâsânilerin ise Kadıköy-Üsküdar arasına yerleştiklerinden söz edilir. Sarbarus isimli Sâsâni komutanı; “Avarlar Trakya üzerinden şehre yaklaşırken Khalkedon’u kuşatmakta olup, boğazın Anadolu Yakası’ndaki bölgeleri ve yerleşmeleri yağmalayıp tahrip ederek Khalkedon’dan ayrılmaz ve orada kışlarlar.” demektedir.⁸

1140-1150 tarihleri arasında Anna Komnena tarafından döneminin tarihini içeren olayların yazıldığı “Alexiad” isimli kitapta, Khrysopolis adından söz edilmez. On beş ayrı yerde bu yerleşmeden “Damalis” adı ile bahsedilir.⁹

24 Haziran 1203 günü Haçlı Donanması, Khalkedon denilen yerde İmparator Aleksios’un sarayı önüne demir atar; “Burası Konstantinopolis’in tam karşısında, boğazın Türkiye yakasındaydı. Bu saray şimdiye dek görülmiş en güzel ve en hoş saraylardan biriydi; içinde insanların seveceği ve bir prens evinde bulunması gereken her tür keyif vardı... Böylece ertesi günde sarayda

5 Byzantios 2010, 84-85.

6 Kaya 2017, 127-147.

7 Düzgüner 2004.

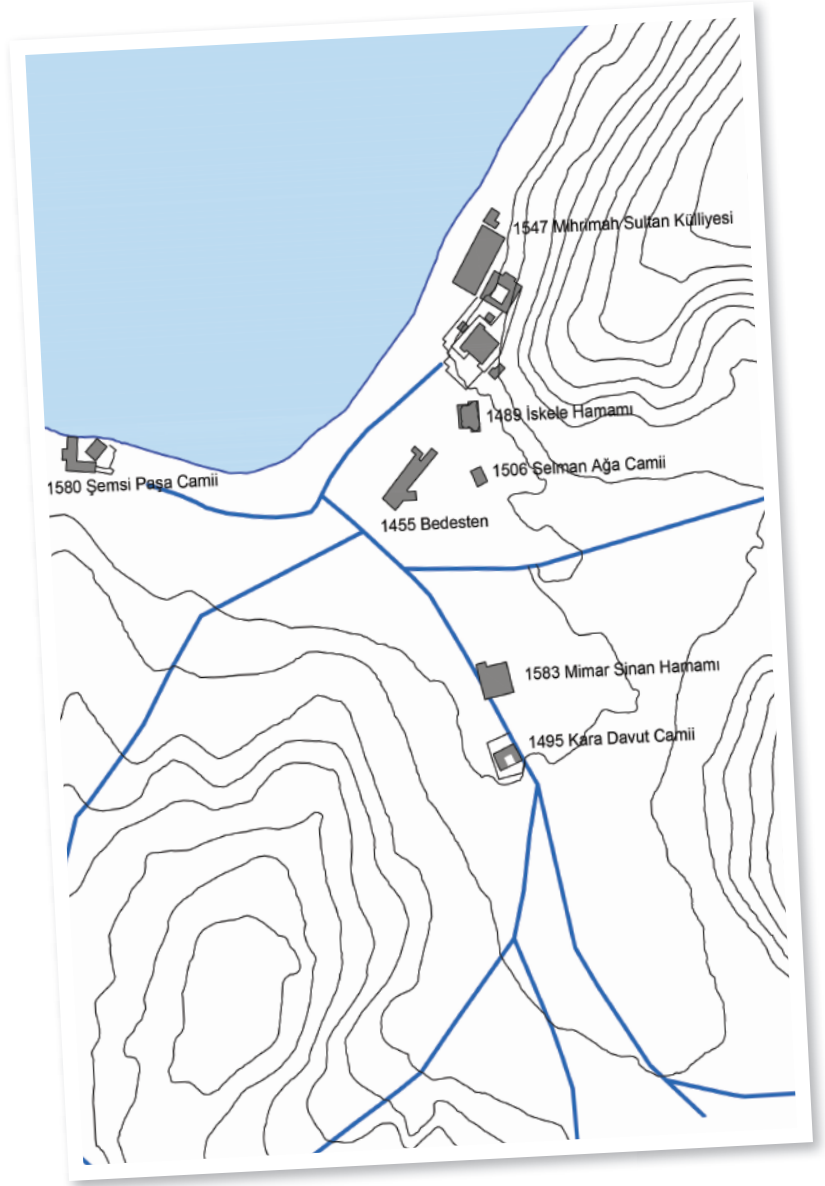
8 Kaçar 2017, 195-196.

9 Komnena 1996.

kaldılar ve üçüncü gün Tanrı onlara iyi bir rüzgâr verdi ve tayfalar demir alıp yelken açtı. Böylelikle boğazdan yukarı çıkıp Konstantinopolis'in bir fersah ilerisine kadar gittiler. İmparator Aleksios'a ait olan ve Scutari denen saraya vardılar. Naveler, nakliye gemileri ve bütün kadırgalar orada demirledi. Khalkedon Sarayı'nda kalan tüm şövalye takımı sahil boyunca karadan gitti.”¹⁰

Escutaire (Scutari) ismi ilk olarak IV. Haçlı Seferi dolayısıyla yazılan bir kitapta karşımıza çıkmaktadır. Escutaire Fransızca “Haliç” anlamına gelmektedir. Bu dönemde küçük bir haliç hâlinde olan “Üsküdar Koyu” mu bu isme neden teşkil eder, yoksa bir şehir efsanesi olan “Khyrsopolis” adının nasıl olup ta “Skutarion” a dönüştüğü konusunda ki söyleme mi inanmak gerekir? “Genel olarak bu ismin Grekçe ham ya da tabaklanmış deri anlamına gelen ‘skitos’tan türetilmiş olduğudur. Antik çağda, kalkanlar deriden yapılmakta ve imparatorların kalkanlı muhafızları da bölgede bulunmaktaydı. Roma döneminde bu isim ‘Scutari’ biçiminde değişmiştir.”¹¹ Daha öncede belirtmeye çalıştığım gibi erken dönemlerde bölgenin adı “Khyrsopolis”tir. Daha sonra bir dönem “Damalis” adı kullanılsa da hiçbir zaman “Scutari” ismine rastlanmaz. Bu isim Haçlılar tarafından verilen bir isimdir ve “Haliç” anlamında kullanılması varsayımı daha doğru olacaktır.

1334 yılında İstanbul’u ziyaret eden İbn Battûta, otuz altı gün kaldığı İstanbul’dan “Astanbûl” şehrin karşı yakasındaki bölgeden ise “Galata” olarak bahseder. Dolaştığı bu iki yerleşme hakkında detaylı bilgi verirse de “Üsküdar”dan hiç söz etmez.¹²

24 Ekim-14 Kasım 1403 tarihleri arasında İstanbul’a gelen İspanyol elçisi Ruy Gonzáles de Clavijo şehirde yaşayanların buraya “Estanboli” dedikleri söyler. Yaklaşık yirmi gün şehirde kalan Clavijo İstanbul ve Galata

XVI. yüzyıl
ikinci yarısında
Üsküdar

¹⁰ Villehardouin-Valenciennes 2008, 38-39.

¹¹ Mazlum 1994, VII, 343.

¹² Battûta 2004, 501-509.

Üsküdar'ın Bilinmeyenleri mi? Bilinmek İstenmeyenleri mi?

İstanbul ve
Boğaziçi haritası,
François Kauffer,
1776-1786

hakkında detaylı bilgi verirse de Türklere ait dediği Anadolu Yakası ve Üsküdar'dan bahsetmez.¹³

Fetih sonrası Üsküdar, İstanbul ve Bilâd-ı Selâse kadılikları denilen hukuki bölgeye bölünür. Osmanlı idaresi o güne kadar Anadolu Yakası'nın en büyük yerleşmesi olan Kadıköy yerine Üsküdar'ı tercih edecektir. Fatih Sultan Mehmed'in fetih sonrası eski adıyla "Damalis" yeni adıyla "Salacak" denilen bölgede bir mescit yaptırdığı bilinmektedir.¹⁴ Üsküdar'da inşa edilen ilk anıtsal yapı Doğancılar Tepesi'nin kuzeybatı ucundaki 1471-1472 tarihli Rum Mehmed Paşa Camii'dir. Zaviyeli tip dediğimiz bu yapı, İstanbul'un erken dönem yapılarına örnek teşkil edecek plan ve görünüşe sahiptir. Seksen beş yıla yakın bir zaman sonra 1556-1557 tarihinde Sultantepe Yamacı'nda Mihrimah Sultan Külliyesi inşa edilecektir. Evliya Çelebi; "Üsküdar yanlısı söyleniştir, aslı 'Eskidâr'dır. Üsküdar Bahçesi yerinde Harun Reşid'in çadırı yerinde Seydî Battal Gazi'nin yedi sene oturup bağlar ve evler yaptığı binalardır. Bunun için Eskidâr derler. Üsküdar galattır." demekte ise de bunun bir yakıştırma olduğunu kabul etmek gerekir.

"Bu Üsküdar toprağı mukaddes toprak olup Anadolu, Arap, Acem, Hind ve Sind diyarlarının geçiş yeri olduğundan gayet işlek büyük şehirdir. İstanbul'dan altı mildir. Fakat Karadeniz akıntısı şiddetli olduğundan kayıklar Beşiktaş adlı mahalle varıp oradan Üsküdar'a salarlar, öyle dokuz mildir... Ancak Üsküdar'a geçmek gayet zordur. Özellikle lodos havada gayet sakınmak lazımdır. Hâlâ bu Üsküdar şehrinde 70 Müslüman mahallesi, 11 Rum ve Ermeni mahallesi, bir Yahudi

mahallesi vardır. Fakat Frenk keferesi yoktur, çevresinde kalesi de yoktur." demektedir.¹⁵

Hemen hemen aynı tarihlerde Eremya Çelebi; "Üsküdar sahilinde ağaçlar içinde büyük camiyle hanlar Sultan Süleyman tarafından kızı Mihrimah Sultan için yaptırılmıştır. Üç tarafında at pazarı, çarşı-pazar, fırın ve hamamı bulunan bu yer bir şehristandır. Buradaki bahçe ve bostanlarda gül gibi iri sayısız günâgün karanfiller satılmak için

Piri Reis,
Kitâb-ı
Bahriyye,
Berlin Devlet
Kitaplığı, Diaz
A. Foliant,
57 numaralı
yazma

¹³ Clavijo 1975, 48.

¹⁴ Ayvansarayî 2001, 636.

¹⁵ Evliya 2003, II, 431.

Üsküdar'ın Bilinmeyenleri mi? Bilinmek İstenmeyenleri mi?

Mühendishane-i Hümayûn haritası, 1845

saksılarla şehre getirilir.” demektedir.¹⁶ Gerek Evliya Çelebi gerekse Eremya Çelebi Gülnûş Valide Sultan Camii’den bahsetmezler, çünkü henüz inşa edilmemiştir. 1803-1805 tarihleri arasında yazdığı kitabında Sarraf Hovhannesyan; “Üsküdar’da, sahilden hayli uzakta, tepeye doğru, birer kilise ile birlikte iki Ermeni mahallesi bulunur. Bunlardan biri, Selamsız adını taşıyan mahalle olup, diğeri Yeni Mahalle’dir... Sahilde, Balaban İskeleyi yakınında, Sultan III. Ahmed’in annesi Gülnuş Sultan 1708-1715 tarihleri arasında Valide Sultan adlı bir cami yaptırmıştır.” sözleri ile anlatır.¹⁷

Bu dönemde caminin hemen doğusuna, bugün meydan olan alana kapalı çarşının küçük birer benzeri “Bat Pazarı” yapılır. Mihrimah Sultan Camii’nin iki kervansarayını ile bu yapı Üsküdar’ın kaybetmiş olduğu önemli anıtsal yapılarıdır.

Son olarak sizlere haritalar üzerinden Üsküdar’ın geçmişinden bahsetmek isterim. Üsküdar Vadisi, Sultantepe, Toygar Tepe, Doğancılar Tepesi olmak üzere üç adet tepe ile sınırlanmaktadır. Bu tepeler arasında, Bülbüldere ve Çavuş Dere olmak üzere iki adet büyük dere bulunmaktadır. Bu

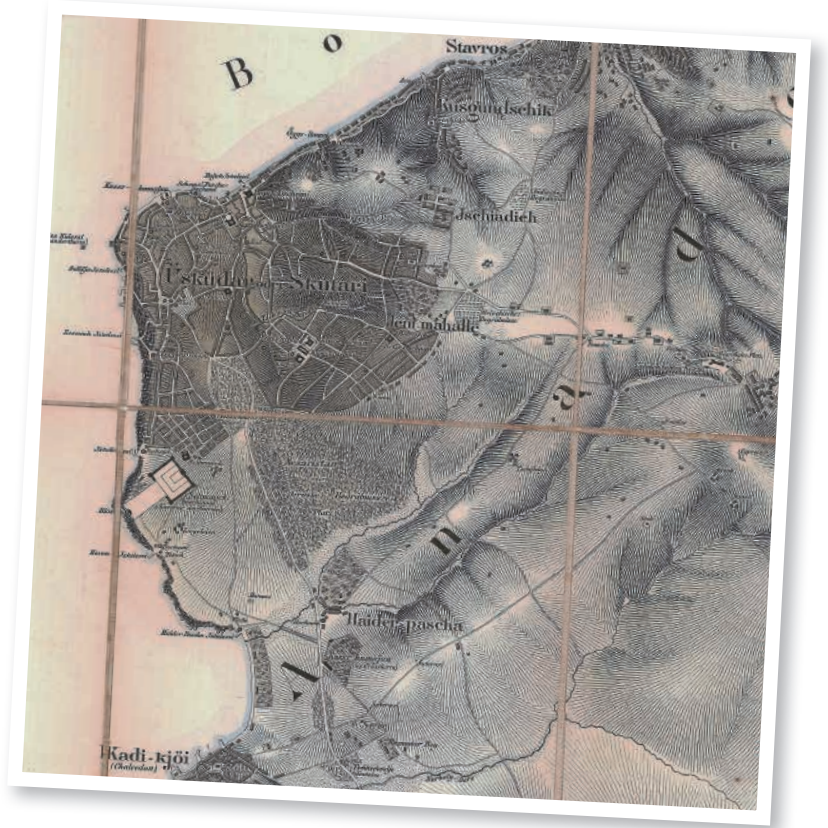
¹⁶ Eremya 1988, 48.

¹⁷ Hovhannesyan 1997, 67.

iki derenin yan kolları olduğunu François Kauffer'in 1776 ve 1786 tarihli "İstanbul ve Boğaziçi Haritası"nda görmekteyiz. Bin yıllar boyunca bu derelerin getirdiği alüvyonlar zaman içinde Üsküdar Haliç'inin dolmasına neden olur. Erken dönemlerde vadi içlerine kadar uzanan deniz, daha sonraki dönemlerde önce Kara Davut Paşa Camii'ne kadar dolar ve kıyı çizgisi fetih öncesi ise hemen hemen bugünkü görünüşüne ulaşır.¹⁸ Marmaray çalışmaları sırasında XII. veya XIII. yüzyıla tarihlenen bir kilise kalıntısı ile ahşap iskele direkleri ortaya çıkmıştır. Bu mimari buluntuların yanı sıra çok sayıda taşınabilir kültür varlığı, iskelet ve paralar bulunmuştur. Bu buluntular ne yazık ki yer yokluğundan Arkeoloji Müzesi'nin depolarında kaldırılmıştır. Oysaki bu buluntular Üsküdar'da yapılacak modern bir müzede sergilenmelidir.¹⁹

Üsküdar XIX. yüzyılda İstanbul'a gelen yabancı gezginlerin ilgi alanında kalmaktadır. Çarşısı, özellikle de Menzilhane Yokuşu üzerinde bulunan Rufai Tekkesi büyük ilgi çekmekte ve çokça ziyaret edilmektedir. Gérard de Nerval, Gustave Flaubert, Anna Groser Rilke, Vicente Blasco Ibáñez gibi dönemin ünlü yazarları bu tekkeyi ziyaret edip, ayin sırasındaki ritüelleri anlatırlar. İtalyan ressam Fausto Zonaro burada yapılmakta olan ayinleri yağlı boya tablolarında günümüze taşır. Ne yazık ki günümüzde Üsküdar'da bu gibi ilgi çekici herhangi bir mekân bulunmamaktadır.

Kırım Savaşı sırasında (4 Ekim 1853-30 Mart 1856) Kâtip Aziz Bey tarafından sözleri yazılan "Kâtibim" ya da "Üsküdar'a gider iken" isimli şarkı Safiye Ayla, Zeki Müren gibi sanatçıların seslendirmeleri ile ünlenmiş, hatta uzun bir dönem İstanbul

Radyosu'nun sinyal müziği olarak kullanılmıştır. Özellikle Eartha Kitt tarafından 1953 yılında İngilizce olarak seslendirilmesi "Üsküdar" ismini tüm dünyada bilinir kılmıştır. Bugün Üsküdar'ın İstanbul'u ziyaret eden yoğun turistten yeteri kadar pay almadığını düşünüyorum. Zaman zaman yemek yediğim Kanaat Lokantası dışında pek turiste rastladığımı söyleyemem. Son on yılda Üsküdar Meydanı'nın yeniden düzenlenmesi, Nevmekân gibi sosyal mekânların yaygınlaştırılması elbette takdir edilecek çalışmalardır, ancak içe dönük bu gibi çalışmaların yanı sıra Üsküdar'ı bir dünya markası hâline getirecek çalışmalar

Moltke
Haritası,
1836-1837

¹⁸ Tokay-Dağtaş 2010, 49-57.

¹⁹ Karagöz 2007, 32-53; Atik 2007, 54-63.

Üsküdar'ın Bilinmeyenleri mi? Bilinmek İstenmeyenleri mi?

Moltke Haritası, 1836-1837

yapılması gerekiyor. Prehistorik geçmişten günümüze olan birikimin tümünün bizim malımız olduğu bilinci ile yapılacak, mimarisi ile ilgi çekici bir müzenin, Salacak veya Sultantepe bölgesinde yapılacak uluslararası tanınan bir otelin bu girişime faydalı olacağını düşünmekteyim.

Acilen Üsküdar için birkaç dilde yazılmış açıklamalar içeren turistik gezi rehberi, gezilecek alanların bu gezilere cevap verecek şekilde düzenlenmesi, kaliteli ve özgün hediyelik eşya üretimi için çalışılması, XVII. yüzyıl yazarlarının da belirttiği gibi “Karanfil Çiçeği”nin Üsküdar’ın simgesi olarak seçimi için çalışmalar yapılması ve karanfil

üretiminin teşvik edilmesi, karanfilin seramik, metal obje, tekstil sektörüne konu olmasının araştırılması gerekir.

Her zaman bana düstur olmuş bir söz vardır;

“Bu gün yeni bir gün cancağızım, yeni şeyler söylemek lazım.”

Mevlânâ

Gelişen ve zenginleşen ülkemizin yeni düşüncelere, yeni atılımlara ve yeni üretimlere ihtiyacı var. Haydi hep birlikte bu işi üstlenelim ve gelecek için çalışalım...

Kaynakça

Şeniz Atik, “Marmaray istasyon projesi kapsamında Üsküdar Meydan Kazısı-I”, *Gün Işığında İstanbul’un 8000 yılı*, İstanbul, 2007, s. 54-63.

Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), Ali Sâtî’ Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadîkatü’l-cevâmî, İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi’mârî Yapılar*, İstanbul, 2001.

İbn Battûta, (Çev. A. Sait Aykut), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, İstanbul, 2004.

Dionysios Byzantios, (Çev. Mehmet Fatih Yavuz), *Boğaziçi’nde Bir Gezinti*, İstanbul, 2010.

Ruy Gonzáles de Clavijo, (Çev. Ö. R. Doğrul), *Timur Devrinde Semerkanda Seyahat*, İstanbul, 1975.

Fırat Düzgüner, *Iustinianus Dönemi’nde İstanbul’da Yapılar*, İstanbul, 2004.

Eremya Çelebi Kömürçiyân, (Tercüme ve Notlayan Hrand D. Andreasyan, Yeni Notlarla Yay. Haz. Kevork Pamukciyan), *İstanbul Tarihi*, İstanbul, 1988.

Evliya Çelebi Derviş Muhammed Zilli, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, İstanbul, 2003.

Semavi Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul, 1976.

Pierre Grimal, Çev. Sevgi Tamgüç, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, İstanbul, 2012.

Sarkis Sarraf Hovhannesyan, (Çev. Elmon Hançer), *Payitaht-ı İstanbul’un Tarihçesi*, İstanbul, 1997.

Turhan Kaçar, (Ed. Murat Arslan-Turhan Kaçar), “Constantinopolis Önlerinde Avarlar ve Sâsâniler”, *Byzantion’dan Constantinopolis’e İstanbul Kuşatmaları*, İstanbul, 2017, s. 171-200.

Karagöz 2007

Şehrazat Karagöz, “Khrysopolis’in koloni kenti olarak tarihte yeri”, *Gün Işığında İstanbul’un 8000 yılı*, İstanbul, 2007, s. 32-53.

Mehmet Ali Kaya, (Ed. Murat Arslan- Turhan Kaçar), “Roma İmparatoru Septimius Severus’un Byzantion Kuşatması”, *Byzantion’dan Constantinopolis’e İstanbul Kuşatmaları*, İstanbul, 2017, s. 127-147.

Anna Komnena, (Çev. Bilge Umar), *Alexsiad*, İstanbul, 1996.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, İstanbul, 1976.

Ksenophon, (Çev. Hayrullah Örs), *Anabasis*, İstanbul, 1944.

Ksenophon, (Çev. Ari Çokona), *Anabasis-On Binler’in Dönüşü*, İstanbul, 2015.

Deniz Mazlum, “Üsküdar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul, 1994, s. 343.

Z. Hale Todkay-Serap Dağtaş, “Üsküdar Meydanını Tanımlayan Öğeler, Bu Öğelerin Tarihsel Süreçteki Değişimi ve Meydana Etkileri”, *Mimar.İst*, Kış 2010, s. 49-57.

Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, (Çev. Ali Berktaş), *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, İstanbul, 2008.

Özbekler Tekkesi, Üsküdar

Azmi Özcan

“Üsküdar’daki Buhara” ve Özbekistan İzlenimleri

*Türk
kelimesinin
ilk defa bir
devlet adı
olarak geçtiği
ve toprakları
Kuzey Çin,
Tibet ve
Kore’den,
Kafkasların
kuzeyine kadar
alanı kapsayan
Göktürklerin
kuruluş tarihi
4. yüzyılın
ortalarıdır.*

Üsküdar Sultantepe’de bir tekke var: Özbekler Tekkesi. 18. Yüzyılda Türkistan’dan gelen misafir ve dervişler için kurulan tekkeye ilk baştan beri “Üsküdar’daki Buhara” denilirdi. Sultanahmet ve Eyüpsultan semtlerinde de Özbekler tekkesi mevcut. Bu tekkeler sadece misafirhane değil aynı zamanda Türkistan’dan yayılan ilim, irfan ve geleneğinin de yaşatıldığı mekânlar idi.

1924 sonrasında benzerleriyle birlikte kapatıldılar. Ama Üsküdar’daki Özbekler tekkesi imtiyazlıydı. Tekke Millî Mücadele sırasında ifa ettiği görev bakımından tarihe kaydedildi. Bir istihbarat merkezi olmasının yanı sıra İstiklâl Savaşı’nda hem çok elzem olan silah ve cephane temini için merkez hem de işgal altındaki İstanbul’dan Anadolu’ya geçmek durumunda olan Millî Mücadele kahramanlarının hareket mekânı idi. O kader günlerinde gizlice Anadolu’ya gitmek isteyen serdengeçtiler önce Özbekler Tekkesi’ne gider ve şifreli olarak kapıyı çaldıktan sonra kapıyı

açana: “Bizi İsa yolladı” parolasını söyleyerek içeri kabul edilirdi.

Geniş Türk Ailesinin seçkin bir kolunu teşkil eden Özbekler de tıpkı bizler gibi bugün ne yazık ki yaşanan son birkaç yüzyıllık oryantalist şartlanmaların etkisiyle oluşan tarih parçalanmasının öznelerinden biri yapılmak istenmektedir.

Halbuki Divanu Lugatit-Türk’e göre Hazar Denizi’nden Çin’e kadar uzanan topraklar “Türk ülkesi”dir. Bu bölge daha sonraki kaynaklarda Türkistan adı ile anılacak ancak modern dönemlerde Türklere aidiyet ifade eden bu tabir Ruslar ve Çinliler tarafından ruhsuz ve kimliksiz bir coğrafi terim olan ‘Orta Asya’ kullanımı ile unutturulmak istenecektir.

Şüphesiz Türkler, tarihteki en kadim ve köklü milletlerdendir. Türk topluluklarının bir devlet çatısı altında, ilk defa toplanmaları M.Ö. 209 yılı civarında büyük Hun hükümdarı Mete tarafından mümkün olmuştur. Günümüzdeki Kore’den

**Divan Şairi Der ki:
Depremi Biz de Yaşadık**

Semerkant'ta Registan Meydanı'ndaki Uluğ Bey Medresesi

Aral Gölü'ne, Baykal Gölü'nden Çin'e ve Doğu Türkistan ve Tibet'e ulaşan geniş bir imparatorluk kuran Mete'nin mirası Çinlilerle mücadelelerin ardından M.S. 48'de evvela kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrıldı. Elli yıl sonra Kuzey Hunlar yıkıldı, Güney Hun Devleti ise 4. yüzyıla kadar varlığını sürdürebildi.

Öte yandan diğer Türk toplulukları 4. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz'in kuzeyi Kafkaslar, Orta ve Doğu Avrupa, Balkanlar ve Anadolu'ya kadar uzanan bölgelere göç ettiler ve buralarda zamanla Avrupa Hun, Hazar, Büyük Bulgar, Tuna Bulgar Devleti ve İdil Bulgar gibi adlarla bilinen devletler kurdular.

Türk kelimesinin ilk defa bir devlet adı olarak geçtiği ve toprakları Kuzey Çin, Tibet ve Kore'den, Kafkasların kuzeyine kadar alanı kapsayan Göktürklerin kuruluş tarihi 4. yüzyılın ortalarıdır. Göktürk Devleti'nin 745'te yıkılmasıyla doğu da Uygur Devleti, batı da ise önce Türgiş toplulukları ardından Oğuzlar İdil'e kadar olan bölgede dağınık halde varlıklarını devam ettirdiler.

İslâm'ın Türkler arasında yayılmaya başlaması ise daha çok Sâ mânîler (819-1005) döneminde oldu. 9. yüzyılın sonlarında Karahanlıların top yekûn Müslüman oluşu bu açıdan Türk tarihindeki en önemli dönüm noktasıdır. Böylece 10. yüzyıl başlarından itibaren Ceyhun ile batıda Sind arasında yaşayan bütün Türk toplulukları İslâm'a girmeye başladılar. Gazneliler Hindistan seferleri ile bölgede İslâmiyet'in yayılmasına zemin hazırlarken İdil Bulgarları da İslâmiyet'i 922'de devlet dini olarak benimseyerek o tarihlerde

Müslüman dünyanın en kuzey sınırını teşkil ettiler.

Türklerle Müslüman Araplar arasında 7. yüzyılın ortalarına doğru başlayan ve 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden ilişkileri genel olarak karşılaşma, istihdam ve hâkimiyet dönemleri şeklinde incelemek mümkündür. Karşılaşma dönemi daha çok Emevîler istihdam dönemi ise özellikle Abbasîler döneminde yoğun olarak görülmüş, Abbasi halifelerinin ordularında idare ve savaş maharetleri dolayısıyla çok sayıda Türk hizmette bulunmuştur. 11. yüzyıldan itibaren de bulundukları yerlerde yavaş yavaş hâkimiyeti ellerine geçiren Türkler Asya, Avrupa ve Afrika'da çok geniş bir sahada hâkimiyet tesis ederek çok sayıda devlet ve imparatorluklar kurmuşlar ve giderek İslâm dünyasının hamiliğini üstlenmişlerdir.

Türk tarihine genel olarak baktığımızda İslâm dinine girişin Türklerin kendilerini tanımlama ve kimliklerinin tayininde neredeyse belirleyici olduğu görülecektir. İslâm'ın getirdiği yeni değerler sisteminin etkisiyle Devlet, ordu, toprak, dil, edebiyat, felsefe, ilim ve sanat vb. hayatında köklü değişiklikler gerçekleşmiştir.

Türklerin aşağı yukarı kendileri ile benzer kıdem ve yakın coğrafyaları paylaşan başka topluluklar ile kıyaslandığında kurdukları Devletler ile üretilen kültür ve medeniyet değerleri onları emsalsiz bir mevkie yerleştirmektedir. Dünya tarihinden Türkler çıkarıldığında insanlık birikimi adına çok şey eksileceği açıktır.

Bilinen siyâsî-dînî nedenlerle Türkleri tarihten sürgün etmek isteyenlerin sıklıkla

Divan Şairi Der ki: Depremi Biz de Yaşadık

Şah-ı Nakşibend Türbesi, Buhara

iddia ettiğinin aksine Türklerin tarihteki birikim ve sürekliliğini sadece silahlı güç ile açıklamak elbette mümkün değildir.

Esasen Abbasiler döneminde Bağdat merkezli olarak gelişen ilim sanat, düşünce ve irfan hayatı, yaşanan siyâsî askerî dağılmalara bağlı olarak Türkistan havzasını yeni temerküz alanı olarak belirledi. Pek çok kimsenin hatırlamadığı bir gerçek Abbasi ihtilâlinin sanılanın aksine Arabistan topraklarında değil Türkistan topraklarında kurumsallaşmış olmasıdır. Bunu sonucu olarak 10 ila 13. Asır arasında Maverâünnehir havzası bilim sanat ve düşüncenin yeni merkezi olmuş tabiatıyla da bu oluşumun kahramanlarının büyük kısmı da bu bölgeden yetişmiştir. Mesela

Kütüb-i Sitte'nin dördünün müellifi Buhari, Tirmizi, İbn Mace, Darimi; Maturidilik ve Mutezile gibi yeni düşünce ekolleri, Yesevîlik Nakşibendilik gibi İlk tasavvuf gelenekleri ve kurucuları, Zekeriya Razi, İbn-i Sina Farabi, İbn-i Sina, Biruni, Harizmi, Ahmed Fergani, Nesefi, Maturidi Teftazani gibi alimler ve bunların dersler verdiği medreseler, burada ortaya çıkmış veya buradan yayılmıştır. Kaynaklar Mervi, Herevi, Belhi, Hamedani, Cüzcani, Nesai, Serahsi, Beyhaki, Şehristani, Semerkandi, Buhari, vb. nisbelerle anılan binlerce ilim adamını kaydetmektedirler. Ne yazık ki dönemin ilim ve din dili daha çok Arapça olduğu için bu isimlerin hemen tamamı eserlerini bu dilde künyelerini de tabiatıyla bu geleneğe uygun olarak 'el ya da ibn' gibi Arapça kelime ve takılarla

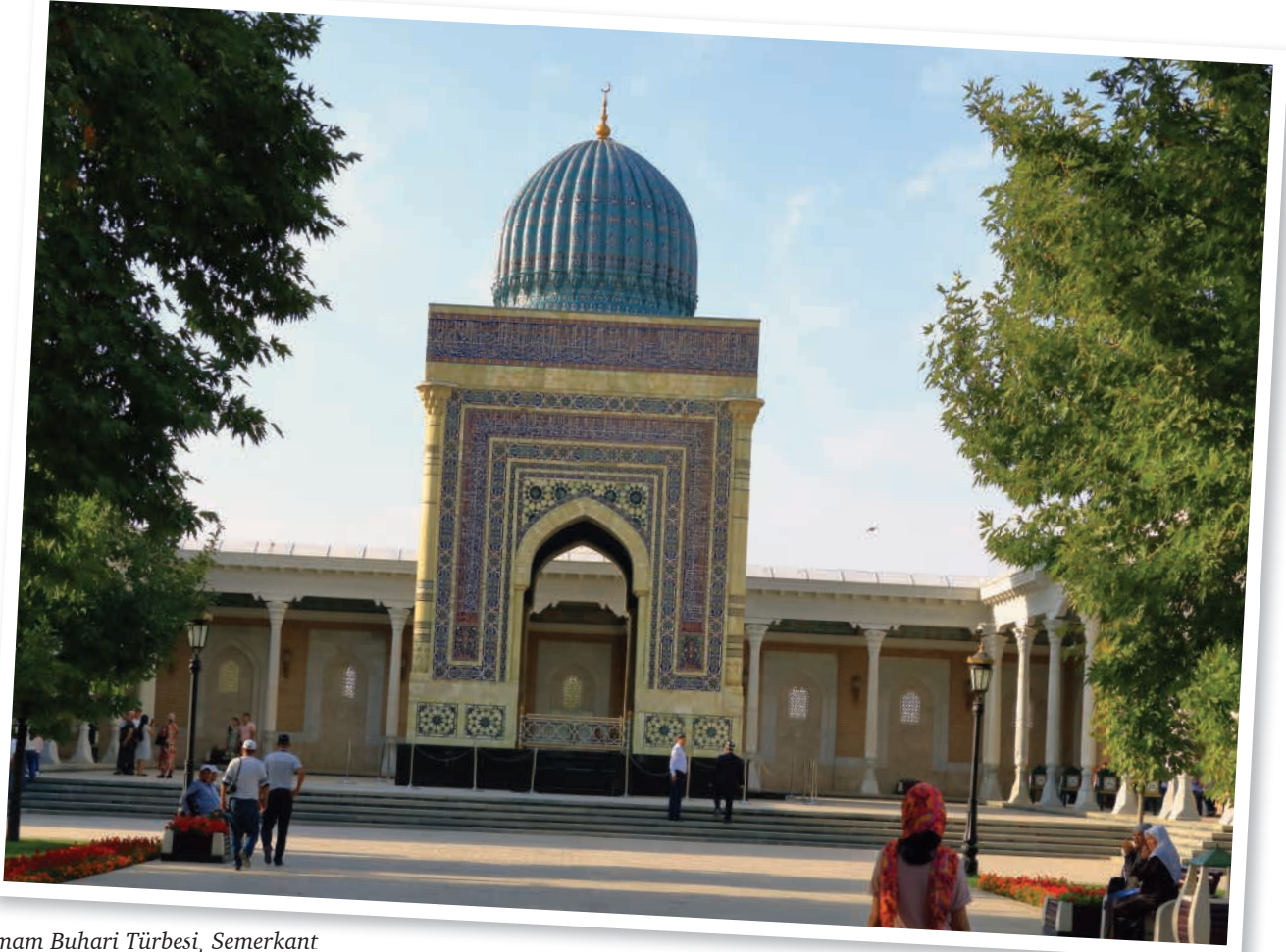
Semerkant
Registan
Meyda-
nı'ndaki
abideler

yazmışlardır. Bu durum doğal olarak gelenekle ilgisi kesilen daha sonraki nesiller tarafından ecdada bühtan olarak yansımış ve bu isimlerin Türkistan'dan oldukları unutulup gitmiştir.

Türkistan havzasının bu başat ilim irfan merkezi olma hususiyeti 13. asır Moğol istilasına kadar kesilmeden devam etmiş, bundan sonra bir gerileme sürecine girmekle birlikte 15. yüzyılın başlarından itibaren da Timurlular geleneği ile başlayan bir alim sultanlar dönemi söz konusu mayayı canlandırmışlardır. Ali Şir Nevayi ve Ubeydullah Ahrar gibi isimlerin mana ikliminde yoğrulan Şah Ruh, Uluğ Bey,

Divan Şairi Der ki: Depremi Biz de Yaşadık

İmam Buhari Tümbesi, Semerkant

Hüseyin Baykara ve onların Fergana'dan Hindistan'a uzanan Babür Şah aynı mayanın tezahürleridir. Bu maya aynı özelliğini Selçuklular ve Osmanlılar ile Anadolu'da da gösterecektir.

Bu oluşumun şüphesiz pek çok tarihi şartların aynı zaman diliminde bu havzada buluşmasıyla yakın ilgisi olmalıdır. Kadim dünyanın ulaşım yollarının kavuştuğu bu tarihi kavşakta ortaya çıkan ipek yolu ticaretinin beslediği bir şehirleşme ve refahın etkisi ilk akla gelenlerdendir. Böylece bölgede ilim ve düşüncenin gelişmesi için

kaynak sağlanmış ve gençler için daha iyi bir eğitim alma imkânı elde edilmiştir. İlk kurumsal medreseler buralarda faaliyete başlamış, devlet ve hanedanlar bu kurumları cömertçe desteklemişlerdi. Nitekim bu dönemde bölgede bulunan Semerkant, Buhara, Merv gibi şehirlerin nüfusu yüzbinlerle ifade ediliyordu.

Bütün tarih boyunca ilim kültür sanat ve ticaretin her şeyden evvel güvenli ve nisbi özgür bir ortam içinde geliştikleri bilinen bir durumdur. Adı geçen dönemde etrafındaki dünyaya nispetle Türkistan

havzasının bu açıdan daha uygun olması bulundukları yerlerde rahat bulamayan alim ve sanatkarların da rağbet ettikleri bir bölge olmasını gündeme getirmiştir. Öyle ki Emevî ve Abbasîler döneminde din, mezhep ve kabile geriliminden bunalan çok sayıda ismin Türkistan'a yöneldiği bilinmektedir.

Aynı şekilde Türkistan havzası doğunun ve batının buluşma kavşağında olduğu için Türklerin sağladığı güven ortamında Çin, Hind ve uzak doğunun din ve felsefeleri yanında bütün birikimi ile Hristiyanlık, Yunan, Roma ve orada mevcut kadim Sasani birikimlerinin yeni dinamik heyecan İslam ile etkileşimden Türkler eliyle yeni bir medeniyet neşet edecektir.

Günümüze tevarüs eden bu kadim geleneğin Türk tarihine bütüncül bir yaklaşımla yeniden değerlendirilip geleceğin sahiplerine intikal ettirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu büyük hikâyenin en mühim kısımlarının yaşandığı yerlerin başında olan günümüzdeki Özbekistan devlet ve halkına ser mayayı korumak adına gösterdikleri hassasiyet için bütün Türk dünyasının şükran duyması gerektiğini de ifade etmek lazım. Zira son zamanlarda yolu düşen her ziyaretçinin de fark etmiş olacağı üzere başta Buhara, Semerkant, Hive ve Taşkent' de olmak üzere bu kutlu beldelere ve beldelerin efendilerine gösterilen ihtimam ve ihtiram her türlü takdiri hak etmektedir.

Maturidi Türbesi, Semerkant

Ali Ayçil

Üsküdar Ya Da Eve Dönmek

*Soğuk kış günleri
hariç, hemen
her gün mutlaka
tanıdık birilerini
bulacağımız bir
mekândı Çınaraltı.
Gazeteciler,
akademisyenler,
yazarlar,
genç şairler,
öğrenciler, kitap
seven tüccarlar ve
yoldan geçerken
hararetlerini
gidermek
isteyenlerin
uğradığı bu
mütevazı mekâna
sivil bir üniversite
desem hiç de
abartmış sayılmam.*

Genç editör arkadaşımız Faruk Yücel'i ebediyen Boğaz'ın sularını seyredeceği Küplüce Mezarlığındaki kabre koyduğumuzda henüz bir yerde yerleşik hale gelmenin sırrını tam olarak çözebilmiş değildim. O gün dönüp gelmiş, Yeni Valide Camii'ne cepheden bakan Çınaraltı'nda hüznle çaylarımızı yudumlamış, içimizde koca bir eksikle evlerimizin yolunu tutmuştuk. Şimdi yerinde yeller esen Çınaraltı, Üsküdar Meydanında bir havuzun bulunduğu dönemin gözde mekânıydı. Sedir iskemlelere oturur, iyi kalpli Veysel'in gülümseyişiyle demini oturttuğu çayları yudumlar, ikindiden geç vakitlere kadar sohbet ederdik. Soğuk kış günleri hariç, hemen her gün mutlaka tanıdık birilerini bulacağımız bir mekândı Çınaraltı. Gazeteciler, akademisyenler, yazarlar, genç şairler, öğrenciler, kitap seven tüccarlar ve yoldan geçerken hararetlerini gidermek isteyenlerin uğradığı bu mütevazı mekâna sivil bir üniversite desem hiç de abartmış sayılmam. Yeni çıkan kitapların müjdesi burada verilirdi; edebi ve felsefi tartışmalar buraya taşınır, bir kez de burada tartışılırdı. İlahiyattan

modern şiire her seferinde değişen başlıklarımız vardı. Gençtik, bitip tükenmek bilmeyen bir enerjiyle okuyor, tartışıyor, Üsküdar'dan dünyaya açılmaya, onu yorumlamaya ve elbette değiştirmeye çalışıyorduk. İçimizde çok tanınanlar da vardı, hiç tanınmayanlarda ama küçük masalarımızda bu rütbe farkının hiçbir önemi olmazdı. Herkesin söz hakkını kullanabildiği demokratik bir açık hava üniversitesini yaklaşık yirmi yıl şenlendirmeyi sürdürdük. Yapacak bir şey yok, tarih değişir, hayat ve mekânda. Şimdi Çınaraltı'nı hasretle ve onun iyi kalpli işleticilerinden Veysel'i rahmetle anıyoruz. Veysel'de Faruk gibi genç ölümler kervanına katıldı, pırıl pırıl bir suretle terk etti dünyayı...

Ama arkadaşım, yakın tarih araştırmacısı İsmail Dervişoğlu'nu Karacaahmet Mezarlığına defnettikten sonra, 20 yılı aşkın bir süredir yaşadığım Üsküdar'la bağımın, adını tam koyamadığım bambaşka bir düğümle düğümlendiğini hissetmeye başladım. İsmail Beyi seviyor, onu sıkça anıyor, bu semtte birlikte vakit geçirdiğimiz yerlerden geçerken gayri

Üsküdar Ya Da Eve Dönmek

ihtiyarı canlanan hatıralarımıza gülümsüyordum. Eski Valide Camiinden aşağıya doğru inerken onun Yahya Kemal'i keyifle anlattığı cümleler geliyordu aklıma: “Beyefendi, ezanla birlikte herkesin evine çekildiği bir ramazan akşamı Yahya Kemal bey bu sokaklardan birinde yapayalnız ve oruçsuz bir halde nedamet getirmek zorunda kalmıştı...” İsmail ile arkadaş olmak demek, yürürken, otururken, Bayram'ın sahaf dükkânına giderken sürekli mekânlar, insanlar, kitaplar hakkında yeni bir şeyler duymak demektir. Herkes gibi biz de rahmetli Memduh Bey'in eczanesine uğrar, bir çay içimi sohbet eder, eskileri ve yenileri anardık. Doğrusu benim eskiler hakkında müktesebatım ikisiyle de boy ölçüşecek bir seviyede değildi. Onlar çoktan bu dünyadan göçüp gitmiş bazı isimleri yakın dostlarıymış gibi anar, latifelerini bu güne taşır, adeta geçmişi yeniden güncellerlerdi. Birlikte, Mihrimah Sultan Camii'nin kıyısındaki çocuk kütüphanesine bile birkaç kez gittiğimizi hatırlıyorum. O binayı, çocukları ve kitaplarıyla birlikte cana yakın buluyorduk, hala da öyledir. Üsküdar

Meydanı'nda metro inşaatının başladığı yıllarda, ikimiz de sıkça, “Ne zaman bitecek acaba?” diye sorar olmuştuk. Havuzlu meydanın hayali yavaş yavaş gözlerimizden siliniyor ama yenisi de bir türlü ortaya çıkmıyordu. İsmail Bey zaman zaman inşaatı çevreleyen saçların deliklerinden içeriye bakarak bir kanaate varmaya çalışıyordu. Ya o ya ben bir tekrar haline getirdiğimiz aynı cümleyle meseleyi latifeye dökmüştük artık: Sıkıntı yok, inşaat devam ediyor beyefendi...

eredeyse delikanlılık çağlarından tanıdığım genç şair Bülent Parlak'ı Karacaahmet'e defnettığımızda, İsmail Dervişoğlu'nu uğurlarken beni Üsküdar'a bağladığını hissettiğim o farklı düğüm bütününü anlamını bulmuştu. Şimdi bu semtin kabristanlarında genç arkadaşlarım ve benden yaşlı tanıdıklarım yatıyordu; bir yere yerleşmek orada yaşayanlardan çok orada defnettiklerimizle ilgiliydi, bizi bir semte ya da kente bağlayan dirilerden çok ölülerdi. Ben de, burada doğup büyüyenler kadar olmasa da bir Üsküdarlıydım artık, göçüp gidenlerin anılarıyla birlikte yaşamaya başlamış, caddelerde, kaldırımlarda, tarihi mekânlarda onlarla birlikte geçirdiğimiz vakitleri anımsar olmuştum. Elbette yepyeni bir semtimiz vardı; metro çoktan bitmiş, meydan denize doğru genişlemiş, şirin Selman Ağa Camiinin çevresi açılmış, Uncular Caddesi'nde capcanlı bir hayat başlamış, Üsküdar kendini geleceğe taşımanın da bir yolunu bulmuştu. Elbette kafelerde yeni dostluklar kuruluyor, edebiyat, sanat, felsefe, tarih, hayat ya da aşk konuşulmaya devam ediliyordu. Ama ben artık sadece bu yeni Üsküdar'a dâhil olmuş birisi değildim, otuz yıl öncenin Üsküdar'ını anımsayan, dostları, yakın arkadaşları kabristanda uyuyan bir Üsküdarlı da olmuştum. Bir

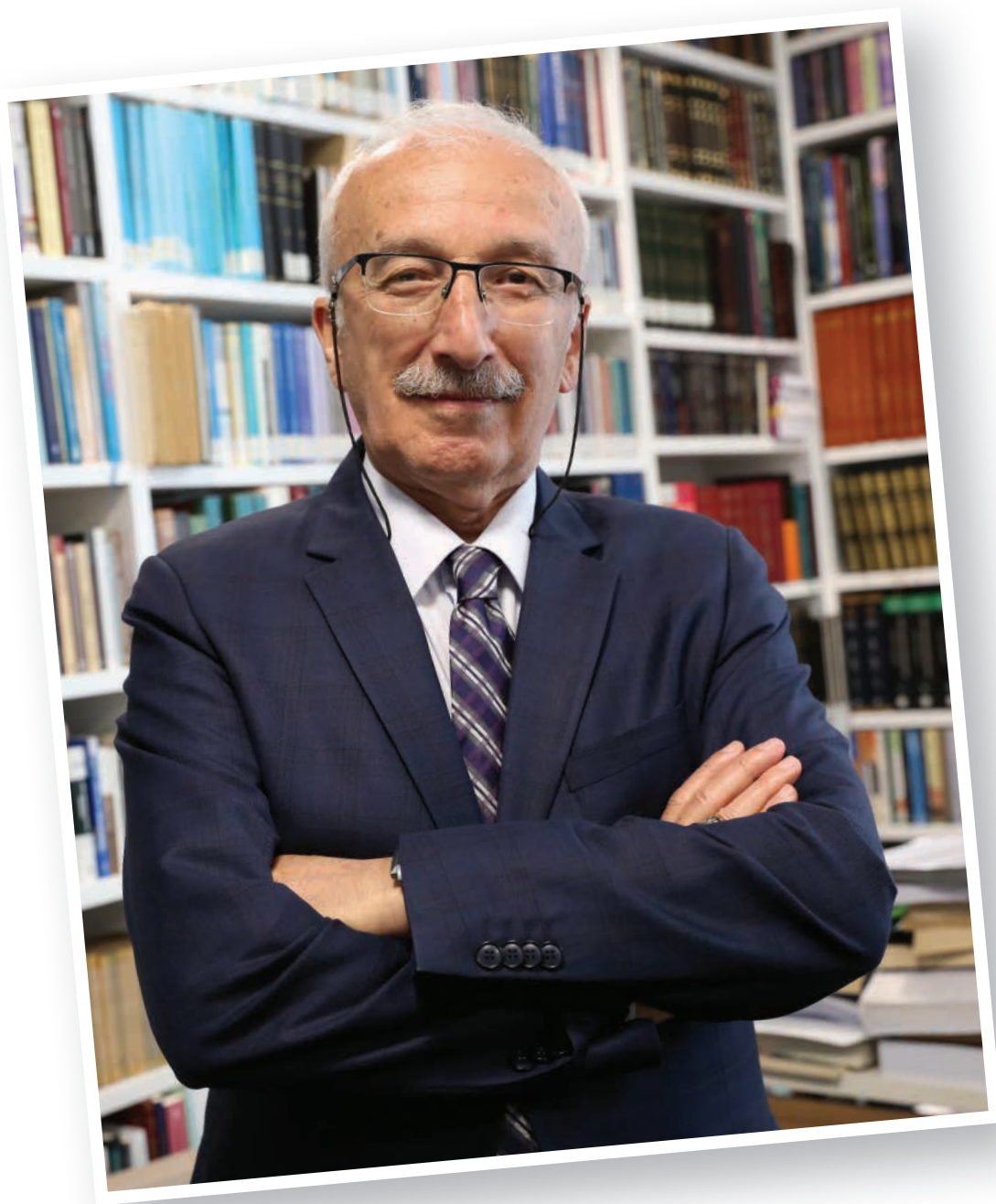

Karacaahmet Mezarlığı

bakıma iki zaman arasında bir sınır insanı. Memduh Beyin eczanesine gitmeye, onun bıraktığı boşluğa bakmaya, bir vakitler altında oturduğumuz çınara selam vermeye, yeni çarşının önünde durup oradaki palmiyeyi hayalimde canlandırmaya devam ediyorum hala...

Bir de eve dönmek duygusu var. “Karşıda”, Balmumcu’da, Levent’te, Fındıklı’da, Karagümrük’te, Zeytinburnu’nda, uzun yıllar da Cağaloğlu’nda farklı işyerlerine gidip geldim. Her iş dönüşünde motor ya da vapur Üsküdar İskelesine yaklaştıkça içim genişledi ve iskeleden meydana doğru yürürken bir eve dönme duygusu yaşadım. Şimdilerde Marmaray istasyonundan yukarı çıkınca da yaşıyorum bu duyguyu. Bu mevsimine göre değişen bir duygudur da. Yaz akşamları “camlarında yangın çıkan” Üsküdar’a başka, güz serinliğinde

göğünde kuşlar uçuşan Üsküdar’a başka, yağmurlu bir günde meydanı hüznü Üsküdar’a dönmek başkadır. Evimizin halleri hep değişir ama onun evimiz olduğunu, her haliyle bizi sarıp sarmaladığını biliriz. Ve biliriz ki Üsküdar’a her dönüşümüzde içimizi kaplayan “eve dönmek” duygusunun başka sebepleri de vardır. Bizim Üsküdar’ımız çocukluğumuzun küçük kasaba ve şehirlerinin atmosferini ısrarla korumaya devam eder, eski kentlerin ve zamanın hikâyelerini paylaşır meskûnlarıyla, onda “kökü mazide olan ati” düsturu bir fikir değil her gün tekrarlanan bir pratiktir. Bizim evimizde geçmiş, şimdi ve gelecek birbirinden kopmadan “an”ın aynasında akıp durur. Bu yüzden Üsküdar’da zaman, Haşim’in “Müslüman Saati”nde bahsettiği zamanın bir parçası olarak, hâlâ eski güneş saatlerinde melal gölgeleri bırakır.

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

*Osmanlı Devleti
kadar güçlü askerî
yapıya sahip
olan başka Türk
devletleri de vardı.
Meselâ Timurlular
ki Osmanlıları
yenmişlerdir.
Timurlu Devleti
güçlü
bir orduya sahipti.
Bu bakımdan
Timurluların
Osmanlılardan daha
uzun ömürlü olması
beklenebilirdi,
ama olmadı.*

Değerli Hocam, Osmanlılar, Türk ve İslâm tarihinin en uzun ömürlü devleti. Aslında Osmanlı Devleti, Dünya tarihinde de siyâsî etkinliği ve ömrü itibarıyla önemli devletlerden birisidir. Bu devlet, üstelik Hıristiyanlık, Yahudilik ve bunlara bağlı farklı mezheplerin, farklı medeniyetlerin var olduğu bir coğrafyada bir uç beyliği olarak ortaya çıkıyor, Asya, Avrupa ve Afrika gibi çok geniş kıtalara yayılan bir devlete dönüşüyor. Bu yükselişte şüphesiz idârî yapının, bilimin, ticaretin, askeri gücün vs. rolü var. Ancak bütün bunlar bir devletin bu kadar uzun ömürlü olması için yeterli mi? Çok geniş coğrafyaya yayılıp çok kısa sürede tarih sahnesinden silinen devletlerin varlığı da mâlûmunuz. Osmanlıların çok kültürlü, çok dinli, çok uluslu bir coğrafyada bu kadar uzun ömürlü olmasının ve örnek bir yapılanma ortaya koymasının sebebi nedir?

Sizin çizdiğiniz panoramada tabiatıyla böyle uzun bir ömre

sahip, geniş bir coğrafyaya hakim olmasında birçok etkenin rolünden söz edilebilir. Ama bence bunun önemli etkenlerinden birisi Osmanlı yönetim tarzı ve Osmanlı hukuk anlayış ve uygulamasıdır. Bu bakımdan aslında Osmanlı tarihi ile ilgili çalışmalar gittikçe Osmanlı sosyal tarihine, Osmanlı hukuk tarihine Osmanlı iktisat tarihine yönelmektedir. Ben bunu çok önemli ve hayırlı bir gelişme olarak görüyorum. Siz de ifade ettiniz Osmanlı Devleti Türk ve İslâm tarihinde en uzun ömürlü olan bir devlet. Aslında Osmanlı Devleti kadar güçlü askerî yapıya sahip olan başka Türk devletleri de vardı. Meselâ Timurlular ki Osmanlıları yenmişlerdir. Timurlu Devleti güçlü bir orduya sahipti. Bu bakımdan Timurluların Osmanlılardan daha uzun ömürlü olması beklenebilirdi, ama olmadı. İktisâdî bakımdan daha güçlü devletler var. Bunların da daha uzun ömürlü olması beklenebilirdi. Bütün bu faktörleri çok ahenkli bir şekilde bir araya getiren Osmanlı yönetimi hem çok geniş bir

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

coğrafyaya yayılmış, hem de yönetim tarzı ve adalet anlayışı, hukuk anlayışıyla uzun ömürlü olmanın sırrını yakalamıştır.

Burada bir başka önemli nokta daha var. Siz kısmen temas ettiniz, Osmanlı Devleti öyle bir coğrafyada ortaya çıkmıştır ki sağında solunda, doğusunda batısında hep güçlü devletler var olmuştur. Yani o devletler içerisinde kendisine bir yer açmıştır. Meselâ batıda kuruluş aşamasında Bizans oldukça güçlü bir devletti. Onun batısında Sırp, Bulgarlar biraz daha geride Hırvatlar, Avusturya-Macaristan. Bunlar zaman zaman Osmanlı devletinin karşısında çok ciddi rakip olmuşlardır. Üstelik bütün bunların ötesinde bunların hepsini bir araya toplayan bir Haçlı yapılanması vardı. Nitekim Osmanlılar kurulmadan önce Haçlıların Kudüs'e gitmek için Anadolu'yu zaman zaman istilâ ettiklerini biliyoruz. Anadolu Selçukluları bunların Kudüs'e gitmesini önlemişti. Osmanlılar da Haçlıların Anadolu'ya geçmesine engel olmuşlardır. Osmanlı yönetimi hem bir taraftan bunun önüne geçti hem de diğer taraftan gayrimüslimlerin bu topraklarda yaşamalarına imkân tanıdı. Onları topraklarından kovmaya veya asimile etmeye yönelik bir çaba içinde olmadı. Ben bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Osmanlıların fütûhat istikâmetine baktığımızda Hıristiyan nüfus ve coğrafya belirleyici önceliğe sahip gibi. Bu temel farklılığa rağmen de muhatapları tarafından hızlı kabul gören bir yapı.

Batı'da öyle. Doğu'da da güçlü devletler var.

Osmanlılar, bir uç beyliği olarak ortaya çıktığında Anadolu'da da Karamanoğulları başta olmak üzere güçlü beylikler de var.

Belki en küçüklerinden birisi Osmanlı Beyliği idi. İlk kaynaklarda beyliğin varlığı âdeta pek fark edilmemiş, daha sonra edilmiştir. Burada da beklenen Karamanoğulları gibi daha güçlü bir beyliğin Selçuklu Devleti'nin ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerini almasıydı. Bu mümkün olmamış. Osmanlı Devleti Anadolu birliğini mâkul bir süre içerisinde tamamlamıştır. Doğu'da da güçlü devletlerle mücadele etmiştir. Meselâ Timurlu Devleti, Memlükler daha sonra Safevîler, doğuda bulunan güçlü devletlerdi.

Zor bir coğrafyada çok güçlü devletler arasından sıyrılmayı başarmak çok önemli.

Zor bir coğrafyada kültür bakımından farklı, din ve mezhep bakımından farklı, gelenekleri farklı insanların yaşadığı bir coğrafyada kendisine yer açmış bir devletten bahsediyoruz. Bu fevkalâde önemlidir. Aslında Osmanlı büyümesinin sırrını, bu farklı unsurları yok etmesinde değil ahenkli bir birliktelik içinde ve adalet zemininde bir araya getirmesinde aramak gerekir kanaatindeyim. Büyük İskender Makedonya'dan başlayıp ta Hindistan'a kadar gitmiş bu birleştirme

sağlanamadığı için İskender'den sonra kurduğu imparatorluk aynı hızla dağılmıştır. Osmanlı Devleti hem Türk tarihinin hem İslâm tarihinin birikiminin döneminin şartlarına uygun âhenkli ve âdil bir sentezini yapabirmiştir.

Diyorsunuz ki aslında burada hukukun belirleyici bir rolü var, neden Hocam?

Bence Devlet-i Aliye'nin temeli hukuktur. Osmanlı Devleti üzerine oturduğu hukuki zemin olan Abbasilerden, Selçuklulardan ve Anadolu Selçuklularından gelen İslâm hukukunu çok iyi özümsemiş, içinde bulunduğu şartları dikkate alarak buna kendine has bir zenginlik de katmıştır. Öte yandan Osmanlı yönetiminin temelinde ta Hunlardan itibaren gelen bir devlet geleneği de vardır. Bu iki mirası, zenginliği gayet âhenkli bir şekilde birleştirerek çok uzun ömürlü bir devlete dönüştürmüştür.

Tarihten iyi ders çıkarmış, tarihin birikimini çok iyi kullanmışlar.

Tam olarak öyle, geçmiş tecrübelerden yararlanmıştır. Bu sebeple Osmanlı yönetiminde ve hukuk uygulamasında kendini has bir renk, bir zenginlik hep var olmuştur. Balkanlardan başlayarak bu konuyu biraz daha irdeleyelim. Kayı boyu, Marmara Bölgesi'ne Söğüt, Karacahisar ve İznik civarına yerleştiğinde Anadolu Türkleşmesini ve Müslümanlaşmasını büyük ölçüde tamamlamıştı. Avusturyalı tarihçi Paul Wittek Osmanlıların kısa bir süre önce

Müslüman oldukları için büyük bir dînî heyecana sahip bulunduklarını, en büyük ideallerinin bu yeni dine hizmet etmek olduğunu, bu yüzden dikkatlerini o ana kadar esasen Müslüman olmuş Anadolu'ya değil İslâmiyet'le henüz tanışmamış olan Balkanlara çevirdiğini, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Bey'in Trakya'da kolayca tutunmasının bunu kolaylaştırdığını söylemektedir. Wittek bir başka noktaya daha dikkat çekiyor. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş dönemlerinde vezir, kazasker ve kadı gibi üst seviyede görev alan ilmiye mensuplarının hem İznik ve Bursa havalisinde hem de Rumeli'nde gayrimüslim unsurlara din değiştirmek için bakı yapmadığını, bunun da bu farklı din ve etnik yapıdaki insanları Osmanlı yönetimine bağladığını, Anadolu'nun en küçük beyliğini beklenmedik şekilde büyüttüğünü söylemektedir.

Hocam bu noktayı biraz daha açabilir misiniz?

Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'deki gelişmesi aynı hızda ve oranda olmuştur denebilir. Hatta Rumeli'de daha hızlı büyümüşlerdir dahi denebilir. Rumeli bütünüyle gayrimüslim unsurlardan oluşmaktaydı. Anadolu'da da Bursa, İznik ve Sakarya bölgesinde küçümsenemeyecek bir gayrimüslim nüfus vardı. Ve bu Ortodoks nüfus Haçlı Seferleri sırasında Avrupa'dan gelen Katolik Hristiyanlardan çok zarar görmüşlerdi. Osmanlı yönetiminin bunlara Müslüman olmaları için baskı

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

yapmaması, âdil bir yönetim sergilemesi Ortodoksları kısa sürede Osmanlı yönetimine ısındırmış ve bu sıcaklık uzun asırlar devam etmiştir. Öyle ki İstanbul'un kuşatılması sırasında Ortodokslar Fatih'in ordularına çok fazla direnç göstermemiş, direnci burada bulunan Katolik Latinler göstermiştir. Hani meşhur bir söz var burada "Katolik külâhı görmektense Müslüman sarığı görmeyi tercih ederiz" diye. Bu söz muhasara döneminde söylenmiş olmalıdır.

Anadolu'daki Osmanlı hâkimiyet alanına baktığımızda Anadolu birliği, Yavuz Sultan Selim döneminde tamamlanıyor. Ama bundan 100 yıl önce 150 yıl önce Balkanlarda ciddi bir hâkimiyet kuruluyor. Bunda da "Osmanlıların uyguladığı hukuk anlayışının, vergi ekonomisinin etkisi var" diyorsunuz.

Tabii ki vergileri hafifletilmesi, yöneticilerin angaryalarını önlemesi, yöneticilerin keyfi yönetimlerine engel olunması bu gelişmelerde son derecede etkili olmuştur. Düşünün ki Balkanların kimi bölgeleri Osmanlı idaresinde 400 sene yaşamıştır. 400 sene asimilasyon için çok yeterli bir süredir. Yani dînî asimilasyon için Türkleştirmek için yeterli bir süredir. Ama Osmanlı yönetimi burayı baskıyla Türkleştirmeye veya Müslümanlaştırmaya çalışmamıştır. Zaman içerisinde Müslümanlığı kabul eden insanlar olmuştur. Ama 400 sene sonra Bulgarlar Ortodoks Hristiyan olarak kendi kültürleri ve dilleri ile bağımsız bir devlet kurabilmişlerdir.

Keşke böyle yapmasaydı deniliyor, siz ne diyorsunuz?

Ben o kanaatte değilim. İslâm'ın zorla yapılan Müslüman'a Türklerin zorla Türkleştirilen insanlara ihtiyacı yoktur. Tarih boyunca da olmadı. Bu bakımdan bence bugün Osmanlı yönetiminin bu davranışı üzerinde durulması, örnek alınması gereken bir davranış biçimidir. Daha enteresan olanı hukukun belli alanlarında gayrimüslimlere aile hukuku gibi miras hukuku gibi belli alanlarda bir anlamda otonomi tanınmış olmasıdır. Osmanlı yönetimi daha önceki İslâm devletlerinde de olan bu uygulamayı kendi dinlerine ve hukuklarına duydukları özgüvenle devam ettirmişlerdir. Şöyle ki gayrimüslimlerin patriklikte, hahambaşılıкта cemaat mahkemesi dediğimiz kendi dînî mahkemeleri vardı, Osmanlı yönetimi bunların belirli alanlarda kendi dindaşlarını yargılamalarına imkân tanımıştır.

Osmanlı Devleti bir İslâm devleti ama bu devletin içerisinde Yahudilerin, Hristiyanların kendi mahkemeleri var.

Evet tam olarak öyleydi. Söylediğim gibi aile hukuku başta olmak üzere ahvâl-i şahsiyye dediğimiz alanlarında kendi mahkemelerine başvurabilirlerdi. Bu yetkiyi, imkânı onlara niye tanımıştı, Osmanlı yönetimi? Aslında Osmanlı öncesi İslâm devletlerinde de durum böyleydi. Nikâh Hristiyanlıkta kutsal ayinlerden birisidir. Bir din adamının bir rahibin kıymadığı nikâh Kilise hukukunda geçerli değildir. Evlenme

engelleri konusunda keza boşanmanın mümkün olup olmaması konusunda çok ciddî dînî kurallar vardır. Dolayısıyla eğer dindar bir Hristiyan olarak yaşamak istiyorsa Osmanlı Devleti ona bu imkânı sunmuştur.

Bugün modern Dünyada böyle bir sistem var mı? Avrupa’da, Amerika’da herhangi bir dünya ülkesinde diyelim ki bir Müslüman’ın veya bir Yahudi’nin farklı bir dinin ve sistemin hâkim olduğu bir toplumda resmen mahkeme olarak müracaat edebileceği ve ahvâl-i şahsiyyesi ile ilgili karar verebilecek, bunun da resmî hukuk mercii tarafından tanımlandığı bir ülke var mı?

Yahudi hukukuyla İslâm hukukunu birbirinden ayırmak, bugünkü konjonktürü bakımından daha doğru olur kanaatindeyim. İngiltere’de bazı konularda bir deneme var. Müslümanlara kendi hukuklarını uygulama konusunda bazı imkânlar verilmeye çalışılıyor. O daha netlik kazanmış değil. Yahudiler bütün dünyada cemaat desteği ile çok fazla ön plana çıkmaksızın Yahudi şeriatını uygulanmaya, özellikle aile hukuk alanında özen gösterirler.

Kendi içlerinde ama.

Meselâ 1980’lerin başında New York eyaletinde bir kanun kabul edildi. Bu kanuna göre Yahudi bir çift boşandığı zaman koca Yahudi hukukuna göre karısının tekrar evlenmesini imkân veren bir formül ile karısını boşamadıkça

mahkemede gerçekleşen kendi boşanması da işlerlik kazanmıyor. Ama bunu o kadar güzel ifade ettiler ki bunu konunun uzmanları dışında hiç kimse fark edemez. Buna göre koca eşinden boşanmış sayılabilmesi ve yeniden evlenebilmesi için karısının bir başkasıyla evlenmesinin önündeki bütün engelleri de kaldırmak zorundadır. Zaten boşanmış bulunan karısının yeniden evlenmesinin önünde ne gibi bir engel olabilir ki denebilir. Yahudi şeriatına göre koca boşanma sırasında karısını boşamak, ona bir boşanma belgesi vermek zorundadır. O karısını Yahudi şeriatince boşamamışsa mahkemelerin boşama kararı vermesinin bir hükmü yoktur. Kadın boşanmış sayılmaz ve bir başkasıyla geçerli bir

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

evlilik yapamaz. Kabul edilen kanun New York eyaletinde kocayı karısını Yahudi şeriatına uygun bir biçimde de boşamaya zorlamaktadır. Aksi halde kendi boşanması da geçersizdir. Bunun sonucu olarak New York eyaletinde resmen evlenemez. Yahudilikte poligami yani çok eşlilik olduğu için gayri resmî olarak evlenebilir, ama resmen evlenemez. Bunun dışında da Yahudi hukukunun uygulama noktasında başka usuller de geliştirmişlerdir.

Ama biraz önce anlattığınız Osmanlı örneğindeki uygulamaya ve meşruiyete baktığımızda henüz modern dünyanın bunun çok gerisinde kaldığı anlaşılıyor.

Şu nokta önemli. Bu uygulama ile Osmanlı'nın niye bu kadar uzun bir süre Osmanlı sulhunu, Pax Ottomana'yı, gerçekleştirebildiği, hiçbir problem olmadan bu farklı kültürleri dinleri mezhepleri olan insanları bir arada tutabildiğinin sırrı da ortaya çıkıyor. Bunlar isterlerse kendi mahkemelerine başvurmakta ve kendi dînî hukuklarının uygulama imkânı bulabilmekte idiler. Gayrimüslimler isterlerse Osmanlı mahkemesine de gelme hakkına sahiptiler.

Bu durumda hangi hukuk uygulanırdı?

Tabiatıyla Osmanlı hukuku yani İslâm hukuku uygulanırdı. Osmanlı mahkemelerinde kadı sicilleri bu bakımdan çok fazla örneklerle doludur. Aslında gayrimüslim din adamları kendi

dindaşlarının Osmanlı mahkemelerine gitmemeleri için çok gayret etmişlerdir. Fakat işin ilginç tarafı gayrimüslimler oldukça yoğun bir şekilde Osmanlı mahkemelerine başvurmuşlardır. Mahkeme defterlerinde sayısız evlenme ve boşanma kayıtları bulunmaktadır.

Hahamların, patriklerin kendi dindaşlarının Osmanlı mahkemelerince kabul edilmemesini sağlamaya yönelik Osmanlı padişahlarına müracaatları da var.

Evet, var. Bu başvurunun yasaklanması konusunda Osmanlı yönetimi sadece kadıları gayrimüslimleri Osmanlı mahkemesine gelmek noktasında zorlamamama gelirlere reddetmeme noktasında uyarıları, emirleri bulunmaktadır.

Bu hukuk sisteminin karakteristik özelliğini, bu anlattıklarımızı da dikkate alarak formüle edebilir misiniz?

Osmanlı hukukunun karakteristik özelliğinin sistemin iyi işlediği dönemlerde ki bu dönem oldukça uzundur, yargıladığı insanları, Müslüman gayrimüslim, kadın erkek, zengin fakir ve etnik yapısına göre ayırım yapmamış olması, adaletle hükmetmesi olarak belirleyebiliriz.

Şu nokta önemli Coşkun Hocam, Osmanlıların İstanbul'u fethettiği dönemi örnek olarak alalım. Bu dönemde çevresindeki ülkelerde özellikle gayrimüslim ülkelerde artık

Osmanlı yönetimine kafa tutacak güç kalmamıştı. Buna rağmen Osmanlı yönetimi gayrimüslimlere çok müsamahalı davranmıştır. Bir başka ifadeyle gayrimüslimlere tanımış olduğu bu müsamahalı davranışı uluslararası bir anlaşmanın gereği olarak yapmamıştır. Bir iç hukuk düzenlemesi olarak yapmıştır, bu nokta önemlidir.

Bazı uzmanlar, ilgililer bu konuya temas ederken Osmanlı müsamahasından söz ediyorlar. Ben de diyorum ki “Bu aslında padişahın inisiyatifine bırakılmış bir tasarruf, ferdi bir müsamaha değil, İslâm hukukunun genel yaklaşımı.” Siz bu konuyu nasıl yorumluyorsunuz?

Haklısınız. Osmanlı uygulamasının hukûkî zemini İslâm hukukuna dayanmaktadır. Hazreti Peygamber döneminden beri gelen bir uygulama söz konusudur. Tarih boyunca İslâm devletleri genel olarak hep aynı istikâmette davranmışlardır denebilir.

Vatandaşların haklarını arayabilmeleri önemli. Şikâyetlerin üst mercilere ulaştırabilmeli. Bazı minyatürler var. Meselâ Kanûnî’nin ava giderken, önüne çıkan kadın erkek Osmanlı vatandaşlarının şikâyetlerini doğrudan padişaha sunuyorlar.

Osmanlı vatandaşlarının ehl-i örf dediğimiz kamu yöneticilerinden zaman zaman şikâyetleri olmuştur. Bu şikâyetleri Osmanlı vatandaşı padişaha kadar ulaştırmıştır. Bahsettiğiniz minyatür

ava giden padişaha şikâyetini ileten bir kimseyi tasvir etmektedir. Aslında padişaha şahsen yapılan bu şikâyetler ki bunlar bazen padişah ava, bazen Cuma namazına giderken veya namaz kıldığı camide ona ulaştırılır, bütün bu şikâyetler, talepler Dîvân-ı Hümayûn’da görüşülür ve sonucu hakkında hükümdara da bilgi verilirdi. Dîvân’a mahallî kadılar tarafından da bölgelerindeki talep ve şikâyetlerin maruzlarla ulaştığını biliyoruz. Dîvân-ı Hümayûn’a bizzat gelip veya dilekçe ile başvurup şikâyet ve taleplerini, mahallî mahkemelerin kararlarına yönelik itirazlarını ulaştırdığının çok sayıdaki örnekleri arşivlerimizde mevcuttur.

Hasır yakma da hak arayışında ilginç bir yöntem.

Biraz önce ifade ettiğim gibi Osmanlı insanının padişaha talep ve şikâyetlerini en kolay ulaştırma yolu padişahın Cuma namazına giderken cami güzergâhında padişaha dilekçe vermektir. Cuma selâmlığı denilen bu hareket esnasında padişahın geçmekte olduğu yol üzerinde zaman zaman o kadar kalabalık birikmiştir ki dilekçelerini vermek isteyenler bunları toplayan görevlilerin kalabalıkta dikkatini çekmek için küçük bir hasır yakmışlardır. Bu uygulama hasır yakmak diye bir tabir ortaya çıkarmıştır. Bunun anlamı ben şikâyet ve talebimi padişaha iletirim demektir. Bu hukuksuz kamu görevlilerine yönelik ciddi bir tehdit anlamı taşımaktadır. Minyatür işte bunu resmetmektedir.

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

Toplanan bu şikâyetler Dîvân-ı Hümâyûn'a mı geliyor?

Buraya gelebilir, Osmanlı Devleti'nde sadrazamın başkanlığında toplanan bu divan padişah divanıdır. Fatih'ten itibaren padişah divana başkanlık yapmamıştır ama divan padişahın olduğu yerde toplanır. Ama onun dışında sadrazamın başkanlığında toplanan iki önemli divan daha vardır. Bunlardan birisi Çarşamba Divanı'dır. Bu sadrazam veya sadrazam kaymakamının başkanlığında toplanır. 4 tane kadı görev yapar orada. İstanbul kadısı, Üsküdar kadısı, Galata kadısı ve Eyüp kadısı. Bunlar Çarşamba Divanı'na intikal eden hukûkî problemleri görüşür. Bir de Cuma Divanı var. Bu divanda yine sadrazamın başkanlığında Rumeli ve Anadolu kazaskeri görev yapar. Dolayısıyla o da Dîvân-ı Hümâyûn'un küçültülmüş bir şeklidir. Dolayısıyla padişaha ulaşan şikâyetlerin biz bu divanlardan birisinde mutlaka karara bağlandığını ve kararın padişah bilgisine sunulduğunu biliyoruz. Dolayısıyla Osmanlı yönetimi vatandaşını koruma noktasında gerçekten her dönemde belli bir hassasiyete sahip olmuştur. Bu uygulama istemin iyi işlediği dönemler için söz konusudur.

Hocam buna örnek verirseniz? Meselâ vatandaşın kendisinin Dîvân-ı Hümâyûn'a gelebilme ve şikâyetini ifade edebilme bir Beylerbeyi ile yüzleşebilme imkânı olabiliyor muydu?

Evet, şikâyeti yazılı olarak iletebilir. Bu şikâyet divanda dikkate alınmak

durumundadır. Bunu daha önce bir konferansta da zikrettim. İsrailli bir araştırmacı olan Haim Gerber Erzurum'dan bir örnek veriyor. Erzurumlu bir köylü beylerbeyini Divan'a şikâyet ediyor. Gerber, köylünün şikâyetine Divan'ın verdiği karardan daha önemlisi bir köylünün bölgenin en güçlü askerî yetkilisi beylerbeyini kendisine bir problem açacağından endişe etmeksizin Divan'a şikâyet etmesidir, diyor. Ben de bunun önemli olduğunu düşünüyorum.

Burada padişaha şikâyetini ulaştırmak için vatandaşın elinde bir başka imkân daha var. Vatandaş mahalli kadıya da benzer şikâyeti yapabilir. Kadının bu şikâyetini merkeze ulaştırmasını talep edebilir. Adaletnâmelerde ve kanunnâmelerde bu husus sıklıkla vurgulanır. Kadı Osmanlı Devleti'nde vatandaşın en rahat bir şekilde başvuracağı bir kamu görevlisidir.

Kadı dediğimiz bugünkü hâkimden çok daha geniş yetkileri olan bir kamu görevlisi değil mi?

Evet öyle. Taşradaki bütün kamu görevlilerinin işlekleri, tasarrufları bir anlamda kadının denetimine bağlıdır. Meselâ bir subaşı, bir sipahi vatandaşa yönelik keyfi bir tasarrufta bulundu. Subaşı, sancak beyi veya beylerbeylerin suç işleyenleri belirli cezalandırma yetkisi bulunmaktadır. Ancak bunu kadılar o kişinin suçluluğunu tespit ettikten sonra yapabilirler. Kadıların kararı olmadan yapamazlar. Kamu görevlilerinin böyle bir mahkeme kararı olmadan suçluları cezalandırdığını varsayalım ki zaman

zaman fiilen yapmışlardır. Kadılar bu keyfi işleme ya mâni olacak veya durumu merkeze bildirecektir. Bildirmemesi kadı için de sorumluluk doğurur.

Adalet Kulesi, Topkapı Sarayı'nın en yüksek yapısı. Ne anlam ifade ediyor?

Dîvân-ı Hümâyûn bilindiği üzere Osmanlı devletinin en yüksek siyâsî idârî bir karar organıdır. Aynı zamanda bir yüksek mahkemedir. Biraz önce de ifade ettiğim gibi halk her türlü talep ve şikâyetini Dîvân'a iletme imkânına bir şekilde sahip olmuştur. Fatih'ten itibaren padişahlar Divan toplantılarına bizzat katılmazlar, onun adına Divan'a sadrazam başkanlık eder. Padişahlar da divan toplantılarının yapıldığı mekâna hakim olan bir bölümden Divan toplantılarını, burada yapılan yargılamaları izleme, gerekirse müdahale etme imkânına her zaman sahip olmuştur. Bu yüzden Divan'ın adalet temin eden en önemli kurum olduğu kabul edilir. Padişahın bulunduğu bu bölüme de ki Topkapı Sarayı'ndaki en yüksek kule burasıdır Adalet Kulesi ismi verilmiştir.

Ben doktora çalışmalarım sırasında tezimin ana kaynaklarını oluşturan ıslahatnâmelerde de geçen bir cümle var: "Mülk küfür ile payidar olur, ama zulüm ile asla." Bunu söyleyen son derece dindar, mütedeyyin, İslâm hukukçuları ve Müslüman devlet adamları.

Hız. Ömer'e isnat edilen bir söz var ya: "Mülkün temeli adalettir." Adalet gerçekten de İslâm kültüründe son derece önemlidir. O yüzden de Osmanlı

İslâm'ın zorla yapılan Müslüman'a Türklerin zorla Türkleştirilen insanlara ihtiyacı yoktur. Tarih boyunca da olmadı. Bu bakımdan bence bugün Osmanlı yönetiminin bu davranışı üzerinde durulması, örnek alınması gereken bir davranış biçimidir. Daha enteresan olanı hukukun belli alanlarında gayrimüslimlere aile hukuku gibi miras hukuku gibi belli alanlarda bir anlamda otonomi tanınmış olmasıdır.

yöneticileri bunu sağlamak üzere gerçekten çok ciddî gayret göstermişlerdir. Devletin uzun yaşamasının sırrı biraz buradadır denebilir.

Hocam kitaplarınızı da hatırlatmak isterim. Osmanlı Devleti'nde Hukuk ve Adalet kitabı, Osmanlı Hukuku, Osmanlı Aile Hukuku, Osmanlı Hukukuna Giriş, Türk Hukuk Tarihi ve Kadı Sicillerinde İstanbul. Bir de proje yöneticiliğini yaptığınız, ben denizin de editörlüğünü üstlendiğim 100 ciltlik İstanbul Kadı Sicilleri var. Biraz ondan bahsedelim.

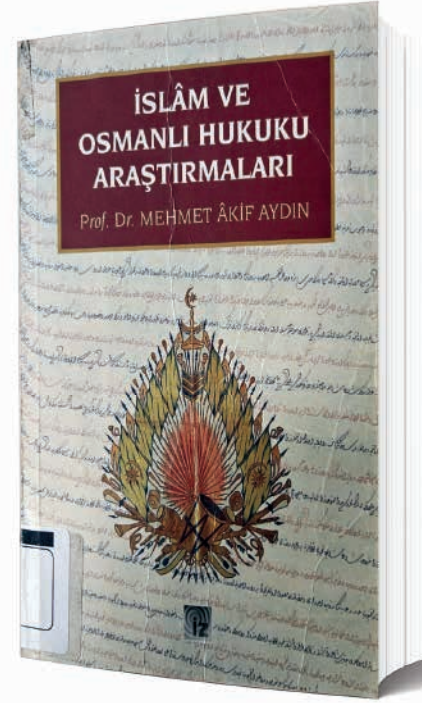
Kadı sicilleri hukuk tarihi, sosyal tarih, iktisat tarihi bakımından son derece

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

önemli bir kaynak. Doğrudan birinci el bir kaynak. Biz İstanbul'un 4 önemli bölgesi olan Suriçi İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp mahkemelerinden 100 tane defter seçtik. Bunun 40 tanesini İSAM bünyesinde kalan 60 cilti de İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. ve Medipol Üniversitesi bünyesinde ve sponsorluğunda hazırladık. Eksik olmayın Coşkun Bey siz de editörlüğünü yaptınız. Müstereken bu eseri araştırmacıların istifadesine sunduk. 100 ciltlik bu koleksiyona internette kolaylıkla ulaşmak mümkün. Böylece ilk 1500'li yılların başlangıcından 1900'li yıllara kadar 400 yıllık bir dönemin mahkeme kayıtlarından seçtiğimiz 100 ciltlik bir bilgi dağarcığını araştırmacıların istifadesinde sunmuş olduk. Bunlar özellikle Osmanlı hukuk tarihi, iktisat tarihi ve Osmanlı sosyal tarihi alanında yüksek lisans, doktora yapan veya Osmanlı tarihi ile ilgili ödev veya seminer hazırlayan kimseler için son derece önemli bir kaynak.

Osmanlı hukuk tarihinin en önemli kaynağı diyoruz. Bir iki cümle ile değerlendirmenizi almak isteriz.

Osmanlı ile araştırmalarını bundan böyle daha nitelikli olarak yapma şansına sahibiz. Ben doktora başladığım zaman mahkeme defterlerinden bir tane defteri önüme alır, okumaya başladım. Bunların indeksi yoktu, başka bir kolaylaştırıcı imkân yoktu. Keza Osmanlı Arşivi'nde tasnif edilmiş az bir belge vardı. Bunlarla yetinmek zorundaydık. Şimdi Osmanlı Arşivi'nde çok sayıda belgeler tasnif edildi. Bu bakımdan T.C.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kısmı çok önemli hizmetleri yapıyor.

Coşkun Bey siz biliyorsunuz, önce biz yüz cilt neşrettik. Diyarbakır şeriiye sicillerinden bir 15-20 defter yayınlandı. Yani artık daha derinlikli, daha objektif, daha gerçek materyallere dayanarak bizim Osmanlı tarihini hukuk tarihi, sosyal tarihi, iktisat tarihini değerlendirmemiz mümkün olacak.

Türkiye tarihi ile buluşacak diyoruz. Türk hukuk tarihini siz iki ana bölüme ayırıyorsunuz; İslâm'dan önce ve İslâm'dan sonra diye. İslâm'dan sonrakini de iki bölüme ayırıyorsunuz; Tanzimat'a kadar olan dönem ve Tanzimat'tan

sonraki dönem. Böyle ikili bir ayrıma gitme sebebiniz nedir?

Hukuk tarihi yürürlükteki hukukun geçmişini anlatan bir tarih demektir. Cumhuriyete kadar olan hukuk tarihimizi ikiye ayırıyoruz. Ayırıyoruz çünkü İslâmiyet'in Türkler tarafından kabulü Türk hukuk tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. O zaman kadar uygulanan Töre hukuku bu kabulden sonra yerini İslâm hukukuna bırakmıştır. İslâm hukukunun uygulandığı dönemi de kendi içinde ikiye ayırmak gerekiyor. Tanzimatın ilânına kadar olan uzun dönem kendi içinde bir bütünlük arz eder. Tanzimat sonrası ise İslâm hukukunun kısmının yürürlükte olduğu büyük kısım itibariyle yerini Batı'dan alınan hukuklara bıraktığı dönemdir. Bu dönem Cumhuriyetle birlikte devam etmiş İslâm hukuku bütünü itibariyle yürürlükten kalkmıştır

Cumhuriyet tarihindeki değişimlere baktığımızda bu bir tabii değişimin ürünü mü, bunda dış dinamiklerin bir etkisinden bahsedebilir miyiz?

Bu değişiklikte hem iç dinamiklerin katkısı olmuştur hem dış dinamiklerin zorlaması olmuştur. Tanzimat'la başlayan hukuk değişikliklerinde de bu geçerlidir. Orada da Batının etkisinden ve baskısından söz edebiliriz.

Hocam gerek bu konuşmanızda gerek kitaplarınızda Osmanlı'nın da devraldığı bir hukûkî mirastan, bir birikimden bahsediyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

Osmanlı hukuku esas itibariyle iki kaynaktan beslenmiştir. Osmanlı hukuku daha önce söz ettiğimiz üzere İslâm hukuku zemine üzerine oturmaktadır. Osmanlı hukuku bu hukukun oluşum sürecinde aktif bir rol oynamamıştır. Çünkü o dönemde böyle bir devlet yoktu. Dolayısıyla bu hukuku Abbâsî Dönemi, Selçuklu dönemi ve Anadolu Selçuklu döneminde miras olarak almıştır. Örfî hukuk ise İslâm öncesi Türk devletlerinin asırlar içinde oluşturdukları bir birikimin ürünüdür. Dolayısıyla hem örfî hukuku hem de şerî hukuku önceki Türk ve İslâm devletlerinden miras almıştır. İslâm hukukunun temel kitapları Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışına kadar zaten yazılmıştı. Osmanlılar bu yazılı kaynaklardan yararlanmışlardır. Töre hukuku ise nesilden nesile gelenek olarak devam ettiğinden onlar da Türk milletinin sosyal hafızasında Osmanlılara kadar gelmiştir. Geleneklerin zamana karşı şaşırtıcı bir direnci ve uzun ömrü vardır. Eski Türklerde uygulanan kalın geleneği, kız evine evlilik esnasında verilen mal ve hediye aradan bin yıldan fazla bir süre geçtiği halde bugün Doğu Anadolu'da hala titiz bir şekilde uygulanmasa bile bilinmektedir.

Türklerin Müslüman olması hukuk dünyasında nasıl bir dönüşüme yol açtı?

Türklerin Müslüman olması sünnî ve özellikle Hanefî İslâm hukukunun Türklerin yaşadığı coğrafyalarda yayılmasına ve kökleşmesine çok köklü bir etkisi olduğundan söz edebiliriz. Biraz

Mehmet Akif Aydın: Devlet-i Aliye'nin Temeli Hukuktur

önce söylediğim gibi İslâm hukukunun oluşum safhasında Türklerin aktif bir rolünden bahsedemeyiz. Ancak Arapların Maverâünnehir dedikleri Türkistan coğrafyasında ayrıca irdelenmesi gereken sebeplerle Hanefî hukukunun çok canlı bir ilmî faaliyetlerinin olduğundan bahsedilebilir. Hanefî İslâm hukukunun onuncu mîlâdî asırdan itibaren yetişmeye başlamış Serahsî, Kâsânî, Ebül yûsr ve Ebul Usr Pezdevî. Merginânî, Mâturidî, Kadıhan gibi büyük hukukçuları hep Maverâünnehir ortamında yetişmişlerdir. Daha sonraki dönemde gerek Osmanlı döneminde gerekse Hint alt kıtasında Hanefî fıkhnın gelişmesinde Osmanlı ve Babürlü dönemi hukukçularının müstesna hizmetleri olmuştur. Burada sadece Câferî olan Safevîleri istisna edebiliriz.

Peki hocam Türklerin Hanefîliği tercih etmelerini hangi sebep veya sebeplere bağlıyoruz?

Coşkun Hocam, bunu tek bir sebebe bağlayamayız. Türkistan bölgesinden İslâmî ilimleri öğrenmek için İslâm'ın anayurtlarına doğru seyahat edenler Irak'ta kuvvetli bir ilim geleneği bulunca Hicaz bölgesine geçmemişler bura merkezli bir ilim tahsil etmişlerdir. Irak da tabir caizse Hanefîliğin anayurdudur. Gerek buradan yetişenlerin Türkistan ve Hint Alt Kıtası'na geçince öğrenmiş oldukları Hanefî fıkhnı öğretmeyi ve uygulamayı tercih etmeleri, gerekse Ebu Yusuf'tan başlayarak Abbâsîlerde bu ekolde yetişenleri kadı olarak tayinlerinin daha fazla yapılmış bulunması öte yandan

Türk sultanlarının da Hanefî hukukçuları kadı olarak atamaya özen göstermeleri bu mezhebin uygulamada daha fazla yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Ama Hanefî mezhebinin kimi alanlarda siyâsî otoriteye bir geniş yer açması da Selçuklu ve Osmanlı hükümdarlarının Hanefîliği tercihte kısmen etki etmiş olabilir. Çünkü bu mezhep siyâsî otoritenin manevra alanını gerçekten genişletmiştir.

Hem Osmanlı hem de İslâm hukuk tarihinin dünyadaki en önemli uzmanlarından birisi olarak Osmanlı Devleti'nin İslâm hukukunu nasıl uyguladığı sağlıklı cevap verebilmek için yeterli kaynaklara sahip olup olmadığımız konusunda ne düşünüyorsunuz?

Osmanlı Devleti hiçbir İslâm devletinde olmayacak kadar sonraki nesle hukûkî, siyâsî, tarihî belge bırakmıştır. Şu anda Osmanlı Devleti'nden bugüne kadar gelmiş mahkeme defterlerinin sayısı 30.000'den fazladır. Bunların 25.000 kadarının elektronik kopyaları Bağlarbaşı'nda bulunan İslâm Araştırmaları Merkezi İSAM'dadır. Bu belgelerin aslı şimdi toplu olarak Kağıthane'deki Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde de bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti'nden veya sonrasında kurulan beyliklerden gelmiş münferit belgeler bize kadar gelmiştir ama maalesef müstakil bir mahkeme defteri gelmemiştir. Diğer İslâm devletleri için de bu geçerlidir. Teorik kaynaklar veya başka belgeler bulunmaktadır, ancak Kadı sicilleri gibi münhasıran bu konuya

has kaynaklar yoktur. Osmanlı yönetimi bu defterleri korumuş, geriye büyük bir miras bırakmıştır.

Siz Osmanlı hukuku tanımlamasını sadece belgeler üzerinden değil, içtihatlarıyla ve ortaya koyduğu uygulamalarıyla hak ettiğini söylüyorsunuz. Bunu da biraz açar mısınız?

Osmanlılar, İslâm tarihinde en uzun ömürlü olan devlettir 600 küsur sene. Her hukuk sistemi köken itibarıyla aynı bile olsa bulundukları coğrafyadan, o coğrafyadan var olan kültürlerden, yaşayan insanlardan ona eklenen bir kısım var. Yani Osmanlı hukuku deyince, zemininde İslâm hukuku olmakla birlikte Osmanlı yönetimi hukukun uygulamasına belli ölçüde kendi rengini katmıştır. Meselâ para vakıfları uygulaması en çok Osmanlı döneminde karşımıza çıkıyor. Zamanın ortaya çıkardığı ihtiyaçlar ışığında Osmanlı İslâm hukukuna bir yorum zenginliği katmıştır. Dolayısıyla Osmanlı'nın uyguladığı İslâm hukuku ile meselâ Endonezya'da o tarihlerde uygulanan İslâm hukukunun birebir aynı olduğu söylenemez. Yine Osmanlı hukukuyla Mağrip'te uygulanan hukuk birebir aynı değildir. Çünkü her bölgenin şartları, farklı uygulamaları gündeme getirmiştir. İslâm hukuku böyle bir elastikiyete sahiptir. İkincisi İslâm hukukunun ayrıntılı olarak düzenlemediği alanlar var. Özellikle kamu hukuku devletin yapısı, işleyişi, divanlar şunlar bunlar. Bu alanlarda Türklerin önceki Türk devletlerinden getirdikleri tarihî bir miras var. İşte bunu da biz zaman içerisinde farklı bir isim veriyor, örfî

*Osmanlı Devleti
hiçbir İslâm
devletinde
olmayacak kadar
sonraki nesle
hukûkî, siyâsî,
tarihî belge
bırakmıştır.*

hukuk diyoruz. Osmanlıların bir başarısı da şer'î hukukla örfî hukukun ahenkli bir birlikteliğini sağlamış olmasıdır.

Hocam aslında soracağım birçok soru var. Onları bir başka sohbetimize bırakalım. Sizi daha fazla yormak istemiyorum. Yine kapınızı çalacak yüzümüz olsun. Son bir soru ile bu sohbetimizi noktalayalım: Adaleti arayan dünya için Osmanlı hukuk tecrübesi ne ifade ediyor?

Estağfirullah sizin her zaman o ayrıcalığınız var. Coşkun Hoca bugünün dünyasında gerek fertler gerekse milletler arasında adalet ihtiyacının çok hayâtî bir ihtiyaç olduğu tartışma götürmez bir gerçek. Hukukun en önemli göstergesi herhangi bir şekilde güçlü olanlara karşı güçsüzlerin korunabilmiş olmasıdır. Osmanlı yönetimi hâkim unsur Müslümanlara karşı gayri müslimlerin haklarını, hâkim etnik yapı Türklere karşı Türk olmayanların menfaatlerini, güçlü yöneticilere, kamu görevlilere karşı sıradan Osmanlı insanının, reayanın canını ve malını koruyabilmiş, güvenliğini sağlamış olmasıdır. Farklı dinlere, dillere ve kültürlere karşı saygılı olmasıdır.

Söyleşi: Coşkun Yılmaz

Coşkun Yılmaz

Sultan II. Abdülhamid'i Ziyaret

*Türbenin başında
Cumhurbaşkanı,
Meclis Başkanı,
bakanlar...
Hürmetle,
edeple, hüznle
fakat, maziden
aldıkları ruhla,
vicdan terazisinde
ölçüp tarttıklarını
titremeyen bir ses
tonuyla, amalara
ihtiyaç duymayan,
tereddüte kapı
aralamayan
kelimelerle, kararlı
ve vakur bir
üslûpla, büyük
güç merkezlerinde
ifadenin ve
gereğine riayetin
hâletirûhiyesi ile
niyazdalar.*

*“Ecdâdımızın heybeti ma'rûf-i cihândır.
Fıtrat değişir sanma, bu kan yine o kandır.”*

Bu beyit, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 Kasım 2023 Cumartesi günü Sultan II. Abdülhamid'i ziyaretinin hatırası olarak yerleşti zihnime. Şahitleri arasında yer aldığım bu ziyaret, bir yönüyle maziyi, bir yönüyle anı, bir yönüyle istikbali çağırıyordu. Bu satırların yazarı için bir yönüyle bulunmaz bir ana şahitlik, bir yönüyle muhasebesi zor bir an ve hep hatırlanacak bir tarihi hatıra idi.

Cumhurbaşkanımızın Almanya ziyaretinde, İsrail'in Gazze katliamı ve Almanya'nın bu katliam karşısındaki tavrıyla ilgili dünya gündeminin ilk sıralarına yerleşen açıklamaları ertesi gün ziyaret etti Sultanı II. Abdülhamid'i. Stratejik bir zamanlama, vefalı bir tavır ve sembolik bir cevap gibi yorumladım. Sultanın medfun olduğu türbenin yer aldığı Divanyolu'ndaki Sultan II. Abdülhamid Haziresi'nin girişinde, Cumhurbaşkanımızı karşılamak için beklerken “Tarih bizi çağırıyor.” diye

geçirdim içimden. “Osmanlılarda Toplum ve Siyaset Düşüncesi” konulu doktora tezimin girişindeki “Tarih bugündür, bugün tarihtir” hükmünü hatırladım. “Sen tarihi bıraksan da tarihin seni bırakmaz” gerçeğini. Ve acı acı tebessüm ettim. Bir îade-i îtibar gibi geldi fakire ziyaret. Uzun bir Yüzyılın ardından gelen îade-i îtibar gibi. Ve vefa. Bir gün sahibini mutlaka hatırlatan iyilikler ve onların gören bir vefâkâr yigit.

Türbenin başında Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, bakanlar... Hürmetle, edeple, hüznle fakat, maziden aldıkları ruhla, vicdan terazisinde ölçüp tarttıklarını titremeyen bir ses tonuyla, amalara ihtiyaç duymayan, tereddüte kapı aralamayan kelimelerle, kararlı ve vakur bir üslûpla, büyük güç merkezlerinde ifadenin ve gereğine riayetin hâletirûhiyesi ile niyazdalar. Sultan için, Filistin, Kudüs ve Gazze için. Ben

Sultan II. Abdülhamid'i Ziyaret

ise sahneyi yorumlamanın, anlamanın ve anlamdırmanın derdinde.

Sultan II. Abdülhamid'i düşündüm, tahttan indirilişini, Selanik'e sürgününü, Beylerbeyi sarayına getirilişini, sarayın deniz pencerelerinin kapatılışını, bahçeye çıkışının yasaklanışını, parasını cebinden karşıladığı müesseselerde bile adının silinişini, hatta başkalarına resmen atfedilişini... Bütün bunlara rahmet okutacak "kızıl" propagandaları düşündüm. Ömrünün son saatlerinde evlatlarının yüzüne göremeden veda eden Sultan II. Abdülhamid'in sandukasının başında Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Bakanlar ve kendini bu sayfayı kayda geçirmekle mükellef sayan "bir garip tarihçi". Bir mükâfat gibi bu şahitlik aslında.

Sultan II. Abdülhamid'le ilgili çalışmalarım var; yazdıklarım, editörlüklerini yaptıklarım, organize ettiklerim, bir kısmı ilk olan çalışmalar: Doğumunun 150. yılı münasebetiyle, "Abdülhamid ve Dönemi (1992)" ismiyle kitaplaşan, Sultan II. Abdülhamid'le ilgili ilk sempozyumu. Bu çalışmalar arasında muhtevası, hacmi, yazarları, görseelliği ve baskısıyla ayrı bir yeri olan "II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul (2010)" kitabı. kitaplaşan "Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi (2012, 2014)", "Bir Paşa Bir Sultan: Gazi Osman Paşa ve Sultan II. Abdülhamid (2018)" sempozyumları, Darülaceze'nin asıl kurucusunun Sultan II. Abdülhamid olduğunun tescilini sağlayan 2 sempozyum, onlarca konferans verilmesi, 3 sergi gibi. 2008'de, vefatının 90. yılında Erhan Afyoncu'yla organize ettiğimiz "Vefatının 90. Yılında 90 Tarihçiyle Sultan Abdülhamid'i Anma" yürüyüşü. Beylerbeyi'nde vefat ettiği odada başlayıp, Yıldız Sarayı'nda devam eden ve medfun olduğu ve Sultan II. Mahmud

türbesinde kabrinde yapılan dua ile nihayete eren, tarihçiler tarafından temyiz programı... Her birisinin ayrı bir hatırası ve değeri var gönlümde. Bu ziyaret şahitlik bütün bu emeklerin derin birikimini taçlandıran bir ziyaret oldu tarihçinin hafıza kaydında.

Eski ziyaretlerimi hatırladım. Eski dediysem de 35-40 sene önceki ziyaretleri ve türbenin hali pür melâlini düşünüyorum. Tabi bütün türbelerle birlikte kapısında örümceklerin ağ tutması bir bahsi diğer. Bu ziyaretin hatırlattığı bir başka ziyaret daha var ki burada ona bir bahis açılmaz ise ciddi bir eksiklik olur. Yıl 1996. Sultan II. Abdülhamid'in Türbesi bakımsız ve adeta kapalı. Bakımı, temizlenmesi ve açılması lazım. İBB Başkanı Tayyip Erdoğan. Darülaceze Müdürlüğü bana emanet ettiği Sultan II. Abdülhamid Sempozyumları kapsamında türbeyi açtırmak, temizletmek ve isim levhası koymak istedi. Kültür Bakanlığı ile yürütülen bürokratik işlemlerin neticesinde çalışmalar yürütüldü ve açılış Şubat 1996'da O zamanki Belediye Başkanımız Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapıldı. Dönemin valisi ise türbeye gelmekten imtina etmişti. Şimdi ise Filistin dramının insanlığın sükût okyanusunda vicdanını aradığı, büyük devletlerin katili temyiz, hatta takviye ettiği bir zaman diliminde, vicdanımızın gür sadâsı olan Cumhurbaşkanımız, Osmanlı'nın en zayıf zamanında, en parlak tekliflerin muhatabı olmayı bile kabul etmeyen, bir karış Filistin toprağının hukukunu koruyan Sultan II. Abdülhamid'in kabrinin başında. Tarihçi ise zamanda tarihi yaşamakta. Ve bu fotoğraf karesi bütün bunların hülâsası. Söylenmek istenen o ki, bu ziyaret bir ziyaret değildir. Bir ziyaretten çok daha ötesi bile değildir. Yolu çiğnenen asrın iâde-i îtibarı, zamanın vefası, yolu gözlenen istikbalin muştusudur.

Erhan Afyoncu

Gazze'de 400 Yıl

*Mekkeli tüccar
kafileleriyle
Suriye'ye
ticarete giden
Peygamberimizin
büyük dedesi
Abdümenâf oğlu
Haşim Gazze'de
vefat etmiştir.
Mezarının
burada yer
almasi sebebiyle
şehre 'Gazzetü
Haşim' denildi.
Gazze'de daha
sonra Hazreti
Haşim'in
mezarının
bulunduğu
yere Memlükler
döneminde bir
camii ve türbe
yaptırılmıştır.*

Gazze, acımasız bir şekilde masum insanlar dikkate alınmadan bombalanıyor, suyu ve elektriği kesilerek yıllardır maruz kaldığı insanlık dışı uygulamalara bir yenisi ekleniyor. Gazze önemli konumu sebebiyle tarihi boyunca ele geçirilmeye çalışılan ve savaşla anılan bir bölge oldu. Haçlı Seferleri'nden Napolyon'a kadar pek çok askerî harekâta tanıklık etti. Napolyon, Mısır seferi sırasında burayı "Asya'nın kapısı" olarak nitelemişti.

Hız. Muhammed'in Dedesinin Mezarı Gazze'de

Gazze, Bizans hakimiyetinde iken önemli bir ticaret merkezi ve bu arada Mekke'den gelen tüccarların da uğrak noktası idi. Mekkeli tüccar kafileleriyle Suriye'ye ticarete giden Peygamberimizin büyük dedesi Abdümenâf oğlu Haşim Gazze'de vefat etmiştir. Mezarının burada yer alması sebebiyle şehre 'Gazzetü Haşim' denildi. Gazze'de daha sonra Hazreti Haşim'in mezarının bulunduğu yere Memlükler döneminde bir camii ve türbe yaptırılmıştır. Seyyid Haşim

Camii denilen mescid Osmanlı döneminde Sultan Abdülmecid tarafından büyük bir tamirattan geçirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de değişik tarihlerde camiinin yeni tamiratları yapılmıştır.

Hız. Ebubekir'in zamanında 634'te Gazze fethedildi. İmam Şâfiî 767'de Gazze'de doğdu. Bölge Haçlı seferleri sırasında 1149'da Kudüs Kralı III. Baldwin tarafından işgal edildi. Selahaddin Eyyubî, Haçlılar'ı mağlup

*Gazze'de
Hazreti Haşim
Mescidi ve
Türbe-i Şerifi*

Gazze'de 400 Yıl

ettikten sonra Gazze'yi işgal ettiler tekrar İslam hakimiyetine soktu. Moğollar 1258 yılında Bağdat'ı işgal ettikten sonra Gazze'ye ulaştılar. Moğollar'ı mağlup eden Memlûkler 1187'de Gazze'yi tekrar hakimiyetlerine aldılar. Bundan sonra Memlûk Devleti'nin bir parçası olan Gazze, Kahire'nin kapısı ve karakolu sayılıyordu. Gazze hakkında geniş bilgiyi Mustafa Bilge'nin İslam Ansiklopedisi'ndeki maddesinde buluyoruz. Ayrıca bölge hakkında Amnon Cohen'in araştırmalarına da bakılabilir.

Huzur Dönemi

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Tomanbay, Osmanlı ordusunu Gazze'de durdurmak istediye de başaramadı ve Gazze 1516'da Osmanlılar'ın eline geçti. Filistin bölgesi Şam Beylerbeyliği'ne bağlı Kudüs, Gazze ve Nablus şeklinde üç sancak hâlinde teşkilatlandırıldı. Gazze sancağı, Remle nahiyesiyle birlikte Yafa'nın kuzeyine, yani bugünkü Tel Aviv'e kadar uzanan sahadan oluşuyordu.

Gazze Osmanlı döneminde hızla gelişti. 1525'te 5.586 olan Gazze'nin nüfusu 1530'ların sonuna doğru ara 8.789'a ulaştı. 1548'de 13.964, 1596'da 11.390 oldu. 1649'da bölgeye gelen Evliya Çelebi ve 1659'da Gazze'ye gelen Sayda'daki Fransız konsolosu Chevalier d'Arvieux Gazze'nin zenginliğini anlatırlar. Fransız seyyah, bölge halkının Rumca, Türkçe ve Arapça konuştuğunu söyler.

Evliya Çelebi Gazze'yi Anlatıyor

1649 yılında Gazze'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, bölgeyi şöyle anlatır: 'Bu Gazze evliyâ ve enbiya nazargâhı olduğundan

hâlâ mamurdur. Nice yüz devletten devlete geçmiştir. Sonunda Osmanlılardan I. Selim Han, Mısır meliklerinden ve Çerkeslerden Sultan Gavrî elinden 1516 tarihinde fethetmiştir. Şam Eyaleti'nde sancakbeyi tahtıdır. Sancakbeyinin padişah tarafından hassı 508.338 akçedir. Zeamet 7 ve timar 107'dir. Kanun üzere cebelûleri ile toplam 1150 asker olup paşası ve alaybeyisi sancağı altında sefer giderler.

300 akçelik kazadır. Bakımlı ve şenlikli köylerinden her sene adalet üzere kadıya 4 bin kuruş ve paşasına 80 bin kuruş hasıl olur. Adı geçen sancak gayetle mamur şenlikli vilâyettir. Dört mezhepten bütün ilimleri öğrenmiş şeyhülislâmları, nakibüleşrafi, şehrinin ileri gelenleri, büyük âlim ve salihleri, bol ve muhteşem sipahi taifesi, ticaret ehli, zengin ehli hizmetleri ve sanat sahipleri vardır.

Şehir naibi, şehir subaşı, şehir muhtesibi ve şehir bacdarı vardır. Zira bu şehir kaydı hayat kaydı ile Hüseyin Paşa'nın, Selim Han'dan beri miras mülk ocaklıkları olduğundan bütün muhtesib bacdarının gelirleri paşanın hassıdır.

Gazze Kalesi: Eski zamanda yapılan kalesini Buhtunnasr harap etmiştir. Deniz kıyısından doğuya doğru bir saat uzaklıkta kumluk içinde dörtgen şekilli bir küçücük taş bina güzel bir kaledir. Duvarının boyu 20 mimar arşınıdır. Burçları ve kibleye doğru açılan bir demir kapısı vardır. Bu kalenin dizdarı ve kale neferatları daima mevcut olup bekçilik ederler. Zira gayet tehlikeli Çöl Arapları serhaddi olduğundan düşmanı çoktur. Kale içinde bütün Gazze âyanının ve köylerin halkının değerli eşyaları saklanır.

Kale içinde hepsi temiz toprak ile örtülü bağırsız ve bahçesiz ufak tefek neferat haneleri vardır. Bir camii, buğday

ambarları, cebehane mahzenleri, yetecek kadar cebehanesi ve çok güzel şahî topları vardır. Bu kalenin kiblesi tarafında şehrin varoşu vardır. Kale kapısı önünde yol aşırı bir mescidi var, üç vakit namaz kılınır ve kalabalık cemaatli mescittir.

Gazze Şehri'nin anlatılması: Düz geniş bir ovada toplam 6 mahalle ve tamamı 1.300 haneli şehirdir. Bütün yapıları kârgir taş

bina ve yüzeyleri tamamen toprak, kireç ve cibiz ile örtülü büyük saraylar ve evler ile bezenmiş, çeşit çeşit yapılar ile süslenmiş bağlı ve bahçeli eski bir şehir ve büyük yerleşim yeridir.

Evvela Hüseyin Paşa Sarayı'nın övülmesinde dil yetersiz kalır ki her gece 100-200 atlı konuk eksik değildir.

Gazze'de 400 Yıl

19. yy.da Gazze

Gazze camilerinin anlatılması: Tamamı 70 mihraptır. 11'i Cuma namazı kılınır nur dolu camilerdir. Evvela çarşı içinde kalabalık cemaate sahiptir. Vilâyetin valisi Hüseyin Paşa Camii, yeni yapı güzel bir camidir. Bütün Mısır, Şam ve Kudüs mimarlarının birbirleriyle yarışıp ustalıklarını göstererek inşa ettikleri benzersiz bir camidir ki hendese ilmi sahibi olan kimseler insaf gözüyle baktıklarında ağızlarını kapatıp hayretler içinde kalırlar. Marifetli usta bu camiye 3 kat şerefeli uzun bir minare yapmış ki Mısır, Şam, Irakı Arap ve Irakı Acem'de benzeri yoktur. Sonra, Sinan Paşa Camii, Yemen Fatihi Sinan Paşa'nındır ama o kadar geniş değildir. Bu camilerden başka geri kalanı mescidlerdir.

Darülhadisler, Kur'an dârukkurraları ve sıbyan mektepleri vardır.

Derviş tekkeleri: Tamamı 7 tekkedir. Şehrin kiblesinde Şeyh Şâvân Tekkesi, cennet bağı gibi bir tekkedir. Şehrin ortasında

Abdüllâzim Tekkesi. Ona yakın Ali Mergân Tekkesi, büyük ziyaret yeridir.

Tüccar hanları ve gelen-giden yolcuları ağırlayan kervansarayları vardır.

Sebiller: Tamamı 200 sebilhanedir. Bu şehir çöllük yerde kurulduğundan akar ırmakları yoktur. Bir âbıhayat su kuyusu var, bütün askere yeter, şehir içindeki bütün sebillerin hayat suyunu develer ile bu kuyudan taşırlar.

Hamamlar: Birçok hamamı vardır. Ama Paşa Hamamı ve Üşkün Hamamı ferah, hoş havalı ve güzel yapılı aydınlık bir hamamdır.

Çarşının anlatılması: Tamamı 600 dükkândır. Gerçi işlek şehir değildir ama Sultan Çarşısı'nda bütün değerli şeyler kolayca bulunur. Saraçhanesi ve gazazhanesi mahbupları ile gayet süslü, dükkânları kârgir yapı güzellikler yurdudur.

Âyanı, ileri gelenleri samur, sof, çuka ferace ve atlas kabalar giyerler. Orta hâlli olanlar londura çuka ve beyaz sadeler giyerler. Sanat ehli ve fukaralarının hepsi alaca kereke aba giyerler. Suyunun ve havasının tatlılığından halkı gayet beyaz yüzlü, siyah kaşlı ve bazıları kara yağız, düzgün vücutlu, sağlıklı, cömert, kerem sahibi, garipleri sever, sakin yapılı yumuşak huylu insanlardır. Bütün halkı işleri ve kazançları ile geçinirler. Dördüncü iklimin ortasında olup havası ılımandır.

Beyaz deve dişi buğdayı, arpası, nohodu, pamuğu, ipeği vardır. Alaca sof kerekesi, Gazze yağlıkları, peşkirleri, peştamalları ve siyah poşuları güzel olur.

7 bin bağdır. Zeytini, dutu, limonu, turuncu, narı, inciri, sulu üzümü, kavunu, karpuzu ve hurması cihanı tutmuştur ama zeytinyağı Mısır'a nice bin deve yükü gidip Mısır'ı doyum eder, güzel yağdır.

Sona Doğru Gazze

18. yüzyılda Bedevi Araplar bölgede asayişi bozdu ve halkın bir kısmı Nablus tarafına göçetti. Osmanlı yönetimi bölgeyi canlandırmak için 1742’de Gazze’yi Şam Eyaleti’nden ayırıp, havas-ı hümayûnunun arasına kattı. Bölgede malikâne sistemi uygulandı. Yüzyıl sonuna kadar sancak Şam Eyaleti’nden ayrı kaldı. Ancak güvenlik, iaşe ve mali konularda Şam Eyaleti’yle birçok bağlantısı vardı.

Hac yolları üzerinde olan Gazze 1869’da Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla önemini kısmen yitirdi. Filistin, Osmanlı’nın son dönemlerinde ise önce Sayda Eyaleti’ne, sonra Suriye Vilayeti’ne, ardından da son dönemde kurulan Beyrut Vilayeti’ne bağlandı.

İngiltere 19. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı topraklarındaki Yahudiler’i himayeyi ve onlar vasıtasıyla Osmanlı topraklarında faaliyet göstermeyi dış politikasının unsurlarından biri haline getirdi. İngiltere’nin ve Avrupa’nın zengin Yahudiler’i de İngiltere’nin desteğiyle Filistin’i vatan hâline getirmek için harekete geçtiler. Filistin’e Yahudi göçü ve toprak satışları hakkında Işıl Işık Bostancı, Brahim Bouazi, Stein, Vahdettin Engin, Kenneth W. Stein ve Ahmet Kavas’ın araştırmaları vardır.

Yahudiler’in bölgeye yerleşimi konusunda ilk teşvik hareketi Montefiore Rothschild’den geldi. 1824-1837 yılları arasında 13 sene Filistin’de yaşayan Montefiore Rothschild, İngiltere’ye döndüğünde Yahudiler’i Filistin’e yerleşmeye teşvik etti. Daha sonraki yıllarda Yahudiler’in Filistin’e yerleşmesi ve Yahudi devleti kurulması fikri yayıldı.

1881’de Rus Çarı İkinci Aleksandr’ın öldürülmesi üzerine Yahudi düşmanlığı iyice

arttı. Yahudiler kitleler halinde Rusya’dan göçettiler. Ayrıca Yahudiler “Sion Âşıkları” adlı bir dernek kurdular ve Siyonizm ortaya çıktı. Derneğin amacı Yahudiler’in Filistin ve Kudüs’e yerleşmelerini sağlamaktı.

Yahudi, göçlerinin bir kısmı Osmanlı topraklarındaydı. Osmanlı yönetimi, 1882’de Yahudiler’in Filistin haricinde gösterilecek yerlerde 100-150 haneyi geçmeyecek şekilde yerleşmeleri şartıyla ülkeye kabul edilebilecekleri kararını aldı. Fakat bu tedbir kesin bir çözüm olmadı. Yahudiler, çeşitli yollarla Filistin’e gitmeyi sürdürdüler.

Osmanlı yönetimi Yahudiler’in bölgeye yerleşmelerinin yaratacağı riskleri gördüğü için toprak satışını ve Filistin’e yerleşmelerini yasakladı. Osmanlı Devleti, Filistin’de toprak satışına katı şekilde karşıydı. Osmanlı yönetimi keyfi satışların önüne geçmek için her türlü tedbiri denedi. Ancak özellikle mahalli yöneticilerin bir kısmı büyük paralar karşılığında hükümetin yasağına rağmen Yahudiler’in bazı toprakları satın almasına göz yumdu. Devletine bağlı mahalli yöneticiler ise tespit edebildikleri usulsüzlükleri İstanbul’a bildirdiler. İkinci Abdülhamid, bu gelişmeler üzerine bölgedeki boş devlet arazilerinden bir kısmını satın alıp, çiftlik-i hümayunlar oluşturdu. Ayrıca Filistin’e göçebe hayat süren Arap ve Türkmen aşiretlerinin yerleştirilmesine çalışıldı.

Milletlerarası Yeni Bir Sorun

Osmanlı Devleti herşeye rağmen bu satışların önüne geçmeye kararlıydı. Bu vesile ile öne sürülen tezler de önemliydi. Dahiliye Nezareti’nin, yani İçişleri Bakanlığı’nın 25 Şubat 1893 tarihli bir belgesinde konu şöyle ele alınmıştı:

Gazze'de 400 Yıl

“Filistin’de toprak satın almak isteyen Yahudilerin gayesi, Beni İsrail döneminde mamur halde bulunan ve Tevrat’ta ismi geçen bazı yerlerin mamuriyeti sabıkasını iade etmektir. Şimdiye kadar Kudüs havalisine gelen Yahudi göçmenlerin miktarı, yerli Yahudiler’in on misline çıkmıştır. Fakat bunlar temizliğe dikkat etmediklerinden bölgedeki sağlık şartlarını bozulmasına sebep olabilirlerdir. Ayrıca, gittikleri yerlerde yerli sanayi ve ticareti ele geçirdiklerinden, şu halleriyle ve para kullanmayı bilmeleri sayesinde buraları kısa müddet içinde tamamen kendi tasarrufları altına alıp asli unsur olan yerli halkın dağılmasına sebep olabileceklerdir. Ayrıca Yahudiler sahip oldukları mülkleri kendi dinlerinden olmayan hiçbir kimseye satmamaktadırlar. Bu halleriyle bundan sonra da arazi satın almaları serbest bırakılacak olursa bunun getireceği sakıncaların önüne geçilemez. Ayrıca, milletlerarası yeni bir sorun çıkarmanın gereği de yoktur”.

Osmanlı yönetiminin bütün engelleme çabalarına karşı Yahudiler, şirket, dernek, vakıf ve konsolosluklar yoluyla az miktarda toprak satın aldılar. Toprak satışları, yabancıların hülle yapması, bazı memurların rüşvet alması ve evrakta sahtecilik yapmaları yüzünden gerçekleşti.

1882 yılında Yahudiler’in kırsal yerleşim merkezlerinin sayısı 6, tasarruflarında olan arazi miktarı 22.530 dönüm ve kırsal nüfusları 480 iken, 1900’de yılında kırsal yerleşim merkezlerinin sayısı 22’ye, tasarruflarında olan arazi miktarı 218.170 dönüme ve kırsal nüfusları 5.210’a yükselmişti.

Filistin topraklarının yüzde 80’i devlet arazisi, yüzde 20 kadarı da özel mülk olan arazilerdi. Osmanlı yönetimi, yabancı Yahudiler’e devlet arazisi satışında

bulunmamış ve bu tür satışı da yasaklamıştı. Yabancı Yahudiler’e direkt veya dolaylı olarak yapılan satışlar, özel mülk arazilerde gerçekleşti. Toprak satın alındıktan sonra bazı usulsüzlüklerle yabancı Yahudiler Osmanlı tebaası olarak gösterilmişti. Hileli satışlar tespit edildiği anda ise devlet tarafından iptal edildi. İptal edilmeyen, usulsüz olarak gerçekleşen veya gözden kaçan satışlar, 1900’de Filistin topraklarının sadece yüzde 0.73’üydü.

Filistin’de Yahudiler’in sahip oldukları toprak miktarı İngiliz işgali döneminde İngiltere’nin çeşitli hileleriyle bir miktar arttı. Ancak 1945’te bile Filistin’de Yahudiler’in elindeki toprak miktarı sadece yüzde 5 civarındaydı.

Gazze Muharebeleri

1917’ye girildiğinde Birinci Dünya Savaşı’nda bütün cephelerde savaş bütün hızıyla sürüyordu. Ancak Osmanlı kuvvetleri güney cephesinde birçok yeri kaybederek çekilmeye başlamışlardı. 11 Mart 1917’de Bağdat düşmüştü.

İngilizler’in hedefi Kudüs’tü. Osmanlı ordusu ise Gazze-Birüssebi hattını tutarak İngilizler’i durdurmaya çalışıyordu. Çatışmalar Gazze’de yoğunlaştı. Cemal Kemal ve Tuncay Yılmaz, makalelerinde Gazze’deki muharebeleri teferruatlı olarak anlatırlar.

Filistin önlerine gelen İngilizler, hem dini, hem de tarihi açıdan son derece önemli topraklara geldiklerinin farkındaydılar. Askerlerin hatıralarında hem İncil’e, hem de özellikle Arslan Yürekli Richard’ın III. Haçlı seferine atıflar görülür. Tıpkı Çanakkale seferindeki gibi Haçlı seferi metaforu kullanılmıştı. Bazı askerlere göre bu harekât X. Haçlı seferiydi.

İngilizler, 26 Mart 1917’de taarruza başlayarak Gazze’yi kuşattılar. Ancak I. Gazze Muharebesi’nde mağlup olan İngilizler, Osmanlı’nın iki katı zayıat vererek, çekildiler.

İngilizler, 26 Mart 1917’de taarruza başlayarak Gazze’yi kuşattılar. Ancak I. Gazze Muharebesi’nde mağlup olan İngilizler, Osmanlı’nın iki katı zayıat vererek, çekildiler.

4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, ilk muharebede olduğu gibi Gazze-Birüssebi hattının mutlaka elde bulundurulmasına karar vermişti. İngiliz Ordusu, 17 Nisan 1917’de karadan ve denizden taarruz başlattı. Ancak 17-20 Nisan 1917 tarihleri arasındaki İkinci Gazze Harekâtı’nda da ilk muharebede olduğu gibi Gazze’yi ele geçirmeyi başaramayıp, büyük kayıplar vererek, çekildiler.

Osmanlı birlikleri asker sayısı ve teçhizat olarak düşman karşısında zayıftı. İlerleyen düşman karşısında Enver Paşa, elindeki birlikleri nerelere teksif edeceğine de bir türlü karar veremiyordu. Güney cephesi bir bir düşerken hâlâ Avrupa cephesinde Osmanlı birlikleri vardı. Ayrıca Osmanlı ordusundaki Alman komutanlar ile Türk komutanlar arasında görüş ayrılıkları vardı.

Başkomutan Vekili Enver Paşa ile Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa, İkinci Gazze Muharebesi’nden sonra, Filistin Cephesi’nde İngilizler’e karşı uygulanacak harekât tarzları üzerinde anlaşamıyorlardı. Enver Paşa, karşı taarruzla, İngilizler’in her türlü desteğini sağladıkları Mısır’la irtibatlarının kesilerek, Akdeniz’e dökülmesini, Cemal Paşa ise müdafaada

kalarak, düşmanın muharebe gücünün zayıflatılmasını düşünüyordu.

Enver Paşa, orduların son durumunu görüşmek üzere, komutanlarının katılımlarıyla 24 Haziran 1917’de Halep’te bir toplantı yaptı. Toplantıda Enver Paşa, müdafaanın tertiplenmesini uygun görmekle birlikte, İngilizler’in sağ kanadının gerilerine bir taarruz yapılması düşüncesinden de vazgeçmemişti.

Osmanlı ordusu Gazze’deki iki muharebeyi kazanarak İngilizler’i durdurmuştu. Bunun üzerine İngilizler, Batı cephesinde mücadele eden önemli bir komutanları olan Edmund Allenby’i gönderdiler. İngiliz Başbakanı Llyod George, Noel’e kadar Kudüs’ün alınması emrini vermişti. Osmanlı yönetimi ise 1917 Ağustos’unda bölgedeki Osmanlı ordularını Alman taburlarıyla takviye ederek Yıldırım Orduları Grubu’nu kurdu. Başına da Batı cephesinde mücadele etmiş Erich von Falkenhayn’ı geçirdi. Filistin cephesinde Mustafa Kemal Atatürk, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü, Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy, Fahrettin Altay gibi birçok önemli komutanımız da bulunuyordu. Çanakkale’de mücadele etmiş birçok birlik de bu cephedeydi.

Türk tarafında net bir plan söz konusu değildi ve İkinci Gazze Muharebesi’nin bitiş tarihi olan 20 Nisan 1917’den itibaren aylar geçtiği halde komutanlar arasında tartışmalar sürmüştü, uygun hareket tarzı

Gazze'de 400 Yıl

Gazze
muharebelerinde
başarılı olan
askerlerimiz

seçilerek karar verilememiş, muharebe gücü üstünlüğü, zamanla İngilizler'in lehine gelişmişti.

ingilizler, kuvvetlerini takviye ederek, Filistin cephesinde dört kat kuvvet üstünlüğüne ulaşmışlardı. Osmanlı yönetimi ise Avrupa cephesindeki birliklerini getirmediği gibi bölgedeki birliklerin bir kısmını da Irak'a kaydırarak Filistin Cephesi'nde Osmanlı ordusunun zayıflamasına neden olmuştu.

İngiltere, Yahudi lobisini kazanarak, ABD'nin daha fazla desteğini sağlamak amacıyla, Üçüncü Gazze harekâtına başlarken 2 Kasım'da Balfour Deklarasyonu'nu yayımladı. Bir Yahudi Tugayı ise İngilizler'le birlikte Türkler'e karşı savaşmak üzere

önce Mısır'a sonra Filistin Cephesi'ne gönderilmişti.

Gazze-Birüssebi hattındaki Osmanlı birliklerinden sorumlu Von Kress Paşa düşman saldırısını ağırlıklı olarak Gazze'ye bekliyordu. Ancak yanılacaktı. Gazze'ye kıyasla Birüssebi savunması zayıftı.

10 Ekim'de İngiliz istihbaratı iyi hazırlanmış bir mizansenle Türk hatlarının yakınlarında keşif yaparken içerisinde Gazze saldırısına dair planların olduğu özel mektuplarının da yer aldığı bir çantayı Türk devriyelerden kaçarken düşürdü. 27 Ekim'de Gazze önlerinde topçular ve İngiliz ve Fransız donanmasına bağlı gemiler çok şiddetli bir bombardıman başlattılar. Gazze'nin

yoğun bombardımana tutulmasındaki amaç Türk mevzilerine zarar vermekten ziyade Birüssebi önlerine kaydırılan birliklerinin hareketlerini maskelemektir.

Birüssebi garnizonu yaklaşık kendisinden 10 kat büyük bir kuvvete fazla direnemedi. Biz taarruzu Gazze’de beklerken İngilizler, 31 Ekim 1917’de Birüssebi’yi almışlardı. İngilizler, önemli bir köprübaşı elde ederken Gazze-Birüssebi hattı çöktü.

Osmanlı kuvvetlerinin Birüssebi’yi geri almak için yaptıkları taarruzlar bir netice vermedi. İngilizler, karadan ve denizden yoğun bombardımana tuttıkları Gazze’yi harabeye çevirdiler. Refet Bele Paşa, çekilmektense şehid olmayı yeğlemekteydi. Ancak savunma imkânı kalmayınca 6-7 Kasım 1917 gecesine Gazze’den çekildik.

Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri’nde Filistin’i başarıyla savunan 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa’nın görevden alınarak, cephe sorumluluğunun yeni kurulan Yıldırım Ordular Grubu komutanlığına atanan Mareşal Falkenhayn’a verilmesinden sonra yapılan Üçüncü Gazze Muharebesi’nde, İngiliz Ordusu, Birüssebi ve Gazze’yi ele geçirip, hem sahil boyunca hem de Telüşşeria’da Filistin Cephesi’ni yardı. Böylece hem Cemal Paşa’nın hem de Mustafa Kemal Paşa’nın Alman komutanlar hakkındaki öngörülerini kanıtlanmıştı. Osmanlı birliklerinin çok önemli bir harp prensibi olan emir ve komuta birliğini sağlayamaması Gazze’nin kaybının önemli sebeplerden biriydi.

Düşman, Gazze-Birüssebi hattını ele geçirerek, Filistin’e giriş kapısını açmıştı. Gazze’nin kaybı, Kudüs’ün ve Filistin’in bir kısmının İngiliz işgaline girmesine sebep olacaktı.

Kaos ve Gözyaşı Dönemi

Gazze’nin nüfusu 1912’de 40 bin civarında iken İngiliz işgalinde 1922’de 17.500’e düştü. 1945’te 34 bine yükseldi. Ancak 30 yıl sonra bile Osmanlı dönemindeki durumuna ulaşamamıştı.

1948’de İsrail’in kurulmasının ardından Filistin’e çok sayıda Yahudi göçmenin gelmesiyle bölgedeki demografik durum altüst oldu. Vatanlarından sürülen Filistinlilerin sığındıkları yerlerden biri de Gazze oldu. Gazze’nin nüfusu 1965’te 150 bine ulaştı. Gazze 1948’de Mısır’a bağlandı. Şam’da toplanan Filistinliler, Kudüs şehri merkez olmak üzere bir Filistin devletinin kurulduğunu ve Gazze’nin geçici merkez kabul edildiğini açıkladılar. 1954 yılı başlarında Cemal Abdünnâsır Gazzeli gençleri teşkilâtlandırarak Fedâyîn Örgütü’nü kurdu 1956’da Abdünnâsır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirmesi üzerine Mısır’a savaş açan İngiltere ile Fransa’nın yanında yer alan İsraililer Gazze’ye girip, Fedâyîn Örgütü’nü dağıttılar. Gazze, 1967 Savaşı’nda tekrar İsrail işgali altında girdi. İsrail’in işgaliyle Gazze’nin nüfusu 1967’de 118.000’e geriledi. 13 Eylül 1993’te imzalanan Oslo Antlaşması uyarınca Gazze, Filistin Ulusal Yönetimi’nin bir parçası oldu. Ancak uygulanan ablukayla bir türlü huzur bulamadı. Günümüzde ise İsrail’in çoluk-çocuk demeden bölgeye başlattığı saldırılarla Gazze’de büyük bir insanlık dramı ve soykırım yaşanıyor. Maalesef tarihin en karanlık sayfalarından birinin yazılmasını dünyanın büyük bir görmezden geliyor.

Cengiz Tomar

Gazze, Filistin, Kudüs ve Türkler

Bu yazının kaleme alındığı saatlerde Gazze ve Filistin'in en büyük tarihi camilerinden Türkiye'de bilinen adıyla Gazze Ulu Camisinin (Büyük Ömer Mescidi) İsrail hava saldırısında bombalandığı haberleri gelmeye başlamıştı. Bendenizin Merkezi İslâm Bölgeleri veya coğrafyası olarak adlandırdığım, Arapların Maşrik ve Batılıların Ortadoğu adıyla işaret ettiği, ecdadımızın 674 yılından itibaren önce

ilişki kurduğu sonra da Müslüman olarak kendisine vatan kıldığı bu bölge son otuz yılda kaybedilen hayatların yanısıra İslâmi kimliğini, hafızasını ve tapularını oluşturan tarihi eserlerini camilerini, medreselerini, kütüphanelerini ve türbelerini birer birer kaybetmekte. İster DAIŞ gibi terörist örgütler, isterse Siyonist işgalciler tarafından yapılsın bu kimlik katliamları biz fark etmesek de bölgeyi, dalgaların kumları alıp götürdüğü gibi, alıp götürüyor ellerimizin arasından. İsrail yıllardır Filistin'de yürüttüğü politikayla, bir yandan Filistin'i Filistinlilerden boşaltarak "yerleşimci" gibi sevimli ve sempatik bir ünvanla anılan hırsız, gâsıp ve haydutlar eliyle işgal ederken, diğer yandan da İslâm'ın bölgedeki damgası olan tarihi eserler tahrip edilmekte. Öte yandan Irak'ta ABD işgali ve ardından Irak ve Suriye'de DAIŞ gibi ne idüğü belirsiz örgütler yoluyla;

Gazze Ulu Camii

İsrail yıllardır Filistin’de yürüttüğü politikayla, bir yandan Filistin’i Filistinlilerden boşaltarak “yerleşimci” gibi sevimli ve sempatik bir ünvanla anılan hırsız, gâsıp ve haydutlar eliyle işgal ederken, diğer yandan da İslâm’ın bölgedeki damgası olan tarihi eserler tahrip edilmekte.

Yemen ve Libya’da ise iç savaş vasıtasıyla İslâm medeniyetinin bergüzârları yok edilmekte.

Halbuki hepimizin çocuk yaşlarda ezberlediği Li-ilâfi diye bildiğimiz Kureyş suresinde bahsedilen yaz ve kış seferlerinde kışın gidilen yerin genelde Bilad-ı Şam (bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün’in kuzeyi ile Filistin) özelde ise önemli bir ticaret merkezi olan Gazze olduğu kabul edilir. Sevgili Peygamberimizin büyük dedesi Haşim b. Abdülmenaf da Mekke’den ticaret kervanı ile Gazze’ye geldiği esnada burada vefat etmiş ve bu nedenle şehre Haşim’in Gazze’si manasına Gazzetü Haşim adı verilmiştir. Hem Peygamberimizin babası Abdullah hem de II. Halife Hz. Ömer Gazze’ye ticaret kervanlarıyla gidip gelmekteydiler. Müslümanların Mekkelî Müşriklerle 624 yılında Bedir’de yaptıkları

Gazze, Filistin, Kudüs ve Türkler

Gazze Ulu
Camii (Büyük
Ömer Mescidi)

Mescidi Aksa'da Selçuklular tarafından yapılan tamirat kitabesi

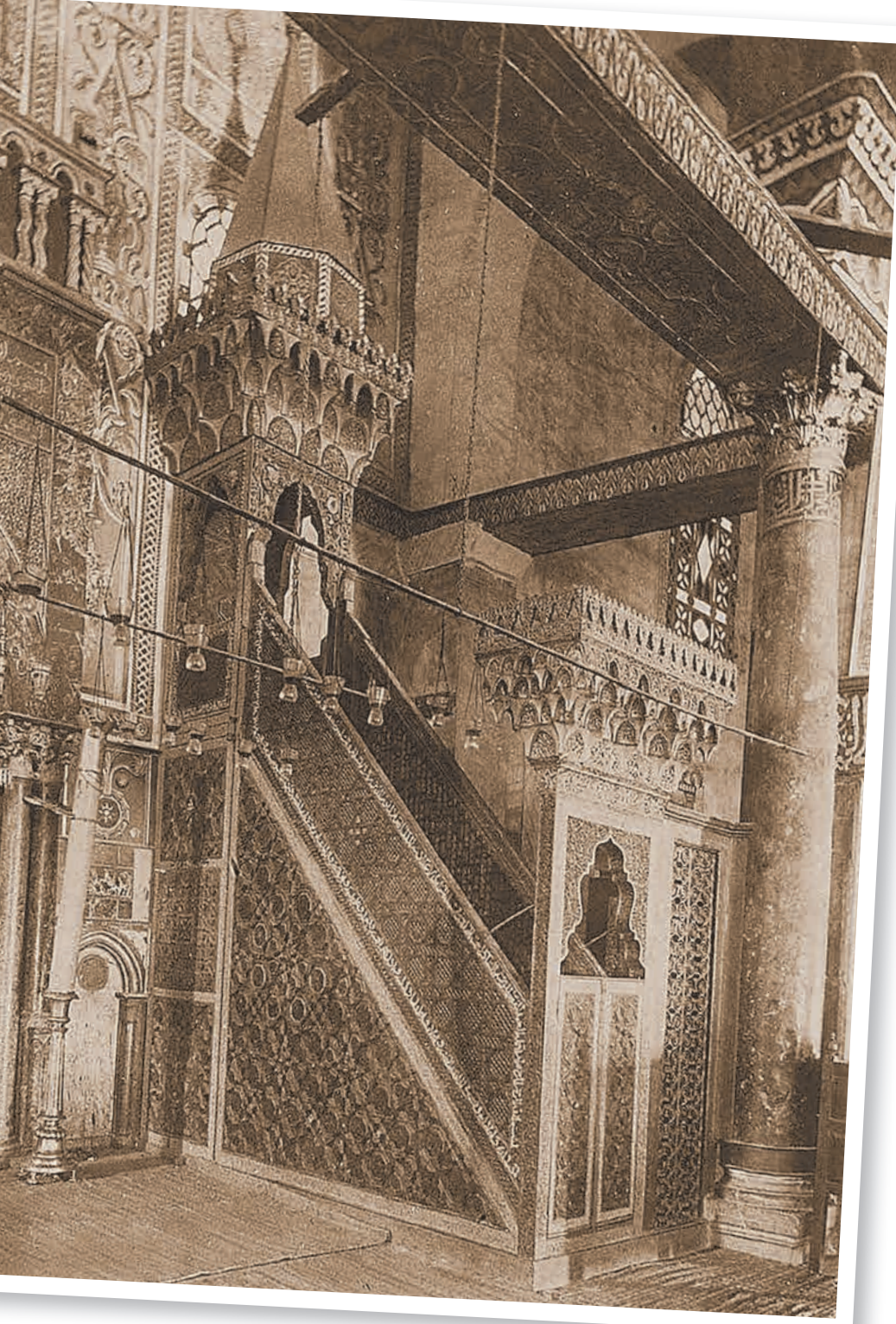
savaşın sebebi de Ebu Süfyan kumandasında Gazze'den gelen bir kervandı.

Türklerin bölgeyle ilgisi genellikle Osmanlı devletiyle özdeşleştirilir. Halbuki daha Anadolu'nun kapıları Türklere açılmadan önce Filistin'in kapıları açılmış ve bölgede bir Türk devleti kurulmuştu bile. Kurlu Bey daha 1069 yılında Filistin'de Bir Türkmen Beyliği tesis etmişti. Onun 1071'de vefatının ardından beyliğin başına geçen Atsız b. Uvak Kudüs'ü zaptederek Selçuklu Sultanı Alparslan adına hutbe okuttu. Atsız'ın emirlerinden Şöklü, Filistin'in sahildeki en önemli kentlerinden Akkâ'yı da beyliğin topraklarına kattı. Selçuklulara bağlı Suriye-Filistin Devleti Selçuklu sultanı Melikşah'ın kardeşi Tutuş tarafından kuruldu. İşte

Merkezi İslâm Coğrafyasında en erken Türkmen yerleşimlerinden biri de Filistin'e olmuştu. Kudüs de Haçlılar tarafından 1099 yılında işgal edilmeden bir yıl önce tekrar Fatımi hâkimiyetine geçinceye kadar 25 yıl Türk hâkimiyetinde kaldı. Nitekim bu dönemde Selçuklular tarafından Mescid-i Aksa'da yapılan tamirat bir kitabeyle kaydedilmiş durumda. Kudüs'ün yanı sıra Remle, Akkâ, ve Taberiye gibi Filistin şehirleri de bu Selçuklu beyliğine bağlıydı. İşte Filistin'de bu fetihleri yapan Navekiye Türkmenleri o dönemden itibaren bölgede yaşamaktadır.

1099'da Haçlı seferleri esnasında Fatımiler'in elindeki Filistin ve Kudüs Haçlı işgaline uğradı. Bu 88 yıllık fetret devrinde de

Gazze, Filistin, Kudüs ve Türkler

Filistin ve Kudüs'ü kurtarmak için yine Türkler devredeydi. Bütün hedefini Kudüs ve Filistin'in kurtarmak üzere kuran Türk Devleti Zengiler'in kurucusu İmadeddin Zengi Urfa'yı Haçlılardan kurtarmıştı. Oğlu Nureddin Zengi ise bütün ömrünü Haçlı mücadelesine ve Bilad-ı Şam'ı birleştirmeye ayırdı. Hedeflerinin büyük kısmını gerçekleştiren Nureddin Zengi'nin ömrü Kudüs'ü almaya yetmedi. Ancak onun Kudüs'ü fethettiğinde Mescid-i Aksa'ya yerleştirmek üzere yaptırdığı minber Zengi'nin ordusunda yetişen ve Haçlılar karşısında Hittin Savaşının muzaffer kumandanı, Kudüs'ün fatihi Selahaddin Eyyubi tarafından Mescid-i Aksa'ya yerleştirildi. Fethin sembolü bu minber 1969'da Avustralyalı fanatik bir siyonist tarafından çıkarılan Mescid-i Aksa yangınında tahrip olmuş, yenisi Türk ustalar tarafından yapılarak tekrar Mescid-i Aksa'ya yerleştirilmiştir.

13. Yüzyıl ortalarında Suriye'yi ele geçirerek Filistin ve Kudüs için tehdit olan Moğollarda yine bir Türk olan popüler adıyla Memlük, Arapça kaynaklardaki adıyla "Türk Devleti" (ed-Devletü't-Türkiyye) sultanı Kutuz ve kumandanı Baybars'a nasip olmuştur. Yenilmez Moğolları 1260 yılında Filistin'de Ayn-ı Calut Savaşında yenen Türk Devleti (Memlükler)

kısa süre içerisinde hem Kudüs ve Filistin'i hem de bölgeyi dehşetengiz Moğollardan kurtarmışlardır. Yine Selahaddin Eyyubî'den sonra da bölgede kalan ve Kudüs ile Filistin için her zaman tehlike teşkil eden Haçlı kalıntıları da Mısır'da kurulan ve zamanla Suriye'ye hâkim olan bu Türk sultanlarından Kalavun döneminde mümkün olmuştur. Türk Devleti (Memlükler) sultanları başta Kudüs olmak üzere Filistin şehirlerine büyük yatırım yaparak imar etmişler, camiler, medreseler, hanlar, kervansaraylar ve su yolları inşa ederek Başta Kudüs olmak üzere Filistin şehirlerine imar etmişlerdir. Günümüzde Kahire, İskenderiye, Şam, Halep ve Trablusşam gibi şehirlerin mimari silueti o dönemden kalmıştır.

1516 sonunda Türk Devleti'nden (Memlükler) Merkezi İslâm Coğrafyası ile Mekke, Medine ve Kudüs'ün koruyuculuğunu devralan Osmanlılar bölgeyi dört asır her türlü saldırıya karşı korumuştur. Şehrin harap olmuş surlarını onaran, su yollarını yenileten Kanuni Sultan Süleyman ile Haseki İmareti'ni yaptıran zevcesi Haseki Hürrem sultan Kudüs'e yeniden Türk damgasını vurmuşlardır. Haçlı ve Moğol dönemlerini istisna edersek, fethinden itibaren, bir kısmı Türk sultan ve kumandanların hâkimiyeti altında "İslâm Barışı"nı (Pax Islamica), tüm Merkezi İslâm Coğrafyası gibi, yaşayan Kudüs ile Filistin 1917 yılına kadar Osmanlı Barışında (Pax Ottomana) huzur içerisinde yaşamıştır. Ortaçağ İslâm Türk ve İslâm hakimiyetinde olduğu gibi Osmanlı döneminde de hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler ufak tefek çatışmaların dışında huzur içinde varlıklarını, yaşama, inanç ve kültür özgürlüklerini sürdürmüşlerdir. Katolik

İspanyolların Endülüs'ü ele geçirdiklerinde Müslümanlar ve Yahudilere, Haçlıların Kudüs ve Filistin'i istila ettiklerinde Müslüman, Yahudi ve hatta Doğu Hristiyanlarına; günümüzde Siyonist işgalcilerin Müslüman ve Hristiyanlara yaptığı zulümler göz önüne alındığında neden Müslümanların hâkimiyetindeki döneme "İslâm ve Osmanlı Barışı" adını verdiğimiz çok iyi anlaşılacaktır. Günümüzde de Kudüs ve Filistin'in tekrar bir barış ve huzur dönemi içerisinde yaşaması ancak İslâm'ın gayrimüslimlere verdiği zimmet hukuku çerçevesinde bir Müslüman yönetimiyle mümkündür. Günümüzde de Müslüman Türkler, geçmişte olduğu gibi, Kudüs, Gazze ve Filistin için en çok çaba gösteren hükümet ve en çok yardım gönderen halk olarak öne çıkmaktadır.

İskender Pala

Hüzünler Evi

*Kaldır başını
topraktan ey
İsrail!..
Filistin'e bak,
Gazze'ye bak. Senin
adını taşıyan
sırtlanların sana
yakışmayacak
şekilde insanlık
onurunu
parçalayışlarına bir
bak.*

Bm.

“İşte bu adları geçenler, (...) Adem soyundan ve Gemide Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın neslinden (...) İsrail neslinden, hidayete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. (...) Sonra bu (...) salih kimselerin ardından (öyle kötü) bir nesil geldi ki (...) azgın isteklerine uydular; bunlar cehennemdeki Gayya vadisini boylayacaklardır (Kur'an, Meryem/58-59).”

Kaldır başını topraktan ey İsrail!..
Allah'ın izniyle beni duy ve sana yine senden olanların yaptığı vahşeti anlatırken anla beni. Bütün insanların gözü önünde yapılan zulme bir bak!..
Bak ve çocuklarından utan ey İsrail!..

Kaldır başını topraktan ey İsrail!..
Filistin'e bak, Gazze'ye bak. Senin adını taşıyan sırtlanların sana yakışmayacak şekilde insanlık onurunu parçalayışlarına bir bak. Senin ayak izlerinin olduğu yurtlardaki soykırıma bir bak...
Güzeller güzeli Yusuf için ağladığın yurtlarda iyiliğin Yusuf'larına kıyan oğullarına bir bak. Bak ve Gayya

vadisini boylayacak oğullarından utan!..

Kaldır başını topraktan ey İsrail!..
Tek arzusu senin yurduna ekmek götürmek olan, su götürmek olan, yardım götürmek olan, senin kutlu hatıranı, Filistin yurdundaki acıları dindirmek olan insanların oğulların tarafından nasıl engellendiklerine bir bak!. Bak ve “Allah hükümrân olsun!” anlamına gelen adının hilafına masumlara karşı zulmü hükümrân kılan şimdiki çocuklarından utan!.

Hüzünler Evi

Kaldır başını topraktan ey İsrail!... Bir zamanlar ayak izlerini bıraktığın beldelerde yaşanan acıya ve o acıyı dindirmeye çalışan yardım katarlarına füzeler ve bombalar yağdıran evlatlarına bir bak. Ciğer paren Yusuf'un için gözlerine kara suların indiği hasret yurdunda sürüp giden acılara, ırmak olan göz yaşlarına, köpüklü suları boyayan bebek kanlarına bir bak... Bak ve elinde müdafaa silahı olmayan masumlara saniye saniye ateşler yağdıran canavarlaşmış torunlarından utan!..

Kaldır başını topraktan ey İsrail!.. Bir zamanlar kaybolan oğluna ağladığın

Hüzünler Evi'ne (Beytü'l-Ahzen) bir bak!.. Bak ki Hüzünler Evi bir tane değil artık; bak ki çocukların senin adını kullanarak binlerce yürekte Hüzünler Evi açmaktalar. Bak ki Hüzünler Evi Filistin'den dünyaya yayılıyor, çocuklarının marifetiyle dinini yaydığı yurtların her köşe başında bir Hüzünler Evi, her evde insanlığa hasret, insaniyete hasret parçalanan yürekler... Şifa dağıtması beklenen hastaneleri Hüzünler evine döndüren vahşi evlatlarına bir bak!...

Kaldır başını topraktan ey İsrail!.. Bir zamanlar kundağında süt kokusunu koklayıp bağrına bastığın Yusuf'unu

emziremeyen Rahil'in acısını duy. Duy ve Laya'nın çocukları yüzünden şimdi Yusuf yüzlü bebeğini emzirmeye sütü kalmayan Rahil'lerin memelerinden kanların damlayışına ağla!.. Ağla ve artık zalimlerden zalim olmakla ihtihar eden çocuklarından utan!.. Onlar ki bir zamanlar kardeşleri Yusuf'a da zulmeden canavar ruhlu çocuklarından... Hani hakkı batıla çevirmek için masumiyet gömleğine kurt kanı bulaştıran çocuklarından... Ve onların bugün vahşi kurtları bile aratmayacak bugünkü yırtıcılıklarından utan!..

Kaldır başını topraktan ey İsrail!.. Kaldır başını ve vahşet karşısında gözleri ve kalpleri kör olan çocuklarına bir bak!.. Sen ki Rahman olanın "Muhsin" elçisi iken senin adına hükümet ederek senin temiz adını kirletenler bu vahşet genlerini senden almış olamazlar. Onun için ya reddet bunları evlatlıktan, yahut Yusuf'un gömleğini yeniden tutuştur ellerine. Ta ki gözlerine sürsünler, ta ki olmayan vicdanlarına ve yüreklerine sürsünler ve vahşetle kör olan gözleri kirlerinden yıkansın, yeniden görsün.

Kaldır başını topraktan ey İsrail!.. Sen ki sabır timsali Eyyub'un yeğeni, İshak ile Rebeka'nın oğlu ve Allah dostu Hanif İbrahim'in torunusun. Sen ki Allah'ın seçtiği kutlu kullardan, salih amel üzere elçilerden, saf ve berrak yaratılışlı nebilerdensin. Sen ki sınavlar aşmış geçtin, hasretler çekip piştin. Senin adın Ken'an'da "huzur" olarak anılırdı bir vakitler, neslin insanlara hidayet dağıtırdı. Sen ki "Tanrı'nın halkı" demek olan İsrail adını taşıydın, ve sen ki benim dilimde hâlâ "Yakup (Allah'ın kulu)" olarak anılırsın. Sahi İsrail, sahi bu insanlıktan yoksun vahşiler, bu yırtıcı sırtlan nesli senin çocukların olabilir mi?

Kaldır başını topraktan ey İsrail!.. Kaldır başını ve vahşet karşısında gözleri ve kalpleri kör olan çocuklarına bir bak!.. Sen ki Rahman olanın "Muhsin" elçisi iken senin adına hükümet ederek senin temiz adını kirletenler bu vahşet genlerini senden almış olamazlar. Onun için ya reddet bunları evlatlıktan, yahut Yusuf'un gömleğini yeniden tutuştur ellerine. Ta ki gözlerine sürsünler, ta ki olmayan vicdanlarına ve yüreklerine sürsünler ve vahşetle kör olan gözleri kirlerinden yıkansın, yeniden görsün.

Ey İsrail!.. Biz seni çok seviyoruz. Lakin bazı çocuklarından şikâyetçiyiz. Hani Yusuf ile Bünyamin'e bile insanlık dışı muameleleri reva gören çocuklarından... Şimdi dünyanın gözü önünde senin adını kirletenlerdir onlar ve yeryüzünde senin adını kirletmeye vahşice devam ettikleri sürece de şikâyetçi olacağız. Bütün dünya da şikâyetçi olacak hatta!.. O halde kaldır başını topraktan ey İsrail!..

Bağışla beni ey Hz. İsrail! Dilim kurusun, bunca haddi aşmaklıgım kalbimde taşan acılardandır, adına sürülen lekeye ve adınla işlenen soykırıma tahammül edemeyişimdendir; bağışla beni...

İsmail Yaylacı

İsrail ve Apartheid Rejimi

*Bantustan'larda
yaşayan siyahların
Güney Afrika
vatandaşlığı iptal
edilmişti. 1973
yılında imzalanan
Apartheid Suçunun
Engellenmesi ve
Cezalandırılmasına
İlişkin Uluslararası
Sözleşme,
Apartheid'ı bir suç
olarak uluslararası
hukuka dahil
etmesine rağmen bu
rejim varlığını
sürdürmeye devam
etti.*

Apartheid, 1948 yılında Güney Afrika (ve bugün Namibya olarak tanınan Güneybatı Afrika'da) tesis edilen, beyaz ırkın üstünlüğüne ve siyah ırkla farklı yaşaması/gelişmesi gerektiğine prensibine dayalı kurumsallaşmış bir ırk ayrıcılık rejiminin adı. 1991 yılına kadar resmi olarak yürürlükte kaldı. Kelime olarak 'apart-heid' ayrı olmak anlamına geliyor. Güney Afrika'da beyazların ve siyahların ayrı hukuki rejimleri, ayrı yaşam mekânları vardı. Bu ırk ayrılığına dayalı segregasyon rejiminin 'petitapartheid' olarak anılan ve hayatın tüm alanlarına sirayet eden pratikleri vardı. Meselâ beyazlarla siyahların okulları, bankları, tuvaletleri, çeşmeleri, plajları ayrıydı. Güney Afrika 'beyazın efendiliği' anlamına gelen 'baasskap' adlı ırk üstünlükçüsü ideolojiyi benimsiyordu. 1950'de tüm nüfus beyazlar, siyahlar, renkliler ve yerliler olmak üzere dört gruba ayrılmış, bu ırki ayrıştırmaya göre ikâmetler belirlenmişti. Siyahların 'bantustan' adı verilen 10 adet 'kabile yurdu'na toplanması kararlaştırılmış, bunun için yaklaşık dört milyon siyahî evlerinden sürülerek bu yerleşimlere

toplanmıştı. Bu yerleşimlerin dördüne resmi bağımsızlık verilmiş, bağımsızlık verilen Bantustan'larda yaşayan siyahların Güney Afrika vatandaşlığı iptal edilmişti. 1973 yılında imzalanan Apartheid Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Apartheid'ı bir suç olarak uluslararası hukuka dahil etmesine rağmen bu rejim varlığını sürdürmeye devam etti. Fakat artan tepkiler, etkili boykotlar, ambargolar ve yaptırımlar sayesinde küresel olarak yükselen baskıya daha fazla direnemedi ve 1991 yılında apartheid kanunu ilga edildi.

Bu tarihsel olguyu hatırlamak bugün neden önemli? Önemli, çünkü İsrail devletinin Filistinlilere yönelik inşa etmiş olduğu siyasal hayat formunu anlamamıza en fazla yardım eden kavram apartheid. Yakın zamana kadar İsrail'in bir apartheid rejimi kurduğunu iddia etmek ivedilikle üzerine anti-semitizm damgası yapıştırılan bir tabuydu. Fakat son yıllarda bu gerçek geniş bir şekilde dillendirilir oldu. Aslında İsrail'in bir apartheid devleti olduğunu 1960'ların başında Güney Afrika

İsrail ve Apartheid Rejimi

başbakanı Hendrik Verwoerd olumlayıcı bir karşılaştırmayla ifade etmişti: “Yahudiler İsrail’i Araplardan aldılar, ki öncesinde Araplar bin yıldır orada yaşıyorlardı. İsrail de, Güney Afrika gibi, bir apartheid devletidir.” Richard Falk, Virginia Tilley, John Dugard gibi Birleşmiş Milletler’in Filistin meselesi için görevlendirdiği özel raportörler İsrail’in apartheid uygulamalarını dile getirdiler, fakat bu raporların hak ettiği ölçüde yaygın bir etkisi olamadı. 2002 yılında Güney Afrika’daki anti-apartheid mücadelesinde öncü bir isim olan başpiskopos Desmond Tutu ‘Kutsal Topraklarda Apartheid’ başlıklı bir makale kaleme aldı. Bu makalede Filistin/İsrail’e yaptığı gezi sonrasında gördüklerinin kendisini derinden sarstığını, çünkü Güney Afrika’da zencilerin maruz bırakıldıkları muameleyi şimdi İsrail’in Filistinlilere yaptığını söyledi. Eski ABD Başkanlarından Jimmy Carter 2006 yılında yayınladığı ‘Apartheid Değil Barış’ başlıklı kitabında İsrail’in apartheid devleti olduğu dile getirmiş, karşılığında o da anti-semitizmle itham edilmişti. Carter 2007 yılında verdiği bir mülakatta apartheid kavramının “Batı Şeria’da İsraillilerin Filistinlilerden zorunlu ayrımını ve Filistinlilerin İsrail ordusunun mutlak baskısını çok doğru tasvir eden bir ifade olduğunu” söylemişti.

Son birkaç yıl içerisinde ise dünyanın tüm önde gelen uluslararası insan hakları örgütleri İsrail’in Filistinlilere yönelik uygulamalarının bir apartheid rejimi oluşturduğunu savunarak bunu detaylı bir şekilde raporlandırıdılar. İsrail’in en etkin insan hakları örgütü B’Tselem 2021 yılında yayınladığı “Ürdün Nehri’nden Akdeniz’e kadar Yahudi Üstünlüğü Rejimi: Bu Bir

Apartheid” başlıklı raporunda bu rejimin adını apartheid olarak koydu. Ardından Human Rights Watch 2021’de, Amnesty International ise 2022 yılında yayınladığı raporlarda İsrail rejimini apartheid olarak nitelediler. İsrail’de kritik devlet görevlerinde bulunmuş isimler bile artık bunu dile getiriyorlar. Yıllar önce İzak Rabin “Eğer bir apartheid rejimi olmak istemiyorsak, uzun vadede birbuçuk milyon Arabı bir Yahudi Devleti’nin bünyesinde barındırabilmenin mümkün olduğunu düşünmüyorum” demişti. Eski İsrail Başbakanları Ehud Olmert ve Ehud Barak değişik vesilelerle kamuya açık bir şekilde İsrail’in bir apartheid devleti olma ‘riski’ taşıdığını söylediler. Olmert, Filistinliler bir anti-apartheid mücadelesi başlatırlarsa sonu İsrail için ne olur bir düşünün diye uyardı. İsrail Dışişleri Bakanlığı bile 2004 yılında eğer Filistinlilerle olan çatışma çözülmezse “İsrail apartheid yıllarındaki Güney Afrika’yla benzer şekilde bir parya devletine dönüşebilir” değerlendirmesini yapmıştı. Eski Mossad başkanı Tamir Pardo bu yılın başlarında “burada bir apartheid devleti var, iki farklı hukuki sistem altında yargılanan iki halk var” dedi. Benzer şekilde geçen yıl eski İsrail başsavcısı Michael Ben-Yair “Üzüntüyle söylemeliyim ki ülkem öylesi siyasal ve ahlaki çukurlara indi ki şu an bir apartheid rejimindeyiz” ifadelerini kullandı. Artık mızrak çuvala sığmıyor.

Noam Chomsky, İsrail’deki Filistinlilerin durumunun apartheid Güney Afrika’sındaki siyahların durumundan çok daha kötü olduğunu, apartheid ifadesinin Filistinlilerin yaşadığı durumu ifade etmekte hafif kaldığını söylüyor. Güney Afrikalı gazeteci Mondli Makhanya da bunu

teyid ediyor: “Benim gördüğüm kadarıyla İsrail Filistinlilerin yok olmasını istiyor. Bizim durumumuzda bu hiçbir zaman olmadı. Beyazlar siyahların yok olmasını istemedi.” İsraili tarihçi Benny Morris de İsrail’in üstünlükçü bir rejim kurmanın da ötesinde Araplardan tamamen temizlenmiş, dolayısıyla üstünlük kurmaya dahi ihtiyaç kalmamış bir ideolojiyle hareket ettiğini kaydediyor. Güney Afrika, azınlık bir beyaz grubu çoğunluk bir siyah grupla ‘ırkları ayrı tutma’ temelinde hareket ederken yine de bu iki grubun birbirine bağımlılığını tanıyordu. Güney Afrika yerleşimcileri mülksüzleştirilmiş yerlilerin emeğini sömürüyordu. Fakat İsrail yerli halkı ortadan kaldıracak bir apartheid düzeni inşa ederek Güney Afrika uygulamasının dahi ötesine geçmiş durumda. Birleşmiş Milletler Özel Raportörü ve Apartheid Uzmanı Güney Afrikalı hukukçu John Dugard da bu gözleme katılıyor. Yerli halkın topraklarını kolonizasyon ya da yerleşim yoluyla ele geçirmek, Bantustanlarla ülke toprağını parçalara ayırmak, kontrol noktaları ve izin sistemiyle hareket kabiliyetini kısıtlamak, evleri yıkmak ve siyasi muhalifleri hapsedmek ve baskı altına almak gibi uygulamalar hem Güney Afrika apartheid’ında hem de İsrail apartheid’ında var olan ortak pratikler. Dugard’a göre insanları bir duvarla ayırmak, farklı halklara farklı yollar tahsis etmek ve düzenli olarak insani krizler ve fakirlik üretmek Güney Afrika apartheid’ında bile olmayan uygulamalar. Güney Afrika, eşit bir muamele varmış havası oluşturmak için siyah nüfusa özel hastaneler, okullar, üniversiteler inşa ediyor, iş imkânları oluşturuyor, fakat siyasi haklarını

*Yerli halkın topraklarını
kolonizasyon ya da
yerleşim
yoluyla ele geçirmek,
Bantustanlarla ülke
toprağını parçalara
ayırmak, kontrol
noktaları ve izin
sistemiyle hareket
kabiliyetini kısıtlamak,
evleri yıkmak ve siyasi
muhalifleri hapsedmek
ve baskı altına almak
gibi uygulamalar
hem Güney Afrika
apartheid’ında hem de
İsrail apartheid’ında var
olan ortak pratikler.*

tanıımıyordu. Dugard’a göre İsrail bunun da ötesine geçerek sadece siyasi hakları inkarla kalmıyor aynı zamanda Filistinlilerin maddi refahını da baltalıyor, ki bu uluslararası insani hukuka göre bir işgalci güç olarak taşıdığı yükümlülükleri açıkça ihlal ediyor.

Apartheid Tanımlaması Neden Önemli?

Apartheid salt siyasi bir kavram değil, aynı zamanda uluslararası hukukun tanımladığı bir suç. Dolayısıyla doğrudan hukuki karşılığı olan, devletlere sorumluluklar yükleyen bir eylem. 1973 yılında imzalanan Apartheid Suçunun Engellenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası

İsrail ve Apartheid Rejimi

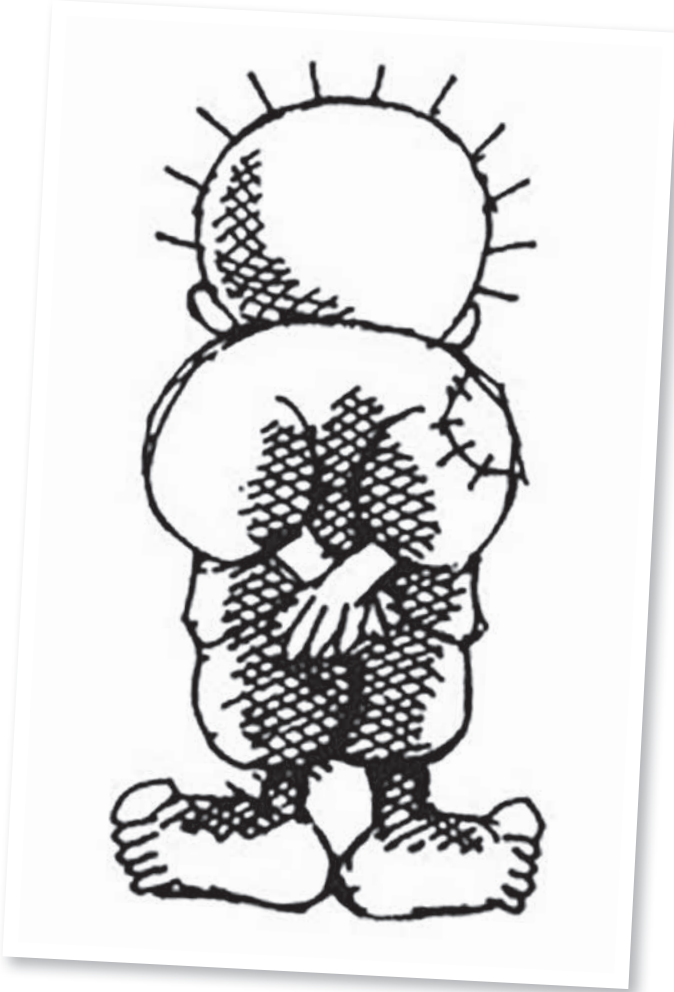
Sözleşme Aparteid’i insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak tanıyor. Dolayısıyla kavram dünya maşeri vicdanında karşılığı olmasının yanısıra aynı zamanda oldukça somut olarak takip edilebilecek bir hukuki yol açıyor. Dolayısıyla Human Rights Watch’ın raporunun da başlığında yer alan ifadeyle söylersek, apartheid tanımlaması bir “eşiğin aşılması” anlamına geliyor.

1973’te imzalanan anlaşmanın 2. maddesi apartheid’i şöyle tanımlıyor: “Apartheid suçu kavramı, Güney Afrika’da uygulandığı gibi ırk ayrımı (segregation) ve ayrımcılığı (discrimination) politikalarını ve uygulamalarını içerir ki, belirli bir ırkî gruptan olan insanların diğer bir ırkî gruptan olan insanlar üzerinde tahakküm kurmasını ve sürdürmesini ve sistematik olarak onları baskı altında tutmayı hedefleyen gayrı-insani eylemleri kapsar.” Bu sözleşme apartheid’in altı farklı suç türünü tanımlıyor. Ardından 1998 yılında imzalanan Roma Statüsü’nün kurduğu Uluslararası Ceza Mahkemesi de apartheid’i insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak alır. Bu anlaşmanın 7. maddesi insanlığa karşı işlenen suçları sıralarken “apartheid suçunu” da sayar. Sonrasında bu suçun tanımını yapar: “Apartheid suçları.... Bir ırkî grubun başka bir ırkî grup ya da gruplar üzerinde kurumsallaşmış bir sistematik baskı ve tahakküm rejimi inşa etmesi ve bu rejimi sürdürme niyeti taşıyan” suçlardır. Böylece apartheid uluslararası teamül hukukunun bir parçası haline geldi.

Saygın uluslararası insan hakları örgütlerinin İsrail’in apartheid suçu işlediğine dair iddiaları, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Roma Statüsü’nde belirtilen tanımdaki suçun üç ana unsurunun gerçekleştiği

tezine dayanıyor. Buna göre İsrail, i) sistematik ırkî baskı ve ayrımcılığın kurumsallaşmış bir rejimini inşa etmiştir, ii) bu rejim bir ırkî grubun diğer bir ırkî grup üzerindeki tahakkümünü devam ettirme niyeti taşımaktadır, iii) ve bu rejimin devamı için bir dizi gayrı-insani eylemlerde bulunmaktadır. İşgal altındaki topraklarda İsrailli yerleşimcilerin Filistinlilerden tamamen farklı yasal hakları var. Yerleşimciler oy kullanabilirken Filistinliler kullanamıyor. Yerleşimciler İsrail’e dilediği gibi gidebilirken Batı Şeria ve Gazze’dekiler gidemiyor. Bunun için çok zor verilen izne başvurmaları gerekiyor. Batı Şeria’da bir kısmı daimi olarak asker bulunduran 188 kontrol noktası, 700’den fazla yol engeli var. Gazze’nin tamamı ise abluka altında. Dolayısıyla hareket özgürlüklerinden mahrumlar. İsrailli yerleşimciler sivil mahkemelerde yargılanırken Filistinliler askeri mahkemede yargılanıyor ve bu mahkemeler çok büyük oranlarla Filistinlileri suçlu buluyor. Böylece Filistinlilerin adil yargılanma hakları da büyük oranda ellerinden alınıyor. İsrailli yerleşimciler siyasal düşünce ve ifade özgürlüğüne sahipken Filistinlilerin bu hakları askeri emirlerle sınırlandırılıyor. Toprağa erişim açısından da durum yine ikili bir yapı arz ediyor. Filistinlilerin topraklarına el konulup İsrailli yerleşimciler için konut ya da altyapı için kullanılıyor. Batı Şeria’daki Filistinli adacıkları birbirinden izole edilmiş ve bağlantıları kesilmiş durumda. Güney Afrika’nın ‘bantustan’larını andıran bu bölgedeki yolların bazıları da segregasyona uğruyor, çünkü Filistinliler ve İsrailliler için ayrı yollar var. Sonuç olarak Batı Şeria’da yaşayan 3 milyon Filistinli için bir dizi yasa

İsrail ve Apartheid Rejimi

varken, buradaki yasadışı Yahudi yerleşimlerinde yaşayan 700 bin yerleşimci için başka bir dizi yasa var.

Israil sınırları içinde yaşayan Filistinliler uluslararası hukuka göre işgal altında kabul edilen topraklarda yaşayan Filistinlilere kıyasla daha fazla haklara sahipler. Mesela oy kullanıp Knesset'e milletvekili olarak seçilebiliyorlar. Fakat 48 Arapları olarak da bilinen bu Filistinlilerin toprağa sahip olma ve üzerine ev inşa etme hakları büyük oranda kısıtlanıyor. Bazıları evlerinden zorla çıkarılıyor ve evleri devlet tarafından

yıkılıyor. Ev yapmak için izin istediklerinde ise gerekli izinler verilmiyor.

Göç politikasında da Yahudiler ve Filistinliler arasında büyük farklar var. 1950 yılında çıkarılan Geri Dönüş Yasası, dünya üzerinde herhangi bir yahudinin İsrail topraklarına adım attığı anda İsrail vatandaşı olma hakkını ve beraberinde gelen toprağa erişim, konut inşa etme gibi ayrıcalıklarını tanıırken, Filistinlilere bu tanınmıyor. Sosyal hizmetlere erişimde de farklılıklar bulunuyor. Mesela eğitim yardımları ve indirimli bina ruhsatları askerlik yapma şartına bağlanıyor. Ultraortodoks Yahudiler askerlikten kendilerini muaf tutmalarına rağmen bu yardımlara erişebilirken Filistinliler bundan istifa edemiyorlar.

İkinci olarak, bu raporlar İsrail'in bir ırkî grubun diğer bir ırkî grup üzerinde tahakkümünü devam ettirme niyetinin sabit olduğunu savunuyorlar. Bu niyet en net olarak 2018'de çıkan Ulus-Devlet Yasası'nda (Basic Law: Israel as the Nation-State of the Jewish People) görülebiliyor. Bu yasa "İsrail Devleti içinde milli self-determinasyon hakkı Yahudi Halkı'na özgüdür" diyerek Filistinlilerle İsraillilerin eşit olmadığını teyid etmiş oluyor. Aynı zamanda bu yasa uluslararası hukuka aykırı olarak inşa edilen Yahudi yerleşimlerini "milli bir değer" olarak tasdik edip devletin "bu yerleşimlerin yapımını ve geliştirilmesini teşvik edeceğini" söylüyor. Arapça'yı resmi dil olmaktan da çıkarıyor. Aslında 2019'da İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun sözleri bu yasanın temelinde yatan ırkî ayrımcılığı çok çarpıcı bir şekilde ifade ediyor: "İsrail tüm vatandaşlarının devleti değil... o Yahudi halkının ulus-devleti—ve sadece Yahudi

Ü

halkının.” Bu yasayla İsrail vatandaşlık ile milliyet arasına bir ayrım koyarak hem vatandaşlığın eşitlik vadeden içeriğini boşaltmış oluyor hem de ırkî üstünlüğe dayalı rejimini tahkim ediyor.

çüncü unsur olarak İsrail, kurduğu apartheid rejiminin ayrılmaz bir parçası olarak bir dizi gayrı-insani eylemlerde bulunuyor. Bu gayrı-insani eylemler kategorisinin neleri içerebileceğini Birleşmiş Milletler teferruatlı bir şekilde listeliyor. Filistinlilerin yaşam ve özgürlük haklarının tanınmaması, Batı Şeria’daki yerleşimcilerin Filistinlilere uyguladığı ve hemen her zaman cezasız kalan silahlı şiddet eylemleri, Gazze ablukası, İsrail askerlerinin orantısız biçimde sivilleri öldürmesi, Filistinlilerin evlerinden çıkarılması gibi uygulamalar bu gayrı-insani eylemlere örnek ve delil teşkil ediyor.

İsrail bu iddiaların antisemitik iddialar olduğunu, uygulamalarının ulusal güvenlik endişeleriyle alınmış tedbirler olduğunu savunuyor. İnsan hakları örgütleri de karşılığında İsrail’in yaptığı birçok insan hakları ihlalinin meşru bir güvenlik sebebi olmadığını söylüyor.

Filistin Meselesinin Geleceği ve Apartheid

İsrail-Filistin meselesinde Türkiye de dahil olmak üzere uluslararası camiada genel kabul gören çözüm önerisi iki ayrı egemen devlet kurulmasını esas alıyor. İsrail yönetimlerinin stratejisi Filistin devletinin de jure tanınmasını uzun ve belirsiz süreçlerin sonuna erteleyerek bu süreçte bir Filistin devletinin kurulmasını de facto olarak imkânsız hale getirmek. Bu durumda iki

*İsrail-Filistin meselesinde
Türkiye de dahil olmak
üzere uluslararası
camiada genel kabul
gören çözüm önerisi
iki ayrı egemen devlet
kurulmasını esas alıyor.*

devletli çözümün ne denli gerçekçi olduğu gittikçe yaygın bir şekilde sorgulanıyor. İki devletli çözümün işleyebilmesi için Batı Şeria’daki 279 yasa dışı yerleşim yerinde yaşayan yaklaşık 700 bin İsrailli’nin evlerini bırakıp İsrail’e dönmesi gerekiyor. Bu, hele 2018’de çıkan Ulus-devlet Yasası’nı da düşünürsek, pek mümkün görünmüyor. Geriye ‘nehirden denize’ bir demokratik devlet içinde Filistinlilerin ve Yahudilerin eşit vatandaş olarak beraber yaşayacakları bir tek devletli çözüm kalıyor. Bu şu an mümkün gözükme de zamanla şartlar bu ihtimali daha da öne çıkaracak gibi gözüküyor. Bu aslında ilk elde görüldüğünden çok daha radikal bir plan, çünkü İsrail’in kurucu ideolojisini tamamen ilga etmeyi gerektiriyor. O yüzden İsrail sağ bu fikri bir ‘ulusal intihar’ olarak niteliyor. Ve bu bağlamda apartheid kavramı çok kritik bir siyasal ve hukuki mesele olarak ortaya çıkıyor. Çünkü Yahudi ve Arap halkların tekrardan bir ortak yaşam kurabilmesi için İsrail’in hayatlarını kontrol ettiği yaklaşık 7 milyon Filistinliye yönelik olarak sürdürdüğü ve ırk ayrımcılığına ve üstünlüğüne dayalı apartheid rejimini temelden değiştirmesi gerekiyor. Bu derin adaletsizlikleri ortadan kaldırmanın yolu öncelikle uluslararası toplum nezdinde bu rejimin adını doğru koymaktan geçiyor.

Ahmet Yıldız

Gazze Soykırımı Veya İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

*Aktörler değişse
de “oyun” aynı
kaldı. Oyunun bir
perdesinde “kurban”
rolünü üstlenenler,
sonraki perdede
“zorba” rolünü hiç
zorlanmadan icra
edebildi.*

*Anladım
pis kölenin ne olmasını istiyorsun?
ben senin barbarın, senin teröristin;
senin canavarın.
-ALİ ALİZADEH, “SENİN TERÖRİSTİN”*

20. Yüzyıl “soykırımlar yüzyılı” olarak tarihe geçti. İnsanlık, kendi inşa ettiği insani değerler kümesini iki dünya savaşı yoluyla yerle bir etti. Modernliğin iki meşruiyet idolü olan “bilim ve halk” kavramları “insanın insana sınırsız” zulmünün yeni referansları haline geldi. En büyük kötülükler bu ikisi adına meşrulaştırıldı. Bu zulmün önemli duraklarından biri Nazilerin Yahudilere karşı uyguladığı soykırımdı (Holokost). Bu soykırım inanç olarak Yahudiliği hedef almıyordu. Yahudiler, Almanya’da yaşanan büyük ekonomik kriz ve “onur kaybı”nın sözde bilimsel temellere dayalı sorumlusu olarak görülmüşler ve insanlık dışı bir kategori (fareler) olarak tanımlanıp yok edilmişlerdi.

Savaş sonrasında ise, soykırımı gerçekleştirenlerin ve ona seyirci kalanların suçluluk duygusu, bedeli Filistinlilerin ülkesi ve özgürlüğü olan İsrail devletinin kuruluşu ve

ona verilen “kayıtsız şartsız” destekte somutlaştı. İsrail’i kuranlar, aktarım yaparak, Nazilerin kendilerine yaptığını Filistinlilere yapmaya başladı. 1948 Deyr Yasin, 1956 Han Yunus, 1982 Sabra ve Şatilla katliamları bunun bazı örnekleridir.

Biraz daha geriye gittiğimizde aslında bu yöntemlerin tamamının, İngilizler tarafından 19. yüzyıldan 20. yüzyıla dönen süreç boyunca İrlandalılara uygulandığını görebiliriz. Aktörler değişse de “oyun” aynı kaldı. Oyunun bir perdesinde “kurban” rolünü üstlenenler, sonraki perdede “zorba” rolünü hiç zorlanmadan icra edebildi. Hayatın münhasıran iktidar dinamikleri üzerinden okunmasından kaynaklanan bu durumun en güncel sürümü ise, Hamas’ın 7 Ekim’de işgalci İsrail’e karşı gerçekleştirdiği karşı-saldırı karşısında, İsrail’in tüm dünyanın bilgisi ve görüşü içinde, tüm iletişim kanallarını keserek “karanlıkta” gerçekleştirdiği Gazze Soykırımı oldu.

7 Ekim’de olan neydi?

1967 ya da baştan alırsak 1948’den bu yana devam eden 75 yıllık işgal sürecinde İsrail kendisini daima

Gazze Soykırımı Yada İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

“savunma” konumunda kodlayarak, işgale direnişi “terör” parantezine sığdırmayı başardı. “İsrail’in kendini savunma hakkı” iki şeyin ifadesiydi: Öncelikle İsrail’in mutlak dokunulmazlığı olmalıydı. Bunun için de mutlak caydırıcılık esastı. İşgal altında ayrı bir hukuk düzenine, ayrı bir yargılama sistemine, rehin almaya, orantısız şiddete, segregasyona, mülklerine el koymaya, su kaynaklarının, zeytinliklerinin ve evlerinin çalınmasını kabul etmeye, sağlık hakkına erişimden yoksunluğa, ablukaya, rutinleşen yerleşimci şiddetine karşı koymaları onları “terörist” olarak tanımlamak için yetiyordu. Tek silahları sapan olduğunda da böyleydi, kalaşnikof kullandıklarında da. İsrail’in sınırsız korkuya dayalı sınırsız şiddet ve had tanımaz büyüklenmesi böyle ortaya çıktı. 1982’de, 1500 Filistinlinin hunharca katledildiği Sabra-Şatilla katliamından sonra, bu yaklaşım kendisine İsraili askeri yetkililer tarafından benimsenen bir isim de buldu: Dahiya Doktrini.

Dahiya Doktrini

İlk defa 2009’da İsrail’in eski Genelkurmay Başkanlarından Gadi Eisenkot tarafından kamuya açıklanan asimetrik savaşa dayalı askeri stratejiyi ifade eden “Dahiya Doktrini”nin adı Güney Lübnan’dan gelse de, İsrail İbranicesinde “başını ezip kırmak” anlamını taşıyordu. Buna göre düşmanın bir daha saldırmaya cesaret edememesi için “kemiklerini kırmak,” direniş iradesini ezip geçmek, Filistinlileri yaşadıkları her an için borçlu kalacakları bir atmosfer oluşturmak gerekiyordu. Gazze’de uyguladıkları askeri strateji buydu.

Düşmanın maruz bırakılacağı yıkımın büyüklüğü onu bir daha saldırma cüretinde bulunmaktan caydıracaktı. Öyle yaptılar ama her defasında karşılarında daha bilenmiş bir direniş iradesi ve gücü buldular. Richard Falk, doktrin kapsamında “ Hamas veya Hizbullah gibi düşmanların sivil altyapısının meşru askeri hedefler olarak muamele gördüğünü” yazdı; bu yalnızca savaş hukukunun ve evrensel ahlakın en temel normlarının açık bir ihlali değil, aynı

zamanda gerçek adıyla anılması gereken bir şiddet doktrininin beyanı: devlet terörüdür.”¹

israil ve Gazze’deki Filistinliler ise karşılarında bir aparteid devleti buldular. 2018’de kabul edilen Yahudi Halkının Ulus-Devleti yasası ile fiilen inşa edilen segregasyon yasallaştırıldı. Siyonist propaganda makinesiyle tüm dünyanın zihinlerinin baskılandığı düşünülmekteydi. Ne sivil itaatsizlik ne de silahlı eylem şimdiye kadar İsrail için bir tehdit algısı ve var olma kaygısı oluşturmamıştı. Bütün dünya Filistin’i ve Filistinlileri unutmak üzereydi. Batı Şeria’daki tedrici işgal, 700 bin koloniyalist Yahudi’nin yaşadığı yerleşim yerleriyle iki devletli çözümü tarihe gömmüştü. İbrahim Anlaşmaları ile Arap dünyası İsrail ile ilişkilerini normalleştirme süreci içindeydi. İşte böyle bir vasatta (durup dururken değil) 7 Ekim olayı gerçekleşti. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres’in 14 Ekim’de Güvenlik Konseyi’nde dediği gibi, 7 Ekim “bir boşlukta” değil böylesi bir uzun işgal bağlamında ortaya çıkmış ve İsrail’i “dokunulabilir” yapmıştı. Dahiya Doktrini’nin omurgası “ezilmişti”.

“İsrail’in tepkisi neden soykırıma ulaşacak kadar ağır oldu?” sorusu bu bağlamla ilişkilidir. Hamas’ın askeri kanadı El-Kassam Tugaylarının “karizmatik” sözcüsü Ebu Ubeyde’nin şu sözleri meseleye semantik bir çerçeve sunuyor: “Yenilmez ordu, yenilmez Merkava tankı ve sözde askeri ve istihbarat üstünlüğü efsanesi ile ilgili illüzyonları dünyaya satma dönemi, onu ‘Gazze zarfı’nda (Gazze’yi çevreleyen toprak parçasında) ve tüm Filistin’de dünyanın gözü önünde paramparça etmemizle sona erdi.”²

*BM Genel Sekreteri
Antonio Guterres’in
14 Ekim’de Güvenlik
Konseyi’nde dediği
gibi, 7 Ekim “bir
boşlukta” değil
böylesi bir uzun işgal
bağlamında ortaya
çıkmış ve İsrail’i
“dokunulabilir”
yapmıştı.*

“İsrail’in kendisini savunma hakkı”

“İsrail’in kendisini savunma hakkı” mottosu, İsrail ve müttefikleri tarafından İsrail’in düşman bir çevrenin sürekli saldırıları altında kendisini güvende hissetmeyen bir toplumun beka refleksi olarak görülmekteydi. Oysa 1948’den bu yana sürekli genişleyerek Filistin topraklarının tümünü ilhak eden, Suriye ve Lübnan topraklarının bir kısmını işgalinde tutan ve buraları sınırları içine katan, İran’dan Yemen’e istediği her yere saldırmakta beis görmeyen, dahası nükleer silah sahibi olan ve onu kullanmaya açık duran işgalci bir gücün saldırganlığını “savunma” olarak kodlaması, Siyonist propagandanın gerçek-ötesi niteliğini ifşa eden bir durumdur.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 51. maddesine göre bir üye devlet, başka bir devletin silahlı saldırısı karşısında meşru müdafaa hakkını kullanma hakkına sahiptir. Dolayısıyla işgal bir kere gerçekleşikten sonra, işgali sona erdirmeyi ve kendi kaderini tayin etmeyi amaçlayan kurtuluş

1 <https://richardfalk.org/2011/01/07/israel%E2%80%99s-israeli-violence-against-separation-wall-protests-along-the-road-of-state-terrorism/>
2 <https://www.palestinechronicle.com/be-confident-our-people-this-is-what-abu-obeida-said-in-latest-statement/>

Gazze Soykırımını Yada İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

mücadelesi karşısında işgalcinin meşru müdafaa hakkı yoktur.³

1988'deki ilk İntifadada, Filistinlilerin elindeki en tahrip edici silah sapandı. Filistinlilerin 2018 yılında Gazze-İsrail sınırında başlattığı ve “Büyük Geri Dönüş Yürüyüşü” olarak adlandırılan protesto gösterisinde İsrail ordusu taş ve molotof kokteyli atan göstericilere, göz yaşartıcı gaz ve ateş ile karşılık vererek yüzlerce Filistinliyi öldürdü. Bu cinayetlerin önemli bir kısmı keskin nişancı ateşiyle gerçekleşmişti. İsrail, 1967'den bu yana Filistin topraklarının büyük bir bölümünü işgal altında tutmaktadır. Bu işgal, uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirilmektedir. İsrail, işgal altındaki topraklarda Filistin halkına karşı uyguladığı şiddet ve baskıyı “kendini savunma hakkıyla” meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

İsrail'in Meşru Müdafaa Hakkı İddiasının Eleştirisi

Israil'in kendini savunma hakkı iddiası, BM Şartının 51. Maddesi, Uluslararası Adalet Divanının Batı Şeria Güvenlik Duvarı'nın Yasallığı Hakkında Tavsiye niteliğindeki 9 Temmuz 2004 tarihli Görüşü, BM Genel Kurulunun Filistin'in Bağımsızlık Hakkı ve Tam Özerklik Statüsü Hakkında 22 Kasım 2012 tarihli Kararı ve BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin 2012 Oturumu çerçevesinde değerlendirilebilir.

İsrail'in meşru müdafaa hakkı iddiası, uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının tanımı ve kapsamına aykırıdır. Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkı, yalnızca bir devletin başka bir

devlet tarafından silahlı saldırıya uğraması durumunda ileri sürülebilir. İsrail'in Filistin topraklarını işgali, Filistin halkının meşru müdafaa hakkını doğurduğundan, İsrail'in bu topraklarda “kendini savunma hakkı” iddia etmesi mümkün değildir.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD), 9 Temmuz 2004 tarihli tavsiye niteliğindeki görüşünde, İsrail'in işgal altındaki Batı Şeria'da inşa ettiği güvenlik duvarlarının “kendini savunma hakkıyla” meşrulaştırılamayacağını belirtmiştir. Mahkeme, meşru müdafaa hakkının yalnızca bir devletin başka bir devlete silahlı saldırıda bulunması durumunda ileri sürülebileceğini, İsrail'in ise işgal altındaki Batı Şeria'da kontrol uyguladığını ve algılanan veya gerçek tehdidin bu bölgenin dışından değil içinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu yüzden, UAD, İsrail'in hiçbir durumda BM Şartı'nın 51. maddesi kapsamındaki meşru müdafaa hakkını kullanamayacağı sonucuna varmıştır.

İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki Filistin halkına karşı meşru müdafaa hakkı iddiasında da aynı gerekçeler geçerlidir. İsrail, kara, deniz sınırları ve hava sahasında halen etkin bir kontrole sahip olduğundan hem hukuki hem de fiili olarak Gazze'de işgalci bir güç konumundadır. Bu sebeple, İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki Filistin halkına karşı meşru müdafaa hakkı iddia etmesi mümkün değildir.

İsrail'in kendini savunma hakkı iddiası, İsrail'in Gazze'deki işgalini ve hakimiyetini sürdürmenin bir aracı haline gelmektedir. Bu çatışmada İsrail mağdur değil, gayri meşru işgalini sürdürmek için güç kullanan işgalci taraftır. Sömürge yönetimi veya yabancı işgali altında yaşayan halklar işgale direnme

3 Erakat, N. (2012). No, Israel does not have the right to self-defense in international law against occupied Palestinian territory (Hayır, İsrail'in işgal altındaki Filistin topraklarına karşı uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkı yoktur). Jadaliyya. <https://www.jadaliyya.com/Details/27551>

hakkına sahiptir. Uluslararası hukukun uygulanabilirliği büyük ölçüde devletlerin rızasına bağlıdır ve bu rıza ancak devlet davranışını değiştirecek yeterince güçlü kısıtlamaların olması durumunda ortaya çıkabilmektedir. 7 Ekim sonrasında İsrail'e destek vermek için Kudüs'e koşturan Batılı liderlerin bu tavrı, İsrail'in 1967'den bu yana uluslararası hukuku "serbestçe" ihlal edebilmesinin ana sebeplerinden biridir.

i Gazze Soykırımı

İsrail işgal ordusunun Siyonist sinizmden menkul "savunma" durumunun 7 Ekim sonrasında yaşanan Gazze Soykırımı sürecindeki görünümü, yeterince açıklayıcıdır. Gazze Soykırımının 7 Ekim-24 Kasım arasındaki 49 günlük bilançosu, bu soykırımın yol açtığı yıkım ve kıyım bakımından tarihte benzeri olmadığını ortaya koyuyor. Euro-Med İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Gazze'deki soykırım verileri, İsrail'in "karanlığa karşı aydınlığın savaşı" olarak nitelediği yıkım ve kıyımın boyutlarını gözler önüne seriyor:

- 8.176 çocuk ve 4.112 kadın öldürüldü: Ölenlerin %61'i
 - Öldürülenlerin %92'si sivil (20.031 kişiden 18.460'ı)
 - 1.730.000 kişi yerinden edildi: Gazze nüfusunun %80'inden fazlası
- Bunun anlamı:
- Günde ortalama 167, saatte 7, 8 dakikada 1 çocuk öldürüldü.
 - Günde ortalama 377, yani saatte neredeyse 16 sivil öldürüldü.⁴

İsrail Miras Bakanı Amichai Eliyahu'nun, bu tabloya düştüğü şu kaydı unutmayalım: «Kuzey Gazze her zamankinden daha güzel. Her şeyi havaya uçurmak muhteşem. Bittiğinde Gazze topraklarını Gush Katif'te (2005'ten önce Gazze'de yerleşimci koloniyalistlerin yaşadığı yerlerden biri) yaşayan askerlere ve yerleşimcilere teslim edeceğiz.»

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar buna paralel bir yıkım olmadı. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR)ye göre, Ukrayna'daki savaşta 20 ayda şu ana kadar 9.614 sivil ölümü kaydedildi. Gazze nüfusunun Ukrayna'dan 22 kat daha az olduğu ve yalnızca 49 günden (20 ay yerine) bahsettiğimiz göz önüne alındığında, Gazze'deki bu savaş siviller için Ukrayna'daki savaştan 520 kat daha ölümcül olmuştur. 24 Kasım'daki "insani ara"ya kadar İsrail'in Gazze'de 40 bin ton bomba kullanış olması, İsrail'in "terörle savaşta" hiçbir sınır tanımadığını göstermektedir. Dahiya Doktrini budur.

⁴ <https://twitter.com/EuroMedHR/status/1728157820288139633>

Gazze Soykırımı Yada İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

Savaş Suçları ve Soykırım: Hukuki Çerçeve

Silahlı çatışma ve savaşlarda sivilleri koruyan Uluslararası İnsani Hukukun çerçevesi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ile bunlara Ek 1977 tarihli Protokoller ve 2005 tarihli 3. Protokolden oluşmaktadır. Bu hukukun bütün kültürlerde karşılığı bulunduğu için geniş bir mutabakat zeminine oturmaktadır. 1949'da imzalanan ve 1951'de yürürlüğe giren Soykırım Sözleşmesi ile henüz bir sözleşmeye bağlanmamış İnsanlığa Karşı Suçlar da yine bu bağlamda karşılığı olan ve silahlı çatışma/savaş suçları ile sınırlı olmayan düzenlemelerdir. Bütün bu düzenlemelerin amacı, savaşın önlenemeyen bir olgu olarak karşımızda olması sebebiyle, savaş hukuk

ve ahlak sınırları içerisine alarak, insani ve tabii-kültürel yıkımı sınırlayabilmektir. Sivillerle savaşa bilfiil katılanların ayırt edilerek sivillerin askeri hedef yapılmaması (ayırt etme ilkesi), askeri güç kullanmanın askeri gereklilikleri aşmaması ve orantılılık ilkesine uygun yürütülmesi, savaş esnasında, insanlara din, mezhep, etnisite, cinsiyet vb. sosyal kategoriler üzerinden ayrımcılık yapılmaması ve işkence ile her türlü kötü muameleden uzak durulması, uluslararası insani hukukun temel ilkeleridir. Kadınlar ve çocuklar bu bakımdan özellikle koruma altına alınan gruplardır.

Bu ilkelerin tümü İsrail tarafından çok ağır bir şekilde çiğnenmiş/çiğnenmektedir. İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog'un "Sorumlu olan, oradaki bütün bir ulustur.

Sivillerin bu işe karışmadığı, farkında olmadığı yönündeki bu söylem doğru değil, kesinlikle doğru değil...” demesi kolektif cezalandırmanın ve tüm bir halka “terörist” yaftası yapıştırarak meşru hedefe dönüştürülmesinin çıplak bir ifadesidir. Uluslararası insani hukuka göre savaşın kabul edilebilir bedeli ayırt etme ve orantılılık ilkelerinin gözetilmesidir. İsrail hiçbir çatışmada bunları gözetmemiş, Gazze’ye yaptığı saldırılarda ise açıkça soykırım suçunu işlemiştir.

Beyaz Saray Sözcüsünün Ukrayna-Gazze makasında savaşın kabul edilebilir sınırları konusunda söyledikleri tarihsel bir ifşa değerine sahiptir. Sözcünün, savaşın Ukrayna’da yol açtığı insanî yıkımı anlatırken gözyaşlarını tutamaması, aynı durum Filistin’de tekrarlanınca bunun bir savaş olduğunu ve savaşta da bu tür şeyler olabileceğini söylemesi, ABD’yi soykırım suçunun hem ahlakî hem de hukukî anlamda ortağı haline getirmiştir.

Peki bu, gerçekten “terörle savaş” mı? Terörle savaş bile olsa, İsrail’in yaptıkları “kabul edilebilirlik” sınırları içinde mi? İsrail 1967’den itibaren 1600 civarında askeri emirle işgale karşı tüm eylemleri suç haline getirdi. Gösteri yapmak, afiş dağıtmak, bayrak sallamak, siyasi simge taşımak dahil her tür sivil eylem ‘düşmanca propaganda ve kışkırtma suçu’ olarak yasaklandı. İşgale karşı her tür eylem terörizm kapsamına alındı. İsrail’in işgalci bir güç olduğu, bu niteliğiyle 1949 Cenevre Konvansiyonlarında öngörülen kayıtlarla bağlı olduğunu, Filistinlilerin güvenliğinden ve hayatlarını idame ettirmelerini mümkün kılacak şartların sağlanmasından İsrail’in sorumlu olduğunu hatırlamak gerekir. Buna BM Genel Kurulu’nun Filistin’in özgürlük mücadelesi bağlamında aldığı “işgale karşı

her türlü araçla direniş”in meşru olduğuna dair kararını ekleyelim. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UNGA/BMGK), Filistinlilerin İsrail’in askerî işgaline silahlı mücadele de dahil olmak üzere direnme haklarını açıkça onaylamıştır. Bu hak, yabancı ve sömürge yönetimi altındaki tüm halkların kendi kaderini tayin hakkı bağlamında teyit edilmiş bir haktır. Bu konuyla ilgili BM kararlarından bazıları şunlardır: BMGK Kararı 3314 (1974), ‘sömürge ve ırkçı rejimler veya diğer yabancı tahakküm biçimleri altındaki tüm halkların’ kendi kaderini tayin, özgürlük ve bağımsızlık hakkını teyid etmekte ve ‘bu halkların bu amaçla mücadele etme ve destek aramasını ve almasını’ desteklemektedir. BMGK Kararı 37/43 (1982), Filistin halkının ve ‘yabancı ve sömürge egemenliği altındaki tüm halkların’ kendi kaderini tayin etmeye ilişkin ‘devredilemez hakkını’ yeniden teyid ederken, aynı zamanda ‘halkların, silahlı mücadele de dahil olmak üzere mevcut tüm araçlarla sömürge ve yabancı tahakküm ve yabancı işgalinden kurtuluş mücadelesinin’ meşruiyetini de yeniden teyid etmektedir. Benzer ilkeler diğer birçok BMGK kararında da tekrarlanmıştır. BMGK kararları hukukî olarak bağlayıcı olmasa da ‘dünyanın egemen devletlerinin çoğunluğu arasındaki geleneksel uluslararası hukukî görüşü doğru bir şekilde yansıtmaktadır.’ BM Genel Kurulunun bu kararları özellikle Filistin ve Güney Afrika bağlamında alınmıştır. Uluslararası İnsanî Hukuk (Silahlı Çatışma Hukuku) da, işgale karşı direnme hakkını tanımaktadır. Başlangıçta, Dördüncü Cenevre Konvansiyonu (1949) tarafından tanımlanan uluslararası savaş yasalarında işgalci bir güce karşı güç kullanımına ilişkin çok az şey olsa da, bu yasaklanmamıştır. Bununla birlikte, Protokol I (1977) kapsamında Dördüncü Cenevre Sözleşmesinde yapılan ek değişiklikler, düzenlemenin kapsamını

Gazze Soykırımı Yada İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

genişleterek, işgale karşı halkların direnme hakkının halkların 'haklarını kullanırken sömürge egemenliğine, yabancı işgaline ve dünyadaki ırkçı rejimlere karşı savaştığı silahlı çatışmalara da uygulanacağını" açıkça teyid etti.'

Uluslararası hukukta yapılan bu güncelleme, 'FKÖ de dahil olmak üzere ulusal kurtuluş hareketlerinin halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkını kullanırken silahlara başvurmalarına' yasal meşruiyet kazandırdı ve Filistinlilere güç kullanma konusunda egemen ulusların sahip olduğu işgale karşı koyma hakkına benzer şekilde, askerî işgale karşı koymak için 'hukukî bir hak' verdi. Hiç şüphesiz, 'işgale karşı direnme hakkı'nın sınırları vardır. Bu sınırlar, sivilleri askerî hedeflerden ayırt etme ve orantılılıktır. Bu yüzden, İsrail'e yapılan (güdümsüz) roket saldırıları ayırt etme ilkesinin ihlalidir, çünkü sivillere de zarar vermektedir. 7 Ekim saldırısında Hamas'ın roket kullanması, sivil kişileri rehin alması ve sivil ölümlerine yol açması savaş suçu olarak nitelenebilir.

Cenevre Konvansiyonuna Ek Birinci Protokolün 52 inci maddesine göre, bir varlığın askeri hedef olup olmadığı belli değilse buranın sivil varlık olduğu kabul edilecektir. Hastane, okul ya da camiler "olağan şüpheli" olduğunda bile bu yerler "el yordamı" ile bombalanamaz. İsrail'in başta hastaneler olmak üzere, okullar, camiler ve BM Ofislerini hedeflemesi gün ışığında işlenen savaş suçlarıdır.

Soykırım Suçunun Unsurları ve Gazze Kıyımı

İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği yıkım ve kıyımın uluslararası insani hukuktaki temel karşılığı soykırımdır. İsrail Ordu Sözcüsü

Danile Hagari'nin itiraf ettiği gibi, hedefte kesinlik ve hassasiyet gözetmeden hasar üretmek amacıyla bombalama, Gazze'de bir milyondan fazla insanın göçe zorlanması; evlerin yüzde 45'inin oturulamaz hale gelmesi, bazı ailelerin bütün fertleriyle nüfus kayıtlarından silinmesi, İsrail Savunma Bakanı Yoav Galant'ın ilan ettiği gibi Gazzelilerin gıda, su, enerji ve ilaca erişimlerin kesilmesi, hastanelerin hizmet verebilme kapasitelerinin yok edilmesi, İsrail'in Orta Doğu'da bir Yahudi devleti kurma hayaliyle Gazzelileri Sina Çölü'ne sürme planlarının varlığı ve 20 binden fazla sivilin öldürülmesi ile İsraili yetkililerin Gazzelilere yönelik nefret söylemleri soykırım niyetini ve pratiğini açık şekilde ortaya koymaktadır.

1948 tarihli BM Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesi soykırımın unsurlarını şöyle tanımlıyor:

"Ulusal, etnik, ırki veya dini bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri, soykırım suçunu oluşturur: a) Gruba mensup olanların öldürülmesi, b) Grubun mensuplarına ciddi surette bedeni veya zihni zarar verilmesi, c) Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziki varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak hayat şartlarını kasten değiştirmek, d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak, e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek."Soykırım suçu Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluşuna temel oluşturan 2002 tarihli Roma Statüsü'nün 6. maddesinde de aynı şekilde düzenlenmektedir. Bu tanımdan hareketle, Gazze'deki duruma bakıldığında, soykırım suçunun ilk üç unsurunun ve soykırım niyetinin açıkça gerçekleştiği görülmektedir. Sözleşme, bu suçlardan herhangi birinin

işlenmesini, soykırım suçunun sabit olması için yeterli görmektedir.

Israil saldırılarında öldürülenler, Filistin vatandaşı olarak aynı ulustan, Arap kökenli olarak aynı etnisiteden ve tamamına yakını Müslüman olarak aynı dindendir. Dolayısıyla, aynı etnik, din ve ulusa mensup olan Filistinliler, soykırım suçunun tanımında yer alan “grup” tanımını karşılamaktadır. Çatışmaların başlangıcından bu yana başka ulus, din ve etnik gruba ait kişilerin bölgelerden çıkarılmaya çalışılması da saldırıların hedefindeki grubun Filistinliler olduğunu göstermektedir. Aralarında binlerce yaralının da bulunduğu Gazze’deki Filistinlilerin soykırım tanımında yer alan “ciddi bedeni veya zihni zarar”a uğratıldığı da izahtan varestedir. Nihayet, su, gıda ve diğer tüm insani ihtiyaçların kesilmesi ve 1 milyon 500 bin kişinin yerinden edilmesi de üçüncü unsur olan “hayat şartlarının, grup üyelerine fiziksel zarar verilmesi amacıyla bilerek zorlaştırılması” şartıyla örtüşmektedir. Soykırım kastı ise İsrail yöneticilerinin beyanları ile sabittir.

Yukarıda atıfta bulunduğum Cumhurbaşkanı Herzog’un Gazze’de yaşayan tüm Filistinlilerin 7 Ekim Olayı’nın failleri olarak niteleyip “terörist” olarak tanımlaması bunlardan biridir. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, Gazze Şeridi’ne yönelik saldırılara katılan İsrail askerlerine konuşurken Tevrat’tan yaptığı alıntılarda, Filistinliler için Yahudi geleneğinde kötülüğün zirvesini temsil eden «Amalekliler» ifadesini kullanarak onları nefret objesi haline getirdi ve “bebeklerinin” de öldürülmesi gerektiğini söyledi. Netanyahu’nun atıfta bulunduğu

Amalek hikâyesi, bir halkın öküz, koyun, deve ve eşekleriyle birlikte yok edilmesi gerektiğinden bahseden soykırım savaşıdır. Bu teo-politik nefret söylemi, İsraili aşırı sağcı Miras Bakanı Amihai Eliyahu’nun Gazze’ye yönelik «nükleer bomba kullanılmasının seçenek dahilinde olduğu» ve «Gazze’de sivil diye bir şey yok» şeklindeki açıklamaları ile zirve yaptı. İsrail Savunma Bakanı Yoav Gallant, ülkesinin Gazze Şeridi’ndeki Filistinli gruplarla savaşını «ölümcül» ve «durumu sonsuza kadar değiştirecek» şeklinde ifade ederken, İsrail’in Gazze’dekilere karşı kalıcı bazı planları olduğunu ima etmekteydi.

Gallant’ın Gazze’deki Filistinliler için “Hayvanlara karşı savaşıyoruz” demesi, İsrail Sağlık Bakanı Moshe Arbel’in İsrail’e saldırı düzenlerken yaralı ele geçirilen Filistinlilerin tedavisinin yapılmayacağını açıklaması, İsrail’in eski Birleşmiş Milletler (BM) Daimi Temsilcisi Dan Gillerman’ın Filistinliler için “korkunç, insanlık dışı hayvanlar” ifadesini kullanması, İsrail milletvekili Ariel Kallner’in “düşmanın sonunun getirilmesi” gerektiğini dile getirmesi ve İsraili bir diğer milletvekili Moshe Saada’nın bu hikayenin artık sona ermesi gerektiğine işaret ederek, “Daha fazla cerrahi operasyona, insani koridorlara ve kapı tıklama operasyonlarına hayır” diye konuşması soykırım niyetini açığa vurmaktadır. İsrail’in eski başbakanı ve ana muhalefet lideri Yair Lapid de, 7 Ekim’den bu yana Gazze’yi yutma ablukasını sürdüren İsrail ordusunun katlettiği Filistinli sivilin terörist olduğunu iddia etti. Lapid, Netanyahu hükümetinin işlediği savaş suçunu, “Öldürülen 12 bin Filistinlinin çoğunluğu Hamaslı teröristti” sözleriyle savundu.⁵

5 <https://www.karar.com/dunya-haberleri/eski-israil-basbakanindan-skandal-savunma-oldurulen-sivillerin-cogu-1809798>

Gazze Soykırımı Yada İsrail'i Hesap Verebilir Kılmak

Nihayet, eski İsrail Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı emekli General Giora Eiland, Yediot Ahronot gazetesi için kaleme aldığı yazıda, İsrail'in Gazze'yi geçici veya kalıcı olarak yaşanmayacak hale getirmekten başka şansının olmadığını belirterek, "İsrail sadece teröre karşı değil tüm Gazze'ye karşı savaşıyor. Gazze hiçbir insanın var olamayacağı bir yere dönüşecek" ifadesini kullanması soykırım suçu kastının varlığını göstermektedir.⁶

İsrail'in sivil ölümlerini inkâr etmesi ve rakamların abartılı olduğunu söylemesi, yukarıdaki beyanlar muvacehesinde bir anlam taşımamaktadır. Niyet beyanı olmasa bile, İsrail'in işlediği suçlar Roma Statüsünün 7. Maddesinde düzenlenen insanlığa karşı suçlar ile 8. Maddesinde düzenlenen savaş suçlarının kapsamındadır. Kaldı ki, soykırım niyetinin sabit olduğu, mezkur beyanlardan anlaşılacağı üzere, ispatlanması zor olan bir husus değildir. 7 Ekim sonrasında İsrail'in Gazze'de yol açtığı kıyık, İsrail'in Filistin meselesine ilişkin "nihai çözümü"dür.

Roma Statüsünü hayata geçirmekle görevli ve yetkili Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), gerçek kişileri yargılama yetkisine sahiptir. Bu durum, soykırım planını yapan ve uygulanmasını emreden bir devlet başkanı veya hükümet yetkilisi olabileceği gibi suçu işleyen bir komutan ya da işlenmesine göz yuman sıradan bir vatandaş da olabilir. Roma Statüsü'nün 29. maddesi uyarınca soykırım suçu için zamanaşımı bulunmazken, 33. maddesi uyarınca da üst amirlerin emirlerine itaat, soykırım suçlamasına karşı geçerli bir hukuki savunma değildir. UCM Roma Statüsü'nün 25. madde hükümlerine göre, soykırım suçu işleyen veya işlemeye teşebbüs eden biri, bu suçun işlenmesini emreden, suça teşvik veya tahrik eden

kişiler de soykırım suçlusu olarak kabul edilir. Ayrıca, 23. madde hükümlerine göre bir kişinin doğrudan ve alenen diğerlerini soykırım suçu işlemeye kışkırtması da soykırım suçu oluşturur. Soykırım suçu işleyenlere veya işlemeye teşebbüs edenlere yardım edenler de suçlu sayılmaktadır. Statüsünün 25. madde (3)(c) hükmü uyarınca, bir başkasının soykırım suçu işlemesine veya işlemeye teşebbüs etmesine yardım eden, cesaret veren herkes soykırım suçlusu olarak kabul edilir. İsrailli yetkililerin beyanlarına bakıldığında, İsraillilerin Filistinlilere karşı soykırıma alenen teşvik edildiği görülüyor. Bu durumda söz konusu İsrailli yetkililer, doğrudan silahla öldürme ya da bombalama faaliyetlerine kalkışmalar bile soykırım suçundan yargılanmaları mümkündür.⁷

New York merkezli Anayasal Haklar Merkezi'nin (AHM) hazırladığı raporun ardından Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) soykırım şikâyetleri sunuldu. Bunlardan biri, Filistinli sivil toplum kuruluşlarını temsil eden 300'den fazla avukat tarafından yapıldı. Diğerleri ise Gazze'de faaliyet gösteren üç insan hakları örgütü tarafından yürütülüyor: El Haq, El-Mizan ve Filistin İnsan Hakları Merkezi. Her iki şikâyetinde de başvuru sahipleri acil eylem çağrısında bulunmakta, UCM'yi soykırım ve soykırıma kışkırtma suçundan İsrailli liderler hakkında tutuklama emri çıkarmaya çağırmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) Filistin raportörleri, İsrail ve Filistin topraklarında 7 Ekim ve sonrasında işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suç iddialarına ilişkin hızlı, şeffaf ve bağımsız soruşturmalar yapılması çağrısı yaparken, savaş suçları ve insanlığa karşı suçların soruşturulmasının zaman aşımına bağlı olmadığı ve

⁶ <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/11/12/genocide-in-gaza-a-call-for-urgent-global-action>

⁷ <https://www.trthaber.com/haber/dunya/israilin-saldirilari-soykirim-sucunun-sartlarini-karsiliyor-814496.html>

evrensel yargının konusu olduğuna atıfta bulunmaktadırlar.⁸ Türkiye’de 2 No’lu Baronun da soruşturma açılması için UCM’ye başvuruda bulunduğunu kaydedelim.⁹

El Cezire’ye yazan Nanjala Nyabola, “Ders alınmayan tarih tekrür etmeye mahkumdur. Uluslararası hukuk, tüm sınırlamalarına rağmen, insanoğlunun tarihten ders almaya çalışmasının en iyi örneğidir”¹⁰ derken, uluslararası hukukun “standart” koyucu referans değerine atıfta bulunmaktadır.

1954’te, dönemin BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld’un BM’ye atıfta söylediği bir sözü yeniden formüle edersek şunu söyleyebiliriz: “Uluslararası insani hukukun amacı bizi cennete sokmak değil, cehennemden kurtarmaktır.” Savaş cehenneminin ilk kurbanı “gerçeklerdir” denirdi. Bu defa hem “gerçekler” hem de “insanlığımız” oldu. İnsan hakları söyleminin sadece “Batılı” insanı ifade ettiği iddiası, Ukrayna-Gazze makasının ortaya çıkardığı bir “gerçek” olarak kristalize oldu. “İnsan olmak” artık ortaklaşamadığımız bir alan haline geldi. Holokost gibi bir kıyımın nasıl yapılabildiği sosyal bilimlerde savaş sonrasındaki 20 yılın sorusuydu. Artık soru değişti: İsrail ve müttefikleri bebek, çocuk, savunmasız kadın ve yaşlılar ile sivilleri meşru hedef olarak görmeyi nasıl “meşrulaştırdı?” Batıdaki hükümetlerin çoğu bunu nasıl destekledi? Bu korkunç suç nasıl ortak oldu? “Bir daha asla” diyebilmek için cevaplanması gereken soru budur.

75 yıldır süren işgal karşısında Filistinlilerin siyasi geleceklerini tayin hakkı için,

uluslararası hukuk gerekli ama yeterli değildir. Siyasi, askeri ve diplomatik yollar uluslararası hukukun yanı sıra başvurulması gereken mecralardır. Bu açıdan uluslararası hukuk İsrail’in gerçekleştirdiği hukuk ihlalleri karşısında hesap verebilir hale getirilmesinde standart norm işlevini görmektedir. Uluslararası hukuk, Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkı ve insan olmaktan kaynaklanan diğer tüm hakları için bir referans noktası sunmaktadır. Uluslararası hukukla İsrail’in eylemleri arasındaki makasın ifşası, İsrail’in buna uymaya zorlanması ve İsrail’e destek veren Batılı ülkelerin, 7 Ekim’den sonra görüldüğü gibi, İsrail’in sözde “kendini savunma hakkı”nın yanında durmasının hukuk ve ahlak ilkeleri açısından sürekli sorgulama konusu yapılması ve İsrail’in uluslararası hukuku yok sayma ve çarpıtma girişimlerinin sonuçsuz bırakılması gerekmektedir. Ağır bir kriz içinde olan uluslararası hukuku ve kurumları yaşatabilmenin de yolu budur.¹¹

8 <https://www.karar.com/dunya-haberleri/bm-raporlorleri-israil-ve-filistin-topraklarinda-islenen-suclar-1812113>

9 <https://www.haber7.com/guncel/haber/3370285-istanbul-2-nolu-barosundan-israile-karsi-ucm-girisimi>

10 <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/11/10/in-defence-of-international-law>

11 <https://www.gazeteduvar.com.tr/israilin-oz-savunma-argumaninin-yasal-dayanagi-yok-haber-1647658>

İsrail bombardmanı sonrası yerle bir olmuş Gazze mahallesi

Hasan Kösebalaban

Gazze Savaşı'nın Uluslararası İlişkiler Boyutu

*Tarihsel süreç
içerisinde
bölgenin kendi
dinamiklerinin
değil, küresel
aktörlerin arzu
ve planlarının
sonucunda
ortaya çıkmış bir
mesele olarak
Filistin, coğrafi
olarak ne kadar
küçük bir alanı
işgal ederse
etsin, yankıları
küresel ve
bölgesel siyaseti
en derinden
sarsmaya devam
ediyor.*

7 Ekim'de Filistinli direniş örgütü Hamas'ın müttefiki bir çok örgütle birlikte Gazze-İsrail sınırını aşarak gerçekleştirdiği saldırıların ardından İsrail'in giriştiği karşı hava ve kara operasyonlarında onbinlerce insan hayatını kaybetti. Gazze şeridini 2006 yılından bu yana kontrolü altında bulunduran Hamas'ın, İsrail'in yıllardır sürdürdüğü abluka ve kuşatmasına karşı tepki olarak gerçekleştirdiğini iddia ettiği bu saldırılar, İsrail'e arayıp bulamadığı bir karşı saldırı fırsatı verdi ve bir anda bütün dünyanın dikkatinin Orta Doğu'ya ve Filistin sorununa çevrilmesini sağladı. Hiç kuşkusuz dünyanın gündemi ne olursa olsun, Filistin her zaman önemli kalmaya devam eden bir kriz noktası. Öyle ki, tarihsel süreç içerisinde bölgenin kendi dinamiklerinin değil, küresel aktörlerin arzu ve planlarının sonucunda ortaya çıkmış bir mesele olarak Filistin, coğrafi olarak ne kadar küçük bir alanı işgal ederse etsin, yankıları küresel ve bölgesel siyaseti en derinden sarsmaya devam ediyor.

Tarihsel Süreç

Tarihte Haçlı Seferlerini harekete geçiren ve imparatorluklar arasında savaşları tetikleyen Filistin meselesi, yüzyıllarca çok dinli istikrar ve güvenlik ikliminden sonra, Osmanlı devletinin dağılma sürecinden sonra yeniden dünya güçlerinin ilgi alanına girdi. Birinci Dünya Savaşı ortamında İngiltere hükümeti 1917'de yayınladığı Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması sözünü vermesi Filistin meselesinin de başlangıcını oluşturdu. Bu deklarasyon bir tarafta ideolojik ve dini saikler taşıırken, diğer tarafta ABD'deki Siyonistlerin ve evanjeliklerin etkisini kullanarak ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda kalması için baskı yapmayı amaçlıyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nda sonra Milletler Cemiyeti'nin onayıyla 1922'de kabul edilen manda yönetimlerinden biri de İngiltere tarafından Filistin'de kurulmuştu. Bu dönemde İngiltere, Filistin'e Yahudi göçünü teşvik etti ve buna

Gazze Savaşı'nın Uluslararası İlişkiler Boyutu

karşı Filistin halkının direnişini şiddet ve güç kullanarak bastırma yoluna gitti. İngilizlerin sistematik göç ve yerleşim politikaları sayesinde Filistin'deki Yahudi nüfusu çok hızlı bir şekilde arttı. Özellikle 1930'lu yıllarda Nazi Almanyası ve Alman işgalindeki ülkelerde başlayan Yahudi soykırımı, o zamana kadar marjinal bir ideoloji olan Siyonizmin cazibesini artırarak Yahudilerin Filistin'e göçünü hızlandırdı. Hem İngiliz, hem de Yahudi terör örgütlerinin uyguladığı şiddet ortamında binlerce Filistinli yaşadıkları toprakları terke zorlandılar.

1947'de İngiliz Filistin mandasının iki toplumun nüfus oranlarını hiçe sayarak, ikiye bölünmesi ve İsrail'in kurulmasına dair tasarının BM Genel Kurulu'nda kabul edilmesinden bu yana 76 yıl geçti. Sömürgeciliğin henüz devam ettiği ve bugünkü BM yapısını oluşturan ülkelerin çoğu henüz bağımsızlıklarını kazanmadıkları bir dönemde, BM Genel Kurulu'nun çoğunluğunu Avrupa ve Amerika kıtasındaki ülkeler oluşturuyordu. Böyle bir yapıda BM Batılı ülkelerin ve SSCB'nin oylarıyla Filistin'i bölerek, İsrail'in kuruluşunu onayladı. İki savaş arası dönemde teşvik edilen göçlerle artmış olmasına rağmen toplam nüfusun yüzde 30'unu oluşturan Yahudiler, Filistin topraklarının yarısından daha fazlası üzerinde İsrail adında bir devlet kurmuş oluyordu. Bu planı kabul etmeyen Mısır, Suriye, Ürdün, Irak ve Lübnan'dan oluşan Arap ittifakı, 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin ilânından bir gün sonra savaş ilân etti. Savaşın sonunda Batı'dan aldıkları destekle, Arapları mağlup eden İsrail topraklarını daha da genişletti. Bu savaş

Filistin mülteci sorununu daha da büyüttü ve çatışmayı daha da karmaşık hale getirdi.

Sonraki yıllarda yaşanan savaşlarda ve çatışmalarda binlerce Filistinli hayatını kaybetti ve yüzbinlerce Filistinli ise yurtlarından çıkarılarak mülteci durumuna düşürüldü. Bütün bu çatışmalarda Soğuk Savaş ortamında Sovyetler Birliği'nin kendi tarafında tutmak için Mısır gibi revizyonist Arap rejimlerine verdiği destek hiçbir zaman ABD ve Avrupa'nın İsrail'e verdiği desteği aşamadı. Zaten BM oylamasında da İsrail'in kuruluşuna destek veren ve İsrail'i ilk günden itibaren tanıyan Moskova, Araplara dengeyi değiştirecek ölçüde bir destek verme niyetinde de değildi. Diğer tarafta İsrail ise Batılı güçlerin neticeyi etkileyecek ölçüdeki askerî ve diplomatik desteğini almayı başardı. Özellikle 1967'de ve 1973'de Araplar için felaketle sonuçlanan savaşların ardından devrimci Arap rejimleri de Filistin sorunundan yavaş yavaş çekilmeye başladılar. 1967 mağlubiyetinin ardından Mısır'ın karizmatik lideri Nasır siyaset sahnesinden çekildi ve onu takip eden Başkan Sedat da Mısır'ın İsrail'e kaybettiği Sina yarımadasını geri alabilmek amacıyla İsrail'le barış masasına oturdu. Böylece Mısır ve giderek diğer Arap rejimleri Filistin mücadelesinden çekilerek Filistinlileri kendi kaderleriyle baş başa bırakmış oldu. Petrol zengini Arap rejimleri ise öncelikle kendi iktidarlarını ve çıkarlarını muhafaza etme çabasıyla Filistin sorununu sadece görkemli toplantılarda, belagatlı konuşmaların konusu yaptılar.

Batılı güçlerin ve Batı kamuoyunun ağırlıklı olarak desteğini elde eden İsrail bölgenin şımarık bir gücü olarak her istediğini

yapabilme hakkını kendisinde buldu. Batı kamuoyu yıllarca mütemadi olarak kültürel ürünlerle kendisine hatırlatılan Holokost'un etkisi altında İsrail yanlısı bir tutum geliştirdi. Başta ABD olmak üzere bir çok Batı ülkesinde İsrail lobisi siyaseti etkileyen en önemli güç odağı haline geldi. Batı'da İsrail'e dair zaman zaman ifade edilen tenkitler ise anti-Semitizm suçlamasıyla bastırıldı ve bu tür görüşlere sahip olan siyasetçiler ve akademisyenler lobinin hedefi haline geldiler.

Hamas'ın Yükselişi

islâm Dünyası'nın içerisinde bulunduğu zayıflık ve bölünmüşlük hali nedeniyle Filistin konusunda alınan kararlarda Müslüman devletler ve halklar etkili olamadılar. Zaten çoğu İslâm ülkesinde halk iradesinin devlet kararlarına yansımaları sağlayacak bir demokratik düzen de bulunmuyordu. Arap rejimleri mevcudiyetlerini borçlu oldukları Batılı güçlerle iyi ilişkileri sürdürme adına İsrail sorununu gözardı ediyor, Filistinlilere destekleri göz boyamadan öteye geçmiyordu. Bu şartlar altında Filistinliler kendi sorunlarını farklı örgütler altında birleşerek dünyaya duyurma yoluna gittiler. 1970'li ve 80'li yıllar boyunca sol eğilimli Filistin Kurtuluş Örgütü Filistin mücadelesinin bayraktarlığını yaptı. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetlerin artık uluslararası bir denge unsuru olmaktan çıkmasıyla, sol eğilimli Filistin teşkilatları yalnız kaldılar. 1987'deki Birinci İntifada süreci sonrasında Batı'nın baskısına maruz bırakılan FKÖ, 90'lı yıllarda başlayan

1987'de Birinci İntifada'nın ardından kurulan Hamas, silahlı direnişi devam ettirmek suretiyle Filistinliler nezdinde daha muteber bir örgüt haline geldi. 2006 yılında yapılan seçimlerde Hamas Gazze'de seçimleri kazanarak bu bölgenin yönetimini ele geçirdi.

Oslo barış görüşmelerinde, İsrail'i tanıyarak, Batı Şeria'nın farklı kompartmanlara ayrılarak bölünmesi ve İsrail'in kontrolüne girmesi sürecine onay verince Filistin halkı nezdinde itibar kaybetti. Bu ortamda İslami eğilimli Filistin teşkilatları ve özellikle Müslüman Kardeşler'in Filistin kolu olarak 1987'de Birinci İntifada'nın ardından kurulan Hamas, silahlı direnişi devam ettirmek suretiyle Filistinliler nezdinde daha muteber bir örgüt haline geldi. 2006 yılında yapılan seçimlerde Hamas Gazze'de seçimleri kazanarak bu bölgenin yönetimini ele geçirdi. Hamas'ın İsrail topraklarına karşı roket saldırıları nedeniyle Gazze sık sık İsrail tarafından hava saldırılarına uğradı ve abluka altına alındı.

Gazze'nin Küresel Siyaset Üzerindeki Etkileri

7 Ekim'de Hamas'ın İsrail topraklarında gerçekleştirdiği saldırılar ve ardından İsrail'in şimdiye kadar ki en sert tepkisi

Gazze Savaşı'nın Uluslararası İlişkiler Boyutu

*Gazze'deki
insani drama
sesi çıkmayan
Batı'nın Ukrayna
konusunda
ortaya koymuş
olduğu tüm
argümanlar
geçersiz hale
geldi*

bütün dünyanın dikkatini bir anda Orta Doğu'ya yöneltti. Bu arada ABD savaş gemileri yoluyla bölgedeki askeri yığınağını artırdı. ABD bölgedeki bir savaş uçağı filosuna ilaveten bir savaş uçağı filosunu ve üç deniz piyadesi gemisini daha Doğu Akdeniz'e gönderdi ve ihtiyacı halinde İsrail'in kullanımına sunacağını bildirdi. ABD ayrıca şimdiye kadar İsrail'e vermeye devam ettiği diplomatik desteğin tonunu daha da artırarak İsrail'in Gazze saldırısının arkasında durdu. Öyle ki Başkan Biden adeta aşırı sağcı bir İsraili siyasetçiden farklı

olmayan cümlelerle kendi genç seçmen kitlesinin tepkisini çekme pahasına en başından beri desteğini sürdürdü. Bu destek büyük ihtimalle ABD'de sayıları 8 milyonu bulan Müslüman seçmenin ve eleştirel yaklaşan diğer seçmenlerin oy kullanmama protestosuna dönüşürse Biden'ın bir seçim yenilgisi almasına malolacak.

Aslında ABD siyaseti özellikle Obama ve Trump döneminde Asya-Pasifik bölgesine açılım stratejisi altında Avrupa ve Orta Doğu'dan çekilme sinyalleri veriyordu.

Bu görüşe göre Avrupa ve İsrail kendi kendilerini savunabilecek askeri kapasiteye sahiptiler ve ABD'nin artık bu bölgelerdeki askeri varlığına gerek yoktu. Zira asıl tehdit küresel hegemonya olmaya doğru giden Çin'den gelmekteydi. Başkan Obama Amerikan askerlerinin Irak ve Afganistan'dan tamamen çekilme sürecini yönetti. Çin'in artan gücünden kaygı duyan etrafındaki Asya ülkeleriyle ABD arasındaki ittifaklar güçlendirildi; müttefik olmayan, hatta Vietnam gibi geçmişte düşman olan ülkelerle de yakınlaşma stratejisi devreye konuldu. Avrupa'da NATO savunma kalkanı devam ederken, Orta Doğu'da ise güç dengesi prensibiyle barış ve istikrar sağlanabilirdi. Trump İsrail'e çok büyük ölçüde destek vermiş ve Körfez Arap ülkeleriyle 11 Eylül 2020'de imzalanan İbrahim Anlaşması adı verilen bir normalleşme sürecinin hamiliğini yapmıştı. Böylece İsrail, hem askeri hem de diplomatik olarak kendi kendisine yeterli bir ülke olarak bölgedeki varlığını sürdürmeliydi. Ancak iki gelişme ABD'nin Avrupa ve Orta Doğu'dan tamamen çekilmesinin mümkün olmadığını gösterdi: Ukrayna-Rusya ve İsrail-Filistin savaşları. Biden her iki olayda da çok aktif bir tavır alarak adeta Soğuk Savaş döneminden kalan bir başkan gibi davrandı. Ancak Başkan Biden Ukrayna'da işgale uğrayan, Filistin'de ise işgalci gücü destekleyerek çarpıcı bir çelişki ortaya koyuyor. Anlaşılan, hiçbir Amerikan başkanının İsrail'i desteklememeyi göze alamayacağını söyleyen Nixon'dan bu yana değişen bir şey olmamış.

Realist uluslararası ilişkiler ekolünün önde gelen temsilcilerinden John Mearsheimer Ukrayna savaşıyla asıl kazançlı çıkanın Çin

olduğunu söylüyor. Aynı görüşün İsrail'in Gazze saldırılarının ve buna ABD'nin diplomatik ve askeri desteğini sunmasının da benzer bir şekilde Çin'in çıkarına olduğu düşünülebilir. İki açıdan Çin'in ABD dış politikasına geri dönüşünden memnun olduğunu düşünebiliriz. Öncelikle, ABD'nin tekrar Yakın Doğu'ya ağırlık vermek zorunda kalışı Orta Doğu düzeninin devamı için gerekli olan Amerikan askeri taahhütlerinin devam etmesini ve böylece Çin'in masraftan kurtulmasını sağlayacaktır. Çin, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin yaptığını yapmayıp bölgede ABD hilafına çok masraflı bir askeri taahhüde girmeyeceğini tahmin edebiliriz. Çin ABD'nin mevcut küresel hegemonyasını bir süre daha devam ettirmesinden yana.

İkinci olarak, Çin ABD'nin yeniden Orta Doğu'ya ağırlık vermesinin kaçınılmaz olarak Asya-Pasifik'e yoğunlaşma stratejisinden taviz vermek zorunda kalacağını görüyor. Filistin krizinin içerisine Hizbullah ve İran'ı da dahil ederek daha da genişlemesi riski ABD'nin yeniden Orta Doğu bataklığına saplanmasına yol açabilir. Böylece dış politika öncelikleri konusunda dağınıklık yaşayacak bir ABD, Asya-Pasifik bölgesinde Çin'i rahatsız edecek ölçüde bir ağırlık ortaya koyamayacaktır.

Aynı şekilde, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelmesiyle Çin'le birlikte bir başka kazançlı çıkacak bir başka ülke de Rusya olacaktır. Batı ittifakı tüm hatlarıyla Ukrayna savaşına yoğunlaşmışken şimdi Orta Doğu'nun öncelikli sorun haline gelmiş olmasının Rusya'yı rahatlatması beklenebilir. Daha da önemlisi, Gazze'deki insani drama sesi çıkmayan Batı'nın Ukrayna konusunda

Gazze Savaşı'nın Uluslararası İlişkiler Boyutu

ortaya koymuş olduğu tüm argümanlar geçersiz hale geldi. İsrail'in savaş suçlarına verdiği destek nedeniyle ABD ve Avrupa'nın ahlaki iddialarının çökmesi, Rusya'yı haklı hale getirmese bile bundan böyle eskisi kadar güçlü bir şekilde eleştirilerin odağında olmayacak. Bunun yanısıra, Rusya'nın Ukrayna'daki sivillere yönelik saldırılarından şikayet eden Ukrayna'nın Gazze söz konusu olduğunda İsrail'i desteklemesi de ayrıca ele alınması gereken çarpıcı bir tezat. Batı'nın ortaya koyduğu bu çifte standart, Rusya'ya uluslararası kamuoyu önünde kullanabileceği son derece elverişli propaganda malzemesi sunuyor.

Bölgesel Etkiler

Gazze Savaşı'nın kazançlı hale getirdiği ülkelerin başında İran geliyor. Şüphesiz İran bu krizle birlikte Orta Doğu'daki nüfuz rekabetinde avantaj elde etmiş durumda. İran'ın bölgedeki en önemli müttefiki Hizbullah Gazze savaşında kilit bir konuma yükseldi. İsrail'le normalleşme sürecini yürüten Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın bundan sonra bu politika çizgisini sürdürmeleri daha zor olacak ya da bunu yapmaları halinde Arap Sokağı olarak tabir edilen kendi halklarının baskısına maruz kalacaklar. Diğer körfez rejimleriyle gerilimli ancak İran'la daha dostane ilişkiler yöneten Katar ise diplomatik arabulucu konumunu güçlendiriyor ve etkisini artırıyor.

Öte yanda, demokratik seçimlerle iktidara gelen Müslüman Kardeşler yönetimini bir askeri darbeye devirerek iktidarı ele geçiren Sisi rejimi, hemen yanı başındaki yüzbinlerce insanın göçe zorlandığı bir krizle

karşı karşıya. Ancak Mısır bu durumun hem siyasi hem de ekonomik faturasıyla baş edebilecek kapasite bir rejim değil ve bu nedenle daha fazla Körfez sermayesine ve Batı'ya bağımlı hale gelmesi kaçınılmaz. Diğer tarafta ise İsrail'le bir normalleşme süreci yürüten Türkiye, İsrail'in pervasız saldırganlığı karşısında başlangıçtaki arabulucu tutumunu terk etmek zorunda kaldı. Böylece İran, Filistin sorununun diplomatik çözüm yolunun kapandığı ve şiddet yönteminin daha geçerli hale geldiği bir ortamda, Filistin direnişinin hamisi olma iddiası güçlenmiş oldu. Yine İran rejimi ve içerisindeki radikal unsurların da İsrail saldırganlığından, Batı'nın bu saldırganlığa verdiği destekten ve bölgede artan Amerikan askeri varlığının getirdiği gerilimden istifade etmeyeceğini düşünemeyiz. Geniş anlamda dünya kamuoyunda olduğu gibi, Müslüman kamuoyunda da Batı'nın uğradığı itibar krizi, aslında Batı'nın temsil ettiği demokratik liberal değerlere yönelik bir ahlaki krize yol açıyor. Bu durum, tahmin edileceği üzere, İran gibi otokratik baskıcı rejimleri demokrasi taleplerine karşı daha dirençli hale getirecektir.

Mevcut konjoktürde geçtiğimiz çeyrek asır boyunca hem bölge hem de dünya açısından en önemli güvenlik krizi haline gelen küresel terörizmden bahsetmek gerekiyor. El-Kaide ve İşid gibi küresel terör örgütlerinin artık devreden çıktıkları düşünülebilir. Ancak İslâm dünyasında terör örgütlerinin en önemli propaganda unsurunun Filistin sorunu olduğunu da unutmamak gerekiyor. Yaşanan gelişmeler şiddete temayülün artışı açısından son derece uygun bir ortam sunuyor. Orta Doğu'da demokrasi taleplerinin Batı emperyalizminin ve bölgedeki otokrat rejimler

tarafından bastırıldığı, Filistin’de de makul direniş hareketlerinin bütün kazanımlarının yok edildiği bir ortamda, diplomasi ve sınırlı direniş yöntemlerinin halklar nezdindeki cazibesi artık iyice yok olmuş durumda. İslâm dünyasının yeni bir radikalizm girdabına girmesi ve bunun olumsuz sonuçları, Batı’daki ırkçı ve İslamofobik parti ve hareketleri güçlendirecektir. Yine İsrail’in ve Batı’nın Hamas’ı radikal bir terör örgütü olarak sunması bir tarafa, yaşanan bu süreç, Filistin’de sahanın İşid benzeri hareketlere terk edilmesiyle sonuçlanırsa, bunun hiç kimse tarafından öngörülemeyecek sonuçları olacaktır. Hamas şiddeti bir direniş yöntemi olarak kullanan ancak mücadele sahasını sınırlı kabul eden bir örgütken, İşid ve el-Kaide benzeri hareketler sınırsız şiddeti savunuyor ve mücadele sahasını bütün bir yeryüzü olarak

görüyor. Hiç kuşkusuz bu, bölgesel ve küresel siyaset aktörleri tarafından üzerinde ivedilikle durulması gereken bir konu.

Sonuç

Gazze dünyanın en küçük yerleşim merkezlerinden biri olsa da bu küçük toprak parçasında yaşayan iki milyon insanın karşı karşıya bırakıldığı insanlık dramı sadece bölge halklarını değil, bütün dünyayı yakından ilgilendiriyor. Orta Doğu’nun karmaşık siyasi ve jeopolitik dokusunun tarihsel mimarı olan Batılı güçler ve uluslararası siyasetin diğer önemli aktörleri için bu etkiler tahmin edilenin çok ötesinde sonuçlar doğurma potansiyeline sahip. İsrail’in tarihsel hamisi olan Avrupa

Gazze Savaşı'nın Uluslararası İlişkiler Boyutu

ve ABD kadar, bölgede stratejik çıkarları olan Çin ve Rusya için de Filistin sorunu daha fazla ihmale uğrayacak bir sorun değil. Yine bu kanayan yara, gerçek ve potansiyel etkileriyle, Suudi Arabistan ve Mısır gibi büyük Arap güçleri, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi etkili Arap rejimleri için olduğu kadar, Müslüman Arap-olmayan bölgesel güçler olarak İran ve Türkiye'yi de çok yakından ilgilendiriyor.

Bölgesel ve küresel güçlerin etkileşimi, İsrail'in Batılı güçlerden aldığı destekle sürdürdüğü devlet terörü eylemleri, Gazze krizine sürdürülebilir bir çözüm bulma çabalarını daha da karmaşık hale getiriyor.

Arap demokratikleşme sürecinin akamete uğratılmasından sonra, şimdi de Filistin meselesinin bölge halklarının algılarının ve hislerinin hiçe sayarak, çözümünün değil, şiddet yoluyla adeta ezilerek yok edilmeye çalışılması, bölgede diplomatik ve demokratik çözümün artık iyice rafa kalktığı, radikalizm ve şiddet yanlılığının güçlendiği bir atmosfer doğuruyor. Ancak gerçek şu ki dünyanın güçlü aktörleri ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar Filistin'in haritadan silinmesi mümkün değil. Aksine bu çözümsüzlüğünün ortaya çıkardığı umutsuzluk hissi 2 milyarlık İslam dünyasının her tarafında derin bir vicdan yarasına yol açıyor ve şiddet yanlısı

örgütlerin kolayca kullanabilecekleri bir ortamı hazırlıyor.

Küresel ve bölgesel aktörlerin diplomatik girişimleri destekleme yönündeki kolektif sorumluluğu, bölgede kalıcı barışı teşvik etmek için hayati önem taşıyor. Devam eden bu tablo karşısında, çok taraflı çözümlere yönelik işbirlikçi bir kararlılık, etkilenen toplumların acılarının hafifletilmesi ve Orta Doğu'da daha istikrarlı bir geleceğin desteklenmesi açısından hayati öneme sahip. Bu noktada Batılı güçlerin fark etmesi gereken gerçek, İsrail'e ölçsüz ve sınırsız destek vermeyi sürdürdükleri müddetçe Filistin meselesinin çözümünün mümkün olmayacağı. Bu sınırsız desteğin Batı kamuoyunda da eskisi kadar karşılık bulmadığını fark etmek zorundalar. Gazze'de yaşadığımız savaş suçları ve devlet terörü tarihte silinmeyecek bir iz bırakacak ve burada Batı'nın oynadığı rol sürekli hatırlanacak. Geçmişindeki ırkçılığı, katliamları ve sömürgeciliği geri bıraktığı ve artık demokratik ve liberal değerleri temsil etme noktasında en ileri noktaya ulaştığı iddiasında olan Avrupa ve ABD, Gazze'de gerçek anlamda bir iflas yaşıyor. Bu ahlaki çelişki artık Batılı halklar tarafından dahi taşınamayacak bir yük.

Bölgesel güçlerin ise artık farkında olmaları gereken gerçek ise, Filistin sorunu onların bölgesel rekabetine kurban edilemeyecek derecede önemli olduğudur. Yıllar boyunca Filistin sorunu Arap rejimlerinin kendi aralarındaki rekabet ve soğuk savaş ortamında sadece bir propaganda malzemesi olarak görüldü. Diğer tarafta aynı Arap rejimleri İran'ın bölgede Afganistan'dan Lübnan'a kadar uzanan etkisiyle başetmek

maksadıyla, Batılı güçlerle ve İsrail'le işbirliğinden kaçınmadılar. İran ise Filistin sorununu kendi nüfuz alanını genişletmek ve Arap kamuoyunda kendisine güç devşirmek için bir propaganda unsuru olarak kullandı. Bütün bu dağınıklık ve güç rekabetinde Orta Doğu'nun Müslüman aktörleri, İsrail'e ve ona sınırsız destek veren Batı'nın karşısında ortak bir etki ortaya koyamıyor. Oysa, Orta Doğu'da sürdürülebilir bir çözüme ulaşmak ve kalıcı barışı teşvik etmek için Arap ülkelerinin, İran'ın ve Türkiye'nin içerisinde olduğu kapsamlı bir ortak stratejinin geliştirilmesi zorunlu. Aksi takdirde acizyet ve çaresizlik bölgenin kaderi olmaya devam edecek.

M. Fatih Andı

Çağının Tanığı Ölmek

*Midhat Cemal
Kuntay, Âkif
hakkındaki hatıra-
biyografisinde
Süleymaniye
 taraflarında bir
kahvehanede
buluşmak üzere
sözleştiklerini, oraya
ulaştığında Âkif'in
kendinden önce
gelip oturmuş ve
kafasını bir gazeteye
gömmüş olduğunu,
selâm verdiğinde
kafasını zorla
kaldırıp yaşlı gözlerle
selâmını aldığını,
sebebini sorduğunda
ise, ordumuzun
mağlubiyet haberini
gerekçe gösterdiğini
anlatır ve ekler:
“Gördüm ki vatani
için gözyaşı döken
adamdı Âkif.”*

“Zor zamanda konuşmak”, konuşanı daha dikkate değer, konuşulanı daha etkili kılar.

Böyle zamanların konuşanları, konuşabilenleri, kendi zamanları kadar, sonrası için de bir işlevi yüklenmektedirler zira. Olan bitenin aktüeldeki tanığı ve maruz kalanı olarak, kendi devirlerinin muhataplarına seslendikleri kadar, geleceğin ilgililerine de bilgi, yorum ve duygularını aktarmakta, bu yaptıkları ile de aslında tarihî bir taşıyıcılık, yerine göre tamamlayıcılık ve aydınlatıcılığı da yürütmektedirler. Bu yüzden sanat ve edebiyat, böylesi zor zamanlarda daha etkili ve uzun soluklu eserler üretegelmiştir. Bu zamanların eserleri, olan bitenin üzerinden yıllar, devirler geçse bile, frekanslarını korur, etki ve ilgili dairelerini genişlete genişlete seslerini yükseltirler. Çünkü onlar bu yönleri ile çağlarına tanıklık etmiş, bu özellikleri ile estetik işlevlerinin yanında belgesel bir mahiyet de kazanmışlardır. Zaten sanat (ve

edebiyat) bu hususiyeti dolayısıyla, çokdeğerli (multivalent) ve çoksesli (multivoice) bir nitelik arzeder.

Her toplumun her dönemi bu tür eserler ve bu eserleri üreten sanatkarlar ortaya koymayabilir. Böylesi sanatkar ve yazarların böyle zamanlardaki neş’eti, o toplum için bir ihsan, bir imkân, bir fırsattır.

Türk sanatı ve edebiyatı, yine de ihtiyatla ifade edelim ki, bu açıdan doğrusu çok da zengin ve münbit sayılmayabilir. Tarihimiz boyunca yaşadığımız onca büyük olayların, badirelerin yahut başarıların zengin hikâyesi aynı zenginlikle Türk sanatında yansımasını bulabilmiştir diyebilseydik keşke... Yahya Kemal “Hayal Beste” şiirinde bundan nasıl yakınıyordu.

Bu tür eserlerin aslında birbirini tamamlayan iki boyutu yahut iki sınava vardır. Bir yandan olan biteni yakalayıp estetik bir yolla aktüele aktarmak, fakat aynı zamanda da bunun yanında öte zamanlara da

Çağının Tanığı Olmak

taşımayı başarabilmek yani kalıcı olabilmek.

Malûm, biz heyecan dozu yüksek bir milletiz. Kolay coşar ve taşarız. Ama maalesef o kadar da kolay unuttur ve susarız. Millî hafızamız nisyan ile fazla mâlûldür.

İşte bu yüzden sanatımızda ve edebiyatımızda “çağının tanığı” olan şahsiyet ve eserler daha çok kıymet kazanır.

Mehmed Âkif bu şahsiyetlerden birisidir, hem de en önemlilerinden birisidir. On dokuzuncu asırdan yirminci asra dönen bir zaman aralığında, yirminci asrın ilk çeyreğini de içine alan bir kesitte milletimizin duçar olduğu badireler, savaşlar, II. Meşrutiyet gibi darbeler, inişli çıkışlı siyasî olaylar, Batılılaşma olgusunun toplumun sosyal ve kültürel alanlarına hatta dînî hayatın tezahürlerine kadar nasıl aksettiği, hangi sancı ve sızıları oluşturduğu, nasıl bir toplumsal zeminde hangi dalgalanma ve sarsıntıları teşkil ettiği onun şiir ve nesirlerinde ayrıntılı ve etkili bir şekilde dile getirilmiştir. Bu bakımdan Âkif, bu konuda Türk edebiyatının önde gelen isimlerindendir.

Diyebiliriz ki, son yüzyılın Türk edebiyatında hiç kimse onunla mukayese edilemez. Bütünüyle *Safahat*, bunun en güzel örneğidir. Fakat bu hacimli eserde yer alan *Süleymaniye Kürsüsünde*, *Hakkın Sesleri* ve *Asım* bu konuda bilhassa öne çıkar. Bu sebeple, Türk toplumunun son bir bir buçuk asrını incelemeye, araştırmaya ve anlamaya çalışan ister tarihçi, ister siyaset bilimci, isterse sosyolog, edebiyat tarihçisi vb. olsun, her ciddî entellektüelin yolunun Mehmed Âkif'e ve eserine uğraması bir zarurettir.

Zamanının bu kadar içinden konuşan, bu kadar tanıklık ve tercümanlık etmiş olan Âkif'in yalnızca millî şair, büyük şair, dînî muhtevalı vaaz ve makalelerin muharriri, Dârulfünûn müderrisi vb gibi tek bir sığata sıkıştırılması, onun bu işlevini daraltır.

Tanıklık tavrı almayı da lüzumlu kılar. Tanık olduğunuz şey karşısında dilsiz kalmamak gerekir. Hele öyle zamanlar gelir ki bir taraf ve hatta müdahil olmak erdem olur. Âkif de bunu yapmıştır. Onun eserlerindeki tanıklıkları, nötr bir aktarımdan ibaret değildir. Hatta bırakın nötr olmayı, Âkif olan bitenler karşısında soğukkanlı bile kalamamış, yer yer çabası telâşa dönüşmüş, frekansı çığlığa kadar yükselmiştir. Bu bakımdan bir şiirindeki “*Sessiz yaşadım, kim beni nerden bilecektir?*” sorusu yalnızca bir tevazu mısraı olarak okunsa yeridir.

Telâş ihtiyatı, çığlık itidali askıya alır. Âkif'in şiirlerinde (ve hatta hayatında) bunu zaman zaman gözlemleriz. *Safahat*'tan bu gözle okuyabileceğimiz epey mısra seçebiliriz. 1912-1913 yıllarında gerçekleşen ve neticesi bizim için epey ağır olan Balkan Savaşları dolayısıyla yazılan şiirlerden müteşekkil *Hakkın Sesleri*'ndeki

“Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabahı?
Mahşerde mi bîçârelerin yoksa felâhı?
Nûr istiyoruz, Sen bize yangın veriyorsun,
Yandık, diyoruz, boğmaya kan gönderiyorsun!”

diye başlayıp

“Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun, yok musun ey adl-i ilâhî?”

mısralarıyla biten şiiri, bu bağlamda ondaki samimî Müslüman tevekkülünü ve teslimiyetini zorlayan söyleyişleriyle bahsini

M. Akif
Ersoy
dostları
ile

ettiğimiz tanıklığın hissî, telâşlı, bir o kadar da acılı ve fevrî çıkışlarına bir örnektir.

Â

kif'in tanıklıkları soğuk, hesaplı ve hesapçı tanıklıklar değildir zira. O olayların ya bizzat içindedir yahut da etki dairesinin içinde. Midhat Cemal Kuntay, Âkif hakkındaki hatıra-biyografisinde Süleymaniye taraflarında bir kahvehanede buluşmak üzere sözleştiklerini, oraya ulaştığında Âkif'in kendinden önce gelip oturmuş ve kafasını bir gazeteye gömmüş olduğunu, selâm verdiğinde kafasını zorla kaldırıp yaşlı gözlerle selâmını aldığını, sebebini sorduğunda ise, ordumuzun mağlubiyet haberini gerekçe gösterdiğini anlatır ve ekler: "Gördüm ki vatanı için gözyaşı döken adamdı Âkif."

Âkif'in tanıklığı kendisini milletin, hatta bütün bir ümmetin felâhına adanmış bir adamın tanıklığıdır. Koca *Safahat*'ta onun kendi "ben"ini, kendi hayatının gâilelerini anlattığı şiirleri onda bir bile tutmaz.

*"Hanümanlar çöküyor, zelzele yalnız bana mı?
Milletim can çekişirken açamam ben yaramı."*

mısraları bu tutumunun kararlı ifadesidir.

Bu bakımdan Mehmed Âkif'in bütün sanat ve düşünce faaliyetleri hatta hayatının bizzat kendisi, bu tanıklığa (şehâdete) vakfedilmiş bir mahiyet arzeder. Bu vakfedilmişlik ("vâkıf"lık) kelimenin her iki anlamıyla da yani hem vukûfiyet hem de adanmışlık anlamıyla onda tebarüz etmiştir.

Çağının Tanığı Olmak

M. Akif
Ersoy
Hatıra Evi

Bununla birlikte, yukarıda da belirttiğimiz üzere onun evini yangından kurtarma telaşındaki bir adamın heyecan ve telaşını andıran çabaları ve eylemleri, bugünden baktığımızda hata diye nitelendirebilecek bazı tutum ve durumları da zaman zaman ortaya çıkarmıştır. Yanlışı tez vakitte farkedip hemen ayrılrsa da acûl bir yönelişle katıldığı İttihad ve Terakki üyeliği ve bugünden tarihin soğukkanlı hakemliği ile baktığımızda ikisinin de aynı dînî ve millî hassasiyetleri göttüklerini, birinin düşmanlarının diğerinin değerlerinin de

düşmanı olduğunu gördüğümüz Sultan II. Abdulhamid'e yönelik müfrit nefreti bunlardan ikisini teşkil eder. Ancak şunu belirtebiliriz ki, bu hataları ile de Mehmed Âkif'i içinde yaşadığı şartların bir tanığı olarak değerlendirmek ve onun bu aksamalarını da o günün şartlarını daha iyi kavrayıp yorumlayabilmek için bir fırsat ve imkân olarak görmek doğru olacaktır. Aynen hayatının 1924'ten vefatına kadarki kırılmış ve sus(turul)müşluğu gibi...

Tanıklık iki türlüdür: Tesadüflerin sevkiyle olana bakmak ve baktığı şeyi müdekkik

bir gözle görmek. Âkif’in bu ikincisidir. İsterseniz ayırt edici olsun diye biz buna şahitlik (şehadet) diyelim. Yukarıda da söylendiği gibi onun bu şahitliği “vukûfiyet” yani anlama çabası güden bir gözle gerçekleşen bir şahitliktir. Bunun için de Âkif’in *Safahat*’ı ve nesirleri, yaşadığı dönemin çalkantılı, inişli çıkışlı günlerini, olaylarını, durumlarını ve şartlarını toplumsal hayatın bütün vecheleri ve cepheleri ile kavramaya, açıklayıp tefsir etmeye ve cevaplar üretmeye çalışan bir cehdin mahsulüdür. II. Meşrutiyet darbesi, Balkan Savaşları, Çanakkale Savaşı, Millî Mücadele gibi siyasal nitelikli olaylar da; iman, ibadet, tevekkül, cihad, tasavvuf, vatan, ahlâk, çalışma, dürüstlük, yoksulluk, azim, namus gibi dînî ve toplumsal mahiyetteki konular da; mîmârî, şehircilik, şiir, mûsikî, resim gibi sanat alanları da; Orta Asya’dan Hindistan’a, Balkanlar’dan Arabistan’a bütün bir ümmet coğrafyasının aktüeldeki halleri ve sıkıntıları da Mehmed Âkif’in meseleleri arasına girer.

Lâkin bu meselelerin bahis konusu edilmesinde Âkif’in ayağı güncele sabit, yüzü ise hep geleceğe dönüktür. Onda (belki de umulduğunun hilâfına) geçmişe sığınma, oradan bugüne tatmin veya teselli imkânları arama kaçışını görmek mümkün değildir. Sayıları çok olmasa da, *Safahat*’ta geçmişten örnekler aktaran mısralar, bir “şanlı tarih” kaçışı yerine tarihi bugün için bir ivme mesnedi olarak görme çabasının ürünüdür. Yahut tarih, Âkif’te, var olduğu kadarıyla, bir mukayese unsuru olarak mevcuttur.

Âkif’in tanıklığı mûtemed bir tanıklıktır. Şahitliğine hakikati kılavuz kılmaya çalışan bir tutumla gerçekleşen bir tanıklıktır.

*Sayıları çok olmasa
da, Safahat’ta
geçmişten örnekler
aktaran mısralar,
bir “şanlı tarih”
kaçışı yerine tarihi
bugün için bir ivme
mesnedi olarak
görme çabasının
ürünüdür.*

Safahat’ın

“Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim

*İnan ki her ne demişsem, görüp de
söylemişim.”*

*“Budur benim hayatta en beğendiğim meslek
Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek.”*

*“Vîranelerin yasçısı baykuşlara döndüm
Gördüm de hazânında bu cennet gibi yurdu.*

*Gül devrini görseydim onun, bülbül olurdum,
Yâ Rab beni evvel getireydin ne olurdu?”*

türünden mısraları, bunun bizzat kendisinin farkında olduğu, hassasiyet gösterdiği, sanatının bütün poetikasını üzerine inşa etmeye çalıştığı bir duruşu ve anlayışı dillendiren ifadelerdir.

Dârülfünun Edebiyat Fakültesi hocaları ve talebeleri M. Akif oturan sağdan beşinci

Özlem Fedai

Hakikatin Romancısı mı? İnancın Kudretli Eri mi? Mehmet Âkif Ersoy'un Kadrini Bilebildik mi?

*O sanatçılar ki
bağlandıkları değerler
için ömürlerini
harcasalar da, sürekli
diğer-gam olsalar
da çoğu zaman tam
anlaşılammış,
hatta çok sevdikleri
memleketlerinden
âdeta sürgün
edilmişlerdir. İşte
doğumu üzerinden
150 sene (20 Aralık
1873), ölümü
üzerinden ise 87 (27
Aralık 1936) sene
geçen Mehmet Âkif
Ersoy da bu inanmış,
hakikate adanmış
sanatçılarımızdandır.*

Yaşanan hayatın gerçeklerini, mantıki şekilde anlatmaya çalışırken gerçeklik izlenimi uyandırma peşinde olan ve bunu yaparken de daha çok nesre özgü bir dili, günlük konuşma dilini kullanan eser¹ olarak tanımlanan roman türü; uzun yıllar cemiyetimizde toplumu kendi düşüncesine göre dizayn etmek, tarihsel, sosyal olaylara kendi bakış açısıyla yorumlar getirmek isteyen yazarların belki de en çok yararlandıkları edebî tür olmuştur.

Yazıldıkları dönemlerin sosyo-kültürel aynası, lambasıda olan romanlar, G. Lukacs'ın *Roman Kuramı*'nda belirttiği gibi "içsellikğin serüvenini anlatır; kendini bulmak için yola çıkan, serüvenlerle kendini sınavıya kanıtlamak ve kendini kanıtlayarak özünü bulmak için serüvenlere atılan ruhun öyküsüdür"² İçsellikğin serüveni olan romanda, hem dışarıdaki hayatın en katı gerçekliğinin serüvenini anlatmak hem de içsellikğin serüvenini

en trajik şekilde yansıtmak hiç de kolay değildir. Bazen manzum hikâye tarzındaki şiirler de en az roman kadar hem dışarıdaki hakikatin hatırını hem de içsellikğin trajik görünümelerini başarıyla aksettirebilir. Bunu becerebilen hem dünyada hem de edebiyatımızdaki birçok sanatkar, kendini hakikate adanmış, inanmış hayatlarıyla tam bir "karakter heykeli" olmuştur. O sanatçılar ki bağlandıkları değerler için ömürlerini harcasalar da, sürekli diğer-gam olsalar da çoğu zaman tam anlaşılammış, hatta çok sevdikleri memleketlerinden âdeta sürgün edilmişlerdir. İşte doğumu üzerinden 150 sene (20 Aralık 1873), ölümü üzerinden ise 87 (27 Aralık 1936) sene geçen Mehmet Âkif Ersoy da bu inanmış, hakikate adanmış sanatçılarımızdandır.

1 Ömer Faruk Huyugüzel, *Eleştiri Terimleri Sözlüğü*, Dergâh yay., İst., 2018, s.418.

2 GyörgyLukacs, *Roman Kuramı* (çev. Cem Soydemir). Metis Yay., İst., 2007, s. 95).

Hakikatin Romancısı mı? İnancın Kudretli Eri mi? M. Âkif Ersoy'un Kadrini Bilebildik mi?

“Kendi” Hakikatlerinin Romancıları

1850’li yıllarda Çarlık Rusya’sındaki “toplumsal, psikolojik sıkışma”nın farkında olan Rus romancısı Çernişevski, ünlü romanı *Nasıl Yapmalı?*’yı, bu “sıkışma”nın farkına vararak “devrimci bir insan tipi ve onun yöneldiği toplumsal, siyasal ideallerle çözülebileceği üzerine inşa eder³. Böylece bir sanatçı, entelektüel olarak toplumunun ‘dar zamanlar’ında inandığı değer uğruna sanatını adanmış, Çarlık Rusya’sının açmazdan nasıl çıkabileceğine romanıyla ayna tutmuştur.

Nobel ödüllü Fransız yazar Romain Rolland da “birlik hâline gelmiş bir Avrupa için yanıp tutuşan” bir sanatçı tavrı sergilerken, Sanctus Christophorus’un Hristiyan dünyasındaki meşhur hikâyesini *Jean Christophe* adıyla romanlaştırır ve tüm Hritiyan dünyanın vazifesinin Hz. İsa’yı taşımak olduğunu ilan edercesine, Hz. İsa’yı taşıyanların birleşmesini ister.. Yani iki roman da yazarlarının toplumlarının geleceği için gösterdikleri kurtuluş reçetesi üzerine şekillenmiştir. Üstelik Rolland, eserinin özüne güçlü biçimde Hristiyanlık inancını yerleştirmiştir.

Hem Çernişevski hem de Rolland sanatlarını/ ömürlerini adadıkları inanç ve değerler sebebiyle toplumlarınca baş tacı edilirler. Örneğin, Çernişevski’nin çalışmaları, daha sonra Bolşevikler tarafından, Rusya’daki Marksizm öncesi devrimci demokrasinin en tutarlı temsilcisi olarak sahiplenilir ve Çernişevski, Sovyetler Birliği’nin kurucusu V. Lenin’e önemli derecede tesir eder. Rolland’ın durumu ise farksızdır hatta Nobel ile ödüllendirilerek o da Avrupa’da birçok sanatçıya ilham olur.

Ya davası, değerleri için yaşayan, imanıyla şekillenen, ayrıntılarla öre öre âdeta romana dönüştüren şiirini memleketinin gerçeğine, geleceğine sarfetmiş Mehmet Âkif’in durumu nedir? O, milletine, bağımsızlığının timsali “İstiklâl Marşı”nı hediye etmişken, cemiyetinin ona ve savunduğu değerlere bakışı nasıl olmuştur? Yukarıda anılan ve cemiyetlerine romanları üzerinden sundukları katkıyla hakları teslim edilen sanatçılar gibi Âkif’in hakkı teslim edilebilmiş midir?

Bu sorulara verebileceğim cevap -cemiyetim adına- yazık ki bizce kocaman bir “Hayır”dır. Âkif’in İslâm’a, Şark’a dair beslediği inanç ne kadar büyükse, kavgası ve dışlanması da o kadar büyük olmuştur. O, şiiriyle özellikle şiirinde ibret vermek için çizdiği trajik kahramanlarla, söyledikleri ve eyledikleri arasında sergilediği tutarlı duruşla hem önemli bir münevver, mütefekkir hem de kıymetli bir şairdir. Ancak Meşrutiyet yıllarında olduğu gibi yeni Türkiye’nin değerleriyle de ters düştüğü için Cumhuriyetin ilk 20 yılında sürekli yok sayılmış, hakarete uğramış, hatta unutturulmaya çalışılmıştır. Oysa Âkif, milletin kutsallarını en zor zamanlarda haykırmış inançlı bir şair, gerçeklerini en çarpıcı şekilde yansıtan bir hakikat romancısı gibi eserlerini yazmıştır.

Ömrü Dışlanmakla Geçen Dava Şairi...

“Sözüm odun gibi olsun/Hakikat olsun tek” diyerek sanatını “hakikat” e adayan Mehmet Âkif, ömrü boyunca “İslâm” davası için mücadele etmiş; milletin kurtuluşu

3 Bkz. Celâl Fedai, *Türkiye’nin Kaderi*, Pruva Yay., Ankara, 2019, s. 9.

için çareler aramış; çoğu zaman da farklı çevrelerce eleştirilmiştir. *Safahat* adını verdiği şiir kitabında, Türk milletinin ve İslam ümmetinin sergüzeştini, 'safhalar' hâlinde âdeta bir roman gibi anlatmış; çarpıcı, trajik, yoğun bir eleştiri ve hicivle gözler önüne sermiştir. Anlatımında sanata değil sembolik kahramanlara, diyaloglara, birbirini bütünleyen kurgulara başvuran Âkif; öfkeli, heyecanlı, inançlı bir hatip edasıyla geçmişe telmihler yaparak milleti geleceğe sevk etmeye çalışmıştır.

II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı'yı çöküşten kurtaracak olan fikrin "İttihâd-ı İslâm" olduğuna inanarak *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşat* gibi dergilerdeki şiir ve yazılarıyla davasını sürdüren Âkif, ateşli ve inançlı duruşuyla uzun yıllar "bağnaz", "yobaz", "gerici" gibi sıfatlarla aşağılanmıştır.

"Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm"ı diyerek İslâm'ı modern çağa uyarlamak istemesiyle

de eleştirilmiş; Batı'nın emperyalizmine savaş açıp Müslüman coğrafyaya yaptığı zulümler karşısında Batı'yı "Tek dişi kalmış canavar"a benzetmesiyle de... Aslında Batı'nın ilminin, çalışma disiplininin örnek alınmasına karşı olmayan Âkif, "Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını/Veriniz mesainize hem de son sür'atını" diyerek ilim, fen gibi noktalarının örnek alınmasına karşı olmadığını, ancak Batı'nın zayıfı, güçsüzü ezen, Müslümanları ötekileştirip yok etmeye dönük ahlâkına karşı olduğunu son nefesine kadar ortaya koymuştur.

"Zaman geçer, nice bin inkılâb olur zâhir;/ Fakat bu şair-i pejmurde hep o Âkif'tir" diyerek 'daima aynı kalarak' kalemini, şahsiyetinde barındırdığı ahlâk ve imanla sivrilten bu iman savaşçısı, şiiriyle; vicdan ve iradesine seslendiği cemiyeti hiciv oklarını fırlatarak düzeltmeye çalışmıştır.

Bir şair ve aydın olarak toplumun her zaman önünde, onu her zaman etki altına

Hakikatin Romancısı mı? İnancın Kudretli Eri mi? M. Âkif Ersoy'un Kadrini Bilebildik mi?

alabilme potansiyeliyle dikkat çeken Âkif, Cumhuriyet'in ilk on yılında eski medeniyeti, İslâm'ı çağrıştırdığı gerekçesiyle hakarete uğrasa da işgalin en karanlık günlerinde köy köy, kasaba kasaba dolaşarak hem Kuva-yi Milliye'ye destek vermiş; Burdur Milletvekili olarak 4 arkadaşıyla gönüllü olarak gittiği Yozgat'taki Çapanoğlu isyanının bastırılmasında halk üzerinde etkili olan inanç dolu konuşma ve telkinleriyle isyanın bastırılmasında aktif rol oynamıştır. Böylece Millî Mücadele yıllarında da Âkif, milletini, kendi değerlerini/vatanlarını savunmaya şiirleri kadar etkili vaazlarıyla davet eden bir sanatkâr olmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinin “muasır Batı medeniyetinin üzerine çıkmak” şeklinde özetlenebilen çağdaşlaşma politikası içinde İslâm davasına olan inancıyla “öteki”leştirilen Âkif, “Cami vaizi”, “İmam” “Sofu”, “İslâmcı Hoca” gibi sözlerle, devrin laik gazetelerinin karalama kampanyalarıyla yerden yere vurulmuş, üstelik yazdığı ve milletine armağan ettiği için *Safahat*'ına bile almadığı “İstiklâl Marşı” da üç kere değiştirilme teşebbüsü ile karşı karşıya kalmıştır. Devrin “Batıcı kanon”unun sanatkârlarınca uğradığı hakaretler dışında, 1925 yılından itibaren (öldüğü 1936 yılına dek) Mısır'da gönüllü bir sürgün hayatı yaşamıştır.

Onun şiiri, 19. yy Paris'inin kenar mahallelerini, yoksul işçi sınıfının yaşam kavgasını, alkol ve sefahat içindeki görüntülerini natüralist romanın

imkânlarıyla başarılı biçimde anlatan Emile Zola'nın romanları gibi, cemiyetinin arızalarına, yaralarına, çürümelerine ışık tutmuş; Şark'ın birlik içinde olduğu, tembellikten kurtulduğu bir yarının inşası için telkinlerde bulunmuştur.

Mehmet Âkif de birçok şiirinde şiiri, Zola'nın romanlarındaki gerçekçilikle kullanmış onun üzerinden mesajlarını başarıyla aktarmıştır. “Hasta”, “Küfe”, “Seyfi Baba”, “Mahalle Kahvesi” gibi şiirlerinde tasviri de bu amaca hizmet etmiştir⁴

Sezai Karakoç, belki de bu yüzden onun şiirini bir “günlük”e (jurnal) benzetmiş; “bir şairin (ben)i etrafında toplanan eşya ve olayları anlatışının değil, bütün bir toplumun günlüğü...”⁵dür demiştir.

Türk tarihinin en acıklı günlerinin yaşanmış bir destanı, yas yaprakları⁶ kabul edilen *Safahat*'ın ilk altı kitabıyla İslâm ümmetinden sesine yeterince yankı bulamadığından hüsrana kapılan, Mısır'da yalnızlığına çekilen Âkif, *Gölgeler* kitabının dibâcesi olan “Hüsrân”da İslâm âleminin içine düştüğü karanlığı anlatırken, sesine ses gelmemesinden duyduğu çaresizliği de yansıtır:

“Ben böyle bakıp durmayacaktım dili bağlı
İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım”

Böylece kadri bilinmeyen Âkif, Mısır'daki sürgün günlerinde belki de yalnızlığın, çaresizliğin, unutulmuşluğun verdiği hüznle, “Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz/ İnler “Safahât”ımdaki hüsrân bile sessiz” diyecektir.

4 Özlem Fedai, “Eşyaya Hakikati Söyletmek” Yahut Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Tasvirin İşlevi”, 1. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Burdur, 2008 s. 680.

5 Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 2. b., İstanbul, 1974, s. 37.

6 Sezai Karakoç, a. g. e, s. 21.

Şiirini Şark medeniyetinin kutsallarını savunmaya adanmış Âkif'in gözünde “Şark”; “Harâb iller; serilmiş hânümanlar; başsız ümmetler/ (...) Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler/ Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlâlar; türlü illetler”in diyarı olmuştur. Mısır’dayken yazdığı *Gölgeler*’deki “Alınlar Terlemeli” şiirinde geleceğe dair güçlü nasihatlerini sürdürür:

“Hayır, hürriyetin, hakkın masûn oldukça insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa’y ister:
Nedir üç dört alın? Bir yurdun alnından boşansın ter”⁸

Velhâsıl yurdundan uzakta bile yurdu için, Şark dünyasının geleceği için endişelenen, zaman zaman hüznülenip zaman içe kapanan Âkif’e de şiirine de hakkı teslim edilememiştir. Neyse ki Tarık Buğra, *Firavun İmanı* (1976) romanında Mehmet Akif’i bir roman kahramanı olarak ele almış; aslında karakterine, eylemine, duruşuna hayran olduğu şairi bu yönleriyle öne çıkarmış; âdeta ona iade-i itibarda bulunmuştur.

Oysa sadece “İstiklâl Marşı” bile onun Türk milletinin yüce karakterine verdiği değeri göstermeye yeter. Bu marşta, kabına sığmaz Türk milletinin hürriyetine düşkünlüğü; “toprak”ın, vatan uğruna seve seve can vermenin ve şehit olmanın kutsallığı, şairin Türk askerinin yiğitliğine olan güveni, “yeni neslin” vazifesinin de

7 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), “Şark”, *Safahat, Yedinci Kitap: Gölgeler*, Şûle Yay., İstanbul, 1999, s. 411.
8 “Alınlar Terlemeli”, *Gölgeler*, s. 414.

Mehmet Akif Ersoy'un başyazarlığını yaptığı Sebilürreşad Dergisi

Başyazarlığını Mehmet Âkif Ersoy'un yaptığı Safahat Dergisi

Hakikatin Romancısı mı? İnancın Kudretli Eri mi? M. Âkif Ersoy'un Kadrini Bilebildik mi?

İstiklâl Marşı,
el yazısıyla

atalarının mücadelesine, kutsallarına saygı
duymak olduğu, âdeta bir vasiyet içeren
güçlü dizelerle dile getirilmiştir.

Kalabalıklar İçin Ağlayan, Kalabalıkları Ağlatan Bir İnanç Eri

Søren Kierkegaard “Şair” için, “trajik
kahramanını halkın hayran olması için
sunduğunda ve ‘Onun için ağlayın, o
bunu hak ediyor’ demeye cüret ettiğinde
gerçekten de yücedir” der. “Şair; kalabalığı
kontrol altında tutmaya, insanları

kahramana ağlamak için kendi değerlerini
sınamaya, insanları disipline etmeye cüret
ettiği için yücedir. Ancak bütün bunlardan
daha yücesi kendisi için ağlayacak soylu
kişiye bile ‘Benim için ağlama, kendin
için ağla’ demeye cesaret ettiği için iman
şövalyesinin kendisidir.”⁹

Şairin büyüklüğünün yazdıklarında
değil, yazdıklarıyla örtüşen yaşamındaki
duruşta saklı olduğunu vurgulayan
Kierkegaard’ın “şövalye”si, “inancı için
savaşan asker” anlamına gelmesiyle
yukarıda andığım Çernişevski ve Rolland

9 Korku ve Titreme, (çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları, İstanbul, 2002, s. 113.

için nasıl söylenebilirse bizim edebiyatımızda da karşılığını Mehmet Âkif Ersoy'da bulmuştur. Biz kabul etsek de etmesek de, "Allah bu millete bir daha İstiklâl Marşı yazdırmazın" vasiyetine inat birkaç kez daha (1925 ve 1937'de) yarışma tertip edip değiştirmeye kalkışsak da Âkif; Müslüman Şark'a kendi mukaddeslerini hatırlatan, onu kendi için ağlamaya, ümmet için birlik olmaya, yılmadan çalışmaya davet eden, sadece yazdığı ve haykırdığı hakikat dolu şiirleriyle değil, onlarla örtüşen güçlü karakteriyle de bir inanç eri olmuştur. Onun şiiri sadece bir şiir değil, bir günlük, bir hâtıratı anımsattığı kadar, Şark'ın, Türk'ün, geçmişin ve geleceğin yansıtıldığı, güçlü mekân tasvirleri, diyalogları ve çatışmalarıyla realist bir romanı da anımsatır. Ruhu şad olsun...

Salman Narlı

Güç Bir Devrin Ortasındaki Şair

Edebiyatımızda XIX. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya gelen şair ve yazarlar, dağılmakta olan bir imparatorluğun mensupları olarak büyük yıkımlara, alt üst oluşlara ve doğuşlara şahit oldular. Bu dönem edebiyatçılarının önemli bir kısmı, yaşadıkları çağın etkisi altında bir sanat faaliyeti yürüttü. Bu faaliyet bir yönüyle sanattı, diğer yönüyle ise fikir ve teklifler olarak yirminci yüzyıl başlarında imparatorluğa çıkış çareleri olarak tezahür etti. Mehmet Akif bu çağın insanı olarak ülkesi için yazan, yorulan, itiraz eden, bilinç aşılayan sorumlu sanatkarlar arasındadır.

Mehmet Akif'in kişisel biyografisinin eserine ne kadar yansıdığını düşündüğümüzde bunun çok sınırlı bir etki olduğu görülür. O kendisi dışındaki hayatın edebiyatını yapmış gibidir. Yaşadığı devir, Akif seciyesinde bir şaire başka bir imkân vermezdi belki de. Dolayısıyla onu devri içinde değerlendirmek gerekir.

1873'te dünyaya gelen Mehmet Akif, Osmanlı-Rus Harbi yıllarında henüz dört beş yaşlarındaydı ancak savaşın sonuçları, mensubu olduğu imparatorluğu yıllarca etkilediği için bu savaşın zarar verdiği bir ülkede yetişti. Kaybedilen topraklar, zorlu iktisadi şartlar ve ülkede Tanzimat'tan sonra belirgin hale gelen kültürel ikiliğin şartları altında okudu, memuriyete başladı, ülkenin çeşitli yerlerini görme fırsatı buldu. Veterinerlik mesleği yanında bir dönem darülfünunda edebiyat müderrisliği vazifesi verilecek derecede kültürüne güvenilen, entelektüel bir insandı. Ömrünün 33 yılını II. Abdülhamit'in saltanatı altında yaşadı. Sultan'a yönelik muhalefeti şiddetliydi. Devrinin farklı görüşlerden birçok aydın ve edebiyatçısında olduğu gibi Sultan II. Abdülhamit, Akif'in bazı dizelerinde ağır ithamlara uğrayan bir devlet adamıdır. Bu uzun iktidarın sonunu getirecek olan ve "Hürriyet'in İlânı" olarak değerlendirilen II. Meşrutiyet'i gördü, meşrutiyetin ilânı

Mehmet Âkif Ersoy Mısır'da

İstiklâl Marşı'nın çeşitli baskıları

sonrasındaki görece rahat ortam içinde *Sırat-ı Müstakim* dergisini çıkarmaya başladı. Sonraki yıllarda İttihat ve Terakki iktidarında devletin ve ülkenin yıllar içinde elden gidişinin ıstırabını yaşadı. 1911 ile 1922 arasında Trablusgarp ve Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları, milletin selametini dert edinen şair için zorlu, acıyla dolu, halka ümit aşılama ve mücadele içinde geçti. Savaş edebiyatının başyapıtlarından olan bazı şiirlerini bu yıllar içinde kaleme aldı. Görüldüğü gibi şair, imparatorluğun en zor zamanlarına tanıklık etti.

Milli Mücadele kazanılıp yeni devletin kurulmasına yakın bir zamanda Meclis seçim kararı aldı ama daha önce Burdur mebusu olarak Mecliste yer alan Mehmet Akif, birçok muhalif üye gibi bu kez aday gösterilmedi. Şairin devlet ve siyasetteki görevi böylece sona eriyordu. Ekim 1923'te dostu Abbas Halim Paşa'nın davetiyle Mısır'a gitti. İki yıl

boyunca kışları Mısır'da, yazları Türkiye'de yaşadı. 1925'ten itibaren ise kalıcı olarak Mısır'a yerleşti. Hastalığının ağırlaşması üzerine vefatından önceki aylarda İstanbul'a geldi ve burada vefat etti. Cumhuriyetin ilânından sonraki yıllar içinde yapılan birçok inkılap Akif'in fikir ve inançlarına aykırı bir mahiyete sahiptir. Yeni devlet ne İslâm birliği idealini ne de İslâm'ın hakim olduğu bir toplum ve devlet düzenini benimsemişti. Oysaki Mehmet Akif eserini ve düşüncelerini büyük ölçüde bu ideallerin gerçekleşmesine adanmıştı. Dolayısıyla ortaya çıkan hayal kırıklığı onu 1923'ten vefatına kadar Türkiye içinde güncel siyasetin ve aktüel meselelerin dışına itmiş görünmektedir. Ancak Akif'in Mısır'daki hayatı sanat ve ilim faaliyetleri bakımından önceki yıllarda olduğu gibi verimli sayılır. Şiirlerine devam etmekle birlikte Kahire'de Türk edebiyatı üzerine üniversitede dersler verir. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe mealini hazırlar.

Güç Bir Devrin Ortasındaki Şair

Yukarıda yaşadığı devrin sosyal ve siyasal şartlarını özetlediğimiz Mehmet Akif'in biraz da edebiyatçı yönü üzerinde duralım. Şairin, edebiyat tarihindeki iki oluşumla çağdaş olduğunu görürüz. Bunlardan biri Servet-i Fünun topluluğu, diğeri ise Milli Edebiyat hareketidir. Akif Servet-i Fünuncularla edebiyatın gayesi üzerinde karşıt bir görüşe sahiptir. Karşıtlık bununla sınırlı değildir, Servet-i Fünun topluluğu genel hatlarıyla Batıcı bir karaktere sahipken Mehmet Akif İslamcılık fikrine bağlıdır. Milli Edebiyat hareketinin de Akif'in fikirleriyle uyuşmayan bir dünya görüşü taşıdığı görülüyor. Türkçülük ideolojisi şüphesiz ki Mehmet Akif'e çok uzaktır. Onu bağımsız bir şair olarak değerlendirmek gerekir.

Mehmet Akif edebiyatın sadece şiir türünde eserler verdi. Roman, hikâye, piyes gibi türleri denemedi. Aslında şiirlerinde, bahsi geçen nesir türlerde işlenmeye son derece

elverişli konular vardır. Ancak onun edebi yönü sadece şiirliktir. Fakat nesir türlerinde eser vermemiş şairin şiirlerinde hikâyeler kaleme aldığı görülür. Hayatın tam içinden hikâyeler ve diyaloglar kaleme almıştır ve teknik başarısı bunu manzum olarak aruz vezniyle gerçekleştirmesidir. Devrinde kullanılan bir araç tür olan manzum hikâyeyi şairimiz birçok şiirinde başarıyla uygular.

İlk şiirlerinde Tanzimat Dönemi şairlerinin etkileri görünmektedir. Metafizik konular ve tabiat tasvirlerinin yer aldığı şiirleri bu etkiyi gösteriyor. Ancak zamanla bu etkiler devre dışı kalacak ve toplumsal içerik şiirinin ana karakteri haline gelecektir. 1910'lu yıllarda şiirde en velût dönemini geçirir. *Safahat*'ı oluşturan yedi kitabın beşi bu yıllarda yayınlanır. Bu kitaplarda bazen cami kürsüsünden kendisi olarak, bazen başkalarını konuşturarak, bazen de olayların ve olguların tahlilini yaparak toplumsal sorunları işler, bunlara çözümler arar. Mısır'da yayınladığı son şiir kitabı

Gölgeler'de ise şairin önceki yıllarında sürekli işlediği sosyal muhteva yerine duygularla yüklü bir insanın kişisel taraflarını yer yer yansıttığı şiirleri görülür.

Yedi şiir kitabı içinde *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Asım* kitapları birer uzun metinden oluşan eserlerdir. *Fatih Kürsüsünde* ise iki metinden oluşur. Kitaplar bu yönüyle şiir tekniğinin oldukça zorlandığı, serbestleştiği metinlerdir. Ayrıca Akif'in şiirlerinde ortaya koyduğu fikirler ve sosyal manzaralar, makaleler halinde de yayınlanabilecek içeriğe sahiptir ama Akif bu metinleri manzum şekilde kaleme almıştır. Dili, vezni ve kafiye ne denli rahat ve ustaca kullandığı bu şiirlerinden, özellikle de yukarıda bahsi geçen tek metin halindeki uzun eserlerinden anlaşılır. *Asım* ise başka bir yazar elinde rahatlıkla bir piyes ya da hikâye olarak tasarlanabilecek içeriğe sahipken Akif diyalogların yoğun olduğu bu eserini de manzum şekilde kaleme alarak şiirdeki ustalığını ortaya koyar.

Servet-i Fünun şair ve yazarları son derece suni ve ağır bir edebiyat dili kurmuştu. Mehmet Akif ise çağdaşları içinde dil konusunda bir komplekse kapılmadan, suni bir sanat dili kurmakla uğraşmadan eserini verirken yaşayan Türkçe'yi bütün doğallığıyla kafiye ve vezin kalıpları içine sokma başarısını gösterdi. Doğallık onun şiirinde gündelik söyleyişleri, ünlemleri, yer yer argoyu içerecek kadar rahat bir kullanım imkânı doğurmuştur. Bu yanı sıra yenileşme döneminde edebiyat dilinin sadeleşmesi gayesini *Genç Kalemler* hareketi dışından bir isim olarak başarıyla ve sağlıklı bir zeminde gerçekleştirmiştir.

Servet-i Fünun topluluğu dağıldıktan sonra on yıl bile geçmeden Fecr-i Ati topluluğu ortaya çıktı ve bu Servet-i Fünun'dan kalan bir nevi edebiyat mirasıydı. Fecr-i Ati birkaç yıllık gençlik hevesi görünümünde olsa da içinden büyük isimler çıkarabildi. Milli Edebiyat hareketi de benzer şekilde ileriki yıllarda kendi edebiyat-düşünce mirasını devam ettirecek bir kadro bulabildi. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı'nın birkaç on yılı bu isimlerin ön planda olduğu zamanlardı. Mehmet Akif Ersoy'un çağdaşı olan bu toplulukların edebiyat anlayışı mirası devam ederken Mehmet Akif'in ideallerini benimseyecek ve onun yüklendiği sorumluluğu taşıyacak şair ve yazarlar uzun yıllar Türk edebiyatında görünmedi. Akif tek başına bir topluluk değildi, bir edebiyat okulu kurmadı ama devri içindeki etkisi ve şiirdeki gücüyle kendisinden sonra takipçileri olması pek tabii bir durumdu. Ancak onun mirası birkaç nesil ortalarında gözükmedi. Bu durum biraz da ülkede yürütülen kültür politikalarıyla ilgilidir. Mehmet Akif hayatı ve şiiriyle birlikte Cumhuriyet Dönemi'nin aydınlanmacı kültür ortamında "makbul sanatkâr" tanımına uymamaktadır. Şair, üretilen edebiyat kanonu tarafından mirası görmezlikten gelinen bir isim olmuştur. Böyle bir ortam, Akif'in açtığı çığır devam ettirecek şair ve yazarların görünür olmasına imkân tanımayacaktı, nitekim tanımadı da. Neyse ki ilerleyen yıllar içinde kültür ve edebiyat faaliyeti çeşitlendi, sivilleşti ve edebiyatın değerleriyle gerek yeni şair ve yazarlar gerekse okur kitleleri rahatça irtibat kurabildi.

Celâl Fedai

“Modern Olan” Karşısında Mehmet Âkif’in Poetik ve Politik Aksiyonu

Mehmet Âkif,
şairinde ve
yaşamında
Batı
sömürgeciliğin
düşünsel maskesi
modernizmin
sanatta ve
hayattaki
ikiyüzlülüklerini
dışlamayı
biricik yol olarak
seçmiştir.

*Bu dünyada kötülük bir miktar iyilikle
kötülüğünü sürdürebilir. İngiltere’nin
Hindistan’da başardığı buydu.
Gandhi*

Mehmet Âkif’in şiiri, şairinin şiir anlayışından ayrı tutulup sanki tek şiir mihengi modern şiirmiştir gibi kasıtlı olarak modern şiirle ölçüştürülmüştür çoğu kere. Oysa Mehmet Âkif, şiirinde ve yaşamında Batı sömürgeciliğin düşünsel maskesi modernizmin sanatta ve hayattaki ikiyüzlülüklerini dışlamayı biricik yol olarak seçmiştir. Kişiyi reddettiğinin mizanında tartmak, doğrusu bu, ancak bizim gibi yörüngesini yitirmiş ülkelerin düşünce ikliminde rastlanılabilecek bir şeydir. Kaybettiğimiz yörünge ve bu yörüngeyi mizanlar dizgesi, bu yazının sınırlarını kuşkusuz aşmaktadır. Fakat yine de Mehmet Âkif’in şiir anlayışı zemininde düşünmeye çalışırken sık sık gündeme gelecektir.

Ellen M. Wood’un, 2003’te, Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak işgali

için zemini bütünüyle hazır kılmaya çalıştığı bir dönemde yayımladığı *Sermaye İmparatorluğu*¹ adlı analizi, Batılı sömürgeci emperyalizmin bugünkü merhalesine ilişkin gerekli malumatı vermektedir bize. Wood’un analizleri, 1848’de Marx ve Engels’in birlikte kaleme aldıkları *Komünist Parti Manifestosu*’nun özellikle ‘Burjuvalar ve Proleterler’ bölümündeki öngörülerini akla getirmektedir. “Bilimsel Sosyalizm”in bu iki büyük eylemcisi, daha o yıllarda işleyen emperyalist zihni pek güzel bildiklerinden, o mantıkla ayağa kalkan adamın ne eyleyeceğini kolaylıkla görmüşlerdi. Mehmet Âkif’in bir Müslüman olarak kavradıklarının da ifadesi olan bu görüşleri, Wood’un analizinden kısa bir bahis açmadan önce hatırlamak da fayda var.

Şöyle öngörüyorlar Marx ve Engels: “Burjuvazi, tarihte, son derece devrimci bir rol oynadı. Burjuvazi, üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil,

¹Ellen Meiksins Wood, *Sermaye İmparatorluğu*, (Çev.: Sami Oğuz) Ank.-2007, 188 s.

“Modern Olan” Karşısında Mehmet Âkif’in Poetik ve Politik Aksiyonu

pastoral ilişkilere son verdi. İnsanı “doğal efendiler”ine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı, ve insan ile insan arasında, çıplak çıkardan, katı “nakit ödeme”den başka hiçbir bağ bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, dar kafalı duygusallığın kutsal titreyişlerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri, değişim-değerine dönüştürdü, ve sayısız yok edilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o *biricik* insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu. Tek sözcükle, dinsel ve siyasal yanılsamalarla maskelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz, dolaysız kaba sömürüyü koydu.

Burjuvazi, şimdiye dek saygı duyulan ve saygın olarak değer verilen bütün mesleklerin hâlelerini söküp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli emekçileri durumuna getirdi. (...) Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin varolamaz. Daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varoluş koşulu, bunun tersine, eski üretim tarzlarının değişmeksizin korunmasıydı. Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki kesintisiz sarsıntı, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırt eder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte çözülüyorlar, bütün yeni-oluşmuş olanlar kemikleşmeden eskiyorlar. Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lanetleniyor, ve insan, kendi toplumsal

durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda *ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor*. (Vurgu bana ait.)

Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksiniminin itmesiyle, burjuvazi, yeryüzünün dört bir yanına yayılıyor. Her yerde tutunmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır.”²

Kapitalizmin yeni yüzleri...

Marx ve Engels’in, Kapitalizm’in mantığına, bu mantıkla ilerleyişi sonucu oluşan yeni durumlara ve sonraki aşamalarına dair görüşlerinin isabeti, Wood’un *Sermaye İmparatorluğu* eserinde tabir caizse doğrulanmaktadır. Proleterler ya da ücretli işçiler, içlerinde özgür iradelerini duyarak ihtiyaçlarının çekiminde yaşamaktadırlar. Bu sözde bireysel özgürlük, ulus devletlerin tesis ettikleri hukukun güvencesi altında gelişmekte ve tıpkı bireyler gibi milletler de devletlerinin mistifikasyonu altında kapitalizmin son derece yıkıcı etkilerini adım adım yaşamaktadırlar. Bireylerin sınırlarını çizen hukuk, devletlerin kapitalizme bağlılığını önce berkitmek sonra da kalıcılaştırmak için bu defa devletlerin hareket alanlarını devletler hukuku ile çizmektedir. Aksi bir harekete karşı, ABD’nin tüm yeryüzüne uzanan askerî kolu, gereğini yapmaya muktedir olmalıdır. “Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksiniminin itmesiyle, burjuvazi, yeryüzünün dört bir yanına yayılıyor. Her yerde tutunmak, her yere yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorundadır.” diyen Marx ve Engels,

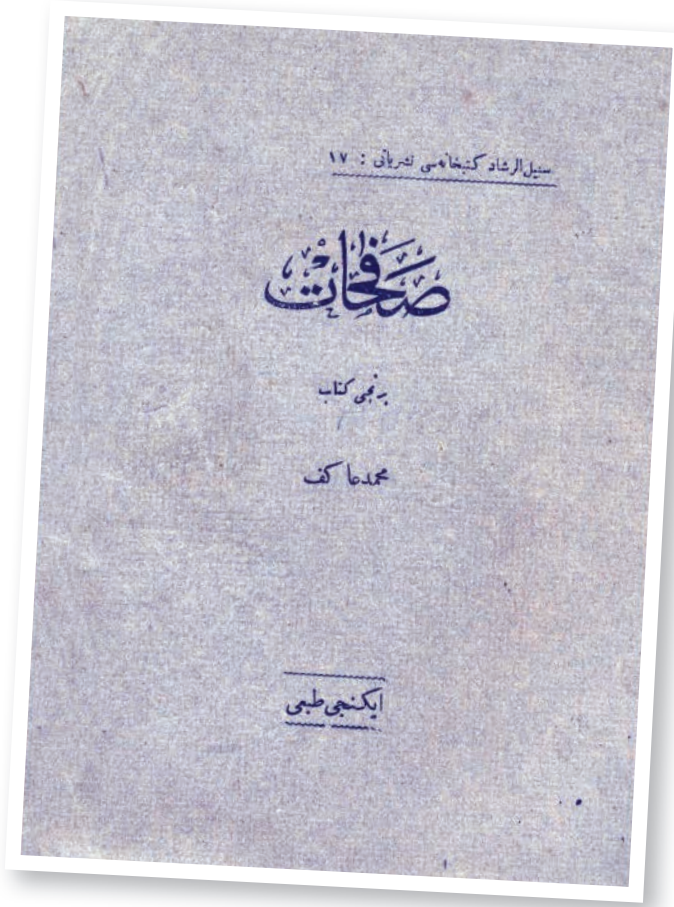
2 K. Marx – F. Engels, Komünist Manifesto, (Çev.: Muzaffer Erdost), Ank.-1998, s. 119-120.

Kapitalizmin küreselleşme mecburiyetini saptarken, Wood bu saptamaya, küreselleşmenin milenyum sonrası geldiği aşamada yıkıcı nitelikteki etkilerinin küreselleşmeden değil kapitalizmin yapısal özelliklerinden kaynaklandığı ekleyerek, yeniden Marx'a ve Engels'e "bağlanıyor": "Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lanetleniyor, ve insan, kendi toplumsal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor."

Fakat bu gerçekten oluyor mu diye sormak durumundayız. Yani, "yerleşmiş olan ne varsa eriyip giderken, kutsal olan ne varsa lanetlenirken insan, kendi toplumsal durumlarına ve karşılıklı ilişkilerine sonunda ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor" mu? Bunun olmadığını bugünün entelektüelleri, sanatçıları arasında ne kadar çok görüyorsak Mehmet Âkif'in eserlerini bıraktığı yılların da entelektüelleri, sanatçıları arasında da o kadar çok görmek mümkündü. "Ayık kafa"ya sahip olmak, dünyada olup bitenlerin manasına ermeyi beraberinde getiriyordu; insana bir büyük sorumluluk yüklüyordu. Marx ve Engels'in, Hristiyanlığın mahiyetini iktidarları uğruna bulanıklaştıran Kilise Hristiyanlığına bakıp gördükleri, en hafifi "dar kafalı duygusallığın kutsal titreyişleri" olan bir dizi tespit yaptırıyordu onlara ki yerden göğe haklıydılar. Fakat onların haklılığını çok gerilerde bırakan bir haklılık parçalanmakta olan Osmanlı coğrafyasında yaşanmakta idi. 1830 ve 1848'lerde Fransa'da ve İngiltere'de yaşanan devrimler, kapitalizmin azgınlaşan iştihasını Avrupa kıtasında bir süreliğine durdurmuştu. Artık asıl yayılma alanı parçalanması gereken Osmanlı olacaktı. Bu

“Modern Olan” Karşısında Mehmet Âkif’in Poetik ve Politik Aksiyonu

hususla bu azgın iştiha sahiplerinin anlaşması mümkün görünmeyince I. Paylaşım Savaşının, işin içine Amerika'nın dâhil olmasıyla da II. Paylaşım Savaşının çıkması kaçınılmazdı. Bu iki yıkıcı savaş, sömürgeci kapitalizmin azgınlığını, sadece Avrupa kıtası için Avrupa kıtasında durdurdu. Herkesin ittifak edeceği üzere 1945'lerden beri Avrupa kıtasında (Bosna'yı ve kimi küçük devrimci, anarşist gösterileri saymazsak) tek kurşun sıkılmıyor ama dünyanın geri kalanında kan var. Bugün Gazze'de yaşanan Siyonist soykırımın

Evanjelik Hristiyanlıkla yaptığı ittifak o günlere dayanmaktadır. Avrupa şehirlerine yansıyan ikiyezlü mamurluğun altında olan da budur. Bu yüzden de Berthold Brecht gibi yürek taşıyanlar vicdan azaplarını dile getirmekten kendilerini alamazlar, tıpkı Gazze için sesini yükseltebilen vicdan sahipleri gibi:

*Diyorlar ki: Ye ve iç sen! Ve sevin sahip
oldukların için.
Fakat nasıl yer içerim ki, yiyeceğimi kaparsam
bir açın ellerinden ve
bardağımdaki su bir susuzda yoksa?
Ama yine de yiyip içiyorum ben!*³

Mehmet Âkif'in, geçmişi ile bugünü ile kısaca resmettiğimiz, bırakın ayık kafa sahibi yapmayı büyüleyici alacılığı ile alıklaştıran yangının içinde bir Müslüman şair olarak gerek yaşamında gerekse şiirinde yürüyeceği yol bellidir: Kapitalizmin, “modern hayat” diye yutturduğu politik oyunlarının tümünü şiddetle dışlayacaktır. Bu oyunların içinde, başlangıçta modern hayata karşı oluşuyla tebarüz eden fakat çok geçmeden bu gücünü kaybedip Marx ve Engels'in “Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin varolamaz.” dediği tespitinde somutlandığı gibi, sürekli kendini yenileme devrimciği ile burjuvazinin sömürgeci, yok edici çıkarlarına emek veren, artık dışlayıcılığı ile değil olumlayıcılığı ile “modern” olan şiir anlayışları da vardır. Sanattaki yenilik, devrimcilik iddialarının kendilerini sakınmaları gereken tuzakları, Tanzimat mantığı içinde ilerletilen Osmanlı

3 Berthold Brecht, *Bizden Sonra Doğanlara*, (Çev.: Burçak Durmaz), Merdiven Şiir, S:15.

şii deneyiminde çok net görür Mehmet Âkif. Ve tabir caizse, çağdaşlarından pek çoğunun halvet için can attığı bir “hacananın” büyüleyici güzellerinin (modern hayat politikalarının, modern şiir poetikalarının) kendini öptürme teklifini reddeder. Bu güzel” (medeniyet denilen tek diş kalmış canavar), hayattaki politikalarının türlü ile (türlü poetik yönelimler bunların sadece bir cüzüdür) kendini öyle kolayca sunmayandır. Kendini öptürme teklifi ile kimi sarmaladıysa ya kendi gibi bir vampire ya da bir “sermayeye” dönüştürmüştür. Âkif’in ona ve onun teklifine uyanlara karşılığının “tükürük” eylemi ile somutlaşması, teklifin etik ve erotolojik niteliği hakkında bize yeterli bilgiyi verecektir sanırım:

*Ey, bu toprakta birer na’ş-ı perişan bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervah! Sakın arza bakıp;
Sanmayı: Şevk-i şehâdetle çoşan kan var...
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın hem tükürün çehre-yi murdârımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir ârımıza!
Tükürün cebhe-yi lakaydına Şarkın, tükürün!
Kuşkulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!
Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!
Tükürün onlara alkış dağıtan kahpelere!
Tükürün Ehl-i Sâlib’in o hayâsız yüzüne!
Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!
Medeniyet denen maskara mahlûku görün!
Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!*⁴

Bhagavad Gita yorumunun bir yerinde Mohandas K. Gandhi, ya kendine benzetme ya da sermaye yapma durumunu Hindistan’ın kolonizasyon deneyimi

üzerinden şöyle izah eder: “Bu, şu dünyada şerrin tek başına tutunamayacağını akla getirmektedir. Şer bunu ancak bir miktar hayırla ittifak yaptığı takdirde gerçekleştirebilir. [İngilizler’le] işbirliği yapılmasının arkasındaki prensip buydu işte. Zira [İngiliz koloni] hükümetinin temsil ettiği ve şerre hizmet eden sistem, sırf hayır sahibi insanlardan aldığı destek sayesinde ayakta kalmış olup, o desteğin çekilmesi halinde yaşamını sürdüremez.”⁵ *Öz yaşam öyküsü*’nde⁶ görüleceği üzere Gandhi’nin tüm cehdi bu mutasyonun, deformasyonun olmaması için kendince bir eylemdir. Mehmet Âkif’in eylemi ise, inancı gereği her bakımdan Gandhi’nkinden şedit olacaktır. Şiir bunun için ona verilmiş bir arayıcı, ayırıcı, devingen ve en önemlisi canlı bir düşünme yoludur. Vatan toprağı üzerinde birer na’ş-ı perişan bırakıp yükselen Ruhlara, aldanın, aldatan herkesi kast ederek: “Tükürün!” der. ‘Tükürme’ eylemi, olup bitenin bütünüyle dışına çıkmış olanlarca yapılabilir çünkü ancak. Şairin kendisi bunu bizzat yapmaz; ya da yarattığı kişiliklerin birine yaptırmaz: Ruhların, koruyup kollayıcılıklarının yanında bir yanlarına daha işaret eder: Kargışlamak. Ayrıca birine, bir şeye, bir duruma ‘tüküren’, onu kucaklayıp ‘öpenin’ alışverişi soktuğunu bünyesinden atmaktadır; hem etik hem de erotolojik açıdan bu böyledir: Bedenen ve ruhen kendini olup bitenden dışa çekmektedir. Ruhlar her bakımdan bunların ötesine geçmiştir. Âkif’in şiir-yaşam telakkisi içinde kaldığı yaşamı, duyumsayamadığı ânda ondan uzaklaşmak üzere kendiliğini

⁴ Mehmet Akif, *Hakkın Sesleri*, Safahat, (Haz.: Ertuğrul Düzdağ), Ank.-1990, s.170

⁵ Gandhi, *Gandhi’ye Göre Bhagavad Gita*, (Çev.: Vecihi Karadoğan, Seda Çiftçi), İst.-2004, s.34.

⁶ Gandhi, *Bir Özyaşamöyküsü*, (Çev.: Vedat Günyol), İst.-1984, 496 s.

“Modern Olan” Karşısında Mehmet Âkif’in Poetik ve Politik Aksiyonu

bulmuştur. Mısır’a gidiş ve Safahat’ın son kitabı Gölgeleer bunun açık göstergeleridir.

Mehmet Âkif, hayatta da sanatta da şer ile ittifak etmekten titizlikle kaçınmıştır. Bu yüzden de birazdan söz konusu edeceğimiz gibi şiir sanatına da kendi şiirine de bir mesafe duygusu içinde yaklaşır. Âkif, yaşanan zamanın kendisini ait hissettiği insanlık için nasıl bir hüviyet taşıdığını Marx ve Engels’inkinden başka vasıtalarla fakat gayet iyi analiz etmiştir. Onun analizi sanıldığı gibi sadece Müslümanları kapsamaz; tüm insanlığı sarıp sarmalayan iştihanın da farkındadır. Müslümanlara verdiği öncelik, insanlığa ilişkin yüklenmeleri gereken sorumlulukla ilgilidir. Onlar, gereği gibi oldukları takdirde insanlık için de bir şans söz konusu olabilecektir. Ne var ki onlar, “bu halleri” ile, vatanlarını kaybetmenin arifesindedirler; tembellikleri, bölünmüşlükleri, aymazlıkları tahammül edilir gibi değildir. Mehmet Âkif’in arzusu, onların *ayık bir kafaya sahip olmalarıdır*. Şiir bu uğurda bir işlev yüklenmelidir.

Gaye için kayıtlanan şiir...

Mehmet Âkif’in bu tercihi ile devrinin diğer önemli şairlerinden ayrılması kaçınılmazdır. Benzer bir şiir tercihinin sahip olmalarına rağmen tamamen ayrı düştükleri Tevfik Fikret bir yana, Ahmet Haşim, Cenap Şehabettin, Yahya Kemal ile de şiir anlayışı bakımından yolları kesişmez Âkif’in. Son derece bilinçli bir şekilde büyük bir şiir yeteneğini bir tarz şiire teksif eder. İster ki şiiri bir uyanış sağlasın. Haberli olduğum kadarıyla, Mehmet Âkif kadar olağanüstü bir şiir yeteneğini böylesi bir arzu ile “sınırlayıp

kayıtlayan” bir başka şair yoktur. Bunu yaparken son derece bilinçlidir. Bilincinin engel olamadığı lirik şiirleri yazmamış olsa bunları söylememiz mümkün olmazdı ve onun için manzumeci diyebilirdik. Fakat bu, onun şairliğinden önce şiirin seyrinde nadir rastlanan özel bir duruma haksızlık olurdu. Mehmet Âkif’in deneyimini benzersiz kılan da en çok bu nokta da kendini ele vermektedir zaten.

Mehmet Âkif’in dramatik nitelikleri ağır basan manzumeleri şiir tekniği açısından olduğu kadar realiteyi maksat uyarınca ifade bakımından da bu türün ölçüleri içinde mükemmeldir. Onun benimsediği tarz şiiri yazmak, yani hâsıl olması istenilen maksadın sözün doğruluğundan bir şey kaybetmeden şiirleşmesi, modern şairlerin zihinlerinin üstesinden gelemeyeceği güçlüktedir. Modern şairlerin zaten ‘yerinde’ işlemesini istemedikleri bir zihinleri vardır. Bu zihin, oluşmakta olan modern hayatın her yanına sinen ‘yerinde olmayışlar’dan imge devşirir ve bunları şiire ilişkin retorik bilgisini de yıkararak amorf bir yapı inşa eder. Oysa Mehmet Âkif’in yapısı, özü bütünüyle aynı kalarak gelişen bir maksadın fark edilmesi için her şeyin yerli yerinde çatılmasının gerekliliğini önemser. Öyle ki dizelerin söylediğinden başkasının okuyanlarca alımlanması sözün doğruluğunun ifade edilmesine ilişkin bir nakısaya işaret edecektir ki Mehmet Âkif için bu kabul edilemez. Söz söyleme makamında bulunup da şiirde sanat uğruna böyle bir hata işlemek, söz yoluyla insanları bir yanılsa sürüklemek olacaktır. Mehmet Âkif’in bağlı olduğu şiir geleneği Ferideddin-i Attar’ın *İlâhînâme*’sindeki şu kavrayışla söz ya da şiir ‘söyler’:

*Dinde bu yüceliğe sahip oldun
mu artık
Söz söylemek sana helâl
olur.
Söze aşâğılık bir gözle
bakma sakın.
İki âlem de 'kûn'
sözünden dışarı değil.
İki âlemin esası da ancak
söz.
'Kûn'den var olmuştur, 'Lâ
tekûn'le yok olur çünkü
Söz, ulu Tanrı'dan
inmiştir; gönderilen
peygamberlerin
Övündüğü Zat, bu sözü
söylemişti.⁷*

Attar, *İlâhînâme*'sinin başlangıç bölümünde kendi kendine konuşarak "söyler" bunları. Öncesinde peygamberlerin haliyle kendi halini yaklaştırmak istemiştir. Bunları yaparken Hz. Âdem'i, Hz. Süleyman'ı, Hz. İdris'i ve başkalarını kendine hatırlatır. Buradaki iç konuşmalara sinen ruh hali çok mühimdir. Çünkü kişi, kendi ile konuşurken olabildiği en sahici noktadadır. Kendi kendini aldatan tahlilleri yapamaz. Normalde bu böyledir; ama modern zamanlarda bu hale erişmek, bin bir ikiyüzlülüğe batmış insan tekleri için ulaşılmasının güçlüğünden ötürü kötülenmiş, reddedilmiştir. Modern insan Kapitalizmin, azgın nefsi ile baş başa bıraktığı insandır. O kendiyle konuşmamak için gevezeliğe yönelmiştir. Ben'ini bırakın peygamberlere yaklaştırmak istemeyi, yazgısında saklı olanı görmemek için yazgısını durmadan bilinçli bilinçsiz

yanlış yorumlamaya her fırsatta gayret eder. Modern şairlerin okurları bunlardır. Modern şair bu okura öyle olmadan seslenmenin şiirsel pratiğini bulamayacaktır. Mehmet Âkif'in derdi Müslümanların türlü nedenlerle düştükleri bu ve benzer halleri, olabildiğince "natüralist" bir edayla yüzlerine vurmaktır. Sık sık Kur'an-ı Kerim'den yaptığı alıntılar bu hususta 'hâlâ reddedilemeyecek olan'la onları yüz yüze getirmektir maksadı taşır. Fakat bir zaman sonra bu da hazin bir sonu tattırır ona.

"Hırsız ve dalkavuk olmayışını kâfi bulmuyor musunuz."

Mehmet Âkif tıpkı izlediği gelenek şairleri gibi kendi kendi önünde olarak başkalarıyla konuşmanın şiirsel pratiğinin teoriğine sahiptir. Şiirin söylenen bir şey olması ve sözün doğruluğundan bir şey kaybetmemesi, altından ancak çok büyük doğrulukla hayat sürenlerin kalkabileceği bir şeydir. Söylenen söz de, tıpkı yaşamda yapılan ânlık edimler gibi önceden getirilen bir akış yoksa düzeltilemez ve karşımızdakiler bizi 'yanlış anlar'. Oysa yanlış anlatan bizlerizdir. Yanlış anlaşıldığımız âna kadar getirdiğimiz bir doğru anlatım yoksa o ân yanlış anlaşılmanız mukadderdir. Bunun mesulü

⁷ Ferideddin-i Attar, *İlahiname*, (Çev.: Abdülbaki Gölpınarlı), Ank.-1993, s. 35.

“Modern Olan” Karşısında Mehmet Âkif’in Poetik ve Politik Aksiyonu

biziz, nedeni ise bizim yaşamımızdaki yörüngesizliğimizdir. Mehmet Âkif’in yaşamı peygamberane bir yörüngeye kenetlenmiştir. Yaşamında savsaklamaya yer olmadığı gibi şiirinde de söz yanlışlıklarından, deformasyonlardan, tesadüflikten, şizofrenik dilden şiirsel getiriler uman bir ‘mazeretler’ yoktur. Âkif’in şiiri, şairinin hayatındaki hassasiyetlerinin söz orucunun şiir donunda bozulmasıyla başlayan konuşmalarıdır. Bu konuşmalar bazen betimlemeler bazen hikmetler devşirir. O şiiri yazmaz, söyler. Kayda geçirirken yaptığı düzeltmeler, Necip Fazıl’ın şiiri mükemmelleştirmeye yönelik düzeltmeleri gibi olmayıp sözün doğruluğunun şiire inkılâp ederken bir kayba uğrayıp uğramadığının denetlenmesinden ibarettir. Mehmet Âkif’in şiiri yazma hızı da bir imgenin kayda geçirilmesindeki güçlükleri taşımadığı için yavaştır. Modern hayatın hızının reddettiği bu hızın ‘heyecanı’: İşte bizim bugün Mehmet Âkif’i toplamı içinde benimsediğimiz şiir anlayışına yakın bulduklarımızdır. Modernizme hayat öpücüğü demeye gelen postmodern zamanları yaşayan bizler için bu saydıklarımız anlaşılması güç, kabul edilmesi daha da güç bir hali işaret eder. Âkif’in içinde duyduğu, dinlediği musikiyi dinlemedikçe onun hızına erişmek imkân dâhilinde değildir. Ayrıca bu ‘erişme’ için, yukarıda saydığımız yaşamda kat edilen bir yörüngeye sahip olmak gerekecektir. Nitekim Mehmet Âkif’in ölümünden sonra *Yeni Adam* dergisinde şairle ilgili birkaç sayı süren soruşturmaya katılanlar içinde, “Âkif’in insani tarafları var mıdır?” sorusuna

Nihal Adsız’ın verdiği cevap bu bakımdan manidardır: “Hırsız ve dalkavuk olmayışını kâfi bulmuyor musunuz?”⁸

Mehmet Âkif’in 1918’de *Servet-i Fünun*’da yayımladığı ve sonradan *Gölgeler*’e aldığı “Evladım Mehmed Ali’ye” adını taşıyan şiiri, şiirin mahiyetine ilişkin tasavvufî şiir geleneğinin önemli bir görüşüne de ışık tutar. Şiirin tamamı şöyledir:

*Bir nüsha-i Kübrâ idin, oğlum, elimizde:
Sen benden okurdun seni, ben senden okurdum.
Yükseklığın idrâkimi yorgun bırakınca,
Kalbimle yetişsem diye, şairliğe vurdum.
Şi’rin başı hilkatteki ahengi-i ezelmış...
Lâkin ben o ahengi ne duydum, ne duyurdum!
Yıktım koca bir ömrü de, baykuş gibi, geçtim,
Kırk beş yılın eyyam-ı harabında oturdum.
Sen, başka ufuklar bularak, yükseledurdun;
Ben, kendi harabemde kalıp, çırpınadurdum!
Mağmum iki üç nevha işittiyse işitti;
Bir hoşça sadâ duymadı benden hele yurdum..⁹*

Tasavvufun Türk tarihinde ifa ettiği mühim misyonu bilmesine karşın Mehmet Âkif’in tasavvuf ile arasına koyduğu mesafe nedenleriyle birlikte bilinen şeydir. Çok genel bir yaklaşımla şairin gerek mizacı gerekse yaşadığı dönemde tasavvuf erbabının ve toplumun içinde bulunduğu ahvali görmesi onu böyle bir mesafe duygusu içinde düşünmeye, hareket etmeye sevk etmiş olabilir. Fakat insan hayatının gören bir göz, kavrayan bir düşünce gücü, hareket kabiliyetini yitirmemiş bir irade ile tekâmül ettiği düşünülünce, tüm bu

⁸ Bkz., *Yeni Adam* dergisi, *Mehmet Akif Soruşturması*, No:167-172.

⁹ Mehmet Akif, *Mehmet Ali’ye*, Safahat, (Haz.: Ertuğrul Düzdağ), Ank.-1990, s.385.

özelliklere fazlasıyla sahip biri olan Mehmet Âkif'in de tasavvuf ile arasına koyduğu aralığı kat ettiği görülür; Nitekim *Gölgeler* kitabında yer alan şiirler ile ilgili olarak bu yönde düşünceler dile getirilmiştir de. 1873 doğumlu şairin 45 yaşında yazıp yayımladığı anlaşılan “Evladım Mehmed Ali’ye” şiirinde, *Gölgeler* öncesindeki bu ‘düşünsel ve poetik genişleme’yi bulmak mümkündür. Şiirin yayımlandığı yıl olan 1918’e gelindiğinde *Safahat’ın Asım* ve *Gölgeler* dışındaki bölümleri tamamlanmıştır. Demek oluyor ki bu şiir, *Asım*’ın ve daha çok da *Gölgeler*’in poetik zeminini teşkil eden ‘genişleme’nin bir hem pratiği hem de teorisidir. Mehmet Âkif’in şiir anlayışı bakımından bağlı bulunduğu “hikmet-amiz gerektir eş’ar” telakkisi, bir ‘düşüncel ve poetik genişleme’ yaşamaktadır. Fakat hemen belirtelim ki bu genişleme modern şiirin türlü yönelimlerini dışlamaya devam etmektedir. ‘Poetik genişleme’den kastım şiirin şu dizesinde

daha bir somutlaşan sufi kavrayıştır: “Şi’rin başı hilkatteki aheng-i ezelmış...”

Köklerini ve pratiğini İbn-i Ârabî’de ve Mevlâna’da bulacağımız bu şiir algısı, Elest Bezmi’nde Tanrı’nın yarattığı ruhlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”¹⁰ şeklinde söze ve sese bürünen mülakatına atıfla şiir ve musiki arasında bir bağ kurar. Bu soru cümlesiyle Tanrı’nın hitabına mazhar olan kişiogulları, O’nu ilk olarak ‘Söze bürünmüş bir Ses’ olarak duyumsamıştır. İşte yeryüzü üzerinde insan ruhunun musiki ile olan ilişkisi, musiki ile yükselip yine onun bayağı olanı ile alçalması, bu duyumsamanın peşinde bilinçli bilinçsiz dolaşması demeye gelir. Klasik şiirimiz ile Klasik müziğimizin birbirinden ayrılmamasının ardında da aynı kavrayış vardır. Bu kavrayış poetik olmanın ötesinde ontolojiktir. Onun ontolojik mahiyetini tefrik edebilmek için şiirde musikiyi şiirin bir unsuru olarak önceleyen

¹⁰ Kur’an-ı Kerim, *Araf*-172.

“Modern Olan” Karşısında Mehmet Âkif’in Poetik ve Politik Aksiyonu

Parnasizm ve Sembolizm ile karşılaştırmak yerinde olacaktır. Şiirde musikinin öncelikli olması, nihayetinde musikin, şiirin önceliğinden sonra yine onun için öncelenmesini ifade eder. Oysa “şi’rin başı hilkatteki aheng-i ezelmış...” deyişinde insan ruhunun yaradılışında söz ile onun sesinin ayrılmazlığı vurgulanır. Burada bir öncelik sonralık hiyerarşisi değil, birbirinden ayrılmazlık söz konusudur. Mehmet Âkif’in “Evladım Mehmed Ali’ye” şiiri gibi “Hüsrân”, “Bülbül”, “Gece”, “Hicran”, “Secde” başta olmak üzere manzumelerinin birçok bölümünde de bu niteliği buluruz.

Saydığımız şiirlerin ve diğerlerinin ortak özelliği şairin “mağmum” olarak ifade ettiği türden bir “elem”den neşet etmeleridir. Bu “elem”, Baudelaire’in “elem”ine hiç mi hiç benzemez. Modern şiirin piri Baudelaire için “elem”, sömürgecilikte bir benzeri İngiltere olan Fransa’nın, Kapitalizmin’in insan teklerini her şeye yabancılaştıran gayri insani atmosferinden kötülükle iç içe doğar. Rimbaud’un terk ettiği bu atmosferde Baudelaire, kendinden sonra gelecek neslin uğrayacağı belaları bile bir paratoner gibi önceden çeker. Baudelaire bunu başkalarını ayık kafaya sahip kılmak ya da korumak için yapmaz. Onun kastı, bir din olarak algıladığı sanatının deneyimleridir. Sanatı din olarak algılamamanın ilk ve en ihlâslı kullarından olur bu yüzden. Onun “Esrik Olun!..” çağrısı¹¹ yaşamın mahiyetini duyumsamayı her şeyden önce tutan Mehmet Âkif için de önemlidir ama arada yaşamın mahiyetine ilişkin temel bir düşünce farkı söz konusudur. Anti-emperyalist olmanın iki şairde ortak olmasının dışında aradaki derin fark dünyaları birbirinden tümüyle ayırır. Mehmet Âkif’in “neyin esriği olduğu” malumdur; Baudelaire’in dışladığı kapitalizme karşı ise de sanatın modern şairlerce din kılınmasına rıza göstermesi düşünülemez. Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati ile olan bağlantısızlığı bu noktada Yahya Kemal’e dek uzanır. Modern şiirin aynı mantıkla genişleyen türlü yönelimleri için de aynı şeyi söylemek mümkündür.

11 Charles Baudelaire, *Esrik Olun!*, (Çev.: Said Maden), Gerçeküstçülük içinde, İs.-1962, s.23. Paris Sıkıntısı’nda doğan çağrı şöyle: “Boyuna esrik olmak gerek. Her şey bunda; tek sorun bu. Omuzlarınızı çöktürten ve sizi yere doğru bastıran Zamanın korkunç yükünü duymamak için, durup dinlenmeden esrik olmanız gerek. Ama neyle mi? Şarapla, erdemle ya da şiirle, tek esrik olun da neyle olursa olsun. Ve arasıra, bir sarayın basamaklarında, bir çukurun yeşilliği üstünde, odanızın sıkıcı yalnızlığında ayılacak olursanız, yeni yeni azalan, dağılıp giden esrikliği yele, dalgaya, yıldıza, kuşa, saata, bütün bu esen, bu inildiyen, bu kayan, bu şakiyan, bu konuşan şeylere sorun; saat kaç diye sorun; yel, dalga, yıldız, kuş, saat: “Esrik olmanın sırası, diyecekler size, Zamanın inim inim inilen köleleri olmamak için, esrik olun; boyuna esrik olun! Şarapla mı dersiniz, şiir ya da erdemle mi, artık işinize nasıl gelirse.”

İslâm mâneviyatından doğan poetik yenilikle korunan “hazine”...

“Şi’rin başı hilkatteki aheng-i ezelmış...” deyişinde Elest Bezm’indeki insanlık durumunun şiirselliğine işaret de vurgulamaktadır. “Şiirin başı...” tamlaması Hölderlin’in insanın dünyada şairâne barındığına dair görüşünü hatırlatır. Burada bahis konusu olanın bir arketip gibi her milletin kök zamanlarında ortak olduğu da aşıkardır. Şiirin ezgi ile kaynaşmış olarak bulunması Elest Bezmi’nin tüm insanların ruhuna ait olan bir anı olmasına delalet eder. Her anı gibi bu anının yaşaması da anılmasıyla kayıtlıdır. İnsanın aynı derecede hem unutmaya hem de anımsamaya olan yakınlığı düşünüldüğünde içinde “Yaradanın bir yâr olarak yaradılıştaki kendini duyuran sesi” bulunan şiirin, insanın dünyadaki seyrinde ne derece hayatiyete sahip olduğu açığa çıkmış olur. Bu şiirin mahiyeti korunarak binlerce yıldır bugüne taşınması hiç de kolay olmamıştır. Mehmet Âkif’in ilk şiirini yayımladığı 1895’ten ölümüne dek can havliyle savunduğu hayatiyetin bir yanı hakikate ram olabilmek için milletçe özgürlük ise onu destekleyip kavi kılan diğer yanı da işte bu tarz şiir algısıdır. Mehmet Âkif, bu algıyı uzun süre, *Asım* kitabında Köse İmam ağzından anlatılan çerçevede “hikmet-amiz gerektir eş’ar” telakkisi içinde yaşayıp yaşatmıştır. Yaşadığı dönemde bir başınadır. Bu hususta Yahya Kemal’in bile onunla yakınlığı kısmendir. Yahya Kemal’in daha çok bir estetik olmakla tebarüz eden angajmanına karşılık, Mehmet Âkif’in estetize olandan uzaklaşmak pahasına hazineyi koruması göz önündedir. Hazine, Cahit Zarifoğlu’nun,

Gitti haznedar

Hazine kaldı (biz gîbin) sarhoşlara¹²

dizelerinde dile gelendir. Mehmet Âkif’ten sonra farklı üsluplarla Asaf Hâlet Çelebi, Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu gibi büyük adanmışlarla yaşatılmaya devam edilmiştir. Mehmet Âkif’in önemi can havliyle yaklaşık elli yıl savunduğu, koruduğu “hazine”yi tüm boyutları ile yaşayıp yaşatmaktan imtina etmemesidir. Şiiri hikmete, musikiye, resme, realiteye, gama, kısacası içinde hayatiyetin barındığı tüm insanlık hallerine emekle eğilişi kahramancadır. Modern hayat politikalarının ve modern şiir poetikalarının iktidarları tarafından dışlanmadan önce o, onları dışlayarak bunu başarabilmiştir.

¹² Cahit Zarifoğlu, *Kaybolan Şiir/Hayretlerimiz*, Şiirler, İst.-1989, s.402

Beşir Ayvazoğlu

Nevzat Atlığ'ın Vefatı Münasebetiyle

İstanbul'da Mûsikî Mahfilleri

“Telefonunuz çalar, açarsınız, yumuşak bir ses: ‘Aziz kardeşim, bu hafta Dede’nin Ferahfezâ Âyin’ini icra edeceğiz. Eğer vaktiniz varsa bekliyorum!’

Bu nazik daveti iki eliniz kanda bile olsa reddedemezsiniz; çünkü arayan Nevzad Atlığ Bey’dir. Bütün haftanın yorgunluğu yüzünden pazar sabahı kalkıp konsere gitmek önce zor gelir; fakat giderseniz, Taksim Atatürk Kültür Merkezi girişinde davetiyeniz hazırdır. Klasik musikimizin nefis örneklerini şaşırtıcı bir disiplinle ve kusursuz bir biçimde icra eden İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosu’nu dinlerken evde tembel tembel oturup televizyon seyretmekten kurtulduğunuz için sevinirsiniz.”

1996 ortalarında yazdığım Nevzad Atlığ portesine böyle başlamıştım. Yıllarca horlanan, aşağılanan Türk Musikisine devlet nezdinde itibar kazandırmak için neredeyse

bütün hayatını vakfeden Nevzad Atlığ, İstanbul Devlet Türk Müziği Korosu’nu 1975 yılında kurmuş, açılış konserini 24 Şubat 1977 tarihinde, Ankara’da, Batı müziği çevrelerinin şiddetli muhalefetine rağmen Cumhurbaşkanlığı Konser Salonu’nda vermişti. *Tercüman* gazetesinin Kültür-Sanat sayfasını 1985 sonlarında yönetmeye başladığımda beni ilk arayanlardan biri de o idi. Hem yeni görevimi tebrik etmiş hem de konsere davet etmişti. O tarihten itibaren sürekli dinleyicilerinden olduğum ve zamanla salonda ön sıralara terfi ettiğim İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosu’nu emekli olduğu 1998 yılına kadar mükemmel bir disiplinle yöneten Nevzad Atlığ’ın 15 Mart 1998 tarihinde yönettiği ve görevini yardımcısı Ender Ergün’e devrettiği son konseri de dinlemiştim.

Hakkında çok sayıda yazı da kalem aldığım Nevzad Atlığ’la son olarak 2016 yılında, İBB ile

*Nevzat Atlı:
İstanbul'a
gelmeden
önce, daha
Antakya'da
iken İbnülemin
hakkında
kulak
dolguluğum
var.*

İSAM'ın ortak yayını olan *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*'nin onuncu cildi için musiki mücadelesini ve İstanbul'un musiki hayatını uzun uzun konuşmuştum. Aşağıda okuyacağınız metin, söz konusu röportajda Nevzat Bey'in İstanbul'da girip çıktığı musiki mahfilleri hakkında anlattıklarıdır. Musiki hayatı boyunca seçkin icracılar ve kaliteli dinleyiciler yetiştirirken icra edilmemiş yüzlerce eseri de repertuarımıza kazandıran Nevzat Atlı, Bodrum'da yaşadığı emeklilik yıllarının her anını da musikimizde doldurmuş ve dostlarıyla irtibatını hiç koparmamıştı. Cenaze törenini bile ölmeden önce en ince ayrıntısına kadar planlandığını söylersem, nasıl bir insandan söz ettiğim daha iyi anlaşılır. 99 yaşına ayak bastıktan kısa bir süre sonra, 9 Aralık 2023 tarihinde hayata veda eden Nevzat Atlı hocamıza Allah'tan rahmet, ailesine, dostlarına ve musiki camiamıza baş sağlığı diliyorum.

II. Dünya Harbi başladığında Trakya boşaltıldı biliyorsunuz. Biz, 1941'de, dedem büyükannem falan hep birlikte Edirne'den âdeta kaçarak Antakya'ya gittik. Zira babam Antakya'ya tayin edilmişti. Orada lise de vardı. Ben liseye Antakya'da devam ettim. Evde tabii mûsikî yapılıyor. Yine İstanbul'dan gelme, benden böyle üç dört yaş büyük, burada fasıllara devam etmiş Nami Karşlıoğlu adında bir arkadaş edindim. Çok güzel sesi vardı, şarkılar söylerdi. Tabii bizim eve de dâhil oldu. İstanbul'da Kumkapı'da bir hocadan mûsikî dersleri almış, birçok fasıl geçmiş. Aynı zamanda hâfızdı. Bana Antakya'da İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in meclisini anlata anlata bitiremezdi. Bir iki defa götürmüşler onu. Öyle ballandıra ballandıra anlatırdı ki ben İbnülemin'in salonunu mescit büyüklüğünde büyük bir yer olduğunu hayal ederdim. Büyük adamlar geliyor; üstadın bazı kaideleri, onları bana hafızasında kaldığı

1 Proje yöneticiliğini M. Akif Aydın'ın, Editörlüğünü Coşkun Yılmaz'ın üstlendiği "*Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*" Türkçe ve İngilizce olarak internete de yüklenmiştir. Bu konuşmanın tamamını şu linkten okuyabilirsiniz. <https://istanbultarihi.ist/363-nevzat-atligin-penceresinden-istanbul-musiki-ve-musiki-mahfilleri>

Nevzat Atlığ'ın Vefatı Münasebetiyle İstanbul'da Mûsikî Mahfilleri

kadarıyla anlatıyor. İstanbul'a gelmeden önce, daha Antakya'da iken İbnülemin hakkında kulak dolgunluğum var.

Lise nihayet bitti, amcazademle birlikte İstanbul'a geldim. Nami de İstanbul'daydı, onun kılavuzluğunda Kumkapı'ya gittik, ders aldığını ve kendisini İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e götürdüğünü söylediği Recai Güney'i bulduk. Ama bu tanınmış bir müzisyen değil, eski İstanbul'un mahalleli müzisyen takımından, nüktedan, şakacı, zarif bir adamdı. Kemeñçe de çalıyor. İbnülemin'in toplantılarında da kemeñçe çalmış. İstanbulluların Türk mûsikisine merakından, meylinden bahsettik ya... O da işte kemeñçe çalmaya meyletmiş. Bu hadise 1943'te, herhâlde İstanbul'a gelişimin ikinci ayında falan oluyor. Ekim ayı falan... İşte amcazadem tanbur, ben keman çalıyorum. Amcazadem lise tahsili sırasında Antakya'da bizde kalmıştı. Onun babası da asker, o sırada İstanbul'da. Peki, ben nerede kalacağım İstanbul'da? Ben de onların evinde iki sene kaldım. Yani amcazadem Vedat'la Antakya'da beraber olduğumuz gibi İstanbul'da da her dakika beraberiz. Evde beraber müzik yapıyoruz, ama olmuyor tabii. Bu Recai Bey dedi ki, "Siz Yenikapı'da tanbur yapan bir Ziya Usta var, istasyona yakın bir yerde, ona gidin. Sorun, gösterirler. Orada cumartesileri toplantı oluyor, müzik toplantıları. Bu Ziya usta Tanburî Kadı Fuad Efendi'nin talebesi, Mesut Cemil'in arkadaşısıymış falan..." dedi. Efendim, neyse, biz bir cumartesi adamın kapısını çaldık. Dedi ki "Öğleden sonra gelin, yukarıda her cumartesi toplanıyoruz." Peki. Gittik efendim orada tanıdığım Muhittin Erev, sonra Hüseyin Hüsnü Çatalcalı diye Darüttalim'de yetişmiş, pehlivan yapılı bir hanende var.

Bir de onun yeğeni var, Talat 2 Eğilmezer... Sonradan çok iyi dostum olan, ağabey gibi sevdiğim Hüsnü Coşar da udî... Toplanıyorlar. Kemanları yoktu, efendim, kabul ettiler bizi. İlk çalıştığımız eser de Seyyid Nuh'un o şâheser şehnaz bestesi: "Bezm-i meyde sâkıyâ devreylesin mül, gül gibi" Çok sanatlı bir eser... Böylece o kadroya dâhil oldum. İstanbul'da girdiğim ilk mûsikî meclisi, mahfili burasıdır, Tanburî Ziya Usta'nın Yenikapı'daki evinde... Ahşap bir ev, en alt katı bodrum katı Ziya Usta'nın atölyesi... Ziya Usta burada çok güzel tanburlar imâl ediyor, Şehzadebaşı Camii'nde de müezzinlik yapıyordu zaman zaman. Mecâzibden olduğunu da söylerlerdi. Kendi hâlinde bir adamdı. Necdet Yaşar'a ilk tanburunu da ona yaptırmıştık galiba, 1950'de. Kendisi pejmürde, atölyesi berbattı, fakat yukarısı, yani müzik yaptığımız yer derli topluydu, herhâlde hanımı titiz bir hanımdı.

Recai Bey'in marifetiyle, 1943'te, kış gelmeden İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in konağına dâhil olduk. On sekiz yaşında bir gencim, Anadolu'dan gelmiş bir taşra çocuğu yani... Tabii Recai Bey, konağa gitmeden önce orada nasıl davranacağımızı, nasıl oturup nasıl kalkacağımızı filan uzun uzun anlatmıştı. Ne olacak, ne bitecek? Efendim, başla selâm verilmeyecek. Elimizden geldiği kadar eski usûlde temennâ ettik. Neyse oturduk ve sorgu sualden geçtik. Nerede okuyorsun? Baban kim? Anlattım tabii, "Babam asker, ben burada amcamın yanında okuyorum, Tıp Fakültesi'ne devam ediyorum," falan. "Ha, ne çalyorsun?", "Keman çalıyorum." Neyse bir yer gösterdi, oturduk. Hasır iskemleler vardı. Genişçe bir salon, aslında salon da denemez, büyükçe bir oda...

Konağı size biraz daha anlatayım: Şimdi, dış kapıdan avluya girilir, bir merdiven çıkılır. Asıl binanın kapısı o merdivende tabii. Büyükçe kâgir bir konak, fakat içi ahşap. Bir koridordan yürüyorsunuz, şöyle 5-6 metre kadar. Sağdan merdivenle üst kata çıkıyorsunuz. Bina aşağı yukarı iki buçuk katlı bir şeydi. Hani baştan dedim ya, beş altı basamak merdiven çıkıyorsunuz. Ama çok karanlığa yakın loşlukta geniş bir sofaya çıkıyorsunuz. Üstat biraz muktesit, en düşük ampuller yanıyor. Orada bir büyük masa var. Herkes paltosunu, pardösüsünü, şapkasını, sazını vb. oraya bırakıyor. Sonra içeriye giriliyor. Genellikle meclis toplanmış oluyordu. Üstat gelenin seviyesine göre yerini gösteriyor. Biz de tam üstadın karşısına gelmeyecek şekilde, biraz uzağına, hasır iskemlelere otururduk. Kapının uzağında geniş bir kanepa vardı, üstat orada oturur, yanına ya bir ya iki kişi oturturdu. Sonra koltuklar vardı. Tam ortada. En ortada da, en büyük bir koltuk vardı. Orada meselâ ya bir bakan yahut meselâ Necmettin Molla gibi itibarlı biri geldiği zaman o koltukta oturur, yoksa boş tutulurdu. Yani ekâbire ayrılmış bir koltuk. Yanlarda da sekiz on tane koltuk vardı. Soba, kapıya yakın bir yerdeydi, beyaz büyük bir çini soba. O daima kömürle takviye edilir. Hizmet eden bir beyefendi vardı mutlaka. Çok tanınmış 3 böyle şair mair falan değil ama meclisin müdâvimi olan güngörmüş insanlar sırf üstada saygılarından dolayı hizmet ederlerdi.

Bu toplantılarda çay ikram edilirdi. Ben pek çay içmem, ama orada içmek gerekiyormuş. Önceleri içtim tabii, hayır demem mümkün değildi. Derken mûsikîye başlandı. Tabii herkes sazını çıkardı. Sobanın başında oturan Tanburî Ali Efendi vardı. Kapalıçarşı'da Bitpazarı'nda elbise alıp satımıyla meşgul

olan bir beydi. Meselâ kundura tamircisi, Taksim'de hanlarda kundura işçiliği yapan birçok insan tanıdım. Bunların kimisi ud, kimisi tanbur çalardı. Yani mûsikîmiz elit mûsikîsi değil, halkın da katıldığı mûsikîydi. Mesleklerini onun için söyledim. Düşünün ki Faize Ergin Hanım'dan haftada iki buçuk lira ödeyerek ders aldıklarını biliyorum o tanbur çalanların. Böyleydi o tarihlerde. Yok saray mûsikîsi, yok dîvân mûsikîsi... Yok böyle bir şey. Halka tamamen mal olmuştu. O Tanburî Ali nota bilmez, bütün eserler ezberindeydi ve faslı âdeta o idare ederdi. Bir Ekrem Bey vardı, emekli, ud çalardı. Konağa ilk gittiğimde bunlar vardı.

Benim o tarihlerde mûsikîm biraz işlekti, hafızam da yerindeydi. Bu sebeple onları o zaman hem beğenmemiş, hem de eksik bulmuştum. "Yahu bana bu kadar övdüler, ama fazla bir şey bulamadım!" diye düşünmüştüm. Yapılan fasıl da iyi değildi. İdare iyi değildi. Hiçbirimizin önünde nota yok. Herkes, meselâ ben bilmediğim bir şarkı çıkınca çalmaya çalışıyorum, falan filan, yani temiz bir mûsikî yapılmıyor. Zaman geçtikçe ben oraya arkadaşlarımı götürmeye başladım. Meselâ Selahattin İçli, Ahmet Çağan, Fikret Kutluğ, Halil Nadaroğlu... Böylece üstadın teveccühünü de kazandım. Fasıllara hazırlıklı gitmeye başlayınca meclis daha bir revnak kazandı. Daha bir güzelleşti, üstadın sevdiği eserler daha rahat okunmaya başlandı. İşte o zaman, yani itibarım yükseldikten sonra, "Efendim, çay bana dokunuyor!" diye içmemeye başladım. Sonradan bizim Selahattin, orada çalışan birinden öğrenmiş. Meğer çaylar hep kurutulur kurutulur, kullanılmış. Hatta şaka falan yapanlar da olurdu. Meselâ çay veren şahıs hesaplıyor kaç kişi var, otuz kişi... İkişer şekerden altmış

Nevzat Atlığ'ın Vefatı Münasebetiyle İstanbul'da Mûsikî Mahfilleri

kesme şeker koyuyor, e son çaylara şeker kalmıyor. Birkaç kişi iki tane atacağına üç tane dört tane atıyor, üstadı kızdırmak için. Böyle sıkıntılı bir dönemdi. Hiçbir şey kolay kolay bulunamazdı. Geceleri karartma da vardı.

Süleyman Erguner'i de İbnülemin'in meclislerinde tanıdım. Daha evvel tanımıyoruz tabii, müşekkel bir adamdı; fasla falan karışmazdı. Yalnız faslın sonunda uzun bir taksim yapardı. Bir gece meclis dağıldıktan sonra beraber çıktık. Süleyman Bey çok mahviyetkâr bir insandı. Yani gençlere karşı kibri, yukarıdan bakması falan olmayan bir insandı. İstanbullu, Sultanselimli... Bir gün birlikte yürürken "Oğlum." dedi "Sen neredensin?" Babamın süvari zabiti olduğunu söyledim. Şöyle durdu, "Kim bakayım yahu?" dedi. "Nazmi, Edirne..." dedim. "Ya, ben sizi tanıyorum Balıkesir'den!" dedi. "Babam orada 4 yıl bulunmuş benim nüfus kâğıdımda doğum yeri olarak Balıkesir yazıyor." dedi. Meğer Ali Hikmet Paşa kolordu kumandanı iken 1925-1926 yıllarında babam da süvari zabiti olarak maiyetine giriyor. Süleyman Bey askerliğini yapıyor orada o tarihte. Ve babamla karşılaşıyorlar. "Ben," dedi, "Sizin evde annenin çayını, kahvesini bile de içmiştim."

Böylece Süleyman Bey'le yakınlaştık. Süleyman Bey'le birlikte uzun bir süre tabir caizse bir saz takımı gibi olmuştuk. O hepimizin büyüğüydü ve çok tanınmış bir müzisyendi. Emin Dede'ye çok bağlıydı. Onun Tophane'deki evine çok sık giderdi. Bir tarihte müezzinlik falan da yapmış Sultan Selim Camii'nde. Cibali Tütün Fabrikası'nda muhasebe şefiydi. Zaman zaman orada da buluşurduk. İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e tabii yıllarca devam ettik. Fakat o dönemde, İstanbul'da mûsikî

hareketi olarak iki önemli adım atıldı. Bir tanesi Hüseyin Sadettin Bey'in... Bildiğiniz gibi Darüelhan İstanbul Belediye Konservatuarı hâline dönüştürülünce Türk Müziği Bölümü kaldırılıyor, sadece Tetkik ve Tasnif Heyeti hâlinde devam ediyor. O yıllarda Mesut Cemil gibi bir büyüğümüzün bile musikimiz aleyhinde yazılar yazması affedilir değil tabii. Atatürk'e Münir Nureddin, Mesut Cemil Bey musikimizi çok başka şekilde dinletebilirlerdi. O zaman bence Atatürk'ün görüşü mûsikîmiz hakkında çok başka olurdu. Ankara'da hiçbir şey yok. Buradan, gazinodan bazı sazandeler gidiyorlar, ya bir kişi ya iki kişi... Dinlediği de gazinoda yeni yeni şöhret olmaya başlamış, yani çok ciddi müzik tahsili yapmamış insanlar. Öyle değil mi? Kimi dinliyor? Eftelya'yı dinliyor filan. Böyle bir, bir büyük varlık hâlinde elli altmış kişilik bir ekibi dinlediği yok. Riyaset-i Cumhur Fasil Heyeti de öyle... Bana Burhanettin Ökte Bey anlatmıştı, "Refik Fersan ve Münir Nureddin Beyler matruddur." demişti. Yani Riyaset-i Cumhur Fasil Heyeti'nden tardedilmişler. Atatürk "Atın bunları!" demiş. Enteresan değil mi? 1930'larda Ankara'da müzik yapan bir ekip yok. Münir ve Refik Beyler sık sık İstanbul'a kaçma temayüllerinden dolayı kovuluyorlar. Ankara'da da o Riyaset-i Cumhur'dan kimse kalmamış. İşte Rüştü Bardakoğlu falan filan, yani o kadar. Ben, 1935- 1936 yıllarında babamın köşke keman çalmak üzere gittiğini biliyorum. Babam müzisyen değil nihayetinde. Yani kimsecikler yok. Münir Bey'le Mesut Bey o bakımdan bence hatalı. Yani o cesareti gösterememişler.

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in konağında, Ekrem Karadeniz'i de tanıdım. Ekrem

Karadeniz, Tekel'de müfettiş, gözlerini kaybetmiş. Hiç görmediği için onu dostları getiriyordu, daha çok bizim Selahattin İçli... Selahattin onunla çok yakındı. Tanıştıktan sonra Ekrem Bey'in Fatih'te, Kızıtaşı'ndaki evinde toplanmaya başladık. On beş günde bir cumartesileri. Güzel sohbetler olurdu. Meselâ Süleyman Erguner Bey gelirdi. Ekrem Bey'in talebeleri vardı, onlar gelirdi. Hocası, biliyorsunuz, Abdülkadir Töre... Ekrem Bey daha ziyade nazariyatla meşgul olurdu. Hüseyin Sadettin Bey'le bir sistem 5 münakaşasına falan da girmişti zaten. Öyle bir meclisti, o bir. Onun dışında daha sonra 1940'lı yılların sonuna doğru Hakkı Süha Bey'in Meclisi... Onu da İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in konağında tanıdım. Yanında daima Tanburî Selahattin Tanur Bey'i de getirirdi.

Selahattin Bey tanbur çaldığı gibi ud da çalardı. Ve yine bir cumartesi Şair Nedim Sokağı'ndaki ahşap evde, Hakkı Süha Bey'in evi... İki katlıydı. Eski bir İstanbul evi, tertemiz, merdivenlerden yukarı çıkarsınız, ayakkabılar çıkartılır tabii. Efendim, orada, mûsikîye hâkim olan tabii Selahattin Bey'di. Onun bir iki talebesi vardı, onlar okurlar. Ahmet Çağan arkadaşımız sık gelir. Ben kemanımla katılırdım. İşte fasıl yapılırdı. Hakkı Süha Bey'in ney üflediğini hatırlıyorum. Müşekkel, pos bıyıklı, çok esprili, konuşkan bir adam. Plak koleksiyonu vardı, bize de arada sırada Tanburî Cemil Bey'in plaklarını dinletir. Münir Nureddin Bey'in hayranı. Münir Bey'in çok meşhur bir hüzzam gazeli vardır, onu mutlaka dinletir. İbnülemin Mahmud Kemal Bey de oraya zaman zaman gelirdi. Yani, öyle hatırnaz bir insandı. Böyle davetleri de kaçırmazdı. Hakkı Süha Bey'in evinde de daha çok mûsikî yapılırdı. Ev tam bir eski İstanbul evi. Merdivenden yukarı çıkıyorsunuz, genişçe bir oda, sedir, minderler, iskemleler var. Çok

büyük bir ev değildi. Uzun, dar, yan tarafta da yatak odası vardı galiba. Yani, fazla bir şey yoktu yahut belki de çok dikkatimi çekmemiş. Mütevazı bir evdi, öyle çok fazla eşya, ne bileyim eski koltuklar, kanepeler gibi şeyler yok. Çerçöp Sami Bey'in, yani Dr. Sami Mordan'ın apartmanı gibi değil. Çok uzun fasıllar yapılırdı. Meselâ diyelim ki hüzzam faslı, iki saat sürerdi. İki beste okunur, ağır semai... Hadi arada Selahattin Bey önce bir taksim eder, sonra yine şarkılar okunur, yine bir taksim, tanbur taksimi vesaire. Sıkıcı demeyeyim, ama Selahattin Bey'in anlayışına göre bir fasıl... Hakkı Süha Bey, Selahattin Bey'e çok hayrandı. Hem uduna, hem tanburuna... Ben o kadar tutmazdım. O tarihlerde meselâ bir İzzettin Ökte, bir Ercüment Batanay vardı, yeni yeni şöhrete kavuşmuşlardı.

Çerçöp Sami Bey'in evinde de toplanılırdı. Kabataş'ta Setüstü'nde, üç dört katlı eski bir apartmanı vardı. En altta toplanırız. Yukarıdaki katları değişik eşyalarla süslediğinden bahsederlerdi, ben o katlara hiç çıkmadım. Bu, Mazhar Osman Bey'in sınıf arkadaşı, hâli vakti yerinde... İşi gücü de sağı solu hicvetmek. Yani Üstat İbnülemin için de bir hicviyesi vardır.

Bu mûsikî mahfillerine 1947-1948'e kadar devam ettim. Sonradan Üniversite Korosu benim bütün vaktimi aldı. İstiklâlimi Üniversite Korosu'yla, bu korodaki çalışmalarla ilân ettim gibi. 1948'de ilk konserimi verdim. Ondan sonra kemanımı da ihmâl ederek koro şefliğine, hocalığa yöneldim. Bunlar benim için daha önde geliyordu. Kendime bir yön çizmiş, koro şefliğine giden ilk adımı 1947'de atmıştım.

Yılmaz Daşcıoğlu

Vefatının 20. Yılında

“Geceye Sarıkan Gül” Alaeddin Özdenören Şiiri

*Son yıllarda Yedi
Güzel Adam
adıyla popüler
kültürde anılan
bir edebiyatçılar
grubu var bilindiği
gibi. Sayıları, isim
listeleri değişse de
belli bir edebiyat
ve dünya görüşüne
bağlı olarak
yayın yapan,
edebi etkinlikler
içerisinden
bulunan bu
grubun adını,
edebiyat tarihçiliği
bakımından
Mavera Topluluğu
olarak anmak
daha doğru
olacaktır.*

Son yıllarda Yedi Güzel Adam
adıyla popüler kültürde anılan bir
edebiyatçılar grubu var bilindiği gibi.
Sayıları, isim listeleri değişse de belli
bir edebiyat ve dünya görüşüne bağlı
olarak yayın yapan, edebi etkinlikler
içerisinden bulunan bu grubun adını,
edebiyat tarihçiliği bakımından
Mavera Topluluğu olarak anmak
daha doğru olacaktır.¹ Bu topluluk
içerisinde ilk akla gelen şairler
hemen hemen aynı yıllarda doğan
Erdem Bayazıt (1939-2008), Cahit
Zarifoğlu (1940-1987), M. Âkif İnan
(1940-2000) ve Alaeddin Özdenören
(1940-2003)’dir. Bu adlara hikâyeci
Rasim Özdenören’i (1940-2022) ve
daha genç şairler olarak Osman Sarı
(1946), Metin Önal Mengüşoğlu
(1947), Cumali Ünalı Hasannebioğlu
(1949), Mehmet Atilla Maraş (1949),
Mustafa Özçelik (1954) gibi adları
da eklemek gerekir. Burada adını
anmadığımız adlar olabilirse de
özellikle ilk kuşak diyebileceğimiz
kırk civarı doğumluların ortak
özelliklerinin başında edebiyatta

Necip Fazıl’a bağlanabilecek bir
çizginin özellikle 1960’lardan
itibaren, önce *Diriliş* (1960-1989)
dergisi çevresinde Sezai Karakoç
(1933-2021) ile, ardından *Edebiyat*
dergisi çevresinde Nuri Pakdil ile
birlikte hareket etmiş olmaları gelir.
Böylece kendi dergilerinin yayınından
önce beslendikleri edebi hareketin
ve dünya görüşünün kökleri de
belirginlik kazanır. Bu da topluluğun
bağlanabileceği edebi akım veya
hareketi ortaya koyar.

Bu yazıda söz konusu topluluk için
kurucu kuşak diyebileceğimiz ilk
dört şair arasında bulunan Alaeddin
Özdenören şiirini incelemek istiyoruz.
Yukarıda belirttiğimiz ortaklığa,
aynı ideolojik ve edebi anlayışa
bağlı olmalarına karşın yakından
bakıldığında bu dört şairin şiirleri de
aslında birbirinden farklı. Yani aynı
topluluğun içinde birbirinden oldukça
farklı şiir yazan, aynı duyarlılığı farklı
şekilde estetize eden şairler diyebiliriz.
Cahit Zarifoğlu’nun yoğun imgesi,

¹ Büşra Sürçit, “Bir Edebiyat Dergisi Olarak Mavera ve Mavera Topluluğu”, dan. Prof. Dr. M. Fatih Andı, İstanbul 2014, yayımlanmamış doktora tezi

Vefatının 20. Yılında “Geceye Sarkan Gül” Alaeddin Özdenören Şiiri

bazen anlamı çağrışımlara bırakan dili, Mehmet Akif İnan’ın daha çok geleneğin sesine dayanan dili, Erdem Bayazıt’ın epiğe daha uygun düşen dili arasında Alaeddin Özdenören şiiri bunların kesişim noktasında ama hepsinden farklı bir şiir üretiyor.

Zarifoğlu’nun dili bir hamur gibi eğip büken, uzlaşmış dil kalıplarını zorlayan, ilk iki kitabında toplumsal dilin oluşturduğu anlam yapılarına, alımlama kolaylığı sağlayan ifade biçimlerine karşı direnç gösteren şiirinin sonradan arkasındaki duyarlılığı tasavvufi bir tavra dönüştüren sükûneti, Erdem Bayazıt’ın patlayıcı ses gücüyle ve duyguyu sansasyonel biçimde aktarabildiği için popüler kültüre ulaşmasını kolaylaştıran edası, Akif İnan’ın şiirde ısrarlı geleneksel kalıpları seslendirme tutumu ile aktif kişisel mizacının doğurduğu topluma mesaj verme kaygısı dikkati çekerken Alaeddin Özdenören ne birine ne ötekine yakın görünür. İmgecidir, özgün imgeler üretir ama Zarifoğlu kadar radikal bir tutumla anlamı gerilere itmez, ses yalınlığı ve akıcılığı vardır ama Bayazıt gibi yüksek sesle muhabata ulaşmak yerine sanki halinden anlaşılsın isteyen içe dönük duyarlılık, hatta duygusallık içerisindedir. Geleneğe saygı duyar ama yeni bir dil bulmak ister.

Bütün bunlara karşılık şiirleri hiç de diğer üçünün şiirlerinden geri değildir. Zarifoğlu dışındaki isimlerin göreceli olarak az sayıda şiir yazdıkları söylenebilir, emin değilim ama elli küsur şiiriyle Alaeddin Özdenören belki de içlerinde en az yazanı olabilir. Az yazmış olmak her zaman olumlu ya da olumsuz bir anlama gelmiyor. Hepimizin

malumu olduğu gibi nitelik başka bir şey. O zaman onun şiirlerine biraz daha yakından bakmak gerekir.

Öncelikle özgün imgeler üretebilme özelliğini belirtmek gerekir. Örneğin,

*“Bağrımda yamru bir kalkan
Gençlik ince bir kanken kulaklarımda
Ağzında ay köpürdü.”²*

Bu dizelerde “kalkan”, “kanken” kelimelerinin rastlantısal denilebilecek ses çağrışımlarını hissettirmesi, “Ağzında ay köpürdü.” dizesindeki gerçek üstücü imgenin duyurduğu dehşet ve şaşırtıcılık uzaktan Zarifoğlu’nun çağrışırsa bile bu durum şiirlerinin tamamına yayılmaz. Ama aynı şekilde özgün imgelere sık sık rastlanmaya da devam edilir:

*“Geceye sarkan gülleri devşir
Koyun seslerini biriktir avuçlarında
Taşı yorgun uykularına işçilerin
Seheri heybeleyen çocukların”³*

Bu örnekte gece-seher (zaman), gül-koyun (doğa), işçi-çocuk (toplum) kategorilerinin karşıtlıklarından doğan enerjinin yepyeni imgeler ortaya çıkarırken aynı zamanda alışılmamış bağdaştırmaları yadırgatmayacak bir munislikle sunuyor olması ustalık isteyen bir iştir. Onun şiirlerinde bunlara benzer çok örnek vardır. Peki bu imgeci yapı niçin okur için mesela Zarifoğlu şiiri kadar zor alımlanan bir şaşırtıcılık taşımıyor? Niçin Özdenören şiiri okumaya Zarifoğlu şiiri kadar direnç göstermez? Bence oradaki fark bu sentaktik ritimden kaynaklanıyor. Yani dizeleri

2 Alaeddin Özdenören, *Bütün Şiirleri*, İz Yayınları, İstanbul 2015, s.32

3 Özdenören, s. 36

Alaeddin Özdenören (1940-2003)

kurarken oluşturduğu ritim bize mesela, vezinli şiirde; aruzda, hecede olduğu gibi akış içerisinde kabullenmeyi getiriyor. Yani vezinli bir şiir okuduğumuzda içerikten önce ritim bizi etkisi altına aldığı için içerikteki anlamın veya imgenin kapalı, zor anlaşılır oluşundan doğacak direnci nasıl kırıyorsa, Özdenören şiirindeki sözdizimi yapısı da özgün imgelerin oluşturduğu direnci kırıyor. Şiir biraz daha kolay kabullenilebilir hâle geliyor. Bu özelliğin şiir için olumlu veya olumsuz bir özellik olduğu yolunda bir genelleme yapmak doğru olmaz. Sesin ritmine sığınan içerik, gelenekte çok defa kolaycı ve hatta zaman zaman sahte bir güzellik vehmi de oluşturabilir. Modern şiir, kalıplar halindeki statik vezin ve kafiye düzenini bu yüzden boşlamıştı. Buna

karşılık sesin kendi başına ritim oluşturma gücünün ihmal edilemeyeceği de açıktır. O halde gelenekteki statik ses düzenlerinin yerine bunları kırarak ama ritmik akışları da arayan bir şair tutumunun özel olarak değerli olduğunu belirtmek gerekir. Alaeddin Özdenören'in şiirlerinde redifler, kafiyeler, düzenli olmamak kaydıyla ama şiire bir ahenk veren ve belirli bir ritim oluşturan sözdizimi özellikleri dikkati çeker. Gerek dize boyları ve gerekse şiirlerin hacmi sıkı ve yalındır. Bu onun şiirindeki özgün imgeleri kolayca alımlanabilir hâle getiriyor.

Şiirlerindeki bu söz dizimi özelliğinin yanı sıra veya onunla birlikte şiir dilinin pürüzsüz oluşuna da dikkat çekmek gerekiyor. Alaeddin Özdenören'in dili topluluğun diğer

Vefatının 20. Yılında “Geceye Sarkan Gül” Alaeddin Özdenören Şiiri

şairleriyle kıyaslandığında hem yoğun hem de fazlalıklarından arındırılmış bir yalınlık içerisinde görünüyor. Özdenören şiirlerinde iletişim dili normalarında bulunmayan yerel veya yabancı dilden gelen sözcüklere de, konuşma dilinde bulunmayan öz Türkçe sözcüklere de istisnai denilecek kadar az yer veriyor. Yani birçok şairde gördüğümüz bir yabancılaştırma tekniği olarak iletişim dilinde bulunmayan sözcükleri kullanma eğilimi Özdenören de nadiren görülüyor, karakteristik bir hal almıyor. Asıl gücü sözcük seçimlerinde ve bunu mantığı kaybetmeyen bir söz dizimiyle sunmasında. Özdenören’in şiirlerinde sık kullanılan sözcüklerin başında farklı çekimleriyle “ak-” fiili geliyor. Bu sözcük sadece onu şiirlerinin bir dil özelliğini değil, belki de düşünme biçimini ve hatta hayata bakışını gösterir denilse abartılı bir değerlendirme sayılmamalıdır.

Grubun diğer şairleriyle birlikte düşündüğümüzde Alaeddin Özdenören şiirinin de temel konularının başında ölüm, doğa-kültür çatışması, modernleşme bağlamında kentleşme, yoğun görülen imgelerin başında ise çocuk, tabiata ait öğeler geliyor. Bu şairlerin ortak noktalardan birisinin şiirin ana meselesi olarak ölüm duygusu olduğu görülüyor. Şüphesiz insan varoluşunun temel konularından birisini, belki de en önemlisini teşkil eden ölüm temi sanatın, özelde de şiirin esas konularından birisidir. Buna karşılık bu grubun şairlerinde isyankâr olmayan, öte dünya inancıyla kaynaşmış ve kabullenilmiş bir ölüm teminin olduğunu görüyoruz. Hemen hepsinde bireysel duygu olarak ölüm kavramıyla çok haşır neşir olma durumu fark ediliyor. Bu bağlamda temin

Alaeddin Özdenören’de biraz daha fazla öne çıktığını söylemek gerekir. Ölümün çocuk imgesi ile bağıntılı biçimde şiirlerde yer alması onu göreceli biçimde diğerlerinden farklılaştırır. Bir yandan onda zaten var olduğu düşünülebilecek bir melankoliye kapı aralar öte yandan otobiyografisindeki trajediye:

“Çocuk uykusunda gülüyor
Yılların acı çığığında habersiz
Elleriyle oynuyor karanlıklar
Sessiz sessiz”⁴

Bu şiir, Kerem şiirleri vb. böyle bir kederin hem kaynağı ve hem göstergesi olan bir çocuk imgesi üretiyor. Bir taraftan da bu grubun aslında temel ideolojilerine de uygun olarak, geleceğin kurucusu veya temsili olan çocuk imgesini şiirlerinde işlediğini görürüz. Çocuk onlarda umut demektir, geleceğin inşasını yapacak bir özne ama aynı zamanda masumiyetin taşıyıcısı olan bir özne olarak vardır. Çocuk imgesi orada aynı zamanda üzerine geleceğin yazılacağı bir boş sayfa ve bir imgedir. Bu bakımdan baktığımızda Alaeddin Özdenören’deki ölüm ve çocuk imgeleri hayatın içerisindeki bir kederin estetik zemindeki temsili özelliği taşır. Bu yön, onun eserini melâlin içinde nefes alan, ondan beslenen bir şiir yapar. Bu cümle bu duygunun diğer arkadaşlarında olmadığı anlamına gelmez; değişen nispetlerde hepsinde temel bir özellik olarak görünür. Varoluşun, oluşun içinde kendini tanımaya, tanımlamaya çalışmak sadece bu neslin değil, Necip Fazıl’a kadar uzanabileceğini yukarıda işaret ettiğimiz akımın bir özelliğidir. Bu çizgiye akım olma özelliği kazandıran olgulardan birisi budur: Varlık içerisinde insanı hem birey olarak tekil

4 Özdenören, s.7 ve 8

varoluşuyla kavramak isteyen hem de buna bir tür kültürel-toplumsal zemin oluşturmak isteyen bir çizgi. İnsani var oluşun en genel ve soyut meseleleriyle doğal karşılaşmayı ifade eden birey oluş ile bu bireyin sözünü ettiğimiz bütün ana meseleleri kültürel bir zeminde, değerler hiyerarşisini gözeterek çözmesi yönündeki çaba bu hareketi karakterize eder. Budur en sarsıcı varoluş sancıları karşısında isyan etmeden hüznünü dile getirmenin sükunetli ve ağırbaşlı kederi.

Bunun açık anlamı maddi dünyanın metafizikle ilişkilendirilerek mana kazanmasının getirdiği dinginliktir. Bu birbiriyle çelişmeyen bir kaynaşma içerisinde hem alabildiğine bireysel hem de alabildiğine toplumsaldır. İkisi birleşiyor. Yani bireyci yaklaşımla toplumcu yaklaşımın bu akımda kaynaştığını düşünüyorum. Hiçbir zaman ne hikâyede Rasim Özdenören ne de şiirde diğer adını andığımız şairler bireysel tutumu boş vermiş değildirler. Toplumcu gerçekçi, Marksist akımla karşılaştırdığımızda bunlar hazır kalıp bir tezi değil aynı zamanda bir bireysel duyuşun içinden topluma mesaj üretiyorlar. Bu onları hem “melâli anla[yan] nesil” yapar hem de yaşanan hayatın anlamını kaybettirecek biçimde kavramı itip kendisini duygunun içerisinde unutmak isteyen bir melankoliden uzak tutar. Bütün bunlar Alaeddin Özdenören ile arkadaşlarının paylaştığı ortak zemini oluştururken, hayattan acıyla damıtılmış imgelerinin sahilliği aynı zamanda onu kendine özgü kılar.

Sonuç olarak Alaeddin Özdenören, Maveria Topluluğu şairleri içerisinde biraz geri planda kalmış gibi görünmesine karşın sayıca az

olan şiirleriyle edebiyat tarihinde hem bir topluluğun üyeleriyle birlikte ortak bir duyarlılığı temsil etmesi hem de bu ortaklıklara karşın bir vasatı değil kendine özgü bir eser toplamını ortaya koyması bakımından dikkatle ele alınması gereken bir isimdir. Özgün imgeleri, şiir kurma tekniği, dili bakımından şiire başlayan gençlere de model olacak bir nitelik taşıdığı gibi; topluluk içerisinde olmazsa eksikliği hissedilecek, geri planda bırakılırsa o bırakılan boşluğun fark edileceğibir şairdir. Bu bakımdan Alaeddin Özdenören'i Maveria Topluluğu'nun şiirdeki ana şahsiyetlerinden birisi olarak görmek lazım.

*“Onlar bir yerlerden gelirler
Bir yerlerden bir yerlere
Bilmedikleri ama duydukları
Kışla diplerinden dağılan
Bir varoluş kıvranişıyla
Buzlu bataklıklara dökülen kanlarını
Emdi yerlerin hafızası
Büyüdü ve geniş toprakları büyüledi”⁵*

⁵ Özdenören, s. 52

Ömer Fatih Andı

Hüseyin Atlansoy'un “İyi Günler İlerde” Şiiri: “Dedemin Yüreğinden Daha Eski Bir Mesele”

*Türk şiirinin
“1980
Kuşağı”na
mensup olan
şair Hüseyin
Atlansoy’un İyi
Günler İlerde
Anneanne
isimli şiirini
bu minvalde
ele almak,
verimli bir
tahlil ortaya
koymaya
yardımcı
olacaktır.*

Batı kolonyalizmi kavramının tarihsel düzlemde içini dolduran olguların çoğu sanayileşen modern Batı uygarlığının gereksinimlerini karşılamak üzere, “öteki” olarak gördüğü toplumlar üzerinde tahakküm kurma girişimlerine dayanır. Hammadde ve ucuz iş gücü arayışının sömürüye uzanan eylemleri, aynı zamanda sömürülen toplumların kimliksel dokusunu da dönüştürmeye dönük bir girişimi kapsar hâle gelecektir. Batılı ülkelerin öteki toplumlar üzerindeki sömürgecilik faaliyetlerinin meşruiyeti için öne sürdükleri “medenîleştirme misyonu” (vazife-i temeddün, civilizingmission, missioncivilisatrice) kavramı bu bakımdan dikkat çekicidir.¹

“Medenîleştirme misyonu” kavramı sömürülen ülkenin, henüz yetişkin bir hüviyete kavuşmamış, medenîlik rüştünü ispatlayamamış bir “çocuk-toplum” olduğu ve onun gelişiminin mürebbiyeliğinin ancak tek medenîlik modelini sunduğu farz edilen Batı tarafından üstlenilmesi gereğini ima eder. Böylece, Batı tarafından sömürülen toplumlar;

medenîleştirilme kisvesi altında kimliksel, kültürel, sosyal ve düşünsel bir değişim programına uğratılırlar. Ancak, sömürülen toplumlarda teslimiyetçi zümrelere kısmen rastlanılsa bile genel anlamda sömürge halkların bir şekilde direnç ve kolonyalizm karşıtı bir bilinç ile reaksiyonlar gösterdiği gözlemlenir.

Bu reaksiyonların görünüm alanlarından bir tanesi de sanat ve edebiyattır. Sömürge toplumların edebiyatçıları, kendi kimliklerini diri tutmak, yaşadıkları baskı ve zulümleri dünyaya duyurmak gibi motivasyonlarla eserlerinde kolonyal süreci bir tema olarak işlerler. Bunun yanında, sömürgeci veya sömürge bir toplum ferdi olmadan, kolonyalizm mağduru bir toplumun ruh haliyle kurduğu empatiden bir duyarlılık üreten yazar ve şairler de vardır.

Türk şiirinin “1980 Kuşağı”na mensup olan şair Hüseyin Atlansoy’un *İyi Günler İlerde Anneanne* isimli şiirini bu minvalde ele almak, verimli bir tahlil ortaya koymaya yardımcı olacaktır. Atlansoy’un 1998 yılında yayınlanan *Kaçak Yolcu* adlı eserinde

¹ İbrahim Kalın, *Barbar Modern Medeni*, İnsan Yayınları, s.41

Hüseyin Atlansoy'un “İyi Günler İlerde” Şiiri: “Dedemin Yüreğinden Daha Eski Bir Mesele”

yer alan bu şiiri, hem kolonyal sürecin hem de “postkolonyal” sürecin dramatik ve ironik eleştirisini içeren bir metindir. Bununla birlikte, peşinen söylemek gerekir ki, şairin mensubu olduğu Türkiye ve Türkiye'nin varisi bulunduğu Osmanlı Devleti, tarih boyunca sömürge veya sömürgeci bir konumda bulunmamış olduğundan şiir, bizzat yaşanılmış bir tecrübeden değil, sömürgecilik evresi geçirmiş bir Ortadoğu toplumu ile şairin kurduğu empati kanalıyla gelişen duyarlılıktan beslenmektedir.

Sairin, Batı uygarlığının Müslüman toplumlar üzerindeki eylemlerini alımlayış ve yorumlayış biçimini, Zeynep K. Şerefoğlu Danış bir makalesinde şöyle dile getirir: “Atlansoy, bir tavır olarak Batıdan uzak

durur. ‘Rutubet’ şiirinin başında çok kesin bir yargı ve redle bunu haykırır: ‘- Asprin?/- Batıya inanmıyorum.’ Dizeler açık ve nettir; ‘asprin’ burada batıdan gelecek çözüm yollarını işaret eder ve şair benzeri bütün çözüm yollarına karşı kendini kapatır.”²

Şairin, kolonyalizm karşıtı tavrının özü de aynı kaynaktan beslenmektedir. Mazeretlerine ve gerekçelerine inanmadığı Batı uygarlığının kolonyalizm bağlamında eleştirisinin sarıh bir dille muhataba aktarıldığı İyi Günler İlerde Anneanne şiiri, şairin poetikasını ve genel dünya görüşünü anlama hususunda pek çok veri sunar. Bu bilgiler ışığında ele alınacak olan şiirin tam metni ise şairin *Kaçak Yolcu* adlı kitabında yer aldığı şekliyle yandaki gibidir:

² Zeynep Kevser Şerefoğlu Danış, *Atlansoy'un “Su Burcu”nda Metinlerarasılık II*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı: 2 (2013), Güz, s.315

İyi Günler İlerde Anneanne

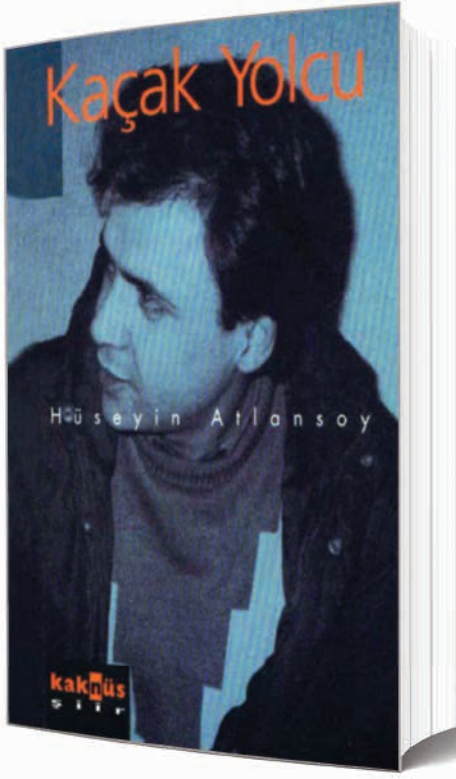
iyi günler ilerde anneanne
iyi günler ilerde
bense yirmi dört saatlik
günlerdeyim anneanne
rüyalarında senin ne kıyamet kopuyor
ne de bir gül düşüyor dalından
sen böyle istersin bilirim
gülümseyerek anneanne
oysa ne sarışın kızlar
göz kırptıyor esmer delikanlılara
ne de Ortadoğu
bir gül bahçesi oluyor
yine de iyi günler
ilerde anneanne
esmerliğimiz
kıyamet herkese
halime bakıp üzülme anneanne
bir bakarsın dayımla beraber
ortak bir iş kurar
belki bir süpermarket açarız
ne dersin, kasada da
muzaffer durur, gülümseyerek
yok yok olur, dandy, pop-corn
ve kalve çorba satarız.
Kahrolsun amerika deriz sonra
Kahrolsun fransa için ve mançurya
kahrolur biz böyle deyince
devr-i daim düzeniyle dönen dünya

mançurya da kahrolur
niye kahrolacaksa
anneanne, müzmin
başağrılarım artıyor
işte yaşamak bu deyip dostlar
müttefiklere gülümsediğinde
anneanne, ah anneanne
çıkış yok ve bu tereke
rahmetli dedemin yüreğinden
daha eski bir mesele
yüreğimiz bölüştürülemez
iyi günler ilerde
sade ekmeği bildiğimiz
günler geçmişte
ve güzeldi anneanne
şimdi ekmek dile gelse
boğazımızdan geçişine
utandığını söylerdi
iyi günler yok!
iyi günler yok anneanne
kıyamet bize
kıyamet bize
kıyamet bize
kıyam/et bize

Emperyalizmin ve kolonyalizmin gerek kültürel, gerek iktisâdî, gerekse sosyal karşılıklarının yansımaları bu şiir üzerinde görmek mümkündür. Kolonyal güç öznesinin beyaz tenli olduğunu ve bunu bir ayrıcalık ve bir medenîlik ölçütü olarak gördüğünü îâm

eden metinde; şiirsel özne, kolonyalist güç öznesinin tam karşısında yer alır; esmerliğinin bir tehdit olduğunu farkındadır ve bununla gurur duyar. Toplumuna yerleşen beyaz insan ile kendi halkının arasındaki mesafe ona belki de bir nefret duygusu vermektedir,

Hüseyin Atlansoy'un “İyi Günler İlerde” Şiiri: “Dedemin Yüreğinden Daha Eski Bir Mesele”

esmerliğinin “kıyamet” olduğunu söyler, gücünü buradan alır.

Nitekim Loomba da kolonyalizme karşı gelişen süreçte, millî ve dînî kimliklerin keskinleşmesinden, bu şekilde asimilasyona karşı koyulmasından bahseder.³ Pek çok sömürge karşıtı bağımsızlık ayaklanmasının temel motivasyonu kimliğin kendisidir, bu sebeple şiir kolonyalizme kıyam etmek ile esmerliğin kıyamet etkisi yaratacak kudrete sahip oluşu arasında bir bağ kurar: “esmerliğimiz/ kıyamet herkese” Ancak yine de esmerlik, kolonyalizme tam anlamıyla bir kıyamet yaşatamaz çünkü sömürülen

toplumun içerisinde “işte yaşamak bu deyip müttefiklere gülümseyen” bir kitle de vardır. Bu “otokolonyalist” zümreyi Güngör şöyle tanımlar:

“Zaten kolonyalizmin hükmü, Antoni Gramsci’nin kavramlarından hareketle konuşursak, her zaman ‘kuvvet’e, yani Batılı askerlerin silahlarına dayanmaz. Kolonize edilerek tahribata uğrayan ülkelerin özellikle aydın kesiminde görülen ‘rıza’cı tutum da kolonyalizmi var eder. Hatta Batılı; askerini, şirketini geri çektiği zaman, yani kolonyalizm son bulduğu zaman dahi bu ‘rıza’ tutumu etkisini sürdürür.”⁴

Teslimiyet ile direniş arasında iki kutba bölünmüş olan sömürge topluluğun kurtuluş yolu şiirsel özneye göre kıyam etmektir. Burada şiirin muhatabı olan “anneanne”, muhtemelen şiirsel öznenin bir önceki kuşağa mensuptur ve “dede” ile birlikte sömürgeci kuvvete ilk maruz kalanlardan olduğu için sinmiş ve tehlikeden uzak bir şekilde işlerin yoluna girmesini temenni eden bir konumdur. Şiir öznesine göre, bu bir “rüya”dır. Gül dalından düşmektedir, oturup teslim olmakla, asimilasyona boyun eğmekle “iyi günler” yaşanamayacaktır. Şiirsel özne, bunun farkına varması için anneanesiyle bu konuşmayı yapmakta olabilir, hatta dedeyi hatırlatma sebebi de bu olabilir.

Bununla beraber, sarışın kızların iltifatını kazanamayan ve asla kazanamayacak olan genç jenerasyon tasviri ise kolonyal toplum ve kolonyalist toplum arasındaki gerilimi verir. Bu gerilimin temelinde,

³ Ania Loomba, *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Ayrıntı Yayınları, s.210-230.

⁴ <https://www.star.com.tr/kitap/kolonyalizmin-edebiyatta-izsurumu-haber-1445590/>

sömürgecinin sömürülen toplumun medenî olabilmesi için kimliğinden feragat etmesi gereğini dayatması vardır. Ancak Benedict Anderson'ın *Binbir Gece Masalları*'ndaki "Bermekî ziyafeti"ne (Barmecidefest) telmih ile söylediği gibi, sömürülene vaat edilen ziyafet sofrasında her zaman tabaklar boştur.⁵

Bu "Bermekî ziyafeti"⁶ sebebiyle, sarışın bir kız ile esmer bir genç arasında ilişki yaşanması mümkün değildir, sarışın bir kadına gönül vermek, ondan karşılık almak ve hatta evlenebilmek esmer bir delikanlının istediği kadar asimile olsa, Batılılaşsa ve kendi millî değerlerinden tamamen uzaklaşsa bile kazanabileceği bir imtiyaz değildir.

te yandan, şiirdeki anneanne, «işte yaşamak bu» diyen dostların yaşattığı gibi bir utançla anılmaz. Çünkü, anneanne belki de sömürgecilik tarihi öncesine de uzanan bir zihindir, yani "hafıza"dır ve bu sebeple kimliktir. Ancak o, muhafazakar refleksler benimsemiş bir kimliktir. Anneanne, güllerin dalından düşmesini istemediği gibi, geçmişin mazlumlukları dolayısıyla kıyametin kopmasını da istememekte, belki sindiği için korkmaktadır. Hayatta olanın dede değil de anneanne olmasının da bir sebebi vardır.

Genelde sömürge karşıtı metinlerde müdafaa edilecek vatan, kadın olarak işlenir. Dede ise, vatani kurtarma potansiyeline sahip olan figürdür. Şiir öznesinin temsil ettiği genç nesile dedenin miras bıraktığı

tereke de bağımsızlık mücadelesiyle ilişkilendirilebilir. Bu motivasyonun etkisiyle şiir öznesi, teslimiyete karşı "kıyamet"i savunmaktadır. Loomba'ya göre kolonyal gücün doğrudan elinin uzanamadığı ev içi uzamda, asimilasyonu engelleyen ve kimliği muhafaza eden, gelecek jenerasyona aktaran, yeni nesillerin yetişmesini sağlayan kadınlardır. Erkeğin mücadelesi yahut teslimiyeti ise daha çok dışarıda kamusal alandadır.⁷ Yani, dedenin vefatına rağmen, hafıza ve kimlik (anneanne) sinmiş de olsa ayakta sadece "iyi günler"ın gelebilmesi için uyandırılması gerekmektedir.

"Kıyamet" şiirde iki anlamda okunacak bir tevriye ile verilmiştir, ilki kıyam etmenin, kolonyalist ve emperyalist güç odağının kıyameti olacağı; diğeri ise kıyam edilmeden durulmasının ve sömürülme halinin, sömürülen toplum için bir kıyamet olmasıdır. Ama şiire göre, belki de kolonyal güç def edilmiştir. Yani postkolonyal süreç başlamıştır lakin aslında kolonyalizmin bittiği yoktur, bu bir çeşit yanılsamadan ibarettir. Bağımsızlığını elde edip zafer kazanmış gibi görülen bir toplumda bile, kolonyalizm ve emperyalizmin etkisi devam etmektedir. Asıl eleştiri ve kıyam etme önerisi de bu duruma karşı yönelir: "Sömürgelerin siyasal kurtuluşu maddi kurtuluş anlamına gelmemiş ve ulusal kurtuluş sonrası kurulan yeni, tamamen ekonomik bir içeriği olan bağımlılık tarzı çoğu kez yeni-sömürgecilik olarak adlandırılmıştır."⁸

⁵ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökenleri*, Metis Yay, 1995, s.127

⁶ "Barmecide Feast", İngilizce bir deyim olup, *Binbir Gece Masalları*'nda Bermekî Hanedanı'na mensup bir şehzadenin bir dilenciye verdiği hayali ziyafete göndermede bulunur.

⁷ Ania Loomba, *a.g.e.*, s.241-258

⁸ Mahmut Mutman, "Post-kolonyalizm: Ölü Bir Disiplinin Hatura Defteri", *Toplumbilim*, No. 25, Ekim 2010, s. 119

Hüseyin Atlansoy'un “İyi Günler İlerde” Şiiri: “Dedemin Yüreğinden Daha Eski Bir Mesele”

Şiir, buradan sonra gelen birimde “yeni-sömürgecilik” eleştirisine ironik bir üslupla yer verir: “belki bir süpermarket açarız/ ne dersin, kasada da/ muzaffer durur, gülümseyerek/ yok yok olur, dandy, pop-corn/ ve kalve çorba satarız./ kahrolsun amerika deriz sonra.” Süpermarketin kasasında Muzaffer durur, sömürgeci kuvvetlere karşı zafer kazanmıştır hatta bu yüzden isim tercihi de ironik şekilde “muzaffer” yani zafer kazanandır.⁹ Ancak, Muzaffer’in kasasından geçen ürün Dandy ve Calve’dır. Anneanne kolonyalizm sonrası süreçte, işlerin yoluna girdiğini, bağımsızlığın kazanıldığını, toplumsal kimliğin özgürce yaşatılabileceğini düşünmekte, ancak şiir öznesi, anneanneye göre daha çok sosyal yapının içerisinde olan bir birey olarak yine de Ortadoğu’nun “bir gül bahçesi» olmadığını ve bu düzene itiraz edilmezse de asla olamayacağını îmâ ediyor olabilir.

Yani şiir birinci ihtimâlde kolonyal tahakküm altındaki toplumu analiz ediyor, ikinci ihtimâlde ise postkolonyal süreci tenkit ediyor. Ve hatta, postkolonyalist sürecin, bağımsızlığını kazanmış bir topluma fırsat vermediğini, kolonyalizmin sürdüğünü söylüyor ve «kolonyalizm sonrası” diye bir kavramın varlığını tartışmaya açarak yukarıdaki iki ihtimâli, bir ihtimâle indiriyor.

Şaire göre, «kolonyalizm ve emperyalizm sonrası” diye bir kavramdan bahsedilebilmesi için küresel düzeni daha temelden sarsan, belki iktisâdî ve kültürel paradigmayı değiştiren daha kapsamlı bir

“kıyam” gerekiyor. Hatta şair, sade ekmek yenilen günlerin, pop-corn satılan günlere göre daha “iyi” olduğunu dile getiriyor. Şair, somut eylemlerin gerçekleşmesini talep ediyor, sloganlar ile “devr-i daim düzeniyle dönen dünya”nın kahrolmayacağını söylüyor. Şiir öznesi, emperyalizmin de kolonyalizmin de temelinde iktisâdî düzenin yani kapitalizmin olduğunu farkındadır, topraklarının bu yüzden sömürüldüğünü, bu yüzden süpermarketlerde Calve satılmak zorunda olduğunu bilir. Şiirin bu kısmında Atlansoy’un tavrı, İsmet Özel’in “hazırmiş zaten duvar sıkılmış bir yumruğa/ flyPan-Am/ drink Coca-Cola.”¹⁰ mısralarıyla benzeşir. Şerefioğlu Danış’a göreyse: “... hiçbir zaman tam batılılaşamayan, arafta kalmanın, ortada sıkışmanın açmazlarıyla boğuşan, “kahrolsun” diye bağırdığında her şeyin hallolduğu ve elinden geleni yaptığı inancıyla rahatlayan ve sonuçta bir eliyle yalanladığını, eleştirdiğini, öbür eliyle yüceltmek durumunda kalan şehir insanının trajedisini yansıtır.”¹¹

Markaların da, birer emperyalist araç olduğunu vurgulayan Atlansoy, o araçları elinde tutan devletlerin niçin emperyalist ve kolonyalist devletler olduklarını sorgulamaya açık bırakarak, doğrudan açık adres verir ve Amerika ile Fransa’yı; yani Ortadoğu ve Afrika’da en katı kurallarla emperyalist ve kolonyalist güç uygulayan iki devleti itham eder, işaret eder. Bununla beraber Mançurya üzerinden ayrı bir vurgu yapar, sanki şiir öznesi iki Doğulu toplum arasında böyle bir işgal hadisesinin

9 Şiirin bütünüyle miniskül şekilde yazılmış olmasından dolayı Muzaffer’in bir kişi ismi mi yoksa kasada duracak olan şiir öznesinin tavrını ifade eden, kasada duruşun mahiyetini belirten bir zarf mı olduğu muğlaktır. Bu muğlaklık şiirin çağrışım alanını genişleten ve yorum imkânını zenginleştiren bir durumdur.

10 İsmet Özel, Amentü şiiri.

11 Zeynep Kevser Şerefioğlu Danış, a.g.e., s.315

yaşanmasına ayrı bir ünlem yöneltmek istemiştir.

Daha önce de vurgulandığı gibi, “işte yaşamak bu” diyen kitle, iki zümreden oluşmaktadır, ilki Batı ile birlikte bölgede nüfuzu artan “süpermarket” tipi yaşamın konforuna alışan zümre diğeri ise, “işte yaşamak bu” diyebildiğine göre, sömürüye rağmen refah içerisinde yaşayabilen ve bunun sömürgelerden yana taraf olmasına borçlu olan kitledir.

Bu ikinci zümrenin, yani Güngör’ün deyimiyle kolonyalizme rızası olan aydın kesiminin, şiirde doğrudan vurgulanmasa bile Loomba tarafından dile getirildiği üzere vasıflarından biri de, refahının devamı için eğitim görmüş bir kitle olması, yani kolonyal gücün güdümündeki eğitim sisteminin şekillendirdiği bir zihin yapısını temsil etmesidir, şiir öznesinin bu kategoriden bahsederken “dostlar” demesinde de ironi ve tariz olması muhtemeldir, zira onlar şair

için “dost” olmak şöyle dursun düşman bile değildir, onlar tam olarak “müzmin baş ağrıları”dırlar. Yine de, şiir öznesinin bu zümreyi önemsemediği söylenemez. Böyle bir zümrenin varlığından şiirsel özne rahatsızdır ve kendi başlatmayı arzuladığı “kıyam”ın önünde onları bir engel olarak görmekte bu sebeple de başı ağrıtmaktadır.

Şiir, bir hikâye anlatır, öznenin ağzından “anneanne” muhatap alınarak söylenegelmiştir. Bu bakımdan eser, okuru gündelik hayatın içerisine sokmakta, sömürge mağduru bir hayatın karakterleriyle, temsili bir kolonyal toplumun meseleleri arasında dolaşmaya bizi sevk etmekte, dolaşırken de bu mağduriyetler dünyasının sorunlarıyla, kördüğüm olmuş meseleleriyle tanıştırmaktadır. Bir hikâye temsili üzerinden, bir toplum manzarasını bu derece canlı şekilde verme başarısını sağlayan şiirin, bu başarıyı elde edebilmesinin arka planında Atlansoy’un aldığı sosyoloji eğitiminin de payı vardır.¹²

12 Servet Sena Çelik, *Türk Şiirinde Bir Sosyolog: Hüseyin Atlansoy*, Budak, sayı 8, s.74

Coşkun Ünsal

XI. Üsküdar

Sempozyumu Bildirileri

Kitaplaştı

Tarihte her zaman önemli bir yer edinmiş olan Üsküdar, doğal güzellikleri, mimari zenginlikleri, kültürel hafızası ve belediyecilik hizmetleriyle günümüzde de bu önemini korumaya devam etmektedir. Daha İstanbul'un fethinden önce bir İslâm şehri kimliğine kavuşan Üsküdar, fetihden sonra Osmanlı'nın Anadolu'ya açılan kapısı mesâbesine yükselmiştir. Asırlar boyu payitahttaki olaylara şahitlik eden şehir, padişahlardan hanım sultanlara, sadrazamlardan vezirlere kadar pek çok tarihî şahsiyetin ilgisine mazhar olmuş, bu ilgi zamanla pek çok mimari eserin ortaya çıkmasını, vakıfların kurulmasını, kültür muhitlerinin oluşmasını sağlamıştır. Bunlar ve daha pek çok sebep, tarih boyunca insanların Üsküdar'a daha fazla rağbet göstermesine vesile olmuş, belde giderek "şenlenmiştir". Üsküdar'ın tarihî derinliği ve zenginliği, yapılan akademik çalışmaları

bereketlendirmiştir. Bu husus günümüzde de Üsküdar ile ilgili çalışmaların artarak devam etmesine imkân vermektedir. Üsküdar Sempozyumları ise akademisyenlerin ve araştırmacıların bir araya geldiği, yeni çalışma konularının filizlendiği bilimsel toplantılar olmuş, uzun yıllar da olmaya devam edecek gibidir.

2003 yılından beri gelenek haline gelen ve artık bir markaya dönüşen Üsküdar Sempozyumları külliyatına 15-17 Ekim 2021 tarihlerinde gerçekleşen XI. Üsküdar Sempozyumu da eklenmiştir. XI. Üsküdar Sempozyumu'nun Mart 2023'te 3 cilt, 6 bölüm halinde kitaplaşmasıyla külliyatın cilt sayısı 25'e çıkarken toplam sayfa sayısı ise 17 bine yaklaşmıştır. Böylece, Yahya Kemal'in "kökleri mâzîde olan âtiyim" düsturuyla hareket eden Üsküdar idarecilerinin gerçekleştireceği hizmetleri

2003 yılından beri gelenek haline gelen ve artık bir markaya dönüşen Üsküdar Sempozyumları külliyyatına 15-17 Ekim 2021 tarihlerinde gerçekleşen XI. Üsküdar Sempozyumu da eklenmiştir. XI. Üsküdar Sempozyumu'nun Mart 2023'te 3 cilt, 6 bölüm halinde kitaplaşmasıyla külliyyatın cilt sayısı 25'e çıkarken toplam sayfa sayısı ise 17 bine yaklaşmıştır.

şekillendirmesi, anlamlandırması ve yaşatması noktasında pek çok referans da ortaya çıkmıştır.

Sempozyumların sadece Üsküdar'ın değil, İstanbul'un ve medeniyetimizin yansımalarının bir ifadesi olduğunu belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla Üsküdar ile ilgili yapılan bu çalışmaların medeniyetimizde de ciddi bir karşılığı bulunmaktadır. Tarihten mimariye, edebiyattan mûsikîye, dînî hayattan sosyal ve iktisâdî manzaraya, sağlıktan şehircilik çalışmalarına kadar pek çok konunun önceki sempozyumlarda olduğu gibi bu sempozyumda da araştırıldığı, tartışıldığı görülmekte, Üsküdar'la ilgili yeni bilgilerin ortaya çıkarıldığı müşahade edilmektedir.

Üsküdar Sempozyumlarının uzun yıllardır kalitesini artırarak devam etmesi ve bir gelenek haline gelmesinde Üsküdar Belediyesi'nin desteği, düzenleme kurulu, bilim kurulu ve sekreteryasının özverili çalışmaları olduğu anlaşılmaktadır. XI.

Üsküdar Sempozyumu'nun düzenleme kurulunda Coşkun Yılmaz (koordinatör), Cemalettin Şahin, Cengiz Tomar, merhum Mustafa Sabri Küçükaşçı, Turhan Kaçar, Uğur Demir, Yunus Uğur, Zekeriya Şanlier, Gülsüm İsmailoğlu, Mesut Meyveci ve Hüseyin Hilmi Erdem bulunmaktadır. Mehmet Âkif Aydın'ın başkanlığındaki bilim kurulunda ise Abdurrahim Benhedda, Ahmet Emre Bilgili, Al Mahdi Al Rawendieh, Beşir Ayvazoğlu, Erhan Afyoncu, Erol Özvar, Çiçek Derman, Gülfettin Çelik, M. Fatih Andı, F. Nalan

XI. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri Kitaplaştı

Türkmen, Feridun M. Emecen, Hayati Develi, Hedda Reindl-Kiel, İdris Bostan, İskender Pala, İsmail E. Erünsal, Machiel Kiel, Mahmut Ak, Mehmet İpşirli, Murat Gül, Mustafa İsmet Uzun, Mustafa Kurt, Mürteza Bedir, Nihat Öztoprak, Nuriye Garipağaoğlu, Saadettin Ökten, Sabahattin Aydın, Şekip Benarfi, Tufan Ş. Buzpınar ve Turhan Kaçar gibi önemli isimler yer almaktadır. Sempozyum sekreteryası ise Ahmet Demirkıran, Coşkun Ünsal, Engin Çetin, Hasan Yapıcı, Serkan Osmanlıoğlu ve Emrah Siyavuş'tan oluşmaktadır. Sempozyumun kitaplaşma sürecini yürüten yayın kurulunda ise Coşkun Yılmaz, Erhan Afyoncu, merhum Mustafa S. Küçükbaşcı, Uğur Demir, Serkan Osmanlıoğlu ve Coşkun Ünsal yer almaktadır. Kitabın tasarımı

ise, yıllardır sürecin içerisinde yer alan ve önceki sempozyum kitaplarında olduğu gibi bu kitapta da büyük emekleri olan Bülent Aynamak tarafından yapılmıştır.

Belediye Başkanı Hilmi Türkmen'in desteği ve Düzenleme Kurulu'nun yoğun çalışmaları ile hazırlık aşaması tamamlanan sempozyuma 150 bildiri özeti gönderilmiş, bu özetler konularına göre Bilim Kurulu üyeleri tarafından incelenmiş ve 110 tebliğin sempozyumda sunulmasına karar verilmiştir. Sempozyumun hemen sonrasında bildiriler toplanarak alanında uzman hakemlere tevdi edilmiştir. Bazı bildirilerin yayımlanması uygun görülmezken bazılarının gözden geçirilmesi için müellife tekrar gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece 110 bildiriden 81 tanesinin sempozyum kitabında yer

almasına karar verilmiştir. Tebliğlerin tashih okumalarından sonra müelliflerin gönderdiklerine ek olarak konularına göre ayrıntılı bir görsel taraması yapılmış, minyatür, gravür ve haritalar ile yeni çekilen fotoğraflar tasarımda yer almıştır. Bu haliyle kitapta okuyuculara zengin bir görsel içerik sunulmuş, zengin içeriği, tasarımı ve baskı kâğıdı ile marka haline gelen Üsküdar Sempozyumu kitaplarına bir yenisi daha eklenmiştir.

3 ciltlik sempozyum kitabının birinci cildi Sanat-Mimari ve Şehir başlıklarıyla iki bölümden oluşmaktadır. 14 bildirinin yer aldığı Sanat-Mimari (s. 24-293) bölümünde Süheyl Ünver'in resimlerinden II. Abdülhamid albümlerine, Fausto Zonaronu'nun resimlerinden Üsküdarlı Mustafa Düzgünman'a, Doğancılar meydanındaki Çakırcı Hasan Paşa Camii'nden Nasûhî Mehmet Efendi Camii Hazîresi'neki ketebeli şahidelere, Gülfem Hatun Camii'nden Valide-i Atik Külliyesi'ne, Kaptan-ı derya Kaymak Mustafa Paşa Camii'nin mimarisinden Haydarpaşa Mektebi Tıbbiye-i Şahane binasına, Özbekler Tekkesi'nden Ayazma Sarayı'na, Mihrimah Sultan ve Yeni Cami örneğinden yola çıkarak karşılıklı ezan okuma geleneğine kadar oldukça zengin bir konu dağılımıyla Üsküdar ile ilgili pek çok yeni tespitte bulunulmuştur. 17 bildirinin yer aldığı Şehir (s. 294-707) bölümünde ise Üsküdar'ın Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman devirleri, Ebû Bekir b. Behrâmed-Dimeşkî'nin eserlerinde Üsküdar'ın yeri, 19. Yüzyılda yeniden yapılanma ve mahalleler, 1874 emlak sayımına göre Ahmed Çelebi Mahallesi, 19. Yüzyıl listelerinden yola çıkarak

Üsküdar tekkelerinin haritalandırılması, 1900'lerde karakolların sosyal-mekansal analizi, Bedreddin Dalan'ın İstanbul belediye başkanlığı döneminde Üsküdar sahilinin dönüşümü, Kirazlıtepe Mahallesi'nde kentsel dönüşüm, Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Üsküdar turizm rotasının oluşturulması, Üsküdar'da hava kalitesi, yeşil alan kullanımı, Selamsız Ucuz Evleri, Zorunlu Deprem Sigortası uygulamaları, Altunizade'nin mimarlık hafızası, Aziz Mahmud Hüdâyî Mahallesi örneğinden yola çıkarak çıkmaz sokaklardaki sosyal etkileşim ve Burhaniye Nuri Bey Sokağı gibi pek çok önemli konuya dikkat çekilmiştir.

Sempozyum kitabının ikinci cildi 25 bildirinin yer aldığı Tarih bölümünden (s. 10-624) oluşmaktadır. Bu bölümde Üsküdar'daki Bizans manastırlarından Üsküdarlı vasiyetnâme sahiplerine, Koca Sinan Paşa'nın Üsküdar'la ilişkisinden Fatih Sultan Mehmed devrindeki şahıs isimlerine, 16-18. Yüzyıllar arasında miras davalarından toplumsal hayatta kitabın yerine, Üsküdar'dan Divan-ı Hümayun'a yansıyan şikâyetlerden 18. Yüzyıl fırıncılarına, Kalebend Defterlerine göre suçlar ve suçlulardan bilir kişiliğe, Enfiye İmalathanesi'nden 18. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarına kadar ilköğretim okullarına, Nakkaş Tabyası'ndan Kuzguncuk Rumlarının 19. Yüzyıldaki durumuna, 1919-1921 yılları arasında asayişin sağlanmasından Kandilli Âdile Sultan Kasrı'na, 1908 Tevkifhane İsyanı'ndan suç çetelerine, Jandarma Taburunun 1920-1921'de yeniden teşkilinden Mütareke yıllarında Üsküdar'ın işgaline kadar pek çok konu ele alınmış, Üsküdar tarihiyle ilgili literatüre katkı sağlanmıştır.

XI. Üsküdar Sempozyumu Bildirileri Kitaplaştı

Sempozyum kitabının son cildi ise Tarihi Şahsiyetler, Edebiyat ve Sağlık başlıklarıyla üç bölümden oluşmaktadır. 15 bildirinin yer aldığı Tarihi Şahsiyetler bölümünde (s. 10-337) Üsküdar ile ilişkisi olan Câbî Ömer Efendi'den Silahdar Mustafa Paşa'ya, Hırız İlyas Efendi'nden Dağıstanlı Nakşibendî Şeyhi Cemâleddin Gazikumukî'ye, Tosun Paşa'dan Ali Nutkî (Nur) Baba'ya, İsa Behzat Bey'den Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Faik Paşa'ya, Serkomiser Bulgar Sadık'tan Makbule Esat Işık Hanıma kadar pek çok kişinin hayatı veya Üsküdar'a kattıkları ele alınmıştır. Bunun yanında yakın zamanda kaybettiğimiz Mehmet

Genç ve A. Haluk Dursun'a da kitapta yer verilmiştir. 7 bildirili Edebiyat bölümünde (s. 338-541) Veffâk Mehmed Hıfzî'den Divitçizâde Mehmed Efendi'ye, Mehmed Sıfkî'den Tırnakçı-zâde Zîver Bey'e, Sâmîha Ayverdi'nin eserlerindeki Üsküdar'dan şiirlerdeki Kızkulesi'ne, Osmanlı döneminde hazırlanan lügatlarda Üsküdar'ın yerine kadar pek çok konu işlenmiştir. 3 bildirinin yer aldığı Sağlık bölümünde (s. 542-608) ise Validebağı Prevariantoryumu, 1893-1912 yılları arasında Üsküdar'da görülen kolera salgınları ve alınan tedbirler ile Üsküdar'da COVID-19 mücadelesi konu edinilmiştir.

Engin Çetin

XII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu

*Türkiye’de
sempozyum
denildiğinde ilk
akla gelen ve
artık bir markaya
dönüşmüş olan
Üsküdar
Sempozyumlarının
on ikincisi Üsküdar
Belediyesi’nin
himayesinde 13-15
Ekim 2023
tarihlerinde
Bağlarbaşı
Kongre ve Kültür
Merkezi’nde
yapıldı.*

İstanbul Boğazı’nı eşsiz bir inci gibi süsleyen Üsküdar’ı başka şehirlere benzetmeye hiç teşebbüs edilmedi. Bu talihli beldeyi aynı zamanda kültür, sanat ve edebiyatın kalbinin attığı bir şehre dönüştüren Üsküdar Belediyesi’ni de artık emsalleriyle karşılaştırmak epeyce güçleşti. Sıradan belediyecilikten uzak bir kendine özgülük taşıyan Üsküdar Belediyesi, bu tasavvuru bilim, kültür ve sanata verdiği önemle kazandı. Bütün bu hikâyenin temelini oluşturan birikim ve vizyon ise büyük oranda Üsküdar Sempozyumlarında üretildi.

Türkiye’de sempozyum denildiğinde ilk akla gelen ve artık bir markaya dönüşmüş olan Üsküdar Sempozyumlarının on ikincisi Üsküdar Belediyesi’nin himayesinde 13-15 Ekim 2023 tarihlerinde Bağlarbaşı Kongre ve Kültür Merkezi’nde yapıldı. 13 Ekim Cuma akşamı gerçekleştirilen açılış programında katılımcıları Üsküdar Sempozyumları Fotoğraf Sergisi

karşıladı. Sergi, müdavimlere ve âşına olanlara hâtıraları yâd ettirirken yeni tanışanlara eşine az rastlanır bir geleneğe dahil olduklarını hissettirdi.

Açılış programında konuşan Üsküdar Belediye Başkanı Sayın Hilmi Türkmen, Üsküdar Sempozyumlarında üretilen bilginin belediyecilik anlayışlarını nasıl şekillendirdiğine vurgu yaparak emeği geçenlere samimi teşekkürlerini sundu. Sempozyum koordinatörü Coşkun Yılmaz ise ilk günkü heyecan ve özenle sürdürülen bir geleneğin

12. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu

yürütücüsü olmanın bahtiyarlığını ifade etti. XII. Üsküdar Sempozyumu'nun açılış konferansı ise Prof. Dr. Nabi Avcı tarafından verildi. Nabi Hoca, yüzlerce Üsküdarlı ile çok sayıda akademisyen ve öğrencinin katıldığı konferansta, tam da Üsküdar Sempozyumlarının amaçladığı gibi geçmiş ve bugünü doğru anlamlandırıp nasıl bir gelecek tasavvuruna dönüştürebileceğimizi tartıştı. Açılış programı, dinleyenlerin unutulmaz hatıraları arasında yer edecek olan Göksel Baktagir yönetimindeki Letafet Türk Müziği Topluluğu'nun "Salacak'tan Kandilli'ye Üsküdar Kokan Ezgiler" konseri ile son buldu.

XII. Üsküdar Sempozyumu'nun tebliğ sunumları ise Cumartesi ve Pazar günleri gerçekleştirildi. Aynı anda dört ayrı salonda devam eden oturumlar, sabah saat 10.00'dan akşam 18.00'e kadar ilgiyle takip edildi. Programda Uğur Derman, Mehmet İpşirli, Beşir Ayvazoğlu, İsmail Kara, Feridun M. Emecen, Ahmet Emre Bilgili ve Erhan Afyoncu gibi Türkiye'nin önde gelen bilim ve kültür adamlarının yanında genç araştırmacıların tebliğleri de genişçe yer buldu. Nesilleri bir araya getiren oturumlarda en az sunumlar kadar ilgi çekici müzakereler yaşandı. Gençlerin heyecanı ile kıdemlilerin tecrübesini aksettiren müzakerelerin salonların dışında devam ettiği sahneler ilim geleneğimiz adına umut vericiydi.

Bu sempozyumda, esasen önceki sempozyumlarda başlatılan tematik oturumlar geleneğinin daha belirgin hale getirilmiş olması dikkat çekti. Deprem, nüfus, belediyecilik, biyografi ve sanat tarihi gibi farklı temalar etrafındaki

oturumlar ilgililerin takibini kolaylaştırdı ve takdir topladı. Üsküdar'a ve Üsküdar Sempozyumlarına emeği geçmiş vefat eden isimlerin yâd edildiği vefa oturumları ise ayrı bir ilgiye mazhar oldu. Bu çerçevede Halil İnalcık, Semavi Eyice, Orhan Okay, Raşit Küçük, Mustafa Sabri Küçükaşçı, Memduh Cumhuriyet ve İnci Çayırılı'yı konu edinen sunumlar vefanın takdir edildiği hüzünlü anlara sahne oldu.

Kapanışla birlikte toplam 29 oturumun yapıldığı sempozyumda Üsküdar'a dair tarih, sosyoloji, mimari, sanat ve edebiyat konularında 105 tebliğ sunuldu. 165 bilim insanının katkı sunduğu sempozyumu, çoğu

üniversite öğrencisi olan yoğun bir dinleyici kitlesi takip etti. Bilim kurulundan belediye personeline, düzenleme heyetinden karşılama ekibine kadar herkesin fedakarca ciddi bir emekle hazırlandıkları ve başarılı bir organizasyonla yürüttükleri bir sempozyum ancak bu türden bir katılım ile ödüllendirilebilirdi.

Cevdet Erdöl başkanlığındaki kapanış oturumunda Uğur Derman, Mehmet Âkif Aydın, Mehmet İpşirli, Mahmut Ak, Nihat Öztoprak ve Suphi Saatçi değerlendirmelerde bulundu. Hemen hemen her değerlendirmeci genç katılımcı oranının yüksekliğinden duydukları memnuniyeti

12. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu

ifade etti. Deprem, nüfus ve şehir planlaması gibi güncel meselelere hassaten oturumlar ayrılmış olması takdirle karşılandı. Üsküdar belediyesinin organizasyon kabiliyeti ile bilim ve düzenleme kurullarının titiz çalışmaları övgüye mazhar oldu. Sunulan tebliğlerin 11 sempozyumluk Üsküdar külliyyatına dahil olacak şekilde kitap haline getirilmesi gerektiğinin gündeme gelmesi üzerine söz alan sempozyum koordinatörü Coşkun Yılmaz tebliğlerin aynı özenle kısa sürede kitaplaştırılacağı müjdesini verdi.

TÜRKİYE
YÜZYILI

100

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

220. yılında

ÜSKÜDAR MATBAASI

29 Aralık 2023 - 20 Şubat 2024
Mimar Sinan Meydanı,
Mimar Sinan Hamamı Sergi Salonu, Üsküdar

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

Nevmekan Sahil

Nevmekan Bağlarbaşı

Nevmekan Selimiye

Nevmekan Kuzguncuk

Nevmekan Kandilli

Mimar Sinan Mah. Çavuşdere Cad. No: 35 Üsküdar/İSTANBUL